

św. Grzegorz z Nyssy (ok. 335 – 394/395),

**Opera D[omini] Gregorii episcopi Nysseni fratris
Basilij Magni quae hactenus evulgata sunt, omnia
in unum volume ex fidelissimorum interpretaetum
traductionibus congesta, quorum nomina versa
pagella indicabit. Cum indice locupletissimo.**

Coloniae, Ex officina Melchioris Novessiani, 1551

Biblioteka Archidiecezjalnego Wyższego Seminarium Duchownego
w Białymstoku, sygn. S-653/2

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

**Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.**



OPERA
D. GREGORII

EPISCOPI NYSSENI FRATRIS BASI-

li Magni quæ hæcenus euulgata sunt, omnia,
in vnum volumen, ex fidelissimorum in-
terpretum traductionibus, conge-
sta, quorum nomina versa pa-
gella indicabit.

Cum indice locupletissimo.



Coloniae, ex officina Melchioris Noueslandi.

M. D. LI.

CONTENTA HOC VOLVMINE

D. GREGORII EPISCOPI NYSSENI,
de creatione hominis Liber I. interprete Diony-
sio Romano Exiguo, nunc denuo
typis excusus.

Eiusdem de Philosophia Libri octo, interprete Io-
hanne Conone Norimontano.

- I. De homine.
- II. De anima.
- III. De elementis.
- IIII. De viribus animæ.
- V. De voluntario & inuoluntario.
- VI. De fato.
- VII. De libero arbitrio.
- VIII. De prouidentia.

Eiusdem mystica Mosaica vitæ enarratio, perfectam for-
mulam viuendi cuiuslibet Christiano præscribens, Geor-
gio Trapezontio interprete.

Basilij Magni de differentia Vitiæ & hypostasis liber, ad
Gregorium fratrem Nyssæ episcopum, interprete F. Io.
Conone.

Gregorij Nazianzeni theologi, in laudem Gregorij Nyf-
seni oratio, interprete F. Io. Conone.

Eiusdem sermo de moderandis disputationibus, inter-
prete Iohanne Oecolampadio.

IOANNES CONO-

RIMONTANVS BEATO RHE-
NANO SELESTENSI. S. P.



REGORII Nyssæ episcopi li-
brum quē de homine nominant,
olim a Burgundione Pisano Fre-
derici Imperatoris præfecto, vel
indocte e græco versum, vel vetu-
state temporis aut librariorum in-
ertia deprauatum, natiuo splendo-
ri restituendum, vt par est, hortaris
& efflagitas, indignum arbitratus,
tam doctam tamq̃ præclaram tan-
ti viri philosophiam attico lepore
defluentem, peregrina gothicaq̃ barbarie offundi, vt neq̃ legen-
tibus sensa elucere possint, imo fastidium illa barbarolatina (vt ita
dicam) structura, & vocum extorta affectataq̃ fictio ingerat. Effi-
cit id sane (vt pace tua dicam) animi tui proba beatitas & beata
probitas: quid enim te non vel beatum dixerim, quod in hoc scæ-
lix æuum incideris, quo non solum inter cætera ingenij & fortu-
næ præclara dona, defœcata illa & pura philosophia Peripateti-
ca, a diserto illo & celeberrimo philosopho Iacobo Fabro apud
Parisijs sis initiatus & eruditus, quem non indigne philosophum
δοκτορος φιλοσοφίας dixerim: quippe qui vt alter Dædalus faber car-
pento ornato affabre fabrefacto, philosophiam Aristotelicam ele-
gantī stola & phrasi decoratam, cunctis aspiciendam inuexit. Ve-
rum etiam vltra hanc ad Platoniam philosophiam imo Chri-
stianam Gregorij Nysseni, quæ non solum sapientes sed & beatos
efficere queat, animum vertas, aliosq̃ ad amplectendum adduce-
re contendas. Quod utiq̃ non nisi beati proprium esse dixerim.
Si enim diuo Aurelio credimus, beatus est, qui sic rerum inuesti-
gat rationes & ordines, vt rerum et cognoscat & diligat autorem,
& cunctis id agendum velit & conetur. Tua igitur animi beneuo-
lentia prouocatus mi beate Rhenane, quod sæpe rogasti aggredi-
endum statui, consilus imprimis dei dono, qui veluti bonus pater
præstabat bona petentibus se, deinde exemplaris græci quibusdā
capitibus & fragmentis in nostra bibliotheca repertis instructus,
a ij illis

illis denique græcis dicendi proprietatibus animatus quas potissimum
a præceptore meo in utraque lingua disertissimo Marco Musuro
Cretensi nup in gymnasio Patauino didici, antea uero Venetis sub
Aldo Romano ueluti pariete & initiate: addam & Scipionem Car-
teromachum eruditorem perhumanum (& hos humanitatis gratia tibi
nomino) Quod itaque Burgundio uersione sua ne dicam in uersione ver-
bo uerbum reddens fecit, græca quidem bona & lepidissima for-
didis latinis immergens, tibi rursus emaculare, & ad meliorem frugem
referre studui, non sine multa & assidua lucubratione. Cum enim trans-
lationem illius inter legendum inspicio, latina conferendo græcis, cre-
de mihi istam tabulam fore librum.

Persimilem, cuius ueluti ægri somnia, vanæ
Finguntur species ut nec pes, nec caput unum
Reddatur formæ.

Sed placidis coeant immixta. Verum nullo horum animo fractus, per
uerberum portenta & sensorum vepres, tametsi omnia scaterere mendis, omnia
inuersa, cuncta fere gothica & peregrina contemplatus, a capite ad cal-
cem usque transcurri, quam molestiam uerbis τῆς διωνυς, τῆς μίτης ἀφροδίτης apud
Homerum consolantis temperaui. τέτλαδ' ἰ τέκνον ἐμὸν καὶ ἀνάσχεω καὶ ὁρμίνωντες
πολλοὶ γὰρ δὴ τλήμεν ὁλν' ὡς παλαιάματα ἔχοντες. Parum autem hoc pacto vel
mihi vel tibi satisfactum arbitror, illud Verg. animo pensans: Nec vi-
disse semel satis est, iuuat usque morari. Iterum atque iterum a carcere, ut
aiunt, ad metam usque libri incedo, semper inueniens quod emendatio-
ne indigeret, atque in hunc modum, totam hyemem (re fortassis utiliori
neglecta, diuini Chrysostomi inquam translatione) absumo inter hæc,
quid præclari egerim tui sit iudicij, ego id conspicio quod amphora
coepit. Institui, currente rota vix vrceus exit. Si sustines verum dicam,
facilius, purius & elegantius librum hunc tibi recentem e græco ver-
tissimam, si integrum exemplar succurrisset, quam quod hæc Burgundionis inter-
pretamenta, non tam operosa quam eneruata, tibi lecturo non nihil emen-
data, ne dicam culta pro tuo fortassis desiderio nunc offeram: quis
enim non nouit, difficilius inueterata & confracta reuocare, quam noua
cudere. Effeci igitur tuo nomine quod potui, græco exemplari defi-
ciente, unde quaque conquirens unde reliqua refarcirem. Hinc multa
ex Basilij Magni hexamero græco emendaui, & Helia Cretensi, ac
Io. Damasceno, qui uerbotim etiam multa capita diuini Gregorij
Nysseni, tanquam eo longe posterior suis sententijs interseruit: quem
præceptor tuus Iacobus Faber nuper latinitate cultiori decora-
uit: utinam tamen non inter aulicorum (ut ipse ait) tumultus, & di-
uersiorum

uersiorū angulos: nihilominus maiorē Burgūdiōne laudē facta-
 liori opera cōmeruit. Cæterū absit a me hæc indignitas, vt Burgun-
 dionem ^{περὸς ἑσέως} illum, latinæ linguæ ignarū, vel operosum illius
 studiū & conatū ab omni prorsus laude pro scribā, quin potius il-
 li gratias nō mediocres habeamus, cuius occasione nostra clariora
 reddere potuimus, & quasi in sordibus repertū aurum suo nitore
 restituere, absq; enim Burgundione nec penitus haberemus hanc
 præclaram Gregorij Nysseni philosophiā. Demusq; potius hoc
 horrifonū & gothicum dicendi genus temporum vitio, quo om-
 nes bonæ artes & cultiores literæ sepultæ erant, & quasi extinctæ.
 Quid quæris? Nonne Burgundio præfectus votis omnibus op-
 tasset, vt Gregoriū Nyssenum suo decore attico incedentem, vel
 Liuianā eloquētia, aut Ambrosiana grauitate, Imperatoriæ maie-
 stati potius q̃ sarmatica sua loquentia horridula & incōpta, protu-
 lisset atq; cōlecrasset? Quis enim nollet lumē sub modio conditū,
 vt amicis luceat, super candelabrū poni? Sed nō poterat diuo Fre-
 derico Cæsari præclarius quiddā afferre. Cæterū quales tu nostrę
 ætatis plerosq; censes ^{τῶν μὲν μόνον νικτοπορευτῶν καὶ φιλοσοφείνων}, q̃ clasi-
 ficos illos scriptores quos deus omnium donorū & sapientiæ lar-
 gitor, quondā tam præclara & culta ædere afflauerat, & diu sepul-
 tos rursus seculo nostro restituit, hosce infodiendos vel exturban-
 dos velint? Nisi fortassis arbitrentur nihil sibi profuturā illorum
 eloquentiā, cum talem ipsi habeant qualis mulieribus etiam largi-
 ter arridet. Sed quid hæc tibi condolenti ingero? Ad Gregorium
 tuū redeo. Hunc tibi tanquā hyemis istius lucubrationes reddo:
 hunc tibi etiā ex græco fonte emaculatū, a portentosis saltem vo-
 culis, & minime latīna dictione & phrasi, suā sensa ex omni fere
 parte redolentem, profero & assigno, tibi edendū potandumq; (vt
 per iocū Comici verbis utar) propino. In quo etsi non sit par fama
 labori, nec officio in te meo satisfacisse videar, animi mei tamē co-
 natū & beneuolentiā æquo animo ^{ἐν ταύτῃ ἀντιθέσει} suscipias velim.
 Porro quod ad stili illustrationē attinet, tu Aristarchus esto: cum
 enim per te sapias, ingenio facili præditus, & latinā phrasim calle-
 as, de tuo Gregorio fac vt lubet: & vel sic talem sinas, vel cultiorē
 redde, quod tibi, aut cæteris forsitan lectoris noueris fore cōducia-
 bilius. Id duntaxat te hortari duxi, vt cū Peripatetica philosophia
 a tuo eleganti & docto FABRO sis institutus imbutusq; Grego-
 rium hunc beatum pontificē & verū philosophū beate legas, hu-
 ius initiaris sentētijs, cuius profecto philosophia beatiorem te cæ-

teris ethnicis philosophis reddat. Nec tamen cū huic incubueris, pristina tua philosophia frustrabere, aut relegare cogaris, verum tam humana q̄ diuina certius beatiusq; ex isto intelliges, vberioriq; scenore etiā Platonis diuini dogmata cum Aristotele intueberis: quæ ille vna cū fratre suo Magno Basilio, & cæteris clarissimis sui æui scriptoribus amplexatus, coluit, & prædicauit, tanq̄ diuiniora magis ac philosophiæ Christianæ accōmodatiora, ^{non minus} ^{et opulenter}. Insuper præter vtrancq; philosophiā, habes hic & mere Christianā, quæ suos cultores vere beatos efficit. Tractat enim sine velamine & ænigmate, sine numeris Platoniciis & figuris quæ Ciceroni obscurissimæ visæ sunt, de hominis cōstitutione & eius cōditore, q̄ excellentē q̄ nobilē videlicet eū fecerit. Deinde quod ad corpus attinet, q̄ communē, consortē, & participē ceteris effecerit, & quo pacto alijs rebus terrenis quibus eū præfecit, vti debeat, & suis maxime rebus, corporalibus & spiritualibus, exterioribus & interioribus: quæ rationi pareant & quæ nō pareant. De actibus humanis qui nostræ potestati subiiciuntur, nō fatio. Demū in prouidentia suā philosophiā cōcludit. Pulcher horum omniū connexus ordo, & scitu dignus hominī, hoc in libro nobis sub cōpendio propositus & cōmendatus, nosse quidnā simus, ad quidnā victuri gignimur, quis ordo nobis datus, quā humana locati simus in re, quid sit quod circa nos, quæ extra nos, quæ in nobis, quæ ex nobis, quis actionū nostrarū author, quā liberi agendo, quā proni in malū, difficiles ad bonū. In his tamē omnibus nō sistere nostrā cognitionē, sed ex his mente ascendere præcipit, ad naturæ videlicet authorē, intelligentiæ datorē, & charitatis (qua recte viuunt) inspiratorē, vt eum cognoscere studeamus, sine quo nulla creatura subsistit, sine cuius gratia nihil recte nouit et appetit, sine cuius prouidentia ad interitū rēdit. Vigilāti ergo cura noster Gregorius suo libro docere nos conatur, quatenus colamus opificē vt deū, grates agamus, vt redēptori, veneremur vt patrē, metuamus vt dominū, implem̄us imbecillitatis nostræ validū auxiliatorē. Cōmendemus nos tandē diuinæ prouidentiae, nō fatio illi philosophico, vt omniū author de sua creatura disponat & prouideat, quod ei nouerit vtilius profuturū. Hæc est mi Beate Rhenane, vera & beata Gregorij nostri philosophia, quæ suos cultores etiā hic beatos reddere parat, si ista sciat, dum tamen quæ scierint, agendo perficiāt. Porro id tibi adijcere minime negligendū duxi, me inter emendandū ipsas græcas vöculas quas reperi, restitutas quidem, integras reliquisse, imita-

imitatum nō tam illius viri pium studiū quam affectū. Neq; enim adduci possum vt credā id ex ignorantia ei contigisse, quippe qui difficiliora latīna reddidit, sed vt vel vsui se illius temporis accommodaret, quo voces illæ familiares erāt, aut illas nobis domesticas & cicurādas (vt ita dicā) prēberet. Nō enim ignorauit probatissimos ante se scriptores idē crebro factitalle, qui ornatus gratia, tanq̃ gēmas, integra græca suis scriptis inserere non dubitarunt, Cicero- nem, Quintilianū, Lactantiū, Hieronymū, Ambrosium. Qua in re quid sentiendū sit, de illo acri latīnæ linguæ censore, qui Ethica Aristotelis eleganter quidem traduxit, nō facile dixerim. Is enim veritus, sibi laudis cumulū deesse, nisi ex aliorum erratis laudem capta- ret, bonū illum & doctū patrem veteris translationis authorem, mordacissimo dente in sua præfatione petiuit, clauitans neq; græ- cæ, neq; latīnæ eruditū, quia pauculas voces græcas non vertisset, quasi id muneris sibi soli a dijs huc vsq; reseruātū arbitratus: non animaduertens illius patris vel pium studiū vel industriā, quod sane & has latine reddere potuisset q̃ difficiliores expresserat. Esto autem quod obijcitur, æquiorē tamen se censorem præstitisset ille ^{μεγαλοφρονος μεταφραστής}, nisi elegantissimā illam præ cæteris Demo- sthenis orationē pro Ctesiphonte, fūco suo tum oblitterasset, tum decreta plura, testimonia, testium nomina & leges, vnde totius ora- tionis pender intellectus omittens detruncasset. Quodnam igitur grauius piaculū censes, vel sua Aristoteli de industria relinquere, Aut sua præstantissimo oratori interpretando nouata opera de- trahere? Nō ergo integris græcis vrentes semper vitio dandi sunt, cum his sanctā ecclesiam vti palam cernamus. Demum vt noueris quantum authoritatis & fidei, huic clarissimo antistiti Gregorio Nysseno debeas, laudes sanctæ vitæ & eruditionis tibi ex media græcia paucis narrabo: Gregorius Nyssæ episcopus, frater germa- nus Basilij Magni, vir fuit eloquentissimus & omnifaria eruditio- ne refectionis, aptus potissimū & accommodus his, qui rhetorica ve- nustate oblectantur. Summus enim & illustris euasit orator, nec priscis oratoribus inferior. Composuit orationem eximiam in Eu- nomium acutissimū hæreticū, & volumen admirandū de condi- tione hominis (quod Basileæ in bibliotheca fratrum nostrorū ha- betur) Homilias in Cantica canticorum & in Ecclesiasten. Sorori quoq; suæ Macariæ elegantem prolixumq; sermonem de ratione anime scripsit. Insuper laudes protomartyris Stephani, & vitā diui Gregorij Nazianzeni, cognomento Theologi, Ceterū de vitæ eius dignitate

dignitate & sanctitate, nihil certū tibi afferre queo, nisi quod legis-
se me memini, quasdā epistolas Gregorij Theologi qui & Nazian-
zenus dicitur, quo nihil in epistolis elegātius aut eruditius vidi, in
quibus hortatur hunc nostrū Nyssenū ad ægrotationes & aduer-
sario rū calumnias fortiter tolerādas. Id tamen tanquā verum con-
ficiendum datur, q̄ eo tempore antistes claruerit, quo nō humano
fauore & electiōe ambitioneq; ingerebātur episcopi, sed vitæ san-
ctæ merito trahebātur. Nec minus vitæ sanctitatē illi, quam fratri
eius sancto Basilio tribuamus (quē etiā huic vitæ integritate ac do-
ctrina Rufinus adæquat) quāuis mira eius opera nō legamus. Nō
enim inferior cæteris sui seculi episcopis, Christianę fidei cōtra Ar-
rianos & Eunomianos propugnator extitit: aduersus quos lucu-
lentissimā scripsit orationē, quā se sanctus Hieronym. legisse testa-
tur. Vide libellū de illustribus viris sub titulo Gregorij Emissemi:
sic enim imperiti librarij & impressores illius nomē extinxerunt.
Postremo cognosce quid authoritatis ceteri illustres viri tā Gręci
quā Latini illi tribuerint, vt eorū exēplo ductus, nihil deinceps de il-
lius doctrina hesites. Io. Damascenus præclarissimus philosophus
& theologus, tanto hunc persecutus est honore, & veneratione, vt
inter scribendū theologicas sanctōrū patrū sententias qui ante se
fuerāt, multos versus sepe numero, imō integra capita ex hoc libro
nostro excerpere, et suo textui inserere minime grauatus sit. Helias
insuper Cretensis Archiepiscopus vir eruditissimus & disertissi-
mus, summus theologus & tam Platonice q̄ Peripateticę sectę
philosophus, plurima ex hoc codice, longo verborum tractu sibi
tanquam suis dictis accommoda vendicauit, quod ipse in pleris-
que locis animaduerti. Veniā deinde ad nostros Latinos, sanctū
illum doctorem in primis Thomā Aquinatem, clarū ecclesię ca-
tholicę lumen, omni laude, fauore, lectione dignū, cui tanta Nyse-
ni Gregorij visa est authoritas, vt in multis etiā difficilimis hunc in
robur suarū probationū adducat: quod palam liquet ex Sūmula
illa, quę prima secundę nominatur. Albertus quoq; Magnus cum
lib. secundo de mirabili scientia dei tum in libro de homine, huius
venerandi patris ex hoc opere plurima loca in probatiōis testimo-
nium allegat. Merito igitur tam clari tamq; probati philosophi
Gregorij dico librū, summo studio & fauore prosequamur, quem
sibi tot sancti et docti patres nō dubitauerūt habere authoritate di-
gnissimū. Tu cum beate & iucunde legas, Vale & deum pro me
ora. Ex Cœnobio F. ord. diui Dominici, Ex Basilea Cursim VII.
luce Martij. An. M. D. XII.

LIBRORVM D.

GREGORII EPISCOPI NYSSeni DE CREATIONE hominis & de Philosophia farrago.

De creatione hominis liber I.



- Articularis quædam ratiocinatio de mundo, naturalisq; disputatio & clarior expositio de his, quæ prius in hominis formatione peracta monstrantur. Cap. I.
- Cur nouissimus post creaturam factus sit homo. Cap. II.
- Quod preciosior omni creatura, quæ videtur, existat humana cōditio. Cap. III.
- Quare per omnia imperiosam quandam potestatem ipsa constructio humana significet. Cap. IIII.
- Quod homo similitudo probetur imperij. Cap. V.
- Inquisitio quam consignationem mens habeat ad naturam: in quo etiam obiter Eunomianorum dogma refellitur. Cap. VI.
- Cur nudus homo naturalibus armis & velaminibus appareat. Cap. VII.
- Cur hominis rectus sit habitus: & quod propter rationem manus datæ sunt, in quo quædā & de differentijs animarū disputatio naturæ inducitur. Ca. VIII.
- Quod aptissima hominis habitudo ad opus rationis constructa sit. Cap. IX.
- Quod per sensus mens operetur. Cap. X.
- Cur nudus homo naturalibus armis & velaminibus approbetur. Cap. XI.
- Inquisitio, ubi principale hominis esse videatur, & de lachrymis. Cap. XII.
- Contemplatio quædam naturalis de materia, & natura, & mentis inspectio. Cap. XIII.
- De somno & oscitatione & de somnijs ratiocinatio. Cap. XIII.
- Quod vnica duntaxat anima sit in corpore humano, triplici potentia constans. Cap. XV.
- Quod proprie hominis anima rationalis & sit & dicatur, & quod anima per totum corpus fusa nusquam certam sedem habeat. Cap. XVI.
- Enarratio diuini sermonis quo dicitur, faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram &c. Cap. XVII.
- Quid oporteat respondere ijs qui ambigentes inquirunt: an procreatio filiorū sit peccatum. Cap. XVIII.
- Quod passionibus in nobis irrationabiles ex cognatione ipsius naturæ probentur habere occasiones. Cap. XIX.
- Mystica interpretatio eius, quod de omni ligno quod in paradiso erat, homini edere permittebatur. Cap. XX.
- Quæ fuerit in paradiso vita, et quale sit illud lignū quod interdictū est. Ca. XXI.
- Quod resurrectio non tantum ex scripturarum prædicatione, quantum ex ipsarum necessitate debeat sustineri. Cap. XXII.
- Aduersus eos qui dicunt: si bona & optima est resurrectio mortuorū, cur non olim facta est, sed quibusdam temporū circuitibus sustinetur. Ca. XXIII.
- Quod qui exordium constitutionis mundi fatetur, necessario etiam de fine eius concedat. Cap. XXIIII.
- Aduersus eos qui audent adserere cōternam deo esse materiam. Cap. XXV.
- Quemadmodum quis etiam ab his qui foris sunt adducatur, vt scripturæ docti de resurrectione credat. Cap. XXVI.
- Quod non sit contra id quod deceat, resurrectio mortuorum. Cap. XXVII.
- Quod possibile sit in omnia elementa resolutis corporibus, iterum ex communi proprium singulis integrari. Cap. XXVIII.
- Contra eos qui dicūt animas extare ante corpora sua, vel cōtrario ante animas corpora.

INDEX CAPITVM.

corpora formari: in quo quædā fabulosa opinio de animabus Cap. XXIX.
 Probatio vnā & eandem esse corporis & animæ existentiam, & vnā causam talis existentie. Cap. XXX.
 Sermo longus, siue narratio de bona constitutione siue corporis habitudine. Cap. XXXI.

PHILOSOPHIAE

LIBER PRIMVS, DE HOMINE.



DE homine ex quibus sit compositus. Cap. I.
 An mortalis vel immortalis sit conditus. Cap. II.
 De prærogatiuis duabus hominis, quibus præditus est. Reparari per pœnitentiam in animo. Et corpus mortale tandem fieri immortale. Et de definitione hominis. Cap. III.
 Omnia propter hominem facta, alia vero aliorum gratia, ad vsum tamen hominis. Cap. IIII.
 Animalia mortifera conducunt homini. Et de maxima hoīs dignitate. Cap. V.

LIBER SECVNDVS, DE ANIMA.

DE opinionibus priscorum philosophorum circa animæ naturam. Cap. I.
 Recitantur argumenta simulata Cleantis & Chrysippi animam esse corpus, quæ etiam saluantur. Cap. II.
 Quod anima sit substantia non harmonia, vt Dynarchus voluit, neq; crasis aut quatuor humorū temperies quædam: vt Galenus videtur asserere. Cap. III.
 Animā non esse Entelechiā, quam esse Aristoteles primus excogitauit. Cap. IIII.
 Animam non esse numerum. Cap. V.
 Aduersus Eunomium episcopum acutissimum hæreticum, qui animam in corpore generari & produci contendit. Et contra Apollinarium episcopum virum clarissimū, qui animā ex traduce parentum prouenire astruxerat: quorum vterq; huic sancto patri contemporaneus fuit. Cap. VI.
 Aduersus Manicheum delirum, & de opinione Platonis de varietate animarum & Platoniorum circa hæc dissensione. Cap. VII.
 Asseritur opinio Iamblichi esse sana, qui secundum animalium speciem, diuersas esse animas astruit, nullam nisi hominis, rationis capacem. Cap. VIII.
 Galeni opinio refertur, qui multas animas in corpore ponit, vbi author in fine per epilogum sua asserit. Cap. IX.
 De vnione animæ ad corpus, quomodo videlicet vniatur corpori, vbi egregie Platonis opinionem Ammonius tuetur. Cap. X.
 Animam humanam sine sui confusione, sed secundum substantiam corpori vnitam, non esse ibi sicut in loco, verum secundum habitudinem, quia illud contineat. Cap. XI.
 Inducit vnionem verbi dei ad humanam naturam, ex vnione animæ nostræ ad corpus fuisse possibilem Porphyrij testimonio. Ibiq; confutatur Eunomius hæreticus. Cap. XII.

LIBER TERTIVS, DE ELEMENTIS.

DE quatuor humoribus ex quibus animalia & constituuntur & nutriuntur, ac duplici partium genere in animalium membris. Cap. I.
 De numero quatuor elementorum, & eorum qualitatibus, secundum quas ad se inuicem habitudinem & vnionem obtinent. Cap. II.
 Quomodo ad se vniantur elementa in corpore secundū Aristotelem, & de propriis

INDEX CAPITVM.

- prietate elementorum atq; habitudine secundum Platonem. Cap. II.
De natura cœli, quod non sit ex quatuor elementis secundum Aristotelem. Et
Platonis circa id opinio refertur & Apollinarij: vbi tandem per epilogum
ostendit, necessario esse quatuor elementa. Cap. III.

LIBER QVARTVS, DE VIRIBVS ANIMAE.

- D**E quinq; sensorijs & definitione sensus. Cap. I.
De visu quomodo fiat. Cap. II.
Visum & sensus alios cognoscere sensibilia communia. Et quod vnus sensus
defectum alterius corrigit, singulorum autem ipsa ratio. Cap. III.
De tactu qui sortitus est totū corpus, & eius certitudine ac subtilitate. Cap. IIII.
De gustu, auditu, & odoratu. Cap. V.
De viribus interioribus, imaginatiua, cogitatiua, & memoratiua. Cap. VI.
Quo pacto lædantur sensus interiores, & destituantur. Quibus diuisio dupli-
cis verbi interioris & exterioris annexitur. Cap. VII.
Diuidit vires animæ siue partes, vt irrationales eius particulas eliciat, obtempe-
rantes tamen rationi, concupiscibilem, scilicet & irascibilem, & de eorum or-
ganis, ac de affectionibus in summa. Cap. VIII.
Recenset quatuor affectus animi, virtutis concupiscibilis: & qua ex causa homi-
nes tam vehementer suas prosequantur affectiones. Cap. IX.
De voluptate corporali & animi quæ alteri præstat. Cap. X.
De definitione voluptatis secundū opinionē falsam, Et quid sit secundū veritas-
tem, q̃ scilicet nō sit voluptas, et quæ purior sit voluptas corporalis. Cap. XI.
De tristitia & eius speciebus. Cap. XII.
De ira & eius speciebus. Cap. XIII.
De timore & eius speciebus. Cap. XIII.
De vi nutritiua, & modo. Cap. XV.
De motu pulsatili, qui est cordis. Cap. XVI.
De vi generatiua. Cap. XVII.
De vi motiua secundum locum. Cap. XVIII.
De vi respiratiua. Cap. XIX.
Repetit breuiter dicta, & adijcit vtilitatem cholerae, splenis, renum, adenum, cu-
tis, ossium, vnguium atq; capillorum. Cap. XX.

LIBER QVINTVS DE VOLVN- tario & inuoluntario.

- D**E definitione actus humani in quo consistit voluntarium, & indicij &
signis voluntarij & inuoluntarij. De inuoluntario violento, & an ex-
cuset. Cap. I.
De inuoluntario per ignorantiam, & an excuset. Cap. II.
De voluntario, & quibus consistat animæ partibus. Cap. III.
De electione, quid sit, & quorum. Cap. IIII.
De consilio, & de quibus rebus consultemus. Cap. V.

LIBER SEXTVS DE FATO.

- D**isputat contra fatum Stoicorum. Cap. I.
Interimit fatum Aegyptiorum. Cap. II.
Aduersus eos qui dicunt liberam electionem esse à nobis, euentum vero à fas-
to. Cap. III.
Commendat Platonem de ratione fati differentem, quem in parte corrigit, vbi
etiam de annorum reuolutione, & rerum omnium reditu. Cap. IIII.
LIBER

INDEX CAPITVM.
LIBER SEPTIMVS DE LI-
bero arbitrio.

Probat quædam esse, quæ in nostra sint potestate Cap. I.
Quæ sint illa quæ in nostra consistunt potestate, videlicet habitus & ho-
rum actiones, sensuumq; operationes. Insuper & bona corporis habitudo, &
mala. Cap. II.
Cur homo sit libero arbitrio præditus, quia rationalis, & ex nihilo productus,
vbi obiter de angelorum bonorum & malorum arbitrio tractat. Et quod
sponte mali euadimus, differentiâ liberi arbitrij ab habitu subdens. Cap. III.

LIBER OCTAVVS, DE PRO-
VIDENTIA.

Inuestigat si sit diuina in rebus prouidentia : quam multis argumentis colla-
git. Cap. I.
Quid sit prouidentia. Cap. II.
Quorumnam sit prouidentia diuina, an vniuersalium generum & specierû tan-
tum, vt ait Aristoteles : vel an prouidentia singularium per deos inferiores
administretur, vt Plato censet, vbi obiter phanaticâ Epicuri opinionem con-
futat. Cap. III.
Disputat aduersus Aristotelem, qui in duodecimo Metaphysicæ deum ait mis-
sime singularium curam habere, sed à natura disponi, vbi simul Euripidia
& Menandri opinio narratur ferme eadem. Cap. IIII.
Causas narrat, quod ponentes diuinam prouidentiam non esse ad singulos ho-
mines, ignorantia caligine deducti sint : mala enim ignorantes dei volun-
tate hominibus boni gratia accidere. Cap. V.
Ducit Aristotelem ad magna inconuenientia, si deus non prouideret singulis
hominibus aut rebus. Cap. VI.
Ostendit diuinæ prouidentia cognitionem nobis naturaliter insertam esse, ape-
riusq; causas cur in hunc errorem prolapsi sint, non credentes videlicet ani-
mæ immortalitatem, vel rationem & causam prouidentia perferuari nes-
cientes. Cap. VII.
Differit quibus causis diuina prouidentia, tot mala hominibus inferat, etiam in-
iis, cuius proprium est singulis bene facere & disponere. Cap. VIII.
Qui patiuntur innocenter, aut æquo animo nocentes, hic purgari ostendit. Qui
autem passiones iniustas inferunt, etiam iubente deo, maleuolentia suæ præ-
nam sortientur. Cap. IX.

F I N I S.

(.)

Sequitur Index rerum,



RERVM MAGIS

NOTABILIVM SYLLABVS AC

curate collectus.



Cedix definitio. Fo. 51. b
 Actio humana quæ censeatur 55 a
 Actio non solum condemnabit sed & electio 62 b
 Actionis inuoluntariæ quæ sint indicia 55 b
 Actionis inuoluntariæ principium est extraneum 55 b
 Actionis voluntariæ quæ sint signa vel argumenta ibid. b
 Actionum inuoluntariarum neque laus est, neque vituperium 55 c
 Actiones humanas vel laus, vel conuiuium sequitur 55 b
 Actiones quæ censeantur mixtæ ex inuoluntario & voluntario 55 c
 Actiones quæ sint subiectæ libero arbitrio 62 a
 Aerem deus aquæ & ignis contrarium medium ordinauit 42 c
 Affectiones suas cur homines tam vehementer prosequantur 49 d
 Agonia quid sit 50 d
 Anaxagoras asseruit omnia confusa esse & peruia 56 b
 Anaxarchus philosophus à Nicocreon tyranno flagellari sustinuit ut non traderet amicos 55 c
 Anima hominis proprie rationalis est & dicitur 11 b
 Animæ actiones omnes in nobis sunt 61 d
 Animæ bona, corporis sunt bonis præstantiora 66 d
 Animæ & corporis communis est subsistendi ratio 14 d
 Animam humido & sicco cibo ac spiritu indigere oportet 31 a
 Animæ quinque sunt partes siue potentie secundum Aristotelem 49 a
 Animam principalem esse corpore omnibus in confesso est 29 b
 Animæ rationalis ineffabilis & incomprehensibilis est ad suum corpus coniunctio 11 c
 Anima rationalis per totum corpus

fusa nusquam certam sedem obtinet 11 c
 Anima rationalis naturalem renisum habet ad suum corpus 11 a & b
 Animæ rationalis altera pars speculatiua est altera practica 62 d
 Anima vnica duntaxat in corpore est humano triplici cõstans potetia 11 a
 Anima vnitur corpori impermixtum & sine confusione 46 b
 Animæ virtutes distinguuntur in animales, naturales & vitales 53 a
 Animæ naturam non vnã philosophi asserunt 33 c
 Anima non est aer 34 c
 Anima non est aqua 34 c
 Animam corpus esse asserentium argumenta diluuntur 34 c & d
 Anima corpori non admiscetur 39 d
 Anima corpus non tangit 35 a
 Anima humana non extat ante corpus 11 d
 Anima mundi quæ Plato censuerit 38 b
 Anima corpori adiacere nõ potest 39 d
 Anima non est corpore posterior 22 d
 Anima non est facta in corpore contra Eunomium 37 c
 Anima non est in corpore ceu in loco sed sicut cõtinens in contento 40 b
 Anima humana de corpore in corpus non demigrat 23 b
 Anima non est crasis aut quatuor humorum temperies 35 c
 Anima rationalis non submittitur in brutorum animalium corpora ob castigationem eorum quæ ante in humana vita perpetraverat 39 b
 Anima rationalis non migrat ad animalia rationis expertia, nece conuerso 38 a
 Anima dimensionibus non est extensa 43 a
 Animam vnã ac solam omnium esse se dispertitam, & in singula corpora deuenire Manichæorum est deliramentum 38 a
 b Ani-

INDEX R E R V M.

Anima non est entelechia contra Aristotelem	36.c	fit indultus	30.d
Anima non generatur ab anima sicut corpus à corpore, contra Apollinarium	37.d	Cafus definitio	61.b
Anima substantia est non harmonia	35.b	Caelum æthereum non est ex quatuor elementis generatum	18.d
Anima impertibilis est & incircumferiptibilis	40.c	Caelum & terram deus mira pulchritudine ornauit simul & creauit	1.d
Anima non est numerus	37.a	Cerebri membrana rebus præest sensibilibus	7.b
Anima non est spiritus calidus & igneus	34.b	Cerebri anteriores ventriculi sensus sunt radices & principia	47.b
Animal vnumquodque tunc marem recipit, cum potest concipere	53.a	Cerebri membrana principium est motuum omnium qui per nervos effici possunt	25.c
Animal inforandum redditur venis quæ sunt iuxta aures præcisæ	52.d	Cerebri solius duos ventriculos anteriores natura ordinauit	46.c
Animalia quædam non omnes corporis partes obtinent, sed sunt mutilata	42.a	Cerebrum maximum vigorem confert ad tuendam vitam	25.c
Animalia perfectiora omnibus sensibus prædita sunt	30.a	Ciborum corporalius usus nullus erit in beatitudine	13.b
Animalia perfectiora progredi possunt in longius	30.a	Circumstantiæ quæ sunt actionis voluntariæ	56.b
Animalia venenosa ad propriam hominibus conducunt vtilitatem	32.d	Ciuitates propter negotiationes & disciplinas sunt institutæ	31.b
Animalibus quibusdam deus vafriciem quasi artis imaginem & rationalis animæ vmbra inseruit	39.a	Cogitatiuæ virtutis operationes quæ sunt	47.d
Animales virtutes dissecantur, in imaginationem, intelligentiam, & memoriam	47.c	Cogitatiuæ virtutis organum est medius cerebri ventriculus, & animalis spiritus qui in illo est	47.d
Anxietatis definitio	51.b	Concupiscentia commixtionis est naturalis	52.d
Appetitus in tria diuiditur, in cupiditatem, iram & voluntatem	57.a	Concupiscentia principium est motus in animalibus	49.a
Appetitus non est electio	57.a	Concupiscentia & ira sunt voluntariæ	56.c
Aqua terræ & aeris in meditullio virtusque existens connectit ac copulat	42.c	Concupiscentiæ generandi impetu abstinere, continereque in nostra situm est potestate	52.d
Astrorum circularium motui falso ascribitur causa omnium eorum quæ fiunt	54.c	Consilium à quæstione distinguitur	57.c
Auditus organa sunt cerebri molles nervi, & aures	47.c	Consilium est de his quæ in nobis sunt & quæ per nos fieri possunt incertum finem habentia	57.c
Aures non mouent solus homo & similia	47.c	Consilium non est eius quod libero caret arbitrio	62.d
B eatus est omnis et solus bonus	66.d	Consultatio non est electio	57.b
Bonum suapte natura terminum non habet	82.c	Contingentia quæ sunt	38.a
C anis visu, auditu & olfactu hominem superat	47.a	Cor sensus quidam est corporalis caloris	7.b
Caloris præsentia viuunt animalia	25.d	Cor ossium circumquaque munitur præsidij	27.a
Charitate hominem destituente, totius diuinæ imaginis species figuræque dissoluitur	3.b	Corpus animæ organum existens, simul cum animalibus virtutibus diuiditur	44.c
Carnium esus cur homini post lapsum			Corpus

INDEX RERVM.

Corpus humanū tribus gubernatur
potentijs 25.a
Corporis humani natura, à mēte con-
tinetur eiusq; specie decoratur 8.b
Corpora animalium sanguinem habent
tium proxime ex quatuor humori-
bus sunt genita, sanguine, flegma-
te, rubra cholera & nigra 41.c
Corpori vnicuiq; conueniens anima
est inserta 39.d
Corpora naturalia quæ secundū Ari-
stotelem censeantur 43.b
Cōtemplatiuæ vitæ vel contemplatio-
nis voluptas excessum nō habet 51.c
Corporis insalubris habitudo sanāda
est cōuenienti diætā & exercitijs &
pharmacis, si his indiguerimus 50.a
Corporis humani quædam propter vi-
tam, quædam propter bonā vitam,
quædam propter successionem po-
steritatis sunt creata 24.d
Corporibus humanis in omnia ele-
menta resolutis, iterum ex commu-
ni propriū singulis in resurrectio-
ne integrabitur 21.d
Creatura omnis finita est & modo cer-
tissimo creatoris sapientia termina-
ta 13.b
Creatura omnis suapte natura est veri-
tibilis 63.a
Creaturæ omnes visibiles mutua sibi
societate consentiunt 1.c

DAEmones pœnitentiā agendo
venia digni effici non pos-
sunt 31.c
Demonum casus, mors est ibidem
Deus causa peccati non est 63.b
Deus omnium conditor ex non enti-
bus fecit omnia 18.d
Deus singulariū reꝝ curam habet 66.c
Deus supra omnem necessitatē consis-
tit, dominus & factor omniū 60.c
Deo sunt omnia contingentia etiam
necessaria 60.c
Differentia dei & hominis 12.d
Digitorum extrema certissimā tactus
cognitionem possident 47.a
Dilectio dei proficisci debet ex corde,
anima & intellectu 5.a

Diuina natura creatrix est cūctōꝝ 18.6
Diuina natura interminata est ac infini-
nita 82.c

EBrius voluntarie censetur peccas-
re 56.a
Electio quid sit 57.b
Electio est eorū quæ ad finē sunt 57.a
Electio non est impossibile 57.a
Electio omnis voluntaria est sed non
conuertitur 56.d
Electio principium est peccati & bonæ
operationis 62.b
Electionem liberā esse à nobis, euens-
tum vero à fato asserentium error
refellitur 59.e
Electione dirimitur homo ab irratio-
nabilibus 57.a
Electiua potestas omnis est opposito-
rum 63.b
Elementum vnum solum si esset, nes-
quaquam dolere posset homo 18.d
Elementorū vnumquodq; secundum
coniugationē duas specificas qualis-
tates habet 42.b
Elementa inter cœlum & terram mes-
dia partim solida sunt & partim
mobilia 1.b
Elementa per quem modū in humas
no corpore vniantur secundū Ari-
stotelem 43.a
Elementis pluribus constat homo nō
vno duntaxat 18.d
Elemēta quatuor esse est necessariū 44.a
Elementa cur in seinuicem transmu-
tentur 42.d
Elementorū quæ sunt proprietates &
habitudines secundū Platonē 43.b
Elementorū sensibiliū nullū merum
est, & elemento nō permixtū 42.b
Enimea laborantes aerē quidem attra-
hunt per respirationē, vapores tamē
& odores nequaquā sentiunt 44.d
Ensiformis quid sit 51.d
Erubescencia quid sit 51.d
Erubescencia in quo differat à veres-
cundia 51.d
Essentia diuina simplex est non mul-
tiplex contra Eunomianos 3.c
Euacuationes corporis per musculos
b n̄ velut

INDEX RERVM.

velut ianitores sæpe quàm diutissis
me retinere possumus 53.c
Evaporationum naturalium dilatatio
parit lætitiā 7.d

Fati definitio secundum Stoicos
Fol. 57.d
Fatum asserentium opinio vana refel-
litur 58.d
Fatum Aegyptiorum interimitur 59.a
Fatum secundum Platonem 60.a
Fœlicitas non est idem quod volup-
tas 51.a
Filius in diuinis patri est cœqualis
Fol. 3.c
Fortunam aduersam incidere nonnun-
quam contingit ex mala corporis
habitudine 61.c
Fortunæ definitio 61.b
Fulmen omne cum lapide & sulphure
fertur 42.d

Generatio vnius est alterius corru-
ptio 43.b
Generatione hominum consummata fi-
mul quoque tempus deficiet 17.b
Generationem animalem in sua na-
tura homo suscepit propter con-
uersionis ac transgressionis casum
Fol. 14.a
Generatiua vis non obedit rationi
Fol. 52.d
Grues Ibici poetæ prodiderunt interis-
tum 64.c
Gustus organum est lingua & pala-
tum 47.b
Gustus non aliter sentit, nisi sensibili
appropinquarit 46.b

Habitatio necessaria homini 31.b
Habitus differt à potentia 63.c
Herbæ naturam propter iumenta con-
ditor vniuersitatis instituit 4.c
Homo cur à deo sit duplici natura cõ-
positus 2.c
Homo liberi est arbitrij & operationum
suarum principium 61.b
Homo omnium animalium irrationa-
lium possidet dominatum 4.a
Homo ab omni necessitate libero ar-

bitrio proprio ad consilium quod
placuerit declinatur 12.d
Homo solius dei imperio subiectus
libertatem habet imperij 2.c
Homo duabus consolationibus præ-
cipuis potitus est, videlicet spe ve-
niæ peccatorum per pœnitentiam,
& quod corpore futurus sit immor-
talis 31.c
Homo qua parte sui dicatur ad dei
imaginem conditus 14.c
Homo ante lapsum veluti quidam an-
gelus habebatur 13.d
Homo impetu passionum ad bruta ani-
malia quadam proprietate coniun-
gitur 14.c
Homo est animal rationale mortale
cognitiōis & disciplinæ capax 31.d
Homo per rationale incorporeis nas-
turis sociatur 29.c
Homo solus sedet accubitu indigens 53.b
Homo familiari & simili nutritur, con-
trario vero curatur 31.a
Homo natura duplici constat 23.d
Homo cur omnium creaturarum vlti-
mo sit conditus 25.a
Homo natura sociale & ciuile est ani-
mal 31.b
Homo ex anima intellectuali & cor-
pore optime est constitutus 29.a
Homo cur nudus naturalibus armis
& velaminibus sit creatus 4.a
Homo terrenus unde dicatur 30.b
Homo potestate immortalis ē creatus 30.c
Hominem quis cibus aluisset in paras-
diso 15.b & c
Homini non peccanti nullum animal
nocere potuisset 33.a
Homines naturalia quædam vitia &
virtutes sequuntur 36.a
Homini proprium est ab his causis ex
quibus ante peccauerat per pœni-
tentiam exui 31.c
Homine necesse est in easdem incidere
passiones in quas & elementa 30.d
Hominis cur rectus sit habitus 4.b
Hominis est aptissima habitudo ad op-
pus rationis 5.c & d
Hominis magnitudo in eo attenditur
quod ad imaginem factus est crea-
toris

INDEX RERVM.

toris non quod ad similitudinem
mundi est conditus 12. a
Hominis quanta sit dignitas 33. a
Hominis pars irrationalis diuiditur
in id quod rationi obedit, & quod
renititur 49. a
Hominis gratia cuncta sunt condita
Fol. 32. a
Humana conditio precior est omni
ni creatura visibili 2. c
Humana constructio imperiosam quan
dam potestatem significat 2. d
Humana natura media est inter diuinam
& brutalem 12. c
Humanae naturae mutabilitas nec in
malo retinet firmitatem 16. b
Humanae mentis ad bonum accessus
est interminabilis 16. c
Humanae naturae duplex probatur for
matio 12. b
Humanam naturam deus sic creauit
vt possit esse omnis boni particeps
Fol. 12. d
Humores quatuor saepiuscule in san
guine comperiuntur 41. d
Ignorantem facere aliud est quam
facere per ignorantiam 56. a
Imago dei in his quae optima in nos
bis intelliguntur proprie cernitur
Fol. 16. b
Imago si seruet principalis formae si
militudinē vere imago & proprie
dicitur 12. a
Imaginatio passio est partis animae ra
tione carentis ab imaginabili facta
Fol. 47. d
Immobilitas & incommutabilitas so
li deo est propria 1. c
Immortalitatem animae cur quidam
negauerint 68. c
Incontinentiae desiderium non est des
lictum inuoluntarium 55. d
Intellectus a sensu distinguitur 6. b & c
Intellectus si quā partem humani cor
poris possideat 7. a
Intellectuale hominis nec cordi inclu
ditur nec renibus 8. d
Intellectualis virtus in nulla membris
rum parte locata est, sed per omnes

artus aequali lance discurrit 8. d
Intelligibilia memorantur per accidens,
per se vero sensibilia 46. a
Intelligentia aequaliter membra singu
la iuxta ineffabile rationis tempera
mentum attingit 8. a
Intelligentiae hospitium non est in corpore
de 7. a
Ira quid sit 51. c
Ira cur fellea dicatur 51. c
Ira tres habet species ibidem
Ira non est delictum inuoluntarium 55. d
Irascibilis virtutis organum est cor 49. b
Irrationalis vis ad famulatum data est
rationali 32. c
Iumēta propter homines sunt creata 4. c

Labor continuus disruptionem
diuisionemque membrorum
quae tenduntur efficit 9. a
Lachryma fidelis custos est cordis, qui
veram quaerunt virtutem 87. b
Lachrymatio vnde contingat 7. d
Libero arbitrio quae orationes sint ob
noxiae 62. b
Liberum esse hominis arbitrium ostens
ditur 61. b
Lignum quod protoparentibus inters
dictum est, quale fuerit 15. d
Linguas duas omnibus animalibus
natura inseruit 46. c
Lignum omne paradisi indultum pro
toparentibus quale fuerit 15. d

Magnes virtute sua ferrum attra
hit ac detinet 29. d
Malitiae natura necessarijs finibus est
praescripta 16. c
Malum non proponitur a diabolo nu
dum atque inlectum 15. d
Manus apprehensiuum organum est, &
ad artes accommodatissimum 53. b
Manuum opportuna & durabilia ins
trumenta multas vitae nostrae vtilis
tates administrant 5. e
Manus homini cur deus tribuerit 5. c
Manus rationis causa corpori natura
congruenter apposuit ibidem
Materia omnis quibusdam subsistit
qualitatibus 19. b
Mates

INDEX RERVM.

Materiam esse deo coeternam, quibus argumentis Manichæi ostendunt 18.b
 Medicorum curatio necessaria est hominibus 31.a
 Memoria quid sit 48.a
 Mens humana in optimis prorsus existit 8.b
 Mēs humana operatur per sensus 6.b
 Misericordiæ definitio 51.b
 Mores mali consuetudine curandi sunt 48.c
 Mors nulla est mala, nisi quæ est propter peccatum 69.a
 Mundi finem concedat necessum est qui exordium constitutionis eius fatetur 13.a
 Mundus vniuersus superioribus partibus luce completur 52.c

Nasum ad duplicem vsum, respici rationem scilicet & olfactum conditor accommodauit 54.a
 Naturæ rationali proprium est habere manus in corpore 5.c
 Naturalia nec inuoluntaria sunt nec voluntaria 56.c
 Naturalia quædam vitia & virtutes homines sequuntur 36.a
 Necessaria quæ sint 58.a
 Nutritiuæ virtutes sunt quatuor, attractiua, retentiua, alteratiua & expulsiua 52.a
 Nutritiuæ virtutis quæ sint organa 52.b

Oblivio quid sit 48.a
 Opinio non est electio 57.a
 Oscitatio frequenter post somnum solet accidere 9.c

Palatium & lingua, organa sunt gustus 47.b
 Patris & filij in diuinis vna & æqualis est essentia 3.c
 Passio æquiuoce dicitur 49.b
 Passio non est dolor sed doloris sensus ibidem
 Passionem non faciunt motus minuti sensum latentes 49.c

Passionis quæ in animalibus inuenitur definitio 49.b
 Passiones iniustas æquanimiter sustinentes purgantur, inferentes vero iustas deo pœnas luunt 69.a
 Passiones malæ per tria insunt videlicet per malam conuersationem, inscitiam & insalubrem corporis habitudinem 49.d
 Passionibus brutorum natura ad suam conuersationem est munita 14.b
 Passionibus mens cooperationem exhibens multifidam malorum consociam procreauit 14.c
 Passionis impetus nullo cogitationis adminiculo elatus cito lassescit 14.d
 Passionum impetus cogitatione repressi in speciem virtutis protinus transferuntur 14.d
 Peccatum omne permixtâ habet boni maliq; differentiam 15.d
 Pœnitentia solum hominem ab his causis, ex quibus ante peccauerat exiit 31.c
 Pœnitentiam non admittentes præcipuum munus, quæ propria sunt hominibus destrunt 31.d
 Perfectum quid dicatur 82.b
 Phantasma quid sit 47.d
 Phrenesi laborantes sensibus certe integris sunt, sed læsa est discretio 48.c
 Pinnae & Acalifas velut sensibiles arobores deus condidit 29.d
 Plantis quondam magis quàm nunc virtutes inerant plurimæ 30.c
 Plantarum generatio in escam hominum & aliorum animalium ordinatur 31.b
 Platonis opinio de anima mundi, seu vniuersi recensetur 38.b
 Platonis de fato iudicium 60.a
 Platonis sententia de proprietatibus & habitudinibus elementorum 43.b
 Potentia differt ab habitu 63.c
 Potentia rationalis est ad opposita 63.b
 Protoparentes cur de cognitionis fructu edere sint prohibiti 30.c
 Prouidentia dei ad singulos homines extenditur 66.d
 Prouidentia quid sit 65.c
 Prouis

INDEX R E R V M.

Providentia diuina quibus ex causis
tot mala hominibus inferat etiam
iustis 68.c

Providentiæ diuinæ obnoxia quæ
sunt, non omnia secundum neces-
sitate sequuntur, sed quædā con-
tingenter 60.b

Providentiæ diuinæ nobis naturalis-
ter inserta est agnitio 67.d

Providentiam esse diuinam de rebus
astruitur 64.b

Providentiam particularium negan-
tium argumenta diluuntur 67.b

Providentiam Plato in tria diuidit
65.d

Providentiæ proprium est unicuique
secundum quod confert distribue-
re 59.d

Poetæ ibici interitum grues prodide-
runt 64.c

Phœnetica passio vnde contingat 7.c

Possibile quid sit 58.a

Potentia diuina extantiū naturis in-
serta geminis effectibus vniuersa
moderatur 1.a

Potentia vitalis & animalis in tribus
differentijs declaratur 4.d

Potens, potentia, & possibilis sibi inui-
cem coherrent 58.a

Pulmo ex quatuor componitur 54.a

Pulmone carentia non respirant 34.c

Q Vies continua corporū ruinam
quandam solutionemq; sta-
tus operatur 9.a

Rationalis creatura omnis & li-
bero arbitrio est prædita & se-
cundū sūpsius naturā vertibilis 63.a

Res vna nonnunquam per omnes sen-
sus cognoscitur 6.c

Respiratio, animalis virtutis est opera-
tio 53.c

Respirationis tres sunt proprietates 53.d

Respirationis in nobis inuoluntariæ
quæ sit causa 26.b

Respirationem decima horæ particu-
la continere non possumus 53.d

Resurrectio mortuorum non olim fa-
cta est, sed quibusdam temporū in-

olutionibus sustinetur 16.d
Resurrectio mortuorum astruitur, fol.
16.b. & c

Resurrectio mortuorum non est con-
tra id quod deceat 21.c

Resurrectio mortuorum semel futura
est secundum diuinæ voluntatis po-
tentiam non secundum circuitio-
nem vt fingunt Stoici 60.d

Resurrectionis dilatio optimæ conuer-
sationis studijs est æquanimiter susti-
nenda 18.a

Resurrectionis gratia ex pristino lap-
su, in antiquū statū innouamur 13.d

Reminiscencia quid sit 48.a

Risus vnde contingat 7.d

Saporum qualitates gustatiuæ quæ
sint 47.b

Scientia vna frequenter ex diuersis sen-
sibus colligitur 6.c

Segnities quid sit 51.c

Sensorij definitio 45.a

Sensibilia communia quæ sint 45.c

Sensibilia communia à pluribus sens-
ibus cognoscuntur 45.c

Sensoria quinque sunt, sensus vero vnus
omnium 44.d

Sensus definitio 45.a

Sensus vnus alterius sensus defectum
corrigit, singulorum autem ipsa ra-
tio 45.c

Sensu vno multa variaq; nihil sibi inui-
cem secundum naturam consonan-
tia perdiscuntur 6.c

Sensum cur hoī natura tribuerit 31.b

Sensuum corruptio vel diminutio qui
fiat 48.b

Sensitiuū in homine distinguitur in
appetitiuam vim & irascibilem 49.a

Spes idonea res est ad beatitudinē 17.d

Similitudo diuina per quæ imprima-
tur in homine 3.a

Somnus corpori est necessarius, vt si-
ne impedimento cibus in omnia
membra diffundatur nulla intentio-
nis obice meabilem præcludente
transgressum 9.a

Somnus distenti vigilijs corporis la-
bore medetur ibidem

Somnia

INDEX RERVM.

Somnia earum rerum similitudinem
exprimunt quibus vigilans quisq;
assuescit 10 d
Somno necesse sensus otium gerere va-
porum transgressione detentos 9 b
Somniorum visa secundum morum
diuersitatem formantur 10 d
Somniorum variæ facies iuxta passio-
num differentias accidunt ægrotan-
tibus 10 d
Somniorum deliramenta irrationa-
lis pars animæ per accidētia quæq;
constringit 9 c
Somniorum confusa memoria non-
nunquam eorum quæ ventura sunt
aliquid prænuntiat 10 a
Spongia petris adnata cōtrahere se po-
test & defendere lētionem aliquam
sentiens 29 d (50 d
Stoicorū de resurrectione delira opinio
Substantia incorporea circumscrip-
tibus non concluditur 7 c
Sulphur est ignis in frigidatus non am-
plius calidus secundum actum sed
potestate, & siccus actu 42 d
Tactus vniuersum animalis cor-
pus occupat 46 c
Tactum præ omnibus animalibus ha-
bet homo certissimum 47 a
Tenebræ ex umbra terreni corporis &
opilatione generantur 16 c
Thenon quid sit 53 b
Terra non potest à propria soliditate
transferrī 1 b
Timor in sex diuiditur 51 d
Tristitia accenditur compressis natus-
raliter totius corporis euaporatio-
num tramitibus 7 c
Tristitiæ organum est os ventris 51 d
Tristitiæ quatuor sunt species 51 b
Verum multitudinem genera-
torum numero natura fere
connumeravit 42 a
Vegetatiua pars animæ cur dicatur nō
persuasibilis à ratione 52 c
Vegetatricis potentiæ vires sunt nutris-
tiua generatiua & pulsatilis 52 a
Venis præcis quæ sunt iuxta aures
in fecundum animal redditur 52 d
Verbū cordis seu mētis quod dicatur 43 c

Verbum dei à cōmunionē illa quæ est
ad corpus & animā nō alterat 40 d
Verbum dei corpori humano vnitum
est non tantū secundū vtriusq; vir-
tutes, sed secundum substantiā 41 a
Veste necessario indiget homo, vt sup-
pleatur id quod alijs natura anima-
libus est elargita 31 a
Virtus nullis terminis continetur 82 c
Visus ad profundum vsq; transparen-
tium natus est peruenire 46 a
Visus, auditus & odoratus, exteriora
& non appropinquantia per medi-
um aerem adsumunt 46 a
Visus ad manifestam discretionē quæ-
tuor opus habet 46 b
Visus in proprijs sensibilibus non fal-
latur 46 a
Visus memoria & mente iuuatur 46 a
Visus proprium sensibile est color 45 c
Visus quo modo fiat 45 a
Vitia in habitibus sunt non in poten-
tijs 63 b
Vitalis potētia tres sunt differētiæ 11 a
Vocis organa quæ sunt 48 d
Voluntas est etiam impossibiliū 57 a
Voluntas finem respicit 57 a
Voluntas hominis nullius dominio
est subiecta 12 d
Voluntatū triplex distantia secundum
apostolum Paulum 52 a
Voluntarium quid sit 56 c
Voluntarium quoddam est quod neq;
per vim fit nec per ignorantiam 56 c
Voluntarium non est idem cum ele-
ctione 56 d
Voluntariæ actionis signa quæ sunt
Fol. 56 c
Voluptas omnis cum sensu est 50 a
Voluptatis definitio 51 a
Voluptati quæ secundū contemplatio-
nem est nihil opponitur 50 a
Voluptates simpliciter bonæ quæ cen-
seantur 50 b
Voluptatum quædam sunt corporis et
quædam animæ 50 a
Zeno dentibus linguā suam con-
scidit & eam expuit in tyrans
num, ne minime fanda proferret 55 c
FINIS.

D. GREGO. NYSSE.

NI DE CREATIONE HOMINIS LIBER,

supplementum Hexamerōn Basilij Magni fratris,

interprete

Dionysio Romano Exiguo.

¶ Particularis quædam ratiocinatio de mundo, naturalisq;
disputatio & clarior expositio de his, quæ prius in hominis
formatione peracta monstrantur. Caput. I.



IC liber (ait scriptura) generatiōis cœ
li & terræ, quando perfecta sunt omnia
quæ videntur, & ad proprium sitū sin-
gula discreta cesserunt, quando volubi-
le hoc corpus cœli cuncta cōstituit, me-
dium vero locum totius creaturæ gra-
uia corpora & deorsum vergentia forti-
ta sunt, terra scilicet atq; aqua sese mu-
tuo cōtinentia. Vinculum autem quod-
dam atq; firmamentum eorum quæ fa-
cta sunt, diuina æternaq; potētia est, ex
tantium naturis inserta, quæ geminis
effectibus vniuersa moderatur. In sta-

Ctu namq; & motu non solum ex non stantibus generationem, sed per man-
sionem subsistentibus, machinata est circa grauissimam & incommutabi-
lem naturæ immobilitatem, veluti quendam axem stabilem atq; firmissi-
mum, velocissimam cœli circulationem ad instar rotæ iugiter peruehens,
& indefolubilem substantiam per alterutrum vtriusq; conseruans. Nam &
volubilis materia per celerrimum motum soliditatē terræ circumacta con-
stringit, & terræ stabilitas per immobilem firmitatem, volubilium circui-
tu incessanter extenditur; aqua vero iuxta vnumquodq; eorum quorum
operatio distat, magnitudo compacta est, id est, tam eius quæ stabilis natu-
ræ est, quàm illius quæ incessabili rotatiōe raptatur, nam neq; terra potest
à propria soliditate transferri, neq; cœlum vnquam velocissima motus sui
circuitione laxari. Hæc autem & prima secundum conditoris sapientiā ve-
luti quoddam principium totius machinæ probantur esse cōstructa, decla-
rante magnifico illo Moyse per hoc quod in principio cœlum & terram, à
Deo facta commemorat, & quod ex motu & statione quæ videtur in hac
creatura, iuxta diuinum consilium in generatione cuncta producta sunt.
Cū ergo cœlū & terra mensuris æquis iuxta cōtrariam efficaciam ab inuicē
disparata sint, ea creatura quæ in medio contrariorum est, ex parte quadā
coherentium sibi participans summitates diuisas propria meditatione cō-
nectit. Ita vt manifestæ sint contrariorum ad alterutrum hac interpositio-
ne coniunctionis. Nam mobilis semper & subtilissimi ignis substantiam
imitatur aliquatenus aer, tam leuitate naturæ quàm motus opportunitate
A non

D. GREGORII NYSSENI

non tamen huiusmodi est, ut à solidissimorum cognatione videatur alienus, neque semper immobilis permanens, neque iugiter effluens atque deficiens, sed utriusque proprietate veluti quibusdam contrariorum effectibus compositus efficitur, immiscens simul & diuidens in seipso quæ natura discreta sunt, secundum hanc rationem à liquida quoque substantia gemina charitate subnixæ utrisque contrarietatibus coaptatur, quod enim gravis & indeorsum procliuus est, multa ad terrenam naturam cognatione foederatur: quod vero fluxæ & decurrentis efficaciam est, non omni modo naturæ mobilis expressæ esse cognoscitur: quædam namque per hoc ipsum fit oppositorum mixtura atque concursio, dum & grauitas in motu transeat, nec motus item grauitate tardetur, sed ad sese conueniant, quæ iuxta summitates naturaliter sunt diuisa, dum sibi mutuo quadam meditatione copulantur, imò potius diligentissimam rationem nec ipsa contrariorum substantia sine permixtione alterius proprietatis existat. Item quantum reor, vniuersa quæ in mundo cernuntur, mutua sibi societate consentiunt, & in vnum omnis creatura commutari cognoscitur, dum in oppositorum proprietatibus inuenitur. Nam cum motus non solum iuxta localem translationem, verum & iuxta vertibilem modum atque mutabilem fiat: itemque natura stabilis motum qui fit per commutationem, nulla ratione recipiat: sapientia Dei proprietates vniuscuiusque permutans, immobilem quidem naturam conuertibilem fecit, mobilem vero inconuertibilem: prouidentia quadam hæc ita dispensans, ne quod diuinæ naturæ est singulare vel proprium (id est, immobilitas & incommutabilitas) in aliqua creatura conspecta Deum estimare faceret creaturam. Non enim poterit anima videri opinionem habere diuinitatis, quod mobile vel mutabile fuerit. Idcirco terra quidem stabilis, sed mutabilis est: coelum vero est contrario cum non sit mutabile, simul nec stabile est: ut stabilis quidem substantiæ mutabilitatem, incommutabili vero mobilitatem diuina virtus annectens, & alterutrum per utriusque contrarietatem suis proprietatibus copulans, à diuinitatis opinione remoueret, quod neutrum horum (sicut dictum est) diuinæ naturæ putabitur, id quod mutabile & instabile comprobabitur. Vniuersa igitur ad suum finem congruenter aptata sunt. Perfecta sunt enim, sicut Moyses ait, coelum & terra, & quæ inter hæc media sunt, omnia mira pulchritudine singula quæque competenter ornata, coelum quidem stellarum luminibus micans: mare vero atque aer animantibus tantâ natabilibus quàm volatilibus mire tripudians: terra vero multitudine herbarum naturis virgultorum diuersitatibus quodam modo gestiens, quæ conseruantem cuncta diuino nutu vegetata progeniuit, & repleta quidem erat speciebus vniuersis simul cum floribus, fructus quoque produces, plena & parata his quæ in eis solita sunt oriri: cuncta quoque dorsa montium atque cacumina, & quicquid conuexum atque supinum vel in conuallibus planum atque substratum herbarum noua specie & varia arborum pulchritudine coronabantur, modo quidem de terris eminentia: sed ad perfectionis suæ concurrentiam mox decorem lætabantur, vniuersa iuxta modum suum præcepto viuificata diuino. lumenta quidem gregatim iuxta proprium genus in sylua discurrentia morabantur, auium vero modulatis cantibus omnium sylvarum consona resonabant. Maris etiam facies (ut æstimare licet) maxima tunc erat pluralitate & tranquillitate in suis congregationibus profundi.

omnia
mundi

A dissimilis constituta. Iuxta quam stationes & portus diuina voluntate veluti quidam sinus effecti per littora terris maria copulabatur, quietissimi etiam motus undarum vibrabantur veluti prata virentia, tenuissimis atque innoxiiis fluctibus summitatis superficiem congrua subtilitate crispantes, & versus orbis secundum creationem suam terra marique paratus astabat. Sed qui his vteretur, interim non erat.

¶ Cur nouissimus post creaturam factus sit homo. Cap. II.

Nondum namque magna hæc & preciosa res homo mundi dominus aderat, nec enim decuerat prius existere principem, quam illa quorum gereret principatum; sed ubi cuncta ei subiicienda parata sunt, iam consequens erat apparere rectorem. Quia igitur veluti quoddam regni domicilium futuro regi creator vniuersitatis effecerat, id autem erat terra, insulæ, maria, & super hæc cælum in modum camerae curuatum, diuitias vero reposuerat regni multiplices: diuitias autem dico totam creaturam, quicquid est in herbis & plantis & arboribus, quicquid in spiritalibus & sensilibus & animatis, quod nisi metalla quoque his conuenit adnumerari diuitijs, quæ propter colorum pulchritudinem preciosa humanis oculis visa sunt, ut auri & argenti & lapidum eorum quos homines amant, horum omnium copiam velut quibusdam regalibus thesauris terræ sinibus occulens, in hunc mundum hominem protinus introduxit, ut quorundam miraculorum spectator existeret, quorundam vero dominatum principaliter obtineret; quatenus per ea quibus vteretur intelligeret largitorem, per ea vero quæ pulchra & magnifica contemplatur, ineffabilem sui factoris posset inuestigare potentiam. Propterea nouissimus in hunc mundum post creaturam introductus est homo: non ut vilissimus in extrema parte proiectus, sed quem decebat genitum mox esse rectorem. Nam sicut quidam optimus inuitator non prius in domum pransorem, quam præpararet epulas, introducit, sed omnem apparatus instruens, domumque congruenter exornans, discubitum quoque & mensam & cætera: tunc ad præparatas iam delicias conuocatum inuitat. Iuxta hunc modum diues & copiosus nostræ conditor educatorque substantiæ bonis omnibus replens habitaculum mundi huius & magnas has epulas variasque disponens, sic introduxit hominem, dās ei opus eximium custodire mandatum: quo non appetitu rerum non extantium, sed præsentium possessione gauderet. Idcirco etiam duplicis compositionis ei causas intexuit, terreno spirituale commiscens, ut per vtriusque cognationem vtraque proprietate potiretur: Deo quidem spiritualiter fruens, terrena vero bona corporali usu percipiens.

¶ Quod preciosior omni creatura, quæ videtur, existat humana conditio. Caput III.

Ignum vero est, ut nec ista res in contemplata præterea, quod tanti huius orbis extructio & partium eius, quibus in elementis continetur vniuersitas, à diuina potentia perficiatur ex templo pariter cum iussione subsistens, hominis autem formationem artificis præcedebat tanti consilium, & descriptione verbi quod futurum

A ij est

est ante signatur, qualémque esse oporteat, & cuius primæ formæ similitudinem referat, ob quam causam fiat, quidve finitus efficiat, & quorum dominatum gerat, omnia prius actione perspecta sunt, ut ante generationem suam homo antiquiorem quodammodo sortitus sit dignitatē, priusquā subsisteret vniuersorū possidens principatum. Dixit enim Deus Faciamus hominē ad imaginem & similitudinē nostram & dominetur piscibus maris, & bestiis terræ, & volatilibus cœli, & pecoribus vniuersæ terræ. O quale miraculum, sol sit & nullum præcedit consilium, cœlū quoque cui nihil in creaturis visibilibus simile reperitur, verbo solo perficitur, & opus tam mirabile nec vnde fiat nec qualiter, intimatur sic & singula quæque creaturarū, æther, stellæ & aer qui mediū locū continet, mare, terra, animalia, & nascentia omnia, verbo tantūmodo producuntur ut sint, ad hominis autē solius conditionem cum consilio quodammodo conditor vniuersitatis accedit, & materiā, quæ constructioni eius sit necessaria, præparat, & ad formam primæ uæ ac principalis pulchritudinis eius coaptat similitudinē, & intentionē, cuius rei gratia fiat, insinuat, congruam illi naturā effectibus suis instituens, quæ ad propositū aptissima esse probatur.

¶ Quare per omnia imperiosam quandam potestatem ipsa constructio humana significet. Caput IIII.

Sicut enim in hac vita ad quoslibet vsus ab artificibus instrumenta cōpetenter aptantur: ita veluti res quædā ad opus imperij congruens ab optimo artifice natura nostra construitur, quæ siue iuxta animæ prerogatiuā seu iuxta corporis habitū talis existeret, quæ ad imperandū opportunior apparere denique anima, id quod regale atque sublimissimū est, suæ substantiæ & à priuata procul humilitate seiunctum clarius hinc declaratur, quod nullius subiiciatur imperio, habens arbitrij libertatē, suoque se nutuatque moderatione dispensans, cuius enim hoc nisi imperantis est proprium. Super hæc etiam totius creaturæ Dominus ad imaginē sui creatoris effectus, nihil aliud indicat, nisi quod mox in eo regia natura formata sit. Sicut enim iuxta humanam consuetudinem, qui principum imaginē fingunt, non solū impressionē formæ eius imitantur: verū etiā amictu purpureo describunt regiā dignitatē, & imago ipsa iam pro consuetudine dicitur imperator: sic & humana substantia, quoniam ad aliorum regimen condebatur, propter similitudinē regis vniuersorum, velut quædā imago animata componitur, primæ vero formæ & nomine & honore participans, non tegmine circumamictō purpura, nec sceptro vel diademate gloriā suæ dignitatis insinuans: nec enim principalis forma in his esse conspicitur: sed pro purpureo velamine, vestita virtute est, quæ omium ornamentorum regalium preciosior approbatur: pro sceptro vero beatitudine & immortalitate sustollitur, & regali sermo iustitiæ corona decoratur: ita ut per hæc omnia monstretur ad dignitatem regiā genitam pulchritudinē in se primæ uæ formæ diligenter exprimere.

¶ Quod homo similitudo probetur imperij. Cap. V.
Diuinam

A **D**iuinam vero pulchritudinem non habitu quodam, ac specie, vel alicuius claritate coloris ornata, sed ineffabili felicitatis honore prouehi constat. Sicut enim formas hominum per colores quosdam pictores in tabulis transferunt, tincturas proprias congruasque miscentes, ita ut primæuæ formæ decor in similitudinē diligētissimā mutatione transmigret, sic intelligo nostræ substantiæ formatorem, velut quibusdam virtutum coloribus, miram pulchritudinē suæ imagini contulisse, in nobis exprimentē propriū principatū. Sunt autem multiplices & multiformes colores huius imaginis, quibus veræ formæ similitudo depingitur, non cerussa & purpurisso, nec horū mixta cum altero qualitas, nec alicuius nigredinis superductio cilia oculosque sublinat, & per aliquod temperamentum depressa & concaua assimilatur character, vel quæcunque similia pictorum manus artificis composuere solertia; sed pro istis adest puritas, impassibilitas, beatitudo, malique totius auersio, & quæcunque generis istius existunt, per quæ in hominibus imprimatur similitudo diuina. Talibus floribus mirabilis conditor imaginem propriam, id est, naturam nostræ conditionis ornat. Si vero discutias & alia, per quæ diuinum decus elucet, hæc etiā in imagine ad illius similitudinem salua profectio reperies, mens etenim & verbum est summa diuinitas. In principio namque erat verbum, & qui secundum Paulum proficiunt, mentem Christi, qui in eis loquitur, se habere profitentur. Non ergo procul hæc à natura humana conspicias. In tenaque & verbū & intelligentia est, quæ imitantur verbū mentemque diuinam. Item charitas, fonsque charitatis, hoc enim ait magnus ille Ioannes, quoniam charitas ex Deo est. Hanc autem nobis veluti personam Christus formatur nostræ substantiæ conferens, ait in hoc cognoscent omnes, quoniam mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad inuicem. Quod si dilectio nobis ista defuerit, totius imaginis species figuraque soluetur. Cuncta etiam conspiciat exauditque diuinitas & omnia perscrutatur. Habes & tu per oculos & aures huius rei efficaciam vitalem & scrutatricem eorum quæ sunt intelligentiam te possidere cognoscis.

Inquisitio, quam consignationem mens habeat ad naturam, in quo etiam obiter Eunomianorum dogma refellitur.

Caput VI.

Nec me quisquam suspicetur ad similitudinem operationis humanæ diuersis effectibus diuinam dicere potentiam cuncta completi. Nec enim fas est, in illa diuina simplicitate variam multiplicemque virtutem operationis advertere, nec in nobis enim multæ quædam sunt efficaces rerum causarumque potentia, licet ea quæ ad vitam pertineant multiplici videantur operatione contingere. Vna namque vis quædam nobis mentis inserta est, quæ per singulos sensus excurrens ea quæ sibi offeruntur amplectitur. Hæc per oculos quæ videnda sunt conspiciat, hæc per aures quæ dicuntur exaudit. Hæc in his quæ sunt votiuæ lætatur, & ab his quæ insuauia probantur, auertitur. Manibus etiam perficit quæcunque voluerit, retinens his, & rursus abijciens, horumque instrumentorum effectibus vtens, ut expedire probauerit. Si ergo in homine cui diuersa membrorum officia ab autore formata sunt, vna eademque res est, quæ per omnes

A in sensus

sensus operatur vtens singulis congruenter vt causa poposcerit, nec operationum differentijs naturæ suæ vim potentiamq; commutat: quanto magis in Deo, quia sint effectus virtutum varij, nullus debet multiplicem eius essentiam suspicari: Qui enim plantauit aurem, non audit: aut qui finxit oculum, non considerat: sicut Propheta testatur, per hæc exempla operationes huiusmodi veluti quasdam humanæ naturæ notissimas impressiones insinuans, faciamus enim, ait Deus, hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Sed vbi mihi nunc hæresis Eunomianorum nephanda subsistet, quid aduersus hanc dicturi sunt vocēs: quomodo per hæc verba nouitatem sui defensori sunt dogmatis? Putāsne possibile esse, dicent, vti imago vna dissimilium formarum similitudinem referat? Si enim iuxta illorum sententiam naturæ patris impar est filius, quomodo diuersarum naturarum vnam Deus condidit imaginem: qui enim dixit faciamus hominem ad imaginem nostram, per pluralem significantiam sanctam nobis insinuans trinitatem, nequaquam singulariter suam testaretur imaginem, si primæuæ formæ sibi dissimiles extitissent. Nec enim possibile est, vt eorum qui sibi inuicem congruunt minime, vna similitudo monstratur: sed si diuersæ erant naturæ, profecto diuersas eorum & singulis congruentes imagines condidisset. Vtrū quia vna quidē imago, sed non vna imaginis forma est, quis ita priuatur intelligentiā vt ignorare queat, qd ea quæ vni probantur esse similia, & ad se inuicē similitudinē propriā sine dubitatione conseruent: Et forsitan propterea sermo diuinus hanc malitiā in conditione humanæ vitæ prospiciēs Eunomianorūq; peruersitatē rescās, ait: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram.

¶ Cur nudus homo naturalibus armis & velaminibus approbetur. Caput VII.



Ed quid sibi vult & ipsius habitudinis rectitudo, quid autē non ad vitā congenerantur corpori virtutis effectus, verū nudus quidem naturalibus tegumentis inermis etiā & inops omniumq; necessariorum rerū egentissimus homo in hanc producit vitā, qui iuxta id quod cernitur miseratione potius quā felicitate dignus esse videatur. Non enim armatur productione cornuum, non vnguium vel dentium tuitione munitur, nec aliquo aculeo letiferum virus infunditur: quibus rebus pleraque ferarum atque serpentium in vltionem sui naturaliter instruuntur: nec pilis corpus obtegatur, cum oporteret eum quia ad aliorum proponebatur imperium, proprijs armis naturali prouisione vallari, ne ad custodiam sui aliorum adminiculis indigeret. Nunc autem leo quidem & aper & tigris & pardus, vel si quid his simile est, sufficentem pro salute sua virtutem naturaliter possidet, & tauro cornua sunt, & pernicitas lepori, ceruicēque saltus & certus intuitus, & alijs animantibus magnitudo, & cæteris prominens oris officium, quod proboscidem vulgus appellat, volatilibus etiam pennarum officiū, & apibus aculeum, cunctisque prorsus vnum aliquod naturale præsidium constat esse collatum: solus autem homo præ omnibus creditur destitutus, & his qui currendi velocitate præ eminent pigrior, illis autem qui corporis eminent mole tenuior, his etiam qui naturalibus armis excellunt despectior esse cogno-

A cognoscitur. Et quomodo, dicet aliquis, vniuersorum dominus talis fortis-
 tus est principatum, sed ad hæc nihil arbitror esse difficile demonstrare,
 per id quod naturæ nostræ deesse creditur, certa datur occasio, qua sub-
 ditorum omnium dominium consequatur. Nam si huius esset homo po-
 tentiæ, vt equum velocitate superaret, nec pes eius attereretur, sed vn-
 gularum inniteretur firmitate præualida, cornua quoque vel aculeos ali-
 quos vnguësque præferret vltiores: primum quidem bestiis existeret si-
 milis, & occursione ipsa difficilis appareret, huiusmodi corpori eius ad-
 miniculis naturaliter attributis; deinde sperneret in alios exercere domina-
 tū, quorū nullis prorsus adiutoriis indigeret. Nunc autē in singulis quæ no-
 bis mancipantur vsus vitæ nostræ dirimitur, vt necessarium in eis penitus
 principatum haberi videamus, nam corporis nostri tarditas & ad motū
 celerem difficultas, equorum nobis adhibere prouidentiam fecit, quæ eti-
 am annuis lanarum redditibus ea quæ naturæ deerant supplementa prospi-
 ciens; ex alijs quoque causis quæ ad vitam necessaria deerant, cōprobantur.
 lumenta nobis ad onera grauiā ferenda subiecta sunt, & quod ad instar a-
 nimalium herbas depascere nequeamus, boues nobis ad vsum mancipare
 curauimus, quorū labore victum facilius comparemus. Quia vero morfu
 indigebamus & dentibus ad cohibendas tales bestias vltione, id quod
 nobis defuit canum natura suppleuit, qui etiam cum velocitate congeni-
 ta veluti quidam animatus gladius nostris est vsibus attributus, pro cor-
 nibus etiam vel vnguibus tortius ac penetrabilius ferrum ab homini-
 bus inuentum est. Quod non semper nobis naturaliter inhaeret, sicut il-
 la munimina irrationabilibus bestiis; sed in tēpore belli cōferens præsidium
 gladius deinceps manet ociosus. Itē eiusdē ferri vsus pro crocodili squamis
 adsumetur. Est autē quando & tergus ipsius beluæ in prælio munimen im-
 pertit, altoquin (vt dictū est) ad eius similitudinē ferrū ab artifice figuratur,
 quod necessitati deferulēs quē armauit in belli tēpore derelinquit in pace.
 Nec non & volatilia nostris, cōmendata sunt vsibus, quorū etiam velocita-
 tem ratio excogitata non præterit, nā quædam ex eis mansuetæ viden-
 tur cooperantibus, quædam vero præsentia sui capiendi causa sunt alijs, q̄
 nostris vtilitatibus applicentur. Sed & pennata tela nobis ars exquisita per-
 fecit, quæ per arcum tensa cursum volucrē rebus humanis exhibuit. Quod
 autem pedum nostrorum vestigia ad conficiendum iter facilius atterun-
 tur, necessaria subiectorum adminicula nobis indicant, ex quibus, calcea-
 menta congruenter aptentur.

¶ Cur hominis rectus sit habitus: & quod propter ratio-
 nem manus datæ sunt, in quo quædam & de differentijs
 animarum disputatio naturæ inducitur. Caput VIII.



Qvod vero rectus est hominis habitus, & ad cælum sese sustol-
 lens, sursumq; respiciens, principalia hæc dona esse certissimum
 est, approbantiā regiam potestati. Deniq; quod solus ita forma-
 tus est, cæterorumq; omnium prona sint corpora, & in deor-
 sum procliuus inclinata, manifesta differentia honoris eius ostenditur;
 dum constet illa quidem huius esse subiecta potentiæ, hunc autē super-
 eminentis existere dignitatis. Nam alijs quidem omnibus anteriora mem-

bra corporis, pedes sunt, quia quod acclius est, egebat profecto firmitatis adnifu. In hominis autem conditione hæc mēbra manus effecta sunt, quia rectitudine habitus eius vnus gressus videbatur esse sufficiens, quia geminis pedibus standi constantiam causa prouisione firmaret. Alias quoque ad vsum rationis officia manus aptata sunt, & si quis rationali naturæ ministerium manuum proprium quid esse dixerit, minime delinquet. Non solum enim ad hoc quod commune & promptum est intelligentiæ nostræ respicio, quod scilicet verba literis manus administratione signamus, & quidem nec ista gratia rationalis impar est dignitatis, quod literis loqui quoque possumus, & modo quodam manibus disputamus, in elementorum figuris nostrum reponentes eloquium. Sed ego ad alia prorsus intendens, studio quodam cooperationis obtemperare manus affirmitati rationis imperio. Verum antequam hoc idem discutiamus, effusius rationem magis, quam prætermisimus, inquiramus. Pene namque factorum nos ordo, & causa latuit cuius rei gratia præcedant. Germinant terræ virentia, dehinc irrationabilia subsequantur animalia, & ita post horum conditionem loco tertio homo formetur. Fortassis enim per hæc non tantum ea quæ sunt manifesta sentimus, quod propter iumenta vel maxime conditor vniuersitatis instituerit herbarum naturam, propter homines autem iumenta creauerit. Vnde & ante greges pabula, ante hominem vero quæ humanæ vitæ possent adminicula præbere, produxerit. Sed mihi videtur consequentia huius eloquii aliqd dogma de absconditis intimare. Sic enim Moyses de statu animæ diuino imperio philosophiæ referuauit arcanum, de quare quidem & eruditio extera sibi mer imaginata est aliquid, sed non clare quæ erant videnda perspexit. Per hæc ergo, ut arbitror, ipsa ratio docet quod in tribus differentiis vitalis hæc atque animalis potentia declaretur. Herbarum siquidem natura incrementis est tantum & nutrimentis accommodata, congruum præbens his qui ex ea paueantur augmentum, quæ & germinabilis dicitur, eademque in virgultis & arboribus substantia peruidetur. Est autem in his ipsis, quæ germinantur, vitalis quædam potentia, sensus animatiōe priuata. Præter hanc vero & alia vitæ species, cui creator & incrementa contulit, & dispensandam sensibus imperauit, quam in natura irrationabilium facile contuemur, quæ non solum ut herba crescens nutritur & nutrit, sed etiam sensibilem vim possidere cognoscitur. Perfecta vero tertia vita corporis in hominis essentia rationali constituta est, quæ & nutritur & nutrit & sentit, & rationis participans mente vegetatur. Debemus autem scire, quod talis quædam eorum quæ sunt ratio diuisionis existat, ut aliud intellectuale sit, aliud corporale. Sed intellectualis essentia nunc omittatur in sua proprietate diuisio. Nec enim nobis est de hac re sermonis occasio. Corporalis autem substantia aliud est omnino sine vita, aliud vitæ participans, rursum vitalis corporalis aliud sunt sensibilia, alia vero sensu carentia, ut sunt etiam capilli nostri & vngues. Item sensibilia in naturis rationabilium & irrationabilium diuiduntur. Propterea post examen materiam primum velut crepidinem quandam hanc germinalem substantiam legislatores expressit, deinceps eorum generationem quæ sensibus tantummodo continentur, aperuit. Et quia secundum istam consequentiam ea quæ vitam in carne sortita sunt, sensibilia quidem sine intelligibilibus per se subsistere

A stere videntur, rationalis autem substantia non potest in alio nisi sensibili corpore contueri: idcirco post germina atque iumenta factus est homo, via quadam consequenter ad perfectionem naturae perficiens. Omnium namque specierum, id est, & crescentis germinis & sensualis animantis hoc rationale animal homo participat. Nutritur enim iuxta naturalem substantiam animae qualitas, incrementi vero vim sensuali subministracione sortitur, quae iuxta quendam modum suum inter intellectualem & materialem substantiam in medio collocata, quantum illius comparatione crassior, tantum huius preparatione videtur esse syncerior. Deinde sensibilis rei quod est subtilissimum & lucidissimum intellectuale sociatum fit quaedam naturae permixtio conueniens, ita ut in tribus istis videatur homo subsistere. Nam & Apostolus tale aliquid cognoscimus intimare, ubi pro Thessalonicensibus orans ait: Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia, ut integer spiritus vester & anima & corpus sine querela in aduentum Domini nostri Iesu Christi seruetur: pro nutritibili parte corpus, pro sensibili animam, pro intellectualem spiritum ponens. Similiter & scribam in Evangelio dominus instruens omni mandato dilectionem domini praeponebat, quae ex toto corde & ex tota anima & ex toto intellectu perficitur. Nam & in praesenti eandem mihi sermo differentiam videtur interpretationis offerre. Corpulentiores quidem efficaciam cor appellans, animam vero mediam sedem tenere significans. Intellectum autem sublimiorem substantiam rationabilis insinuans perspicabilisque virtutis. Unde & tres distantias voluntatum novit Apostolus: carnalem, quae circa ventrem & inferiores partes voluptatibus tantum vitiosis obsequitur; animalem vero, quae media inter virtutem malitiamque versatur, hanc quidem supergrediens, illius autem nequaquam particeps synceritatis existens; & spiritualitatem Deo placitae conversationis assequitur. Sic enim scribens ad Corinthios exprobrat eis studium voluptariae vitae atque passibilis, dicens: Nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis, id est, perfectioribus doctrinis incapaces esse probamini. Et alibi comparationem quandam mediae huius ad illam celsiorem perfectioremque faciens, dicit: Animalis autem homo non percipit ea quae sunt spiritus Dei. Stultitia enim est illi, & non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur. Spiritualis autem iudicat omnia, ipse autem a nemine iudicatur. Denique sicut carnalis animalis supereminet, iuxta eandem mensuram animalem quoque spiritualis excellit. Quod ergo novissimum post omnia factum hominem scriptura commemorat, nihil aliud quam de statu animae philosophari nos debere latenter informat, necessaria quadam rerum consequentia, id quidem perfectum in postremis insinuans. Natura namque rationalis caetera quoque continet & incrementa germinis, & sensus animantis, natura etiam sensibilis germinali specie sine dubitatione complectitur. Haec autem propter quod immaterialis est se sola complectitur. Consequenter igitur natura veluti per quosdam gradus, vitae dico proprietatum, ab inferioribus ad perfectiora conscendit.

Quod aptissima hominis habitudo ad opus rationis constructa sit.

Caput IX.

Quia



Via igitur rationale animal homo, oportebat nisi rationis conueniens institui corporis instrumentū. Sicut enim videmus Musicā peritissimos iuxta organi speciem studium modulaminis exercere, & neque tubicinare barbitam neruis, neque citharizare tubicines; iuxta hunc modum instrumentorum constructionem oportebat esse rationi consentientem: ita ut aptissime posset ad vsum resonare sermonis, qui vocalium membrorum formaretur officijs. Ideo autem manus coaptatae sunt corpori, & quamuis vtilitates mille vitæ huius enumerare facillimum est, quas hæc opportuna & durabilia manuum instrumenta nauiter administrent, omnemque operationem bello & pace competenter explent; tamen præ alijs omnibus rationis causa manus corpori natura congruenter apposuit. Nam si homo sine manibus extitisset, profecto percipiendorum ciborum necessitate membra vultus eius ad instar quadrupedum formarentur, ita ut oblonga facies tenuaretur, simul & emereret in natibus, oris etiam labia callosa & grossiora essent atque firmissima, & ad carpendas herbas competenter aptata, necnon & lingua grandior corpore durior esset & asperior, quæ cooperaretur dentibus, ad ea quæ mandenda perciperet liquidior existens, & iuxta vtrumque latum effusior, qualis est cantum & cæterorum quæ vescuntur carnibus, per aspera dentium intervalla discurrens. Si ergo manus non adessent corpori, quomodo ei vox articulata figuraretur, cum talis oris eius formatio ad vsum sermonis minime conueniret, ita ut necesse esset hominē vel balatus emittere vel latratus, aut ut equus hinniret, aut vocē daret bubus asinisque simile, aut aliquē rugitū promeret bestialē. Nunc autē manus accommodatae sunt corpori, ut os ad ministerium verbi liberū permaneret, ergo proprium quiddam est naturæ rationali habere manus in corpore, ita ut per eas omnium conditore facultatem concedente sermonis. Quoniam ergo diuinū quendam gratiæ principatū imaginisque contulit Deus, & bonorum suorum munera rationali figmento contribuit, propterea reliqua quidē bona humanæ naturæ pia liberalitate largitus est, mentem vero & intelligentiam, non est proprie dicere quia dedit, sed quia contulit proprium naturæ suæ decus imagini deferēs. Ergo quia mens intelligibilis quædam & incorporea res est, incommunicabilem quodammodo possideret gratiā, nisi motus operationis suæ aliquibus excogitationibus intimaret. Huius rei gratia hac indiguit constructione membrorum, ut in modum plectri vocabili instrumenta contingens, per qualitatem sonituum motū interpretaretur internum. Et quemadmodū si quis musica imbutus arte, propriā vocem aliqua passione non habeat, volensque suam manifestam facere disciplinam, alienis vocibus æmuletur, publicans artem lira vel tibia; sic humana mens cum omnimodorum intellectuum probetur inuentrix, nec possit nuda anima his quæ per sensus corporis audiant, impetus suæ intelligentiæ declarare, quasi per modulationem quandam hæc artificiosius animata instrumenta contingens, eorum sonis intelligentiæ suæ occulta manifestat. Mixtam vero variāque hanc musicam instrumentis humanorum possumus considerare membrorum: quæ velut lira & tibia concentu quodam id ipsum sibi inuicem resonant. Nam vas illud quod recepit spiritum, si quando pulsatur loquentis impetu, & in vocem formauerit eam partem

D partem quæ repercutitur internis accessibus, rotunditates illæ quæ ad instar tibiæ factæ sunt, imitantur profectio illam vocem, quæ profertur ex tibijs quas in circuitu membranulæ prominentes exagitant. Superius vero paulatim concavum de inferioribus sonum recipiens, & geminis fistulis ad nares usque pertingens, vocem erga colatorij loca dirumpit, maiorem sonitus efficit, maxillarum quoque & linguæ fauciumque mira formatio, iuxta quæ mentum leni fluxu deductum per speciem rotunditatis acuitur. Hæc autem omnia motum videntur simile nervorum, quæ mens (ut sæpe dictum est) plectri vice contingens varie atque multipliciter in suo tempore prout opus exegerit, modos omnimoda velocitate componit: labiorum vero ad apertio atque conclusio id ipsum facit quod digiti, qui spiritum tibiæ iuxta consonantiam modulationis adsumit, scitque mens per hæc instrumenta membrorum rationem modulatur in nobis, per quam etiam rationales probamur effecti, nequaquam (ut arbitror) habentes rationis gratiam. Sine hoc casu grave laboriosumque servitium corporis visibus tantummodo labiorum acquirere cogeremur. Nunc autem manus in se hoc officium transferentes os liberum ad sermonis ministerium reliquerunt.

¶ Quod per sensus mens operetur.

Cap. X.

Vplex autem huius instrumenti consideretur effectus. Aliud enim eius operatur eloquium, aliud vero vocat ad suscipiendas intelligentias quæ extrinsecus veniunt, nec alterum miscetur alteri, sed implet operationem quam natura constituit, nullam adferens vicino molestiam. Nam nec auditus loquitur, nec vox audit. Hæc enim semper aliquid promit, auditus autem suscipiens iugiter non adimpleretur. Sicut Salomon quodam loco testatus est, quod etiam mihi videtur esse vel maxime præ omnibusque in nobis sub admiratione dignissimum, quæ sit latitudo illa capacitatis intrinsecus, in quam cuncta conflunt quæ funduntur auditu, qui sunt illi memoriales, qui introituum sensuum monumenta conscribunt, quam ampla susceptoria intelligentiarum, quæ per aures reponuntur interius, & quomodo quum multiplicia sint quæ supponantur alterutrum, confusio tamen & error iuxta propriam positionem eorum quæ inferuntur omnino non gignitur. Similiter etiam efficaciam visus quis poterit aestimare? Aequè enim per oculos menses ea quæ extra corpus sunt apprehendit, & in se similitudines apparentium pertrahit, figuras similium sibi ipsa describens. Et quemadmodum si qua civitas multitudinis capax quæ diuersis aditibus ad se recipit confluentes, non tamen in unum civitatis locum universi conveniunt: sed & alij quidem ad forum, alij ad habitacula sua, alij ad ecclesias & plateas, iuxta suam quisque sententiam properant: talem quodammodo etiam mentis nostre considero civitatem interius constitutam, quam licet sensus nostri diuersis aditibus impleant, tamen singula introeuntium genera mens eadem disjudicans atque discernens, locis intelligentiæ congruis universa disponit. Et sicut civitas exemplum, videmus unius gentis atque cognationis homines, non per easdem portas ingredi, sed alios per alium aditum, ut fors se obtulerit, introire: nihilo minus tamen intra muros effectos iterum simul esse, qui familiaritate mutua iungebantur: ut è contrario fieri posse concedas, & qui sibi sunt

sunt extranei vel incogniti, vno saepius ciuitatis aditu vtantur, sed non copulentur inuicem communionis introitu. possunt enim intrinsecus constituti habitaculis dirimi. Tale quid & in mentis nostrae latitudine fieri posse conspicio. Frequenter enim ex diuersis sensibus scientia vna nobis colligitur, quae eandem rem multiplici sensuum varietate distribuit. Itemque huic contrarium est videre, ex vno aliquo sensu, multa variaque nihil sibi inuicem iuxta naturam concordantia consonantiaque perdiscere, utpote proponatur (melius est exemplo enucleare sententiam) aliquid de morum proprietate perquiri quid suauesit sensibus, quidve gustantibus sit vitandum. Experientia quippe ipsa reperit amaritudinem fellis, mellisque gratissimam qualitatem. Cum haec ergo certa sint, vnam confert scientiam res eadem intelligentiae nostrae multipharie conquisita, id est, per gustum, visum, odoratum, etiam frequenter & tactum. Nam mel quispiam videns & nomen eius audiens & gustum percipiens & odorem sentiens & tactu comprobans vnam rem per omnes sensus agnoscit. Item varia quoque & multiformia per vnum quempiam ex sensibus complectimur, & tenemus, nam & auditus multiplex modas excipit voces, & oculorum visus indiscretam atque multiplicem habet efficaciam ad contuendum ea quae genere sunt diuersa. Similiter enim album contemplatur & nigrum, & omnia quae sibi sunt colorum contrarietate distantia, sicut odoratus, sicut gustus, & tactus omnimodarum scientiam rerum suis capere probatur effectibus.

¶ Cur nudus homo naturalibus armis & velaminibus approbetur.

Caput XI.



Vid igitur est mens iuxta naturam propriam, quae sensualibus potentibus sese distribuit, & per singulos competenter eorum quae sunt scientiam sumit. Quod enim aliud quiddam sit praeter sensum, quemlibet prudentium dubitare non arbitror. Nam si id ipsum mens quod sensus esset, vnius profecto iuxta sensus efficaciam proprietatis existeret, propterea quod simplex quidem ipsa sit, & nihil in re simplici varium conspici queat. nunc autem omnibus consentientibus, aliud est tactus, aliud odoratus, & alios quidem incommutabiles & impermixtos similiter esse sensus adinuicem, & quia mens singulis aequaliter adest aliud quid oportet eam praeter sensualem diffinire substantiam, ne quid rei intelligibili possit varietatis ascribi. Quis cognouit sensum Dominicus? Apostolus ait. Ego autem dico, quis propriam mentem considerare praevalet? Dicant qui Dei naturam se putant posse comprehendere, si se considerant, si mentis suae substantiam norunt, si multimoda quaedam est varietasque compositionis, quomodo in multiplices sensus inseritur, quomodo in singularitate quod varium, quomodo in varietate quod singulare est inuenitur? Sed agnoui solutionem difficilissimae quaestionis, ad ipsam vocem diuinam recurrens. Faciamus, inquit, hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Imago namque quandiu in nullo proficit ab his quae in prima forma substantiae, proprie imago cognoscitur. Si vero a similitudine formae recesserit, iuxta eam partem imago non erit. Quomodo igitur & hoc vnum ex his est, quae in diuina natura considerantur, quod incomprehensibilis habetur essentiae, necesse est & imaginem primae formae imitari substantiam

A stantiam. Quod si imagines natura comprehendere potest, cum prima uia forma in sua cōprehensibilitate permaneat, ex hac ipsa contrarietate qua comprehenditur esse dissimilis comprobatur. Porro cum fugiat humanam scientiam mentis nostræ natura, quæ est effecta ad imaginem, refert incomprehensibilitate sui omnipotentiam naturæ incomprehensibilis exprimens.

Inquisitio ubi principale hominis esse videatur, & de lachrymis & risu. Caput XII.



leat ergo omnis coniecturalis & vana locutio, quæ mille quibusdā rebus corporeis vim intellectualis operationis includit: ex quibus quidam id quod hominis principale est, in corde constituant: quidam vero in cerebro subsistere suspicantur, quadā superficiei persuasionum opinionem huius roborantes. Is enim qui in corde principale hominis esse dicit, ex loci situ argumentatur suæ rationis apponere, propterea quod medium locum videtur cor totius corporis continere, quatenus se spontaneus motus ē medio ad omne corpus facilius exhibens, in quos voluerit effectus erumpat. Ad hanc autem rationem veluti testes videntur asserere tristitias atque irascibiles hominis affectiones: quod scilicet huiusmodi passiones hanc partem ad compassionem commouere videantur. Qui vero cerebrum intelligentiæ domicilium credunt, quasi quandam arcem vniuersi corporis caput asserunt à natura constructum, in quo mentem quasi reginam quandam inhabitare pronunciant, quæ veluti quibusdā nuncijs seu protectoribus ita sensibus circumquaq; valletur. Signa vero & isti huiuscemodi suspicionis insinuant, qd mens tunc à recto consilio & ab eo quod deceat abducatur, quando cerebri membrana vexatur, & qd in ignorantia honestatis degant, quos ebrietas grauat. Ad hæc autem & aliquas causas naturales adijciunt, quibus opinioniones suas singulis quas de principali hominis parte deferunt, confirmare videantur. Et hic quidem ad igneam naturam cordis cognationem motuum mentis affirmat, propterea quod & mentis & ignis indormitabilis probetur esse substantia, & quia in cordis parte mentem fatetur influere, idcirco mobilitate feruoris motum temperari mentis astruit, receptaculū naturæ intelligibilis cor esse pronuncians, in quo calor exundat. Alter autem cunctorum sensuum veluti principium atque radicem cerebri membranam esse testatur, suāque rationem hac fide confirmat, quod non alibi sit effectus intelligentiæ collocatus, nisi in ea parte ubi & aures aptatæ irruentes voces accipiunt, & intuitus iuxta ipsa oculorum profunda concretus occurrentes pupilli, imaginum formas transmittit interiūs, & qualitates odorum variorum discernuntur attractæ. Sensus etiam qui gustu perficitur, indicio membranulæ cerebri (sicut suprā dictum est) approbatur, quæ de proximo quosdam neruorū ramusculos ex re ipsa sensibiles per nodos colli vsq; ad ea loca quæ colatorij instar existunt, & musculos circumiacentes interserit. Ego autem, quia passionis accessu animæ intelligentia sæpe turbatur, & quia iuxta naturalem vigorem cogitationis effectus obtunditur, quadam hoc idem corporis ægrotatione contingere, verū esse pronuncio, & fontem quendam corporalis caloris cor esse nō nego, quod

B ad

D. GREGORII NYSSENI

ad irascibiles impetus facile commouetur. Super hoc nihilo minus præf C
se sensibilibus rebus membranulam cerebri, iuxta rationem eorū qui hæc
naturali disputatione pertractant, complectens sub se cerebrum, cuius eti-
am foueri vaporatione pinguedinis audiens, ab his qui se anatomicis in-
spektionibus occuparunt, irritum quod dicitur omnino non facio: sed non
ex his probare contendam, quod localibus quibusdā circūscriptionibus in
corporea substantia concludatur. Nā nos excessus irrationabiles fieri non
ex capitis aggrauatione didicimus. Medicorū verò peritissimi vtriusq; lateri
bus quibus eiusdem cerebri membranulæ continentur, aliqua passione tur-
bati rationale nostrum ægrotans definiunt, appellantes freneticam passi-
onem, quia ipsdem membranulis frenes nomen existit. Similiter etiam tri-
stitia cor affici suspicantes profecto falluntur. Cum enim non cor, sed os
ventris mœrore turbetur, ad cor morbi huius incommodum imperitè
transmittunt. Hoc autem differunt, qui passionum causas diligenter inue-
stigare curarunt, quod in mœrore compressis naturaliter totius corporis
euaporationum tramitibus atque conclusis in profundissimas interno-
rum sedes cogitur, quicquid per hos respirationis aditus exire prohibe-
tur. Vnde coangustatis visceribus accenditur tristitia, sæpe violentior spiri-
tus ex imo trahitur, vt dilatetur id quod contractum est. Et hunc halitum
quem mœror extrudit, etiam gemitum vocamus, id est, nimij doloris indi-
cium. Sed qui putant hac eadem passione affici particulam cordis (vt dixi)
falluntur, cum non cordis sed oris ventris sit ista molestia, ex ea occasione
quam diximus, quod scilicet euaporationum compressis aditibus, fellis co-
angustata vesicula humorem illum asperum atq; mordacem in os ventris
effundit. Et hæc est huius rei probatio, quod depressis ipsa coloris superfi-
cies velut aurigine videtur infecta, dum fellis humor in venis nimia con-
strictione diffunditur. Sed hæc ratio ex illo quoque morbo qui huic vide-
tur esse contrarius, id est, qui ex lætitia risuq; contingit, vel maxime com-
mendatur. Dilatantur enim quodam modo & dissoluuntur per aliquam
voluptatem totius euaporationes corporis suauissima cognitione perce-
pta. Sicut enim ibidem per mœrorem tenues & incertæ respirationes ite-
rum comprimuntur, & interius viscerum constringentes affectum ad ca-
put & ad membranam cerebri vaporem humidum supprimunt, qui mul-
tū in concavis sub relictis per aditus euaporationibus excurrit ad oculos,
& cōpressionem ciliorum per guttas egeritur, hæc autē gutta lachryma no-
minatur: ita intelligendū est ex afflictione contraria, cū plus solito disten-
duntur respirationis itinera, per ea spiritus in altis se recessibus inserit, &
per oris aditū protinus à natura propellitur, visceribus cunctis & maxime
iecore (quemadmodum aiunt qui circa ista periti sunt) per quandam agita-
tionem motūq; feruentissimū, huiusmodi conceptū spiritū in exteriora
pellentibus. Vnde facilitatem quandā exitū eiusdē spiritus natura machi-
nata, rictum oris ex transuerso patefacit genam vtrinq; distendēs, & quod
hinc efficitur risus nomen accepit. Nec propter hoc igitur principale ho-
minis esse in iecore putandum est, nec propter feruorem sanguinis, qui
copiosus erga cordis loca versatur, nec ob affectus irascibiles æstimandum
in corde esse mentis hospitium. Sed hæc ad qualitates corporeas referenda
sunt. Mentē verò credendū est æqualiter membra singula iuxta ineffabi-
le

A le temperamentum rationis attingere. Et si scripturam nobis ad hoc nonnulli proferunt, quatenus principale in corde hominis esse testentur, non id debemus inexplorata ratione percipere. Qui enim cordis meminit, & renes asseruit, dicens: Scrutans corda & renes Deus. Ita & utroque aut neutro hoc intellectuale hominis licebit includi. Obtundi vero easdem intellectuales efficientes, vel etiā sine effectū prorsus existere, per qualitatem corporis affectionis edoctus, non satis idoneum arbitror argumentum, ut locis aliquibus virtutem mentis asseram contineri, tanquam per tomores partibus occupatis à propria latitudine possit expelli. Corporalis enim hæc opinio est, ut vas præuentum immissis rebus aliud quicquam nequeat omnino recipere. Intellectualis namque substantia neque in vacuis & connexis partibus corporis immoratur, nec magnitudine vel mole carnis extruditur. Sed quia constat veluti organum quoddam musicum totum hominis corpus exstructum, & plerunque contingit ut hi qui musicæ periti sunt, suam nequeant ostendere disciplinam propter instrumenti mutilitatem artibus industriam renuentis, quod aut tempore viciatum est, aut aliquo casu disruptum, aut rubigine vel humore detritum est, & idcirco sine sonorum manet effectibus, licet ab eo qui tibicinæ artis est peritus inspiretur. Sic & mens per omne corporis transiens instrumentum intellectualibus effectualibus partes, sicut natura aptum est, competenter attingit: & in his quidem qui iuxta substantiam permanent vim suæ operationis exerit. In his autem quæ per vitium quoddam artificiosum motum eius admittere nequeunt, præter effectum operationis existit. Naturaliter enim quodam modo mens apta est in his membris propriè congruentèrque versari, quæ sua sospitate vegetantur ab his autem prorsus alienari, quæ quadam infirmitate vexata sunt.

¶ Contemplatio quædam naturalis de materia & natura & mentis inspectione.

Caput XIII.

Mhi vero videtur & plus esse quàm naturalis in hac parte contemplatio, per quam possumus aliquid de utilioribus informari dogmatibus. Quia igitur optimum & summum præ omnibus ac præeminens bonum est ipsa diuinitas, ad quam vniuersa recurunt, quæcunque boni desiderio continentur: idcirco & mentem fatemur, utpote ad imaginem factam pulcherrimi conditoris, quandam similitudinem primæ formæ custodire, & ipsam in optimis prorsus existere. Si vero extra eam fuerit, simul & ea, in qua erat, pulchritudine denudari. Sicut autem dicimus mentem similitudine pulchritudinis formæ principalis ornari, veluti quoddam speculum præminentis impressione refulgens iuxta eandem rationem ipsam quoque naturam à mente, qua dispensatur & regitur, credimus contineri eiusque specie decorari, factam veluti quoddam speculum speculi. A natura quoque sustineri hoc materiale nostræ substantiæ profiteamur, circa quam eadem natura conspicitur. Cum igitur alterum contineatur ex altero, per hos omnes illius summi & veri participatio congruenter excurrit, per superiorem id quod inferius vide-

B ij tur

tur exornatus. Si quando verò huius bonæ communionis fuerit facta di-
 uulsio, & è contrario superior inferiora sectatur, tunc deformitas materiæ
 ipsius appareat cum à natura deseritur. Informis enim quædam res & in-
 composita est ipsa materies per se, & hæc informitate eius simul, & pul-
 chritudo naturæ corripitur, quæ mentis viuacitate decoratur; ac sic ad ip-
 sam quoque mentem per naturæ defectum deriuatur materiei deformi-
 tas, ita uti imago Dei iam non possit inspicere in hac impressione figmenti,
 veluti quoddam nancq; speculum, id est, bonitatis forma atq; virtutis post
 dorsum se ponens abiicit quidem splendoris eximij claritatem. Informita-
 tem vero materiæ in se prorsus assumit; & hoc modo fit mali natiuitas, bo-
 ni priuatione subserpens. Bonum est autem, quicquid summo bono con-
 iungitur, quod si extra similitudinem huius effectiōis fuerit, sine bono
 proculdubio permanebit. Cum igitur secundum inspectam rationē con-
 stat esse summum bonum quod vere bonum est, mens autem ad imagi-
 nem summi boni facta est, & ipsa accepit ut ei bene sit, statura vero quam
 mens continet, quasi quædam imago esse probatur imaginis; ostenditur
 per hoc, quod materiale nostrum tunc benè subsistat atq; benè contineat-
 tur, quando à natura dispensatur & regitur. Iterum verò soluitur atq; desi-
 citur, quando eius prouisione priuatur, simulq; à boni copulatione secludi-
 tur, hoc autem non fit aliter, nisi cum ad contrariam partem naturæ fuerit
 facta conuersio, nec ad bonum summum desiderium eius promouet, sed
 inde declinat, quod pulchritudine semper egere videatur. Necessè est e-
 nim ad deformitatem materiei despectissimam atq; foedissimam confor-
 metur id, quod similitudinem eius assequitur. Sed hæc à nobis quadam
 consequentia dicta sunt, per inspectionem propositam subrogata. Hoc au-
 tem quærebatur, vtrum in aliqua parte membrorum intellectualis virtus
 locata sit, aut per omnes artus aqua lance discurrat. His enim qui mentem
 (ut superius dictum est) localibus includunt partibus, & ad demonstratio-
 nem opinionis suæ proferunt, quod non prosperetur intellectus eorum,
 quibus contra naturam cerebri membrana vexatur, ostendit ratio, quod
 per omnes partes humanæ confirmationis, sicut aptum est vnumquodq;
 membrum, naturaliter operetur. Similiter autem vis animæ præter effici-
 entiam subsistit, cum aliqua pars corporis in natura non permanet. Et pro-
 pter hæc oblata est sermoni nostro proposita consequenter inspectio, per
 quam discamus in hominis constructione, à Deo quidem gubernari men-
 tem, à mente vero materiale vitam nostram contineri, cū in natura per-
 sistit. Si vero à natura discesserit, etiam cooperatione mentis eam priuari
 necesse est. Sed reuertamur rursus vnde digressi sumus, quod scilicet in ea
 quæ à naturali constitutione omnino exorbitant per aliquam passionem,
 propriam mens seruet effectum, & in his quidem quæ vigent incolumis
 manet, impos vero fit in his quæ non queunt vim eius operationis excipe-
 re. Fas est autem & ex alijs rebus huiusmodi dogmatis firmare sententi-
 am; & nisi graue ac molestum est, præsentiam sermonis fatigatus etiā de
 his paucis, ut potero, explicabo.

¶ De somno & oscitatione, & de somnijs ratio cinatio.

Caput XIII.

Mate-



Materialis hæc & fluxa corporis vita semper in motu procedens, in hoc habet existendi vim atq; potentiam, vt nunquam prorsus à motu desinat, sed veluti fluuius quidam iuxta suum decurrens impetum, plenum quidem demonstret alueum per quem delabitur. Non tamen eadem aqua circa eundem locum esse videatur, sed aliud quidem eius transcurrit, aliud vero superuenit: ita & hoc materiale vitæ præsentis, per quendam motum contrariorum frequenti sibi successione decurrat, & à commutatione sua stare penitus non potest, sed quietis impatiens iugem conuersionem rerū similiter possidet. Quod si aliquando à motu destiterit, pariter & esse cessabit, vt puta plenitudinem relaxat inanitas, itemq; inanitati plenitudo succedit, somnus continuum vigiliarum laborem sustentat. Itemq; vigiliæ quod resolutū esse videbatur, consolidant, & neutrum horū in eodem statu permanet, sed mutua sibi præsentia vtrunq; succedit. Itaq; seipsa natura mutationum vicibus innouante, vt partem videlicet vtriusq; recipiens, ab altera migret ad alteram. Nam si semper animal persistat in opere, intentio disruptionem, diuulsionēq; partium quæ tenduntur, efficiet: continua quoq; corporum quies ruinā quandam solutionēq; status operabitur. In tempore vero moderatius vtrunque perceptum, fortitudinem ad permanſionem substantiæ cōmodabit, quæ per continuum ad contraria transitum vtrinq; alternante sibi successione reparatur. Sic ergo opportunitatem quietis nacta natura, distenti vigilijs corporis excogitat qualiter labori subueniat per soporem & sensibus ab operatione semotis, ocium ad tempus impertit: & veluti equos post certamina sudoresq; compescens. Necessaria vero est corpori quies, vt sine impedimento quoq; cibus in omnia mēbra per occulta eidem itinera diffundatur, nulla intentionis obice meabilem præcludente transgressum. Nam sicut ex infusa imbribus terra, cum radijs solis fota fuerit, vapores quidā caliginosi, de profundis eius sinibus extrahuntur: similiter & in nostra fit terra, cum cibus intrinsecus congenitoq; calore decoquitur, vapor quidā naturaliter, vt pote aereus, ad superna cōtendit, & veluti fumus per rimas parietis penetrans ad capitis loca peruenit, inde per dictos annexus sensibus exhalatur. Vnde necesse est, tunc sensus ocium gerere vaporum transgressione detentos. Oculi sopiti sunt, & palpebrarū obductione veluti quodam mechanicæ artis æquo pondere conteguntur: ipsis quoq; vaporibus, & auditus obstruitur, & quasi quodam ostio auribus imposito à sua naturali operatione feriat. Hæc autem talis passio somnus dicitur, vacanti- bus in corpore sensibus, & iuxta naturalem motam nihil prorsus agentibus, vt digestiones escarū exitu faciliore proueniant, & suos meatus ipsa exhalatione transcurrant. Quapropter si coangustentur his exhalationibus ea loca quæ circa sensus sunt, & quadā somnus occupatione tardetur, vapore cōplentur: & quia ex nervis constat esse composita, vt colli ac faucium naturaliter ex sese tenduntur, ita vt per hanc extensionem, illa quæ fuerant compressa vaporibus, tenuentur vt fieri solet ab his qui vestes infusas nimia compressione torquentes humorem omnem nituntur exprimere. Et quia partes quæ circa fauces sunt, rotundiores videntur, abundantq; nervis, vt dictum est, si quando diseludī ab his vaporum crassitudinem conuenit, quia impossibile sit rotunditatem per recta ostendi, nisi id suo

schemate peragat. Idcirco relictus in oscitatione spiritus mentum quidem
 deorsum ad facies quadam concauatione pertrahit, & cunctis interius in
 orbe patefactis vndosa illa spissitudo quæ in ipsis locis infederat spiritu
 propellente dirigitur. Frequenter autem & post somnum nobis id ipsum
 solet accidere, cum ex illis vaporibus indigestum quid fuerit subrelictum.
 Ex his itaq; causis vna mens euidenter ostenditur, quod naturæ congru-
 ens atq; consentiens esse videatur, dū vigilante illa & hæc suos effectus exe-
 rat, re soluta vero in somnum etiā mens persistat immobilis nisi forte ima-
 ginationes somniorū mentis agitationes esse quis æstimet, eamq; operan-
 tem per soporem suis motibus arbitretur. Nos autē constanter asserimus,
 eam solam actionem ad mentem referendam, quæ sapientia consilioq; per-
 ficitur. Ea vero quæ per somnum phantasmata deliramenta proueniunt,
 imaginationes quasdam efficientiæ mentis opinamur, quas irrationabilis
 pars animæ per accidentia quæq; confingit. Anima quippe à sensibus auo-
 cata per somnum, necesse est ut mentis quoq; priuetur effectus. Per sensus
 enim, ad hominem quodammodo reuersio mentis efficitur, quibus vacan-
 tibus & intelligentiam necesse est oculari, cuius rei argumentum est, quod
 frequenter ineptissimis atq; vanissimis formis dormientes illudimur, quod
 nequaquam fieret, si consilio tunc anima & ratione regeretur. Sed mihi vi-
 detur, cum præsentior vis animæ, id est, efficientia mentis & sensuum con-
 quiescit, illam tantummodo partē eius in somnijs operari, quæ nutrimen-
 ta incrementaq; dispensat. Si autem hoc ita est, somnia quæ fiunt & imagi-
 nationes sensibus & intelligentiæ congruentes, hac nimirum causa contin-
 gunt. Quæcunq; nobis per animæ partem, in qua memoria viget, impres-
 sa sunt, hæc eadem ut fors attulerit veluti pietas oris opere formantur, figu-
 ratione quadam iugiter adhærente in hac specie animæ, qua memoria con-
 tinetur. His itaq; phantasijs homo deluditur, non alicuius ordinis tramite
 ad eorum quæ apparent, visionem collocutionemq; productus, sed mixtis
 quibusdam & consequentibus seductus erroribus. Sicut enim in opere cor-
 porali vnicuiq; membro proprie quid iuxta vim sibi naturaliter insitū per
 agentem etiam quiescentis membri quidā consensus cooperationis accedit
 eadem rationis consequentia de anima quoq; sentiendum est. Nam quum
 quiddam eius quiescit, quiddam vero mouetur, totum parti necessario con-
 sentit, quia nec possibile est unitatē naturalem tunc posse diuidi, & si pars
 quædam potentiarum eius in operatione persistat. Sed quemadmodū vi-
 gilantibus & satagentibus obtinet quidem mens, eiq; sensus obsequitur,
 nec eis tamen a desse dispensatrix illa potentia corporis approbatur. Siqui-
 dem mens vsibus cibum prouidet, sensus autem sumit quod prouisum est,
 ea vero corporis virtus quæ nutrimentis inuigilat, propriæ sibi quod da-
 tur acquirit. Ita per somnum ablato harum potentiarum usu quodammo-
 do commutantur in nobis, & obtinet id quod irrationabilius esse proba-
 tur. Aliorum quidem efficientia conquiescit, non tamen omnino restrin-
 gitur. Tunc enim vis animi qui nutrimentis insistit, quanuis per soporem
 ad digestionis contendat officium, omnemq; naturam sibi vacare permis-
 tat. Non enim ab hac eius operatione potentia illa sensualis abstrahitur, nec
 enim fas est quod semel naturaliter unitum est, possit diuelli, sed elucesce-
 re non potest eius effectus, somni ocio impeditus. Hac itaq; ratione cum se
 mens

A mens ad sensibilis animi speciem vertit, consequens est cum hic mouetur, uti & illam dicamus moveri pariter, & cum quiescit simili modo quiescere. Quemadmodum vero circa ignem hæc fieri naturale est, ut cum paleis undiq; tegitur, nullosq; spiraculo suscitatur, nec circumtectâ depascit, nec penitus extinguatur, sed pro flamma quidem fumus exurgat, quod si paululum commotus fuerit ilico fumus excitatur in flammâ. Similiter & mens ocio sensuum tēpore soporis obtecta, nec elucere per eos potest, nec prorsus intercipi, sed instar summi videtur operari. In aliquo quidem egens, in aliquo vero prævalens; & sicut quispiam musicus resolutis lyrae nexibus, si plectrum cordis iniiciat, non ei modulatio competenter occurrit (nec enim extantum quod non est apte resonabit) sed plerumq; manus artificiose mouetur, ducens plectrum ad locales positiones accentuum. Sonus autē non efficitur nisi inordinatus ex modo chordarum, quē vocant Græci *ῥόμβος* ita per somnum naturalibus sensuum membrīs resolutis aut omnino quiescit artifex animus, si corpus nimia plenitudine prægrauetur, aut certe lægidius & obscurius operabitur, cum hoc organum sensuale diligentius artem nequit excipere. Quapropter in somnis memoria quidem conuulsa, præscientia vero quibusdam velaminibus obruta, præter votum ac studium quasdam speculatur imagines, & aliquid eorum nonnunquam quæ sunt ventura prænunciat. Nam per subtilitatem naturæ plus aliquid habet quàm corporis crassitudo ad contemplanda ea quæ videntur accedere, sed non potest recto ordine futura referuare, quia nec perspicua & manifesta doctrina proponitur eorum quæ in somnis digesta cernuntur. Sed quicquid illud est ambigua futuri sit denunciatio, quod ænigma vocant, qui videtur ista discernere, quod scilicet aliud ostendet in verbis, aliud in intellectibus afferat. Sic pincerna Pharaonis botrū premittit in patera, sic panes in canistro ferre pistor imaginatur, uterq; enim iuxta studium quod exercuit se in somnis esse peruidet. Solitarum namq; artem simulachrorum in præscientia mentis impressa per omne vaticinium prædici quæ ventura fuerant præstiterunt. Quod autem Daniel & Ioseph eorumq; consimiles diuina virtute nullis turbatis sensibus ad futurorum informantur scientiam, nihil hoc ad præsentem pertinet quæstionem, quia non hæc quisq; sapiens somniorum generibus imputare debet, alioquin & illas visiones quæ diuinitus vigilantibus accidunt, non superna visitatione, sed naturæ consequentia sponte sua id operante putabit posse contingere. Sicut ergo cunctis hominibus iuxta suum sese moderantibus animum, quidam sunt qui diuina illustrati confabulatione mereantur, ita communiter secundum naturam nobis ac similiter somniorum phantasias accidentibus nonnulli per soporem diuinæ cuiusdam participes reuelationis existunt, cæterisq; omnibus & si aliqua re per somnium præscientia gignitur iuxta prædictum gignitur modum. Si vero Aegyptius ille vel Assyrius tyrannus ad scientiam futurorū per somnia diuinitus instruuntur, aliud quiddam est quod per eos miranda dispensatione peragitur. Oportebat enim sanctorum sapientiā declarari quæ videbatur occulta, ne communem vitam sine utilitate vel cōmodo præteriret. Quomodo namq; Daniel talis esse nosceretur, nisi incantatorum atq; magorum acquisitionem somnij defecisset intentio, quomodo etiam saluaretur Aegyptus Ioseph in custodia constituto, nisi eum disc-

cretio somniorum pertraxisset in medium. Et ideo quid aliud ista præten-
dunt, nec secundum phantasias communes omnino pensanda sunt, consue-
ta quippe somniorum facies eadem vniuersorum est quæ modis plurimis
specie quadam imaginationis occurrit. Aut enim permanent vt dictū est
in ea parte animæ, qua memoria continetur studiorum similitudines diur-
norum, aut sæpenumero qualitatibus corporalium affectionum somnio-
rum præfiguratur expressio. Sic etenim qui sitit esse se miratur in fontibus,
& delicijs gaudet qui cibis indiget, & iuuenis ætate vigens imaginū
ludificatur illecebris pro similitudine passionis. Noui vero ego per somni-
um & aliam ænigmatum medentium causam. Nam quidam de necessari-
is meis captus frenesi, cum nimium grauaretur, quod illi cibis plus quàm
virtus eius exegerat, esset oblatas, arbitratus est plura intestina stercore
plena sibi superponi. Cumq; iam prope esset, vt fatigatum corpus eius su-
doribus laxaretur, aqua sibi deferre qua perfunderetur iacens eos qui ade-
rant precabatur obnixæ, nec destitit, hoc cū clamore deposcens, donec exi-
tus rerum querelarum talium causam absolueret. Nā simul & sudor plu-
rimus ex eius erupit corpore, & solutus venter intestinorum pondus in-
terpretatus est. Quod igitur obtusa valetudine natura tunc pertulit, corpo-
ris inæqualitati compassa est, vt molestiam quidem sentiret, & dicere qui-
dem propter ægritudinem manifeste non posset, idq; sicut datur intelligi,
nisi ex incommoditate contingeret, sed naturali sopore mens sospitate ge-
reretur, somnium profecto ei quis erat affectus, existeret, aqua quidē
sudorem, fluxum vero intestinorum grauedinem, esca enim grauitatem
& præssuram mouentis insinuat. Hoc idem vero videtur & plurimis peri-
tis medicina, quod scilicet, iuxta passionum differentias, somniorū quoq;
varia facies ægrotantibus accidant, alia quidem defectis stomacho, & alie
cerebri passione vexatis, his etiam qui febre laborant alia, & alia qui ex
cholera periclitantur & flegmate. Itemq; dissimiles his qui plenitudine &
& inanitate decumbunt. Ex quibus possibile est animaduertere, quod illa
vis animæ per quam nutrimenta nobis incrementaq; contingunt, habeat
aliquam intellectualis rei particulam, qua sibi societate consertam, dū qua-
litas affectionis corporeæ similitudinem quodāmodo præferat, iuxta pas-
sionem, quæ obtinet imaginationē congruentem. Itemq; multis etiam se-
cundum morum diuersitatem somniorū quoq; visa formantur. Alia nan-
que sunt viri fortis, alia meticulosi, alia luxuriosi, & alia cōtinentis, alijs lar-
gus, & alijs auarus imaginibus illuditur, nusquam vero in his intelligen-
tia mentis operatur, sed animæ pars irrationabilior vt sæpe diximus has
phantasias faciat, & quibuscunq; vigilans studijs assuescit, horum sibi simi-
litudinem præformat in somnis.

¶ Quod vnica duntaxat anima sit in corpore humano,
triplici potentia constans.

Caput XV.



Ed multum à proposito sumus abducti. Demonstrare nanque
sermo promiserat, quod mens non in aliqua parte corporis esset
inclusa, sed æqualiter per totum sparsa discurrat, iuxta naturā si-
militudinem motum subiectę partis efficiens. Est autem vbi &
ipsa mens naturæ subsequens impetus ministerium quodammodo serui-
tutis

Autis impendit. Frequenter enim natura præcedit corporis, & aut occasiones latitiæ aut causas mœroris insinuat, ita ut ipsa quidem præstet initium vel cibos appetere, vel quamlibet aliam rem voluptatis implere. Mens autem tales motus carnis excipiens, consilij sui nisibus consideratarum rerum parat effectus. Hæc verò non fit in omnibus, sed in his tantum qui turpiter affecti, dominatum rationis naturæ nutibus subiugant, quiq; suffragiis eiusdē mentis voluptatibus sensuum serviliter obsequuntur. A perfectioribus autem non ita fieri certum est, apud quos mens præcedit in omnibus, & ratione potius quam passione id quod oportet exequuntur, naturaq; vestigia præeuntis directā sectatur. Quia verò tres differentias vitalis potentiæ ratio deprehendit, id est, nutritivalem quæ præter sensus alios quos augmenta recipit, & sensualem quæ sic nutritur ut sentiatur, & rationalem quæ perfecta est & per has omnes extenditur. Idcirco notandum est, quod una vis tantummodo vitalis, altera verò sensualis, tertia verò præcæteris etiam rationalis existat. Sed nemo per hæc æstimet tres animas in hominis conformatione proprijs circumscriptas esse limitibus, & velut ex pluribus eam credat esse conflatam, cum vera & perfecta una sit anima naturaliter spiritalis atque intelligibilis, quæ per sensus miscetur materiali substantiæ. Omne verò materiale atque corporeum quod in conversione atque mutatione est siquidem participium capit animatæ potentiæ, motum per incrementa sortitur. Si verò ab effectu vitali recesserit, motum suum corruptione restabitur. Igitur nec sensus præter materiale substantiā, nec intellectualis in nobis potentia præter sensus operatur.

¶ Quod proprie hominis anima rationalis & sit & dicatur, & quid anima per totum corpus fusa nusquam certam sedem habeat.

Caput XVI.



Vod quædam de creaturis hac vi tantummodo nituntur, quæ nutriuntur & crescunt, aliæ vero sensuum potentia prævalent, & nec illa sensibilis, nec ista rationalis participantiā probantur esse substantiæ, idcirco quis animarum esse multitudinem suspicetur, cum differentiam earum non competent ratione definiat, quia omne quicquid in rebus est, siquidem perfectè & integrè vocatur, proprie constat esse quod dicitur. Si autem non per omnia, quod appellatur existat, inane nomen ei putatur ascriptum, ut puta quod rerum vim non demonstret, dicimus enim propriè subiecto nomen imponere, quod si quis ex lapide fabrefactam similitudinem veri panis ostendet, cui & forma quidem ipsa sit, & magnitudo eius videatur æqualis, nec non & eandē coloris similitudinem præferat, ita ut multis indicijs verus putetur, desit autem illi quod cibus possit existere, idcirco iam lapidem proprie vel naturaliter, non nisi abusive panis appellationem dicimus accepisse. Item cætera iuxta eandem rationem, quæ non sunt per omnia quod dicuntur, habent ex abusione vocabulum. Sic igitur & anima cum perfectionem in ratione & intellectu prorsus obtineat, omne quicquid hæc non est, æquivocè quidem anima potest esse, non tamen verè dicitur anima, sed est vitalis quædam efficientia, quæ per abusionē anima nuncupatur. Propter quod & irrationabilium naturas tanquam non procul existentis à surculari vel seminari

seminali vita, dedit ad usus hominum Deus, qui de singulis quibusque iustitiam legis suae affixit, ut hi qui eorum vescuntur carnibus, pro oleribus habeant. Omnes enim carnes manducabitis sicut olera foeni. Parum namque plus habere videntur per sensuum vegetationem, quam illa quibus aluntur, & quibus crementa percipiunt, quae res instruat amatores carnis, non multis sensibilibus animum suumnectere, sed magis spiritualibus privilegiis occupari, quod in his vere animae conspiciantur effectus. Nam in rebus carnalibus irrationabiles nobis sunt compares & aequales. Sed in aliud nescio quomodo consequentia sermonis inflexa est: non enim hoc erat in contemplatione propositum, ut quid esset excellentius in homine, utrum mentis operatio, aut substantia materialis, inquireret, sed quod in aliqua parte eorum quae in nobis sunt mens esset innexa, aequaliter autem in omnibus & per omnia sese diffundat, & nec extrinsecus contineatur, nec contineatur intrinsecus. Haec enim forma in cadis aut in situlis aliisque similibus valisatque corporibus, quae se sua capacitate continent proprie pervidetur: communio vero mentis ad corpus ineffabilem quandam & incomprehensibilem copulam habere cognoscitur, nec interius existens, quia res incorporea nequit corpore contineri, nec exterius circumfusa vel ambiens, sed invisibili quodammodo & inexplorata ratione naturae coniuncta atque connexa, in ipsa, & circa ipsam prorsus inspicitur, eo (ut dixi) modo, quo nec intelligi potest omnino nec dici, nisi quod iuxta proprium ordinem eadem valentem naturam mens quoque suos effectus exerceat. Si autem delicto quodam natura nutauerit, etiam motus mentis titubare necesse est.

Enarratio divini sermonis quo dicitur: faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, in quo perquiritur quae sit ratio, & in quo simile sit beatæ & impassibili naturae hoc passibile nostrum & mortale, & quemadmodum in imagine masculus approbetur & foemina, cum in primæva forma minime extare videantur.

Caput XVII.

Ed assumamus iterum divinae vocis oraculum. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, quam parvam atque indignam nonnulli externorum de magnificentia hominis suspicati sunt, qui eum collatione mundi huius extollere putaverunt. Dixerunt enim parvum mundum esse hominem, de ipsis extantem universaliis elementis. Sed enim quid tanta iactantia nominis humilicemodi humanae substantiae contulerunt, sui prorsus obliti sunt, dum ex proprietatibus muris & culicis praconia hominis inepta finerunt. Nam & illis ex quatuor elementis natura compacta est, & circa omnes animantes horum elementorum plus minusve quaedam portio cernitur, sine qua subsistere ea quae utuntur sensibus omnino non poterunt. Quid igitur amplum, si ad mundi figuram vel similitudinem putetur homo praeferrī, cui quod transit, terrae vero quae mutatur, & omnium quae in his continentur continentium transiripari conditione labentium. Sed in quo sit iuxta Ecclesiasticam rationem hominis magnitudo, non in eo quod ad similitudinem

A dinem mundi est conditus, sed ad imaginem factus est creatoris. Fortassis enim quæ sit imaginis ratio quæras, quomodo incorporeo corporale sit simile, quod temporale est sempiterno & incommutabili id quod continuis motibus immutatur, impassibili etiam & incorruptibili quod passioni & corruptioni subiectum est, & ei qui sine malitia est vlla, id quod semper in malitia & defectione versatur. Multum namq; distat inter primæuā formam, & eam quæ ad similitudinem eius facta est. Imago quippè si seruet principalis formæ similitudinem, verè imago & propriè imago dicitur. Si vero ab eius imitatione discedat, aliud quiddam esse monstratur. Quomodo ergo mortalis homo purissimæ illius & immortalis naturæ semperq; subsistentis imago esse probabitur? De his itaq; solam veram rationē ipsa veritas euidenter agnoscit. Nos autem quantum capere possumus, quibus dā coniecturis atq; coniectationibus veritatem ipsam sedulò inuestigantes, hoc arbitramur esse quod queritur, de quo nos nec diuina fallit oratio, quæ ad imaginem Dei factum hominem retulit, nec humanæ naturæ deflenda miseria est, quia beatæ illius & impassibilis vitæ similitudinem gerit. Necesse est autem è duobus alterum confiteri, vt si quis compareret Deo quod nostrum est, aut passibilem diuinam, aut impassibilem humanam putet esse substantiam, velut æquitaribus istis substantiæ similitudo rationis in vtriusq; cernatur. Si verò neq; diuinitas in passione est, neq; nostra passionibus probantur excepta, putas quæ altera relinquitur ratio secundum quam diuinam vocem veracem esse dicamus, quæ imaginem Dei hominem esse testata est: Igitur eandem scripturam sumamus vniuersam, si quo modo per eā nobis aliqua declaratio ad id quod queritur elucescat.

B Posteaquam dixit: Faciamus hominem, & ad quam rem factus est indicauit, inferens quod fecit Deus ad imaginem, ad imaginem Dei fecit eū, masculum & foeminam fecit eos. Iam verò in superioribus dictum est, quod destructionem impietatis hæreticæ sententia ista processerit, qua competentē instruimur, quod fecerit hominem vnigenitus Deus ad imaginē Dei, vt nulla ratione diuinitatem patris & filij discernere moliamur, cum æqualiter diuina scriptura Deum vtrunq; fateatur, & eum qui fecit hominem & eum ad cuius imaginē factus est. Sed de his nunc omittatur assertio. Vertamur autem ad propositam quæstionem, quomodo diuina quidē natura beata sit, & eam quæ similis ei est miseram scriptura commemorat. Igitur verba ipsa diligentius exploremus, & inueniemus aliud quiddam esse quod ad imaginem Dei factum est, aliud verò quod nunc in miseria peruidetur. Fecit, inquit, Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum, finita est eius qui factus est ad imaginē Dei conditio. Deinde adiungitur velut de eadem conditione sermo, cum dicitur: Masculum & foeminam fecit eos. Cunctis autem reor esse notissimum, quod id ipsum ab illa primæua forma intelligitur alienū. In Christo namq; Iesu sicut dicit Apostolus neq; masculus neq; foemina, sed quia per hæc diuisit hominē sermo diuinus, duplex quædam probatur naturæ nostræ formatio, & ea quæ diuinam refert similitudinē, & ea quæ ab ista differre monstratur. Aliquid enim tale contestatio relationis insinuat, primum quidem dicens, quia fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit eū. Itemq; subiiciens, quia masculum & foeminam fecit eos. Hoc autem in his quæ de Deo sentiuntur pro-

vera imago
eius
imago
eius

probatur extraneū, sed arbitror ego per hæc quæ à scriptura sancta dicun-
 tur magnum atq; sublime dogma declarare, quod tale esse per uideo. Dua-
 bus rebus secundum summitates ab inuicem separatis mediam humanā
 esse substantiam, inter diuinam scilicet incorporeamq; & irrationabilem
 brutamq; naturam. Nam vtriusq; rei ratio in hominis conformatione con-
 spicitur, diuina quidem hoc quod rationalis & intellectualis est, quod eti-
 am masculi ac foeminae differentiam refugit, irrationalis hoc quod corpo-
 ream constitutionem in masculum diuisam gestat & foeminam. (In his e-
 nim vtrisque versantur vniuersa, quibus continetur humana substantia)
 sed prælatū esse id, quod in nobis intellectuale est ei rei, quæ humanæ pro-
 pagationi seruire videmus, ordine ipso conditionis exequente didicimus.
 Ad effectum quippe generationis quædam est hominis cum irrationali-
 bus innata coniunctio. Primum igitur ait, quia fecit Deus hominē, ad ima-
 ginem Dei fecit eum, ostendit per hoc id quod supra diximus Apostolū
 definisse, quia in Christo Iesu neq; masculus neq; foemina. Deinde intulit
 quod humanæ naturæ proprietates exprimeret, masculum & foeminam
 fecit eos. Nec me quispiam culpet quod propositæ rationis intelligentiam
 videar ex alto deducere. Deus enim naturaliter existens quicquid boni co-
 gitatione complectimur, imò potius omni bono quod aut intelligi potest
 aut comprehendere, præstantior, non ob aliam causam creauit hominem nisi
 quia bonus est. Talis ergo cum sit & propterea naturæ formatioris exite-
 rit creator, nequaquam imperfectam virtutem suæ bonitatis ostendit, vt
 aliquid ex his quæ ei suppetunt daret, aliquid verò inuidia cogente subtra-
 heret, sed perfectæ bonitatis species in eo est, vt hominem qui non erat, in
 generationem produceret, bonorumq; participem faceret. Quia verò bo-
 norum ipsorum multa probatur esse congestio, quæ non possit numero
 facile cōprehendi, idcirco generali quadā voce vniuersa simul scriptura cō-
 plectens significare curauit, cū ad imaginē Dei factū hominē retulit. Ae-
 quale em̄ est hoc, ac si diceret, humanā naturā om̄is boni factā esse partici-
 pē. Si em̄ bonitatis est plenitudo diuinitas, & huius homo imago est, pro-
 fecto & in plenitudine sit om̄is boni hæc imago iuxta primæuā formā si-
 militudinē possidet. Est igitur in nobis totius boni conditio, totiusq; vir-
 tutis & sapientiæ, & quicquid illud est, quod optimū possit intelligi, præ
 omnibus vero quod ab omni necessitate liberi sumus, nec subiugati qua-
 dā naturali potentia, sed arbitrio proprio ad consiliū quod placuerit incli-
 namus, virtus enim spontanea quædā res est, & nullius subiecta Domino.
 Quod autē quadā necessitate coactū est, virtus esse iā non potest. Cū ergo
 pene in omnibus primæuæ formæ pulchritudinē formāq; imago demon-
 stre, nisi in aliquo differat, iā non erit similitudo, sed ipsum, atq; æquale il-
 li per omnia demonstrabitur, quod in omnibus immutabile cōprobatur.
 In quo ergo diuinitatis & similitudinis eius distantia per uidemus? In hoc
 procul dubio, quod diuinitas increata est, hæc autē creationi subsistit, quæ
 proprietatis differentia rursus aliarū proprietatū consequentiā protulit.
 Occurrit enim cunctis indubitata professio, quod increata natura incom-
 mutabilis sit, & semper eodem modo permaneat, creatura vero non pos-
 sit sine mutatione persistere. Ipse deniq; ex nihilo ad existentiam transi-
 tus, motus quidam erat atq; conuersio, cum non existens ad essentiam di-
 uin o

A uino consilio transmutatur. Et sicut impressam in ære figurā sanctum Eus angelium Cæsaris appellat imaginē per quod addiscimus quod iuxta figurā quidem similitudo Cæsaris, in subiecto autē differentia eius appareat, ita & in prædictis ratione pro figuris sunt ea, quæ hic contemplatione diuinæ naturæ humanæq; cernuntur, eorū quibus eadem similitudo est, in subiecto prorsus differentia reperimus, quoniā intuitu mentis increata natura creataq; conspiciamus. Quoniā igitur diuinitas ipsa semper est, homo verò per creationē factus ex mutatione coepit existere, cognationēq; quandam videtur habere cū natura vertibili. Idcirco qui nouit omnia antequā fi-
 ant sicut Propheta promiserat, prouidens atq; prospiciens virtute præscientiæ suæ, in quæ declinaret iuxta spontaneā voluntatē humani motus arbitrij, id quod futurū erat inspexit, tribuens imaginē differentia maris & foeminæ, quæ iam non ad diuinam formā principalemq; respiceret, sed ut dictum est, irrationabili naturæ propinquare videretur. Causam verò tanti huius artificis, soli quidē illi intelligunt, qui veritatē proprijs oculis intuentur, & verbi ministri sunt: nos autem sicut est possibile, coniecturis quibusdā atq; indicijs veritatis vestigia prosequentes, quod incidit animo, non enūciatio modo proferimus, sed exercitij loco deuotis auditoribus intimamus. Quid ergo est quod de his excogitare potuimus? Dicens scriptura diuinā quia fecit Deus hominē, indefinita significantia omne hominum genus ostendit. Non enim nunc Adam in conditione nominatus est, sicut & in consequentibus declarat historia sed nomen homini creato, non cuiuslibet homini generale est. Hinc ergo ex hac generali naturæ appellatione, tale quid excogitare cōpellimur, quodd diuina virtus atq; præscientia oēm humanam naturā in prima conditione cōplexa esse videatur. Oportet enim Deo nihil indefinitū in his quæ ab eo creata sunt æstimare, sed singuliseorū quæ sunt esse modum certissimū creatoris sapientia terminatum. Sicut enim quilibet hic homo quantitate corporis terminatur, modusq; substantiæ eius est qualitas, quæ simul cum superficie corporis explicatur: sic arbitrator velut in vno quodā corpore, totā plenitudinem humanitatis ab vniuersitatis autore præscientiæ virtute cōplexam: & hoc scripturā insinuare, cum dicitur: Et fecit Deus hominē, ad imaginem Dei fecit illū. Non enim imago hæc in parte naturæ est, nec in vno aliquo qui in singularitate propria cernitur, ista gratia terminatur, sed in omne genus æqualiter hæc talis & tanta potentia virtutis excurrit. Huius autē rei signū est, quod mens æqualiter omnibus inserta est: Vniuersis autē cogitandi & recogitandi constat inesse rationē, cætera omnia quibus diuinæ naturæ similitudo declaratur, in eo quod ad imaginē Dei factus agnoscitur. Siue enim ille qui prima mundi est conditione formatus, siue hic qui post consummationem totius mundi futurus est, æqualiter in se diuinam præferre probatur imaginē. Idcirco vnus homo vniuersitas appellata est, quia diuinæ potentia nec præteritum aliquid nec futurum, sed & quod expectatur, veluti si præsto sit, virtute qua cōtinet intuetur. Omnis itaq; natura à primis usq; ad nouissimos transcurrens, vna quædā est imago substantiæ: differentia verò in masculo & foemina deinceps ob hanc (ut arbitrator) causam in conformatione peracta est.

C Quid

Quid oporteat respondere eis qui ambigentes inquirunt: an peccatum procreatio filiorum sit. Cap. XVIII.

Melius autem priusquam propositio ventiletur, opinor absolutiorem quaestionis, quae ab æmulis nostris profertur, inquirere. Dicunt enim ante peccatum nec partum fuisse, nec gemitum, nec appetitum, qui propagationi prolis obsequitur: pulsus autem de paradiso post delictum, & muliere parturitionis damnata supplicio, tunc Adam conuenisse, ut suam coniugem iure cognosceret, & sic effectum esse procreationis exordium. Si ergo nuptiae in paradiso non erant, neque gemitus ibidem, neque partus, necesse esse aiunt ex consequentibus aestimare, quoddam nequaquam multiplicarentur homines, nisi ad mortalitatem hanc immortalitas recidisset, & naturam nuptijs sua conventionione seruarent, pro defunctis eos qui nascuntur ex eis continua successione restituens, ita ut videatur peccatum modo quodam hominum utiliter introductum. Mansisset autem in illis duobus genus humanum primitus formatum, cum ad successione nullo mortis metu natura moueretur. Sed in his iterum vera quidam ratio quaecumque illa est, solis est nota qui iuxta Paulum felicitis paradisi verbis ineffabilibus probatur instructi, nostra verò talis esse monstratur assertio. Resistentibus quondam Saducæis veritati resurrectionis, & illam multinubam mulierem quae septem fratres habuit, in sui prauis dogmatis confirmationem proferentibus, ac deinceps cuius eorum post resurrectionem foret vxor sciscitantibus, Dominus respondit: non solum Saducæos informas, sed omnibus futurae post resurrectionem vitae sacramenta patefaciens. In resurrectione, inquit, nec nubet, neque ducent vxores, neque enim ultra mori poterunt æquales enim ab angelis sunt, & sunt filij Dei, cum sint filij Dei resurrectionis. Gratia verò resurrectionis nihil nobis aliud pollicetur, quam ut antiquum in statum ex nostris lapsibus innouemur. Quidam namque regressus ad pristinam vitam gratia quam praestolamur, existit, quae pulsum de paradiso hominem illuc iterum feliciter introducit. Si igitur reparatorum conuersatio, familiaritate ac numero sociabitur angelorum, clarum est, quod homo ante ruinam quidam angelus habebatur. Idcirco & cum priorem statum vitam nostram receperit, angelis indubitanter æquabitur. Sed quauis videtur dictum est, cum inter illos nuptiae nullae sint, tamen in infinitis millibus exercitus angelorum sunt, ita Daniele Propheta in suis visionibus intimante. Ergo iuxta eundem modum, si peccati nullus excessus ab illa nos angelica dignitate distraheret, nec nobis utique ad multiplicationem generis nuptiae necessariae probarentur. Sed quicumque ille naturae motus est, quo angeli multiplicantur, perfectissimus quidem, licet coniecturis humanis excogitari nequeat. Veruntamen qui profecto existat hic modus, & in his quae paulo minus quam angeli honorati sunt, effectum suae operationis ostenderit, usque ad praedestinatum numerum genus humanum creatoris voluntate multiplicans. Si verò quispiam nos forte coarctet, inquirens modum ipsum quo potuissent animae fieri, si homo nuptiarum opera non quaesisset, interrogemus & nos, qui modus sit institutionis angelicae, quomodo in infinitis millibus & in vna subsistere probentur essentia in multo nimirum numero constituti. Hoc quippe competentius respondemus

Si reparatio conuersatio sociabitur angelorum

A demusei qui proponit, quomodo possit sine nuptiis homo persistere, dicentes, eo modo quo angeli sine nuptiis esse noscuntur. Nam quod similis eis ante transgressionem fuerit homo, rursus eiusdem similitudinem reformatio manifestat. His igitur hoc modo patefactis, ad propositam questionem recurrat oratio, quum scilicet post conditionem imaginis, differentiam maris & foeminae Deus suo dignatus sit excogitare firmamento. Ad hoc enim utilem fateor esse superiorem hanc inspectionem, quae a nobis exprompta est. Nam qui cuncta ut essent produxit, totumque hominem sua dispositione ad diuinam formauit imaginem, nequaquam paruis ac modicis adiectionibus pertulit animarum numerum in sua plenitudine minus uideri perfectum. Sed simul uniuersam plenitudinem humanae naturae effectum praescientiae contulit, quam etiam sublimissimo, atque angelorum non dissimili fine condecorans, quia sciuit omnipotenti prouidentia quod non recte moueretur humanae voluntatis arbitrium, & propter hoc ab illa angelica conuersatione recederet, ne per hoc humanarum multitudo minueretur animarum, cadens ab eo modo quo multiplicati sunt angeli, propterea naturae nostrae congruam & dignam, his qui in peccato laberentur multiplicationis prouidentiam format, pro angelica sublimitate, iumentorum atque irrationabilium modum, quo exisse sibi succedunt inferens humanae substantiae. Hinc mihi uidetur, & magnus ille Dauid compatiens humanae miseriae talibus uerbis eius deflare naturam, quod homo quum in honore esset, non intellexit, honorem dicens, quod sanctis angelis consimilis fuerat, propterea comparatus est iumentis insipientibus & similis factus est illis. Verum nanque iumento similis factus est, qui hanc animalem generationem in sua natura suscepit, propter conuersationis casum qui ei ex conformatione materiae contigit.

*Scitit diuina p
uidencia qd ne
moueretur humana
liber arbitrium*

¶ Quod passiones in nobis irrationabiles ex cognatione ipsius naturae probentur habere occasiones.

Caput XIX.

Arbitor enim ex hoc initio, etiam uitia uniuersa ueluti ex fonte quodam manantia scaterere in hominis conuersatione miseranda. Hac autem praesens assertio argumentatione firmatur, quod passionum quaedam cognatio nobis & irrationabilibus aequalis appareat. Non enim tas est humanae naturae (iuxta hoc quod ad diuinam speciem formata est) initia passibilis affectus ascribi sed quia irrationabilium animantium in hunc mundum uita praecessit, & ob praedictas causas homo quoque ex eadem formatione aliquid habuit iuxta generandi decorationem, idcirco particeps etiam reliquarum quae in natura conspiciuntur effectus est. Nec enim iuxta furorem homo Deo similis est, neque per passibilem uoluptatem supereminens illa figuratur natura, metus quoque & audacia, appetentia plurius, atque diminutionis odium, horumque similia, ab ea figura qua diuinitas exprimitur procul existunt. Haec igitur humana substantia de rationabili parte contraxit. Ea namque quibus brutorum uita ad conseruationem sui munita est, ad hominis translata conuersationem, passionum initia facta sunt. Furore namque conseruantur bestiae, quae carne uescuntur, quaecumque uero lasciuiae sunt, genus suum propagatione multiplicat, fuga custodit inualidum, & metus cum tuetur, qui facilius a fortibus

C ij oribus

D. GREGORII NYSSENI

oribus capitur, corpulentum quoque seruat edacitas, & si contigerit non al-
 sequi quod voluptas inquirat, sit irrationabilis moeroris occasio. Hæc autem
 omnia & si qua sunt talia, ex animali brutaque institutione generationi ho-
 minum accessisse non dubium est. Sed mihi concedatur, ut iuxta quan-
 dam fictionem rei mirabilis humanam formam sermone describam. Si-
 cut enim videmus, de rebus fictis sculptilia fieri simulachra, quæ intuenti-
 um animos ad stuporem vertunt. Hi qui huius esse probatur artis excu-
 punt ita, ut interdum vnum caput biforme constituent: sic hominis du-
 plex ac contraria similitudo quædam videtur existere, mente quidē qua
 Deo dignus est ad diuinam formatus pulchritudinem, passionibus au-
 tem quarum pulsatur impetu ad bruta animalia quædam proprietate con-
 iunctus. Frequenter autem motus penē brutus efficitur, quoties ad mo-
 tus irrationabiles penitus inclinatur, obscurans id quod est in semelius de-
 terioris affectu. Mox enim ut quis ad passionis tabem efficaciam mentis
 inflexerit, ei que sua consilia seruire compulerit, tunc quædam deprauatio bo-
 næ formationis ostenditur, & ita natura omnis in malitiam commutatur,
 cum iam ratio penitus excolat principia passionum, & in augmentum ne-
 quitie vitiorum causas ipsas cogitationes multiplicet. Cooperationē na-
 que suam mens passionibus exhibens, multifidam densamque malorum co-
 piam procreauit. Sic libido voluptatis exordium quidem de similitudine
 nature irrationabilis habuit, sed in excessibus hominum vehementer ad-
 creuit, tantas differentias procaciorum quæ veniunt ex ipsa voluntate pro-
 generans, quantas in irrationabilibus inuenire non possis. Sic commotio
 furoris irrationabilis quidem rei cognata est, crescit verò cogitationis ac-
 cessu. Hinc enim memoria malitie, hinc inuidia, hinc mendacium, in-
 dia quoque ac simulationes hinc esse monstrantur. Hæc autem omnia ex
 iniquæ mentis cultura proueniunt. Nam si passionis impetus nullo cogita-
 tionis extollatur adminiculo citò lassescit, furorque vehemens inualidus ap-
 probatur, moxque ut fuerit exortus extinguitur. Sic auida porcorum eda-
 citas occasiones auaritie præstitit, sic adsultatio equi, exordium superbie
 facta est, & omnia quæ sunt irrationabilium probamenta causarum, per
 male mentis vsum rationabilium initta sunt effecta mortalium. Sicut
 contrariò cum hos impetus cogitatio refrenat & cohibet, in speciem virtu-
 tis protinus transferuntur. Nam ex furore quidem fortitudo descendit,
 ex pauore cautela, metus autem subiectionem generat, & odium auersio-
 nem malignitatis instigat, dilectionis etiam virtus desiderium veri boni
 conciliat, exaltatio quoque mores à passionibus eruit, & liberam prudenti-
 à turpitudinis seruitute conseruat. Collaudat autem huius subtilitatis spe-
 ciem & beatus Apostolus, cum sæpenumero nobis imperat, ut ea quæ sur-
 sum sunt sapiamus. Et ita reperies quod omnis motus talis qui mentem in
 alta sustollat, ad pulchritudinem diuinæ conformetur imaginis. Sed quia
 grauis quædam est & deorsum vergens qualitas delictorum, melioris
 parte valet, magis autem pondere nature irrationabilis animæ principale
 deprimitur, quoniam graue hoc atque terrenum sublimitate mentis eleua-
 tur. Idcirco plerumque contingit, ut munera diuina ignoret nostra miseria,
 pulcherrimæ imagini foedissimam faciem passionis obducens. Ideoque digni
 sunt qui ista cernentes, non facile diuinam formam talibus inesse consentiunt,
 sed

A sed per eos qui rectæ vitæ conuersatione resplendent, diuinam in hominibus imaginem contueri. Nam si vitiosus quisque vel carni deditus non sinit de homine credi, quoddam sit diuina pulchritudine decoratus. Sed illi qui in virtute perfectus est, & ab omni contagione purissimus, eam firmet opinionem, quæ de hominis parte meliore subsistat, ut (melius enim probatur exemplo quod dicitur) aliquem decorem naturæ contactu malignitatis imminuit, ille vel maxime qui in peccatis probatur esse notissimus, ut fuit leonias, vel quispiam alius qui in nequitia clarus esse memoratur. Sed in Moyse eiusque similibus imaginis pulchritudo effecta conspicitur. In quibus itaque decor nulla obscuritate fœdatur, in his evidens eorum quæ dicuntur fides elucet, eod quoddam homo diuinæ bonitatis imitator existat. Sed forsitan aliquis erubescit, quoddam sumentes cibum irrationabilis vitæ nos similitudo constringat, & idcirco indignum putat hominem, qui ad imaginem factus est: sed huius quoque functionis speretur immunitas naturæ nostræ in illa vita quæ futura est quandoque tribuenda. Non est enim sicut ait Apostolus: Regnum Dei esca & potus, nec in solo pane hominem viuere testatus est Dominus, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei, nec non & resurrectionis gloriâ, cum vitâ nostrâ coæquandâ angelis approbet. Apud angelos autem cibus non est. Idonea prorsus fides est hanc homini functionem fore liberam, qui ad similitudinem factus est angelorum.

de quibus angelis non est

¶ Mystica interpretatio eius, quod de omni ligno quod in paradiso erat homo edere permittebatur.

Caput XX.

B  Ed forte non in eandem iterum vitæ speciem regredi quis hominem dixerit, cum primitus edendo viueremus. Verum ego sanctam scripturam audiens non cibum corporeum noui, nec solum quæ ex carne est lætitiâ. Sed & aliam escam prorsus agnosco, quæ similitudinē quandam proportionis escæ huius corporis gerat, cuius etiâ voluptas atque suauitas ad animum solummodo transeat. Vnde & sapientiâ esurientes cohortatur & dicit: Edite de meis panibus: Et beatos asserit Dominus eos, qui huiusmodi cibos esuriunt. Et si quis, ait, sitit veniat ad me & bibat. Magnus quoque Esaias: bibite, inquit, lætitiâ, præcipiens his qui eius audire magnificentiam possent. Est autem quædam etiam prophetica comminatio in eos qui tali vltione digni sunt, ut tanquam fame puniantur. Fames autem non indigentia panis aut aquæ, sed verbi defectus est. Non fames (inquit) panis, neque sitis aquæ, sed audiendi verbum Dei. Plantationis ergo illius quæ in Edom à Deo facta est. Voluptas autem (quam interpretatur Edom) dignum quendam fructum nos excogitare compellit, ex quo indubitanter alebatur humana substantia, nec hanc profecto voluptatem quæ transit ac defluit in paradisi conuersatione sentire conuenit. Ab omni ligno, inquit, quod est in paradiso comedes. Quis dabit ei quod salubriter esurit lignum illud quod est in paradiso, quod omne bonum prorsus amplectitur, cui nomen est omne, cuius participationem lex homini tribuit. Generali nanque & supereminenti verbo, omnis hæc bonorum species sibi cognita est, totumque hoc vnum est, quis autem me ab ullius ligni gustu permixti, scilicet in vtraque partem ver-

gentis amo ueat. Non enim prorsus habetur incertum apud eos, quos gratia contemplationis illustrat, quid sit omne lignum, cuius fructus vita est, & iterum quid sit hoc promiscuum atque confusum, cuius contactu mors gignitur. Qui enim omnem iucunditatem copiosa largitate concessit, profecto quadam ratione atque providentia hominem a communium perceptione prohibuit. Ac mihi videtur oportere non magnificentissimum David & sapientissimum Salomonem legis huius desertores assumere. Virique enim huius cibi viam gratiam professi sunt. Id enim quod verum est bonum, omne utique bonum est. David quidem dicit: Dele etare seu delicias in Domino. Salomon autem sapientiam ipsam, quae est Dominus, lignum vitae cognominat. Ergo id ipsum est lignum vitae, quod est lignum omne, cuius cibum omnem ei qui secundum Deum creatus est, lex diuina concessit. Econtrario vero ab hoc ligno lignum secernitur aliud, cuius esca scientiae boni & mali est, non utrumque seorsum iuxta significantiam contrarietatis in parte fructificans, sed quendam confusum fructum permixtumque proferens aduersa qualitate sibi concretum, a cuius perceptione auctor quidem vitae nos prohibet. Persuadet autem serpens, ut edatur, ut per hoc mortis machinetur ingressum, qui suasionem ipsa praeualuit lethale consilium tribuens, & colore quodam fallaci eundem fructum voluptatum respergens, ita ut suauissimus appareret, & appetitum gustatus accenderet.

Quae fuerit in paradiso vita, & quale sit illud lignum, quod interdictum est. Caput XXI.



Vid igitur illud est, quod boni malique scientiam continet, atque per voluntatem sensum videtur esse gratissimum, putasne coniecturis studio non procul a veritate descisco, scientiam abutens intelligentia, per huius contemplationis obtentum. Opinor enim non disciplinam in praesenti hanc scientiam posse sentiri, eorum qui exercitatos habent sensus, quandam verò differentiam scripturarum consuetudinem diuinarum scientiae atque discretionis inuenio. Nam iuxta disciplinam bonum a malo discernere, perfectioris esse habitus dicit Apostolus, eorum qui exercitatos habent sensus. Idcirco etiam ut omnia probemus edocuit, & spiritus alius viri proprium esse dixit, quod possit omnia iudicare atque discernere. Scientia verò non ubique disciplinam atque notitiam secundum significantiam suam semper insinuat, sed in bonam partem iuxta effectum gratiae dicitur, ut est illud: Nouit Dominus qui sint eius. Et ad Moysen ait Deus: Noui te praeter omnibus, & his quae culpantur in malis, qui nouit omnia testatur & dicit, nunquam noui vos. Ergo lignum illud quod scientiam permixtam confusamque fructificat, ex his est, quae nobis interduntur a Domino. Contrariis namque qualitatibus fructus ille videtur esse coniunctus, qui etiam assertorem probatur habere serpentem. Secundam fortasse hanc rationem, quod malum non proponitur nudum atque interdictum, ut ipsum per sese iuxta naturam suam conspici queat, alioquin inefficax malitia ipsa mansisset nullo boni colorata fimento, per quod is qui decipitur in eius attrahi desiderium possit, nunc autem permixta quodammodo mali natura est, in alto quidem perniciem continens, veluti quaedam locans apertas insidias. In ea verò seductione quae non patet, boni quaedam imaginem praefert, bonum namque videtur avaris & cupidis materia,

A teriæ, id est, auricolor, sed radix omnium malorum est avaritia. Quis autem in coenum teterrimæ ac fœdissimæ libidinis rueret, nisi voluptatē bonum quiddam acceptumq; reputaret, ad passionis morbum quadam pelle ctus illecebra. Sic & cætera peccatorum permixtam prorsus habent differentiam, quæ acceptissima primo putantur aspectu, & reductionis fucopro bonis ab inconsideratis & imprudentibus appetuntur. Quia ergo plerique id esse bonum, quod sensus lætificat, arbitrantur, & quædam est cognatio nominis, seu veraciter existentis boni, seu quod bonum putatur, & non est, hac de causa concupiscentiam illam, quæ ad malum velut ad bonum pertrahit, mali & boni scientiam scriptura sancta commemorat, dum scientia ista quendam declarat affectum, nec absolutè malum, quia boni superficie coloratum est, nec syncerissimè bonum, quia mali in eo delitescit exitiū, sed promiscuum, id est, ex viroque perplexum interdici ligni fructum esse testatur, cuius gustum dixit ad mortem tangentes attrahere. Penè hoc euidenti dogmate & voce proclamās, quia quod verè est bonum, simplex & vnicum est, à natura omnium alienum, malum verò varium atque fucatum est, quod aliud quidem putetur esse, aliud verò ipsa experientia comprobetur, cuius scientia, id est, operationis effectus causa est mortis, & corruptionis exordium. Ideoq; præmonstrans serpens fructum peccati nequissimum non sicut sese habet naturæ malum euidenter ostendit (nequaquā quippe homo seduceretur aperta malitia) sed quadam specie, quod apparebat illustrans, voluptatemq; per sensus insinuans, atque inferens gustui, transgressionem mulieri persuasit. Sicut scriptura dicit. Et vidit mulier, quod bonum esset lignum ad vescendum, gratūq; oculis ad videndum, & pulchrum ad contrectandum, & sumpsit de fructu eius atq; comedit. Esca autem illa mater mortis hominibus facta est. Nec est igitur permixta fructificatio. Manifestè nanque sermo patefecit intelligentiam, quemadmodum boni & mali scientia lignum illud appellatum esse videatur. Sicut venenum melle circumlitum, secundum id quod sensus mulcet insparso dulcedo, bonum esse creditur, secundum id autem, quod sumentes intercipit atque corrumpit, efficitur omni malo deterius. Vt ergo præualuerunt aduersus hominis vitā venena mortifera, tunc homo magnas res magnumq; vocabulum, diuinæq; figuratio naturæ, vanitas sicut dicit Propheta similis factus est. Igitur imago Dei in his, quæ optima in nobis intelliguntur propriè cernitur, quæcunque verò in vita nostra miseranda videntur & tristia, diuina prorsus similitudine probantur aliena.

¶ Quod resurrectio non tantum ex scripturarum prædicatione, quantum ex ipsa rerum necessitate debeat sustineri.

Caput XXII.



Ed non est ita robusta malitia, vt præualeat diuinæ potentia, neque melior aut perseverantior naturæ nostræ inconstantia, quā sapientia Dei. Non enim possibile est, vt mutabile hoc & conuertibile tenacius existat & firmitus, quā ad ipsum, quod iugiter permanet, & in bono sine vlla commutatione perdurat. Diuinum igitur consilium prorsus incommutabile semper est, mutabilitas autem nostræ

C iij sub

substantiæ nec in malo retinet firmitatem. Quod enim semper mouetur, siquidem ad bonum tendit eius accessus propter infinitam rem, quâ proficiscendo consequitur, nunquam terminabitur illius in anteriora progressio, quia non poterit huius quem quærit vllum terminum reperire, quocumque motus suus debeat quandoque consistere. Si verò ad contrarium defleat eius intentio, ubi nequitia peregerit cursum, & ad summum fastigium mali peruenierit, tunc iugisse mouentis impetus nullum statum de sua natura reperiens, ubi malitiæ spatia determinata cucurrerit, necessarium motum iam ad optima quæque conuerter. Cum enim malitia nullatenus indeterminatè promoueatur, sed necessarijs finibus includatur, consequenter mali terminus erit boni successio, & ita sicut dictum est natura nostra, quæ semper immota est quadam regressione boni deinceps iter excurret, memoria malorum quibus affecta est, ne rursus ad similia recedat erudita. Iterum ergo cursus noster erit in bonis, propter quod necessarijs, ut dixi, finibus natura malitiæ probeatur esse præscripta, & sicut aiunt hii qui de rebus sublimibus disputant, superioribus mundi partibus vniuersum mundum luce compleri, tenebras autem ex umbra terreni corporis & opilatione generari. Et hoc quidē iuxta figuram corporis in modum sphaeræ collecti, & post tergum solis radios coniunctos excludentes accedere. Solem vero multo quàm terra maioris magnitudinis existentem, vndique eum suis in circuitu radijs ambire iuxta coniunctum terminum emissiones luminis amouentem, ita ut si concedatur alicui quada virtute mensuram illam, in qua extenditur umbra transire, erit profecto semper in lumine nullis occurrentibus tenebris. Sic arbitror & de nobis excogitari debere, quod egressi fines malitiæ, ut in summis fuerimus peccatorum tenebris collocati, rursus versemur in lumine per secula nullis comprehensa terminis veluti mensuram umbræ bonorum superexcellentem substantiam. Rursus ergo paradisus, rursus omne illud lignum, quod & bonum vita est, rursus imaginis gratia & dignitas principatus. Nec mihi videtur, horum quæ nunc ad vitæ necessarios vsus à Deo hominibus data sunt, sed quodam rei alterius spes repromittatur, cuius ratio ineffabilis approbetur, sed consequentia eorum quæ discutimus prosequamur.

¶ Aduersus eos qui dicunt, si bona & optima est resurrectio mortuorum, quur non olim facta est, sed quibusdam temporum circuitibus sustinetur. Cap. XXIII.

Fortassis enim quis ad dulcedinem tantæ spei cogitatione succensus, graue onus magnumque putat esse dispendium, quod non ocius ad illa bona perueniat, quæ humanum sensum scientiamque transcendunt, molestè ferens intercapedinem temporis, quæ dilatione sui desiderata distendit, verum non angustetur sicut paruulus, modicam voluptatis morulam impatienter expectans. Nam quia ratione & sapientia dispensantur vniuersa, necesse est quæcunque sunt non sine ratione & sapientia contineri. Dicis itaque mihi, quæ est ista ratio per quam non datur statim ad id quod desideratur ab hac vita molestissima peruenire, sed certis præfinita temporibus grauis hæc & temporalis conuersatio totius consummationis terminum sustinet, ut tunc humana vita veluti qui-

A quibusdam absoluta repagulis quiescit rursus ac libera ad beatū & impassibilem statum futuræ contemplationis occurrat. Sed ad hæc utrumque veritati propinquet ratio, de his quæ perquiruntur ipsa euidenter veritas nowerit quod autem nostram subit intelligentiam tale est. Dico etenim sermonem, primū rursus assumēs q̄ dixerit Deus: Faciam, hominē ad imaginē & similitudinē nostrā, imago quippē Dei perfectā in omni humana natura modum perfectionis est consequuta. Adam verō necdū formatus est, terrena vero conditio iuxta quandā sui nominis expositionē dicitur Adam, ut asserunt, qui Hebrææ linguæ periti sunt. Idcirco & Apostolus patria voce, id est, Israelitarū sufficienter instructus hominē de terra terrenū nominat, veluti in Græcum sonū Adæ vocabulum transferens. Factus est igitur ad imaginē homo vniuersalis, scilicet natura Deo similima, & factus est ab omnipotenti sapientia non pars totius, sed omnis naturæ simul plenitudo. Vidit autē quia omnes fines continet, sicut scriptura cōmemorat, quia in manu eius omnes fines terræ, videt qui nouit omnia antequā fiant diuina scientia cuncta cōplectens, quanta iuxta numerū in singulos futura esset humanitas. Et quia pariter quoque vidit sumentum ad malū nīsus habere proniores, & quod ab angelica dignitate sponte defluens, cōmuni naturæ humillimē neciteretur, idcirco quiddam de irrationabilibus imaginī sui permiscuit. Non est enim in illa diuina & beatissima natura differentia maris & foeminæ, sed quandam proprietatem irrationalis, ut dixi, formationis ad hominē transtulit, nequaquā iuxta creationē illam sublimissimā, multiplicationem nostræ generationis instituens. (Non enim quando ad imaginē Dei fecit) tunc crescere & multiplicari homines imperauit, sed quando fecit masculi & foeminæ differentia, tunc ait: Crescite & multiplicamini & implete terrā, quod non est diuinæ naturæ, sed irrationabilis propriū, sicut historiæ textus ostendit, quæ primitus hic de irrationabilibus à Deo prolata fuisse significat. Quod si prius differentia masculi fecisset in nobis & foeminæ, & per hanc vocē qua dictū est: Crescite, vim multiplicationis hominī contulisset, nequaquā generationis huius indigeremus specie, per quā irrationabilia contēplantur. Quia igitur antē contēplatus est virtute præscientiæ suæ Deus plenitudinē hominū per animalem procreationē ad vitā esse venturā, qui cuncta ordine & ratione dispensat, hanc hominī generationis speciē necessariā condidit, quæ ad humilitatē naturæ nostræ procliuior foret, quā vidit antequam fieret, qui futura tanquā præsentia contuetur. Idcirco ad creationē hominū mensurā quoque tēporis antē disposuit, ut iuxta cōmorationem prædestinatarū in hoc mundo animarū simul & mora tēporis tenderetur, & tunc ipsius tēporis fluens motus tandē aliquando consisteret cū iam in eo humanū genus oriri non posset. Consummata ergo generatione hominū simul quoque tēpus deficiet, & sic restitutio fiet omīum, in qua vniuersali transformatione cōmutabitur genus humanū à corruptibili & terreno statu ad impassibilem transiens & æternū, quod mihi videtur & sanctus Apostolus ad Corinthios stationē subitā tēporis, & è contrario resolutionē rerū prædixisse mobilium, in quibus ait: Ecce mysteriū vobis dico, omēs quidē resurgemus, sed non omnes immutabimur in momento in ictu oculi in nouissima tuba. Cū enim plenitudo, ut arbitror, humanæ naturæ iuxta præsciū à Deo modum

D. GREGORII NYSSENI

dum ad suos venerit terminos, quibus ad incrementum numeri anima-
 rum nihil ulterius desit, in momento temporis eorum quæ sunt, commu-
 tationem fieri docuit, momentum nominans & ictum oculi illius tempo-
 ris individuum & sine ulla distantia terminum, ita ut nequaquam possibi-
 le sit iuxta nouissimum & supremum quicquam plus celeritatis accedere,
 propter quod multa pars extremitatis relinquetur, quæ hanc circūactam
 commutationem in morte possideat, sed mox ut resurrectionis insonue-
 rit ruba, quæ tunc excitatura est mortuos, & his qui in vita reperti fuerint,
 iuxta similitudinem eorum, qui de mortuis resurrexerint immutatis ad
 incorruptionem pariter venient, ut iam nequaquam deorsum premantur
 corporeo pondere, nec eos moles terrena detineat, sed sublimiter in aera
 perferantur. Rapiemur enim, ut inquit Apostolus, in nubibus obuiam Do-
 mino in aera. Et ita semper cum Domino erimus. Igitur expectamus tem-
 pus illud, quod nunc necessario humanis incrementis extenditur. Nam &
 Abraham, & qui cum eo Patriarchæ sunt, habuerunt quidem desiderium
 videre bona Domini, nec quiuerunt cœlestē patriā perquirere, sicut idē di-
 cit Apostolus: Sed tū adhuc gratia spei sunt constituti Deo pro nobis meli-
 us providente, iuxta eiusdē beati Pauli vocē, ne sine nobis consummaren-
 tur. Si igitur illi dilationē hanc æquanimiter pertulerint, qui de longe spe
 sola atque fide cernentes bona Domini & salutantes ea, sicut testatur Apo-
 stolus certam sperandarū rerū iucunditatē in eo tantūmodo collocarunt,
 quod fidelē promissorē confisi sunt, quid nos plures conveniat estimare,
 quibus forsitan nec ad meliorē spes ex vitæ potest qualitate suppetere?
 Defecit & præ desiderio Prophetæ anima, quæ per Psalmodiā amoris sui ma-
 gnitudinē confitetur & dicit: Concupiscit & deficit anima mea in atria do-
 mini, & si eū in extremis proscisci contingat, id postulat, tanquā manus sit
 atque præstantius, in illis esse nouissimū, quā primū in tabernaculis pecca-
 torū. Veruntamen dilationis erat patientissimus, beatificans quidē illam
 conuersationē brevēq; participationē eius millibus presentis tēporibus an-
 teponens. Melior enim est, inquit, dies vna in atrijs tuis super millia. Sed
 tamen necessariā dispensationē eorū quæ geruntur non ægerrime sere-
 bat. Idonea verò res ad beatitudinē constat hominibus, quod bona spera-
 re non desinant, idcirco idē Prophetæ in fine ipsius Psalmi ponit & dicit:
 Domine Deus virtutū, beatus homo qui sperat in te. Non itaque conue-
 nit, parvam curam eorum quæ ventura sunt angusto pectore retinere.
 Sed ne potius à promissis excidamus, studium nos oportet impende-
 re. Quemadmodum enim si quis me inexpertum rudemq; præmone-
 at, quod æstatis tempore fructuum fiat opulenta collectio, & replebitur,
 quidem horrea frugibus, mensa verò copia ipsius vbertatis cibis erit refer-
 ta quā plurimis, vanus profecto videbitur, si aduentum temporis antici-
 pare festinet, qui debet utique primum semina spargere, fructusq; sibi di-
 ligentia ipsa præparare velit nolit. Tempus enim sicut præfixum est, veni-
 et, quod non similiter excipiet hi, qui sibi prouident abundantiam frugum,
 & qui omni apparatu vacui hora ipsa fuerint comprehensi: sic & nobis arbi-
 tror expedire, cum sit omnibus patefactum prædicationē diuina, quæ nūc
 geritur futurum tempus nostræ commutationis insistere, non tempora
 discutere, quæ vêtura sunt, quia nō esse nostrum ait scriptura, nosse tēpora
 vel

A vel momenta, neque cogitationes aliquas exquirere, quibus à spe resurrectionis anima debilitata lassescat. Sed si qua credulitas eorū quæ promittuntur in nobis est, debemus conuersationis optimæ studiis in hærentes, futuram gratiæ antiquitatē ipsam venerabilem æquanimitè aperiri.

¶ Quod qui exordium constitutionis mundi fatetur, necessario eius etiam de fine concedat. Caput XXIII.

Siquis autem mundi cursum qui nunc est, quādā sese lege mouentem conspiciens, per quā spatium labitur temporale, nequaquā dicat mobilium celsationem, quæ prædicta est, posse contingere manifestū est hic, qd nec in principio factum à Deo cœlumq; terrāq; fateatur. Qui em̄ principium motus credit, de fine omnino non ambigit. Qui verò finē non recipit, constat eū nec initium accepisse. Sed sicut fide aptata esse secula intelligimus verbo Dei, sicut Apostolus ait, vt ex inuisibilibus visibilia fierent, eadē fide mutetur de verbo Dei, qui necessariā eorū quæ sunt translationē fore prædixit. Quo autem id fiat modo, curiosi est quærere. Nam & ibi perfecta esse quæ videntur, ex inuisibiliū fide percipimus, inquisitionē incōprehensibilium transeuntes; quinimō quum de multis ignorare nos sermo cōmoneat, non paruum satisfactionē de rerum credendarum ambiguitate concessit. Liceret enim contentiosis & ibidē quibusdam argumentationibus fidem consequenter euertere, ne de materiali conditione vera esse putetur oratio, quā sancta scriptura pronunciat, omnia quæ sunt, ex Deo esse confirmans. Qui verò contraria ratione nituntur, cœternā Deo dicunt esse materiā, talibus argumentis suū dogma fingentes. Si simplicis Deus naturæ est, sine materia vtique, & sine quantitate, & sine mole, & sine cōpositione est, cuiuslibet figuræ præscriptionis alienus existens. Omnis autē materia in spatorū distensione perspicitur, cōprehensionem sensuum nequaquam prorsus effugiens, quæ in colore ac figura, mole quoque & qualitate & duritia vel impressione, ac reliquis similibus rebus agnoscitur, quorū nihil in natura diuina post penitus inueniri. Quod ergo machinamentum est, vt ex eo qui nulla distantia p̄scribitur, natura procedat, quæ distantia continetur. Si enim hæc exinde creduntur existere, certū est, quod in hæc illi & iuxta ineffabilem rationem sic in generationis ordinē peruenisse putanda sunt. Si autē in eos res est materialis, quomodo materialis ipse non est, qui in se materiā continet. Similiter autem & omnia quibus materialis natura figuratur, si ideo ergo creditur esse quantitas, quomodo si ne quantitate est Deus. Si in eo quod cōpositum est, quomodo ipse simplex & sine cōpositione est. Vnde eū aut materialē esse necesse est, quia ex ipso subsistere materiā ratiocinatio ipsa cōpellit. Aut si quisquam hoc refugit, extrinsecus introductā esse materiā ad constitutionē vniuersorum nihilo minus æstimabit. Si igitur extraneum erat, aliud præter Dominum fuisse constabit, qui simul intelligatur secundū rationē perennitatis cū ingenio substituisse, ita vt duo principia pariter ingenta ratiocinatio colligat, eius scilicet q̄ artificiosius operatur, & qui hanc disciplinabilem formā huius operationis excipiet. Si quis autem veluti necessitate cōpulsus, supponat sempiternam omnium conditorum materiam, quam tum Machaus

nichæus suorum dogmatum fauorem defensionemq; reperlet. Qui materiale causam iuxta ingeniti in generationē bonæ naturæ coæquare contendit. Sed nos audientes ex Deo esse omnia, scriptura dicente retinemus, & qualiter ex Deo sint, quia super intellectum nostrum est, nequaquam curiosè perquirimus, diuinam naturam creatricem credentes esse cunctorum, quæ & quod ratio erat constituit, & constitutum iam in quam voluerit quantitatem mira cōmutatione perquireret. Consequenter ergo arbitramur, ea quæ sunt ad illā institutionē quæ necdum est, diuinæ virtutis voluntatē posse subsistere, si & consummationem rerum ad ipsius potentiam referentes, in nullo disciplinæ nostræ rationem, præter id quod dicere credimus, assumeremus, quanuis possemus quadam inuentione verborum suadere illis, qui de materia contentiosius disputant, ne auderent facile disputationi nostræ deinceps obuiare.

¶ Caput subsequens ad hunc librum non pertinet, sed e libro de elementis huc ex argumenti similitudine fortassis irrepsit, quo loco quartum caput est.

¶ De natura cœli, quod non sit ex quatuor elementis secundum Aristotelem.



Aristoteles autem quintum inducit corpus, æthereum inquam, quod in circuitu fertur, nolens cœlum ex quatuor elementis generatum esse. In circuitu autem ferri dicit hoc quintum corpus, quod circulari circumgyratione moueatur, quod Plato ex igne & terra constare manifestè differit, ita inquit: Corporeæ speciei, & visibile & tangibile, quod sit, esse oportet, sine igne autem nihil vnquam visibile fiet, neque sine solido tangibile, at solidum nequaquam absque terra existit. Proinde ex igne & terra huius vniuersi corpus inchoans Deus fecit, duo autem sine tertio benè consistere nequeunt vinculo etenim vtrunque coagmentanti opus est, vinculum verò optimum est, quod & seipsum & quæ colligantur quam maximè vnum efficit, hoc autem conuenientissimè proportionata est perficere, vinculum dicens, media duo elementa ex huiusmodi proportionē assumpta. At qui Hebræorum doctrinam colunt, de cœlo & terra euariant. Nam hi quidem ferè omnes ex nulla præcedente materia genitum esse cœlum & terram dicunt, quia Moyses ait, in principio fecit Deus cœlum & terram. Apollinarius autem vult ex abyssō fecisse Deum cœlum & terram, verum abyssi vt genitæ. Moyses de generatione cœli non meminit. In Iob autem dictum est, quod fecit abyssum. Ex hoc igitur censet omnia alia generata esse, non tamen ingenitam vult, sed ante cuncta corpora productam eam esse, & præsumpsisse à conditore ad aliorum subsistentiam manifestationem. Vnde abyssi *ἡ ἀβύσος* sed quomodo ducit hoc se habeat, nihil refert. Nam & ita omnium Deus conditor ostenditur, ex non entibus fecisse omnia. Aduersus eos verò, qui vnum solum elementum esse astruunt terram, ignem, vel aerem, vel aquam, quæ ab Hippocrate dicta sunt sufficiēt. Si enim dūtaxat vnum esset, nūquam doleret homo, neq; enim esset à quo doleret, si vnum existeret, quod si doleret,

Aleret, unde nam esset quod sanaret. Oportet autem ægrum cum sensu transmutari. Si verò vnum solum esset elementum, non existeret vtiq; in quod transmutaretur, non transmutatum autem, sed manens in seipso nequaquam doleret, etiam si sensibile foret, at quod patitur, ab aliquo pati necesse est. Si itaq; vnum modò esset elementum, propter illius qualitatem nulla alia foret, à qua pateretur animal. Quòd si neq; transmutari, neq; pati quiret, quonam pacto doleret? Ostendens igitur hoc impossibile esse, ex confesso inducit, si autem doleret, unde nam esset quod sanaret? Nunc autem non est vnum quod sanat, sed multa, minimè ergo ex vno elemento constituitur homo. Cæterum ex quibus ipsi conantur proprium quisq; commune dogma, his maximè ostenditur quatuor esse elementa. Etenim Thales aquam solam dicens elementum, demonstrare nititur, reliqua tria ab hac generari, nam hypostasim eius terrā fieri, quod λεπτομερές est, aerem, quod tenuius autem aere, ignem. Anaximenes verò aerem solum ponens ostendere quoque tentat, alia elementa ex aere produci. Heraclitus item & Hipparchus Ponticus ignem asserentes, iisdem demonstrationibus vtuntur. Cùm itaq; & hi dicant ignem aliorum elementorum esse generatiuum, & iste similiter aerem, ille verò aquā, manifestè liquet, quoniam omnia elementa vicissatim se transmutant, inque se inuicē vertuntur, quodlibet horū elementum esse, necessariò consequi. Quodcūq; enim quatuor elementorum assumpseris, & hoc ab alio fieri comperietur.

¶ Aduersus eos qui audent asserere, coæternam Deo esse materiam.

Caput XXV.

B**N**on enim iuxta eorum, quæ per consequentiam reperiuntur materiarum fertur opinio, quæ ex intellectu hanc quoque sine materia existere pronunciat. Omnem namq; materiam quibusdam subsistere qualitatibus inuenimus, quibus si priuetur, nulla ratio poterit comprehendī. Sed enim vnaqueq; qualitatis species subiecta ratione diuiditur. Ratio autem intellectualis est, nec est eius corporalis inspectio, vti puta sit in contemplatione nostra propositum animal aliquod vel lignum, vel quid aliud, quod materiali constitutione subsistit, multa de eodem subiecto cogitationis discretionem perpendimus, quorum singula quæ simul inspecta sunt, sine permixtione aliqua ratione & ordine continentur. Alia namque coloris est ratio, & alia ponderis quantitatis. Item & qualitatis alia, & alia nihilo minus tactus nam mollicies & bipedale, & reliqua quæ dicta sunt, neq; sibi inuicem, neque corpori vlla similitudinis ratione consentiunt. Singulis enim propria quædam ratio interpretis adiuncta est, nulli earum, quæ in subiecto suo cernuntur, qualitati communicans. Si igitur intelligibilis quidem color, intelligibilis etiam figura, necnon & quantitas cæteraq; huiusmodi proprietatum. Horum verò singula si auferas à subiecto, etiam ratio corporis tota dissoluitur, consequens est, vt quorum absentiam resolutionis corporis causam esse cognoscimus, horum conuentum atque concursum perficere materialem naturam æstimare debeamus. Sicut enim corpus nō est color aut figura, aut distantia, aut pondus, aut reliqua proprietatum cuiuscūq; adsunt, at horum singula, sicut diximus, corpus esse non possunt, sed aliud quid præter corpus iuxta suam

D proprie-

proprietatem esse monstratur ita è contrariò vbiq; memorata concurrunt, substantiã perficiunt corporalẽ. Etenim sicut intellectualis horũ probatur inspectio, intellectualis autẽ diuina natura est, nihil incongruens ex incorporea natura intelligibili has occasiones ad corporalẽ generationẽ posse subsistere, cũ intellectualis quidẽ natura intelligibiles potentias faciat, earũ verò conuentus in inuicẽ materialẽ naturã ad generationẽ consequenter educat. Sed hæc intranscursu discussa sunt. Nobis autem rursus ad fidẽ ratio tota referenda est, per quam ex non extantibus omnia substituta esse didicimus, & rursus in alium quendã transmutanda statim scripturis venerabilibus edocti, minimè dubitamus.

¶ Quemadmodum quis etiam ab his, qui foris sunt, adducatur, vt scripturæ docenti de resurrectione debeat credere. Caput XXVI.

¶ Ed fortè quispiam corpora iam soluta conspiciens, & promodo suarum virium diuinam perpendens rationẽ resolutionem impossibilem esse fateatur, & stare quæ mouentur, imò & surgere, quæ modo non mouentur, fieri non posse prænunciet. Sed quicunq; est ille primum quidem & maximum de resurrectione veritatis accipiat argumentũ, quod prædicator eius probetur omni fide dignissimus, eorum quæ verò dicuntur fides ex his quæ prædicta ac cõpleta sunt, suam retinet firmitatem. Quia verò plures nobis diuersosq; sermones diuinæ scripturæ cõmendauit autoritas, facilè reor, vtrum falsa an vera sint, ea quæ dicta sunt, ex his quæ iam completa sunt explorare, & per illa hoc quoque dogma resurrectionis inspicere. Nam si in alijs rebus falsi sermones & procul à veritate monstrantur, nec hoc extra mendaciũ esse cognoscitur. Si verò cætera omnia vera experientia ipsa testante, consequens est, per ista veram prædicationem resurrectionis existere. Qua propter vnus vel duorum de his quæ sunt prædicta memoremus, simulq; eorum proferamus euentum, quatenus agnoscere possimus, virũ veritati oratio nostra respondeat. Quis igitur ignoret, qualiter antiquitus floruerit Israeliticus populus, omnibus se propemodum mundi potestatibus efferens, qualia eorum regna erant in vrbe Hierosolyma, quales muri vel turres, templi quoque quanta magnificentia, vt etiam discipulis Christi viderentur miraculo, ipsumq; Dominum precarentur attendere. Sicq; erant ex his quæ cernebant stupore admirationis affecti, vt sancti Euangelij declarat historia, dicentes: Qualia opera, qualesq; essent operationes & edificationes, Dominus autem futuram loci desertionem, & pulchritudinis illius exterminium his quæ in præsentiarum nimis admirabantur, insinuat, nihil eorum quæ videbantur, post paululum dicens esse mansurum. Sed & tempore passionis, quũ eũ mulieres sequerentur plangentes, atq; lamentantes quod dånatus esset, iniqua sententia (necdũ eũ dispensationẽ eorũ quæ gerebantur, intelligere poterant) consilium præbuit, & pro his quæ circa se flebant, quiescerent, quia lachrymis digna non essent, differrent autem lamentationes vel planctus in tempus illud, quo veras exprimerent, quando ciuitas eorũ præmeretur ab obsidentibus, & in hoc angustiarũ & calamitatis venient, vt beatũ tũ, qui non esset natus, eo tẽpore testarentur. In

A quibus etiam scelus illud quo suos præ fame filios vorarent, prænunciavit verbis dicens: In diebus illis sterile quæ non pareret esse foelicæ. Vbi igitur illud regnum, vbi templum, vbi murorū & turrium celsitudo, vbi Israëlitarū illa potentia, nōne illi quidē per omnes ferē terras alius alibi videtur esse dispersi, & cū eorum subuersione regnum quoque est destructum. Videtur autem mihi hæc & horum similia Dominus non ipsarum rerum gratia antè dixisse (quid em̄ lucri auditoribus afferret eorū quæ erant eū uentura cognitio, quæ & si antè nescirent, experientia ipsa cognoscerent. Sed ut per hæc nunc de rebus maximis fides consequenter haberetur. Nam testificatio, quæ in istis operibus constat, in illis quoque veritatis esse probatur ostensio. Quæadmodum si quis agricola vim seminum in experto referens, ab eo minimè credatur, sufficit ei ad probationem veritatis in vno seminis grano eorū quæ in medicina demonstrare potentiā, ut de reliquis eius firma probetur assertio. Qui em̄ viderit vñ granū utputa tritici aut hordei, aut alicuius cæterorū, quæ in medicinæ mensura esse contigerit, posteaquā depositū fuerit terræ visceribus in spicā surgere, ex hoc vno iam de cæteris dubitare non poterit, ita mihi de mysterio resurrectionis testimonium videtur idoneum ipsa veritas prædicta & completa factorum, seu potiùs ipsius iam resurrectionis experientia, quam non tam verbis, quàm rebus instructi percepimus. Nam quoniam magnum aliquid & supra fidem erat de resurrectione miraculū, Dominus ab inferiore signo virtutis incipiens, paulatim fidem nostram ad celsiora quibusdam processibus adsuëscit. Sicut enim quædā mater competenter paruum lactans interim labellas vbera teneris immulget, aut vbi producere dentes cœperit, offert ei panem non sicut est durum aut rigidum, ne ibi soliditas exasperet molliciem gingivarum, sed mandens proprijs dentibus mordificat, & viribus paruuli cibum præparat congruentem, deinde iuxta profectus ætatis ei qui erat mollioribus assuetus, escas præparat fortiores: sic humanā pusillitatem Dominus velut imperfectam infantiam tantis alendo miraculis atque regendo per eam, quæ desperata decūbebat ægritudine ei virtutē resurrectionis informat, quæ res ad consummandū erat quidē mirabilis, sed non talis, ut minimè fieri posse crederetur. Imperans enim febris, quæ fortiter socrū Simonis exurebat tantam mali causam sic euestigidō transtulit, ut sine mora consurgens ministerium posset exhibere præsentibus, quæ sperabatur protinus esse moritura. Post hæc parumper virtutis adiiciens Reguli filium languentē sub professo periculo sanauit. Sic enim narrat Euangelica historia: Incipiebat enim mori pater vociferante ac dicente: Descende Domine, priusquàm moriatur puer, operator itē resurrectionis eius qui credebatur esse moriturus miraculum potentia præstanti ore perficiens, ut nec veniret ad locū, sed eminus custoditus vitam puero præcepti virtute transmitteret, deinde nos consequenter erudiens, ad virtutum sublimiora perducit. Nam ad filiā principis sponte perueniens occasiones itineris præstitit, ut & sanitas eius quæ laborabat profluuiō sanguinis vulgaretur, & tanta mora temporis mors præualeret ægrotanti, sed nunc anima separata de corpore, turbatisq; clamoribus luctuosis his, qui casum planctibus efferebant, veluti è somno puellā imperatiuo sermone resuscitauit ad vitam. Via quadam & consequentia fragilitatem humanam

D. GREGORII NYSSENI

ad maiora sustollens, rursus hæc quoque miracula solita virtute transcendens celliore potentia iter facit hominibus, quod fidem resurrectionis admitterent. Ciuitatē quandam Naïm nomine in Iudæa esse sacra scriptura cōmemorat. In hac fuit viduæ cuiusdam vnicus filius puer, non puer talis, qui cōputaretur in paruulis, sed ex pueritia in iuuentutē iā iāq; profecerat. Vnde & iuuenem illum sermo cœlestis appellat, plura paucis insinuans. Lamentatio magna est ipsa relatio. Erat, inquit, vidua mater defuncti. Perspicias pondus calamitatis, quomodo passionem breuiter extulit. Quid enim est quod dicitur? Quia non erat etiam spes vlla, qua posset filios recreare, tantæq; leuamen orbitatis assumere. Vidua quippè erat, nec habebat alterum quem pro defuncto conspiceret. Nam partus ei extiterat singularis. Quantum verò hoc malū sit, facile omnes intelligunt, qui naturæ iura cognoscunt. Solū hunc in doloribus nouerat, solum suis lactauerat uberibus, solus illustrabat eius conuiuiū totiusq; doloris solus erat causa lætitiæ, cum luderet aut aliquid ageret, cū institueretur aut ornaretur cū coæuis in processibus, in palæstris, in conuentibus iungeretur, omne quicquid matris oculis dulce preciosumq; suberat, solus vnicus afferebat. Iamq; nuptiale tempus aduenerat, stirps videbatur generis, ramusculus successionis, baculus senectutis & ætatis incrementū. Erat & altera lamentationis occasio. Qui em iuuenē retulit florem simul qui mauerat indicauit, cuius adhuc vultus lanugine vestiretur, & genarum decor grato fulgore niteretur. Quid igitur super eius obitu mater pertulit, quanto viscera eius igne perusta sunt? quā copiosissimas & amarissimas super eū lachrymas fudit? Tabescens quodāmodo & cadauer eius amplectens, ne properetur sepultura eius, tantōque casu saciari desiderans diu longas in fletu voces emittere cupiebat, ita vt omnes audientes moueret ad luctū. Nec hoc prætermisit enim sancta relatio. Videns, inquit, eam Dominus, misericordia motus est, & accedens tetigit loculū, qui autem portabant steterunt, & dixit defuncto: Adolescens tibi dico surge, & protinus eum viuente matri restituit, nunc non in parua mora atque distantia quauis nondū sepulti, tamen sepulturæ vicini, vita Domino, resurrectio mortui, equidē miraculum maius, sed æquale prorsus imperium. Adhuc autē magnificentius promuntur signa virtutū, vt magis ac magis propinquetur illi rei, quæ videtur de mortuorum resurrectione dubitari. Infirmitur quis de familiaribus Christi nomine Lazarus, quem Dominus quauis amicū idcirco distulit visitare, & ab ægrotante procul absuit, vt absente vita mors aditum reperiret, & per infirmitatem quod suum erat efficeret. Indicat discipulis, quid in Galilæa contigerat Lazaro, & quod illuc sibi properandum esset, vt eum suscitaret à mortuis. Illi verò propter Iudæorū sæuitiam memorata loca declinabant, exitiale ac periculosum putantes rursus in Iudæam pergere, & inter homicidas impiōsque versari, & ideo remorantes atque differentes, ne ibidem reuerterentur, tempora protrahebant. Obtinuit imperium Domini, eoq; proficiscente discipuli subsequuntur, vt in Bethania primitias vniuersalis quodāmodo resurrectionis inspicerent. Quartus erat iam in sepulto dies cunctæque videbantur erga busta persoluta, constabat corpus in monumento depositum, & quod erat consequens iam timore dissentū corruptionis interitū soluebat

A tur. Sanies enim in terram ipsa necessitate defluebat, fugienda procul dubio res cogente natura id quod resolutum fuerat, foetor teterrimus exhalabat. Hoc autem factum est, ut generalis resurrectionis opus, quod ab infidelibus minus creditur, manifesti miraculi ostensione probaretur. Non enim quis eleuatur ex ægitudine, nec in extremis locatus retinetur in vita, nec paruula nuper mortua suscitata, nec monumento proximus iuuenis suum feretrum deserit, sed vir primatus putrescens atque diffluens, ita ut nec sororibus eius esset tolerabile, ut Dominus propinquaret monumento, propter insitam molestiam iam resoluti cadauere, una tamen voce uiuificatus, fidem facit prædicatori, quæ spem resurrectionis affirmat. Hoc est, quod de vniuersis in commune credamus, quod in partibus experientia ipsa didicimus. Sicut enim vniuersali resurrectione dicit Apostolus ipsum Dominum de cælo descendere in iussu & in voce Archangeli, & in tuba Dei, ut ad incorruptibilitatem mortuos excitet, ita & nunc mortem veluti somnum quendam imperio dominicæ vocis, is qui erat in monumento discutiens, & corruptionem quæ de morte prouenerat, à se longe secludens, integer atque perfectus exiit de sepulchro, nec ipsis vinculis, quibus erat astrictus ad gradiendum omnino præhibitus. Parua hæc æstimas ad faciendam fidem, quod resurrectionem fore credimus mortuorum? An quæris & ex alijs hanc tibi firmari debere sententiam? Non mihi videtur frustra his qui erant Capharnaum veluti ex persona eorum dixisse Dominum: Vtique dicitis mihi hanc parabolam? Medice cura te ipsum. Oportebat enim, ut quod in aliorum corporibus fecerat resurrectionis miraculum, innouescens in seipso, iuxta id quod homo esse dignatus est, approbaret, multis specierum modis prædicationem suam etiam propria morte confirmans. Vidisti puellam nuper viuere desinentem, iuuenem quoque propinquantem sepulchro, necnon & Lazarum penè resolutum, omnes æqualiter ad vitam una iussione vocati sunt, quæris & eos, qui ad mortem per sanguinem & vulnera peruenerunt, ne quis forsitan in hoc defectus sit, quod minus gratia cuncta uiuificantis appareat, cerne clauis Domini manus esse transfixas, cerne latus cuspide perforatum, circumfer digitos tuos per aperturas clauorum, mitte manum in vulnus, quod ex lancea constat effectum, conijcis fortè quantum ad interiora cuspidis acumen penetrare potuerit ex latitudine cicatricis eius, libet metiaris ingressum, plaga etenim ipsa impulsu virilis manus effecta, quantum in altum descenderit, ostendit euidenter. Si igitur sic effectus resurrexit à mortuis, oportune illud Apostoli proferimus, quomodo quidam dicunt in vobis, quia resurrectio mortuorum non est: Quia igitur pronuntiatio omnis Domini vera monstratur, ipsa testificatione factorum, id enim non tantum verbo didicimus, sed opere ipso manifestam promissionis eius spem per eos qui iam ad vitam de resurrectione venerunt, nos accepisse gloriamur quæ iam incredulis vlla remanebit occasio: Nonne renunciantes his, qui per philosophiam & inanem fallaciam despicere simplicitatem fidei molliuntur, purissimam confessionem spei nostræ retinebimus in paruo, dicentes ad Prophetæ modum gratiæ ipsius, cum dicit ad Dominum: Auferes spiritum ipsorum & deficient, & in puluerem suum reuertentur. Emitte spiritum tuum & creabuntur, & renouabis faciem terræ, quando & lætari Dominum in ope

D. GREGORII NYSSENI

ribus suis affirmat, cum deficiēt peccatores à terra. Quomodo enim quis peccator vltra vocabitur, cum iam peccata esse non possint?

¶ Quod non sit contra id, quod deceat resurrectio mortuorum. Caput XXVII.

 Ed sunt quidam, qui humanarum cogitationū defectu, ad mensuram nostram diuinam potentiam iudicantes, quod ipsi capere nequeunt, nec Deo esse possibile confirmant. Ostendunt enim nobis antiquorum reliquias mortuorum prorsus absumptas, & quas ignis redegit in cineres, & super hæc bestias quæ vescuntur carnibus, huic rationi admouere monstrantur, & piscem qui carnem hominis naufragio pereuntis in suum traiecit corpus, & hunc rursus effectum hominis escam, atque in comedentis quantitatem per digestionem esse cōuersum, multaq; alia nimis inepta, & magni Dei virtuti atq; magnificentiæ prorsus indigna ad euerisionem veri dogmatis proferunt, tanquam non possit Deus per hæc eodem rursus ex consummatione quod est proprium hominis reformare. Sed nos in breui prolixos vanissimæ rationis eorum succidamus excursus, confitentes resolutiones corporis in ea fieri pro quibus constat, nec solū terram iuxta diuini sermonis auctoritatem in terram reuerti, sed & aerem atque humorem suæ similimæ portioni restitui, & singula quæ in nobis sunt, ad originemq; propriam commigrare. Et licet volucris carne vescantibus, licet feris carne vescantibus humanum corpus tradatur in cibum, eisq; his calibus misceatur, licet sub dentibus piscium veniat, & per ignem in vapores conuertatur & puluerem, vbicunq; iuxta subiectam rationem quis circumtulit hominem intra hunc mundum eum esse necesse sit, quem Dei manu contineri vox instruit diuinitus inspirata, quum dicit: quia in manu eius sunt omnes fines terræ. Quod si tu non potes ignorare quæ tuo palmo contineas, opinaris sciētiam Dei, quæ est tua virtute superior, eorum quæ virtute diuina manu continentur, id quod certum est, minimè perscrutari?

¶ Quod possibile sit in omnia elementa humanis corporibus resolutis iterum ex communi proprium singulis integrari. Caput XXVIII.

 Ed forsitan ad elementa totius mundi respiciens, difficile putas, flatum nostrum ad cognatum elementum aeris adtractum, calidum quoque & humidum atque terrenum nostræ substantiæ similiter proprijs partibus immixtum iterum de communi singulis quod est proprium posse restitui. Proinde tu vel exemplis humanis nō cogitas, hoc quoque diuinæ virtutis fines non posse transcendere. Vidisti profectò alicubi in commorationibus hominum communem gregem simul in commune pascentem, sed cum rursus grex per possessores diuiditur proprios, seu consuetudo locorum, seu signa pecoribus imposita, quod suum est, restituit singulis, tale quid & de temetipso pertractans, minimè ab eo quod decet aberrabis. Deniq; cum naturali vinculo atque charitate circa corpus suum quod inhabitauit anima detenta sit, inest ei latens quæ-

A quædam permixtio quam nunc habent inuicem affectio quædam atque cognitio, veluti à natura quibusdam signis impositis, per quæ communitas inconfusa permanens discernatur proprietatibus singulorū. Cum igitur anima cognatam atq; propriam rem ad semetipsam rursus attrax erit, quis oro laborem diuina præsertim non prohibente natura virtutem, vt sua rursus in se conueniant, & ineffabili quadam naturæ concursione ad propria quæq; contendant. Quod autem animæ & post resolutionem signa quædam conformationis nostræ permaneant, ostendit illa disputatio, quæ apud inferos facta est, quando corporibus iam sepulturæ traditis, animabus inhæserat quædam notitia corporalis, per quam & Lazarus agnosci, nec diues potuit ignorari. Nihil ergo extra rationem est, si credatur ex communi proprietate resurgentibus redire corporibus, & maximè ad animaduertit, qui naturam studiosius inuestigare curauit. Non enim per omnia fluunt atq; commutantur ea quæ nostra sunt, alioquin incomprehensibilia prorsus existerent, nullam stationem habentia per naturam. Sed diligentius explorata ratione videtur eorum, quæ in nobis sunt aliquid stare, aliud verò mutatione defluere. Corpus enim per incrementa detrimentaq; mutat, veluti vestes quasdam præteritas quasdam se induēs cōsequentes, stat aut poēs has mutatiōes species inconuertibiliter, in se signa quæ sibi semel à natura sunt impressa non deserens, quibus per vniuersas corporis mutationes suam notitiam retinet. Subtrahenda est autem huic rationi illa permutatio, quæ speciei aliqua occasione coniungit, nam veluti alienam quædam personam sceditatem sumit species, quam per languoris incommoda sustinet, qua ratione quadam sublata, sicut à Naaman Syro, vel ab his quos Euangelia referunt, rursus species quæ sub passione latebat, in suam notitiā reuertitur sospitate. Igitur iuxta id quod Deo est similis nulla mutatione fluit atq; conuertitur, sed fixa permanet, id ipsum semper existens, secundum quam reformatio nostra diuinam similitudinem continet, & quoniam niam differentias speciei temperamentorum qualitates quæ mutantur efficiunt, temperatio verò nihil aliud est, quam elementorum est habitus, elementa autem dicimus, quæ vniuersæ conditioni subiecta sunt, ex quibus & humanum corpus subsistere profitemur, necessariò species veluti impressa signaculo permanet animæ, formamq; ipsam expressione susceptam nullatenus ignorat. Vnde tempore resurrectionis ea recipiet, rursus in se, quæ formæ ipsi congruerint, congruunt autem illa, quæcunq; ab initio speciei probantur esse inserta. Ergo nihil extra rationem videtur, rursus ex cōmuni ad singulos redire, quod suum est. Dicitur aut & ἡ ἀργύριον, quod argentum viuum vulgus appellat, si per prona ac puluerulenta loca fundatur in pilas minutissimas per terrā diuidi, nec illis concurrentibus in uicē posse misceri. Si quis aut rursus, id quod multipliciter dispersum est, in vnum redigat, proprio generi fontem coniungi, nullis ad commixtionē suam interiectionibus irretitum. Tale quid arbitror oportere, & circa compositionem hominis animaduertere. Mox enim vt à Deo facultas fuerit attributa, vltro sibi partes similes proprijs miscebuntur partibus, sine vlla difficultate eius, qui naturam reformare dignatur. Nam & in his quæ nascuntur è terra nullum laborem naturæ conspiciamus cum triticum, vel milium, vel quid aliud seminis frumenti vel leguminis in culmum aristas

D. GREGORII NYSSENI

planis in semine
spicasque conuertit sine difficultate, namque vltro congruens esca de communia ad vniuscuiusque proprietatem seministransit. Si igitur omnibus est terra germinibus communiter humor exponitur, & vnum quodque per cum nutritur ad quod sibi competit ad propria trahit augmenta, quid nouum, si & in reparatione nostrae reparationis hoc fiat, cum à singulis resurgentibus id quod est proprium sicut in seminibus accidit attrahatur? Igitur ex omnibus possibile est addiscere nihil extra ea quae nobis experientia ipsa nota sunt praedicationem resurrectionis existere. Et quidem de his quae nostra sunt, id quod est notissimum silentio penè transferam, ipsum dico nostrae formationis exordium. Quis enim nesciat mirificentiam naturae, & quid accipiat materna vulua, quidve perficiat, cernis quam simplex quodammodo est & exiguum, quod visceribus in occasionem constitutionis nostri corporis deponitur, varietatem verò perfectae substantiae quis poterit explicare sermone? Quis autem naturae communis huiuscemodi opus esse cognoscens, non possibile putet esse quod geritur? Quod, scilicet illud paruum & quod penè pro nihilo ducitur huius tantae rei principium esse noscatur, magnum autem dico non solum ad formationem respiciens corporis, sed prius animam ipsam prorsus admiratione dignam esse pronuncio, & ea quae circa ipsam mentem cernuntur.

¶ Contra eos qui dicunt extare animas ante corpora sua, vel e contrario ante animas corpora formari, in quo quaedam fabulosa opinio de animabus. Cap. XXIX.

Puto namque extra propositum esse negotium, ut perquiratur à nobis, quod in Ecclesijs ambigitur de animae constitutione vel corporis. Quibusdam etenim visum est, qui ante nos de principatibus disputantes veluti quandam pestilentiam protulerunt, quod in cōuersatione propriae animae antè subsistant. Sintque illi tam malitiae quam virtutis exempla proposita, & perseverantem quidem in bonis animam nulla corporalis coniunctionis experimenta sentire. Si verò boni participatione defluerit, tunc ad hanc vitam recedere, atque in corpore commorari. Alij verò traditum à Moyse ordinem de conditione hominis intuentes, secundo loco, id est, post corpus animam iuxta tempus affirmant, quoniam primum accipiens Deus limum de terra formauit hominem, & ita per insufflationem deinceps animauit. Haec autem ratione praestantius ostendunt corpus esse quam animam, quae est ei conserta, eò quod antè formatum est. Dicunt enim propter corpus animam factam, ne sine spiritu formatio immobilis permaneret. Omne verò quod propter aliud efficitur, vilius est profecto eo propter quod efficitur, sicut Euangelia profitentur, quoniam anima plus est quam esca, & corpus quam vestimentum, quia propter haec ista concessa sunt, non enim propter escam facta est anima, nec vestimentorum gratia constat esse corpora formata, sed cum haec existerent illa propter usum necessaria sunt prouisa. Quoniam igitur assertio vtriusque opinionis vituperatione non caret, & eorum qui prius viuere animas in suo quodam statu atque ordine opinantur, & eorum qui eas post corpora creatas existimant, necessarium esse reor, ea quae in eorum dogmatibus asseruntur.

A runtur aliquatenus explorare. Nam si volumus utrorumque diligentius inuestigare sermones, & vniuersas ineptias patefacere, quæ ipsorum opinionibus probantur annexa, spacio longi temporis indigemus, & ideo paucis sicut est possibile ea quæ ab eis dicta sunt intuentes, ea refellere non mouemur. Qui primæ professioni patrocinium præstant, & antiquiorem animarum conuersationem præter hanc vitam corporis asserunt, non mihi videntur gentiliū dogmatum erroribus carere, qui multa de animarum in corpora transformatione fabulosa sinxerunt. Quos si quis diligenter examinet ad hoc assertiones eorum perducere ipsa necessitate deprehendet. Quodd autem quendam retulisse, qui apud eos sapiens esse putabatur, quodd & vir fuerit & foemina, deinde in volucres euolauerit. Itemque idem interdum effloruerit, & ad postremam vitam sit in humore sortitus, nec procul distat à vero, & quidem iuxta iudiciū eius quem talia proferre non puduit. Verè namque ranarum coruorumque garrulitatibus & irrationabilitate piscium, & arborum insensibilitate digna hæc eorum dogmata comprobantur, quæ vnam animam per tot res pertransire confirmant. Ineptiæ huius hæc causa est, quod antè subsistere animas arbitrantur. Consequenter enim principium dogmatis eorum in anteriora tendens ac promouens, usque ad hæc monstra delabitur. Si enim propter malitiam aliquam à sublimiore statu decidens anima, sicut asserunt, efficitur homo, vitiosior autem profectò est conuersatio corporalis quàm illa intellectualis, necessitas omnis est, eam in tali vita positam, in qua plures occasiones peccandi deesse non possint amplioribus malitijs affici, & vitiosiore quàm antea declarari. Humanæ verò animæ vitiositas irrationabilis rei similitudo est, cui familiariter adiuncta in naturam iumentorum quodammodo recidit.

B Semel enim per malitiam properans etiam cum irrationabilis effecta fuerit, tanquam à maiorū propositione deliſſit. Mali namque statio, virtutis est initium, virtus autem irrationabilibus nulla est. Semper igitur in peius ipsa necessitate mutabitur, in id quod est deterius abiectiusque proficiens, & ad hoc quod extremum est, iugi mutatione pertendens. Sicut autem transcendit rationalis natura sensibilem: sic ab hac ad insensibilem casus est. Sed hæcenus eorum sermo procedens, licet extra veritatem feratur, tamē quadam consequentiā ex ineptis inepta consequitur. Hinc etiam per incongrua & impossibilia fabulosum eis dogma generatur, quod animæ consequenter omnimodum demonstrat interitum. Quæ enim semel à sublimi conuersatione defluit, in nulla mensura malitiæ stare iam poterit, sed passionum affectionibus irretita, à rationali quidem ad irrationale transit, ab eo quoque in virgulta insensibilia transferentur. Insensibile verò & ex anime quadam ratione vicina sunt, ex anime autem sequitur id quod non est. Ita prorsus hac eorum consequutione, ad id quod non existet, anima resoluetur, quia impossibilis erat ei per necessitatem ad meliora transgressus, sed enim seducunt animam ex dumetis ad hominem, ergo præstantiorem vitam quæ in dumetis est modum conuersationis incorporeæ per ista demonstrant. Ostensum est namque, quodd processus animæ nitentis ad mala, consequenter deuoluatur ad infima, inferiorque sit ex animis natura quàm insensibilis, ad quam extremitatem initium dogmatis eorum animam consequenter adducit. Sed quia hoc illi nolunt, aut intra sensibilia concludunt

D. GREGORII NYSSENI

dunt animam, necesse est, aut si hinc ea rursus ad humanum reducunt, meliorem sicut dictum est, ligneam vitam primæ illius institutionis ostēdit, quandoquidem exinde ad malitiam facta ruina sit. Hinc autem ad virtutem tribuebatur excursus. Igitur sine capite & sine fine hæc assertio esse conuincitur, quæ animas apud se prius præter vitam carnis astruit viuere, & propter malitiam corporibus obligari. Eorum verò qui iuniorem corpore animam esse contendunt, destruetur inconstantia, per ea quæ in consequentibus exponuntur. Quapropter ea reiicienda est ratio, quæ ab utrisque defertur, per medium verò opinionum reor oportere dogma nostrum in veritate dirigere. Est autem hoc quod nec iuxta gentilium seductionem malitiæ quadam depressas animas opinamur, quas illi quoddam ad rationem totius populi, quæ nimia velocitate fertur per imbecillitatem, concurrere nequeant, ob hoc in terram recidere profitentur; nec rursus hominem velut instantiam quadam ratione antè formantis, ei propterea dicimus animam commodari, alioquin institutioni luteæ naturæ intelligibilis inferior esse monstrabitur.

¶ Assertio quod vna eademque animæ & corporis causa subsistendi esse videatur. Caput XXX.

Sed cum sit vnus homo, qui ex anima constat & corpore, vnum ei & comune dare oportet institutionis exordium, ne sibi ipse anterior posteriorque videatur, vt corporis in eo conditio prima, & secunda constet alterius. Et in præsentia quidem diuinæ virtutis iuxta rationem paulò antè digestam, omnem plenitudinem humanæ conditionis antè subsistere profiteamur, testificante nobis in hoc Propheta qui dicit, nosse Dominum omnia antequam fiant. In singulorum verò conformatione alterutrum non præferimus alteri, nec ante corpus animam, nec è contrario dicimus, ne diuisus homo iuxta differentiam temporis in semetipso discedat. Nam cum duplex intelligatur nostra natura secundum doctrinam Apostoli, visibilis scilicet hominis & latentis, si aliud quidem antè subsistat, aliud autem post superueniat, imperfecta quidem virtus videbitur conditoris, quæ non simul utrobique sufficiat, sed diuiso opere sortum in singulorum medietatibus occupetur. Quemadmodum verò in tritico aut in alio quolibet semine cunctam speciem spica videmus quadam potentia comprehensam, hoc est fœnum, culmum, internodia, necnon fructum atque aristas, & nihil eorum antè subsistere in naturæ ratione, aut post accidere dicimus, sed insitam vim semini quodam naturali ordine declarari, nec aliam ei superinduci naturam: iuxta hanc rationem & humani causam seminis opinamur existere, quod in prima constitutionis occasione factum quidem simul est iuxta naturæ potentiam, tenditur verò & declaratur quadam consequentia naturali, ad id quod perfectum est promouens, nec aliquid extrinsecus ad occasionem suæ perfectionis assumens. Semet ipsum namque ad id quod perfectum est, consequenter extendit, ita vt nec ante corpus animam, nec præter animam subsistere corpus affirmari veraciter possit, sed vtrum sit vtrius principium iuxta altiore quidem rationem in prima voluntate Dei dispositum, iuxta alterum verò in generationis occasionibus institutum. Sicut enim non potest membrorum distinctio

A Etio anteformationem, in eo quod ad conceptionem corporis iacitur, inspicere, ita nec animæ contemplari proprietates in eo possibile est, priusquam exeant in operationis effectus, & sicut nullus ambigit in membrorum & viscerum differentiis illud quod est depositum, figurari non alia quadam subintrante virtute, sed ea quæ inserta naturæ est ad hanc operationem sese virtute ingerente: sic & de animæ proportionem rationalem ratione similiter arbitrantur, quia & si nondum per aliquas visibiles operationes agnoscitur, nihil tamen in eo vnius rei existere peruidetur. Nam sicut species futuri hominis in eo est vi quadam atque potentia, latet autem propterea quod nequeat apparere, priusquam necessaria consequutio sinat atque permittat: sic & anima est quidem in illo licet nondum appareat, apparebit autem proprium & naturalem operationis effectum corporali simul incremento proficere. Nam quia non à mortuo corpore, sed à viuentem atque spirante, virtus in conceptione peragitur, idcirco dicimus rationis esse, ut mortuum & exanime non putetur, quod à viuentem in occasionem vitæ dirigitur. Caro nanque exanimis utique mortua est. Mors enim priuatione fit animæ. Nullus autem super hoc antiquiorem priuationem quam habitum dixerit, si tamen exanime quod est mortuum quisquam anima antiquius asseueret. Si quis autem euidentius exigit argumentum quod viuatur illa portio, quæ principium formandi animalis efficitur, possibile & ex alijs signis, quibus animatum discernitur atque separatur à mortuo, super hac parte conspiciere. Argumentum nanque vitalis rei de hominibus sumimus, quod aliquis caleat, quod moueatur, quod operetur, frigidum verò atque immobile in corporibus nihil est aliud quam ipsa mortalitas.

B Quia igitur calidum quid & operans vidimus esse de quo loquimur, hinc etiam quod exanime non sit argumenta colligimus. Sed quemadmodum iuxta corporis portionem non illud dicimus carnem & ossa vel capillos, vel quæcunque conspiciamus in homine, sed vi quidem atque potentia esse horum singula, nondum verò visibiliter apparere: sic etiam iuxta animæ portionem, necdum quidem rationale eius & irascibile & quæcunque de anima considerantur, locum in illo habere memoramus, proportionem verò formati corporis, & consummationem etiam simul effectus animæ dicimus, cum subiecto proficimus. Sic enim perfectus homo inter maiores obtinet animæ operationes effectum, in exordio suæ constitutionis aptos & congruos in se præsentem vsui animæ demonstrat aditus, ut sibi per infusam materiam aptissimum domicilium formet. Nec enim possibile esse credimus in alienis ædificijs animam competenter inseri, sicut non potest impressum ceræ signaculum alienæ prorsus sculpturæ congruenter aptari. Quemadmodum verò corpus ex paruo procedit ad id quod est perfectum: sic & operationes consertæ animæ subiectæ similiter concresecunt & proficiunt. Procedit quidem ea in prima constitutione, veluti quædam radix abdita cauis tantummodò quæ nutrimentis ac incrementis est distributa (nec enim paruitas sumentis amplius recipit) deinde cum ad lucem prodierit id quod infertum est, germenque protulerit: tunc in eo gratia sensibilis efflorescit, iamque coalescens & in magnitudines competenter excurrent, veluti fructus quidam rationalis virtus incipit elucere. Non enim omnis simul apparens, scilicet cum instrumenti sui perfectione diligenter

excre-

excrefcens, tantumq; ſemper fructificans, quantum capax eſt ſubieſti potentia. Si verò in hac formatione corporis, operationes animæ fortaliſſis inquiris, attende temetiſpum, ſicut ait Moyſes, & quaſi in libro, ſic hiſtoriam operationis animæ perleget, ipſa enim tibi natura quodammodo fabulabitur omni uſu ſermonis efficacius, varias in corpore occupationes animæ ſiue in anima, ſiue in vniuerſali ſiue in particulari conditione demonſtrans. Sed de nobis ſuperfluum puto ſermonibus agere, & veluti quibuſdam procul & extra terminos conſtitutis miracula conſueta narrare. Quis enim ſe intuens verbis indigeat, quibus naturę iura cognoſcat. Eſt quippe faciliſſimum, vt quis modum vitæ ſuæ conſiderans, & qualiter ad omem vitalis operationis effectum opportunum corpus gerat, expendens animaduertat, erga quid occupata ſit animæ primordialis ſeu potius germinalis ex viuente corpore detractum opificio naturæ deponitur, nam & fructuum interiora & radicum pullulamenta nondum priuata viuaciſſimo vigore, quæ eſt eis inſita per naturam, cum terræ committuntur, quanuis occultam tamen mundam qualitatem conſeruant, talem verò vim atque potentiam non confert terra quæ continet, terra velut à ſemet extrinſecus largiens, alioquin & mortua ligna faceret germinare, ſed quod eſt inſitum producit ad lucem amore ſuo in modum nutricis quod plantatum eſt in radice ad medullam & corticem ramosq; perficiens quod nequiſſet fieri, niſi aliqua conſerta eſſet potentia naturalis, quæ cognatam & congruam ex adiacentibus alimoniam trahens virgultum aut arborē aut ſpicam vel aliquid ex huiusmodi rebus effecit.

¶ Contemplatio quædam medicinalis, potiusq; de corporum conſtructione, paucis abſoluitur.

Caput XXXI.

Sed quanuis certiffima corporis noſtri formatione vnusquiſq; à ſemetipſo doceatur, ex quibus intelligit & viuit & ſentit, naturam propriam habens magiſtram, tamen & ex libris Sapientũ, qui iſta ſtudioſius ſcrutari ſunt, fas eſt diligenter addiſcere. Nonnulli nanque qualiter poſitionis habeant ſingula quæ in nobis ſunt, per eam quam medici dicunt anatomiam, id eſt, inciſionem ſingulorum nodorum atque venarum, propter quod effectus in vniuerſa corporis membrorum interiùs & exteriùs contemplati ſunt, & alijs retulerunt, ita vt ſufficiens huic humanæ inſtitutioni cognitio ſtudioſius exiſteret. Si quis autem de hiſ perquirat de nobis, proſecti ei magiſterium præbebit Eccleſia. Hæc enim ſpiritualium lex eſt ouium, ſicut Dominus ait, vt alienorum vocem non audiant. Vnde ſermonem breuiter afferamus. Triâ quædam de natura corporis intelligenda percepimus, quorum gratia ſingula quæ in nobis ſunt conſtituta eſſe cernuntur. Quædam nanque propter vitam, quædam verò propter bonam vitam, quædam ad ſucceſſionem poſteritatis opportunè formata ſunt. Quæcunq; igitur in nobis talia dentur, ſine quibus humana nequeat vita ſubſiſtere, hæc in tribus item partibus eſſe ſentimus, id eſt, in cerebro & corde & iecore, quæcunque verò in augmentum bonorum largitate naturæ ad benè viuendum homini collata ſunt, inſtrumentum ſenſuum eſſe declarantur. Huiusmodi quippe vitam quidem

A dem nostrā non continent, quia & deficientibus ex his sæpenumero quibusdam, nihilo minus subest homini, sed impossibile est sine istis effectibus vitam suauissimam contineri. Tertia quoque diuisionis intentio consequenter respicit ad successionis officia. Sunt autem & alia quædam præter hæc, quæ ad perseverantiam corporis communiter membris subiecta sunt omnibus, operationes ex se congruas asserentes, sicut venter & pulmo, hic quidem spiritu, quem sumit ac reddit cordi signaculum perfians, illi vero cibos visceribus in commune suscipiens. Cum sic igitur formatio nostrā diuidatur, diligentius intuendum est, quod non simpliciter per vnum aliquod membrum vis illa quæ ad vitam nostram pertinet transigatur. Sed plurimis partibus occasiones nobis ad conseruationem nostram natura distribuat necessaria ad vniuersum corpus, ita vt quæcunq; ad cautelam vitæ ac pulchritudinem eadem natura est molita, hæc videantur esse quam plurima multam adinuicem differentiam prorsus habentia. Sed arbitror diuidere prius oportere breuiter prima principia quæ ad constitutionem vitæ nostræ pertinere monstrantur, materia verò totius corporis quæ communiter membris singulis subiacer, nunc à nobis est retinenda, quum nihil ad præsens propositum ad particularem contemplationē vniuersalis nature disputatio spectare videatur. Cunctis ergo parentibus, omnium elementorum quæ in hoc mundo sunt in nobis existere portionem, calidi, scilicet ac frigidi, nec non & alterius coniugationis, quæ in humore ac siccitate consistit, de singulis à nobis est utique differendum. Perspicimus itaque tres esse dispensatorias vitæ potentias, quarum vna quidem vniuersum mundum calore proprio refouet. Altera verò madefacta humore quod calore confectum est, ita vt æqua temperie animal in medio ex contraria qualitate seruetur, quatenus nec humorem defugat caloris abundantia, nec calorem copia humoris extinguat. Vis autem tertia per semetipsam iuxta quandam congruentiam atque modulationem membra quæ distincta sunt, continet, suis ea coaptans vinculis, & omnibus prærogans, per sese mobilem spontaneamq; virtutem, quæ si desit, solutum & immobile corpus existit, vltro nea spiritus viuacitate atque efficientia destitutum, magisq; prius artificium atque molimen nostræ naturæ in ipsa corporis conditione dignum est intueri. Quia enim omne quod durum est sensibiles efficientias omnino non recipit, sicuti videmus in ossibus nostris & in frutetis atque arboribus, in quibus vitæ quidem species quædam cernitur, in eo quod nutritur & crescit, nec tamen admittit vllum sensum subiecti durities. Huius rei gratia oportebat quandam formationem instar ceræ mollis in sensuum operatione supponi, quæ posset occurrentibus formis imprimi, neque nimio humore resolui. Non enim potest in humido quod imprimitur perdurare, neque duritia nimis rigida (quia quod nescit cedere, imaginem nequit impressione excipere.) Sed inter has hæsit media quædam inter flaccescentem, scilicet ac rigentem, ne optimis potentia motibus dico sensibilibus animal orbaretur. Quoniam igitur quod molle est & facile, nisi rerum solidarum cooperatione firmetur, profecto immobile atque indistinctum est, iuxta eos quos pulmones marinos vocant, idcirco robur ossium corpori natura permiscuit, quæ inuicem per concordem modulationem copulans, penitus neruorum nexibus

bus compages eorum iuncturasque constrinxit, & ita eis modum sensibili vigore immiscuit, carni paulò duriorē superficiē quā passiones ferret inuoluens. Huic igitur ossium naturā solidissimā, veluti quibusdā columnis molē sustinentibus totius corporis onus imposuit. Nec indiuisa aut indiscreta ubique eadē ossa cōpegit, alioquin immobilis & sine operatione mansisset, & si ita fuisset homo formatus, veluti quædā arbor in vno loco consistens, cum nec alterna crurū motione in anteriora procederet, nec manuum ministerio vitæ eius commoditas appareret. Nunc autem gressuum & actuum hac prouisione formatum est instrumentum, ut spontaneo spiritu qui nervis insertus est, vitæ motus corporei conferantur. Hinc administratio manuum varia atque multiplex & accommodatissima ad omne prorsus excogitantis officium, hinc cervicis inflexio, & capitis inclinatio atque erectio, & circa mentum efficientia quædam, palpebrarum quoque collectio, simul cum intellectu proueniens cæterorū. Quoniam etiam motus ipse membrorum nervis extendentibus ac relaxantibus, veluti quibusdā machinis operatur impulsus, potestas autem per hęc vi sua nitens spontaneum gerit imperium, ac voluntario spiritu iuxta quandam naturæ dispensationem in singulis propriū demonstrat effectum. Radicem igitur atque principium omnium motuum qui per nervos effici creduntur, membranā illā qua cerebrum continetur cōpactum nervis esse perclaruit. Non igitur arbitramur iam curiosius nos debere perquirere de effectū membrorum animalis, cum huiusmodi motus sit in cerebri formatione declaratus. Quod autem maximus vigor ad tuendam vitam nobis à cerebro conferatur, ex contrario accidenti euidenter agnoscitur. Nam si vulnus aliquod vel scissurā mēbrana ipsa pertulerit, ilico mors insequitur. Passioni quippē cum illato vulnere nec ad punctū tēporis natura possit obistere, sed veluti fundamētō quodam subrupto totum simul ædificium cum parte desicitur. Eius ergo passionem totius corporis sequitur manifesta pernicies, in hoc propriæ vitæ causam subesse nullo pacto negandum est. Quum verò & eorū quæ desinunt viuere, restringitur naturæ insitus calor, & ita quod mortuum est frigescit, necesse est talem causam nobis etiam in calore subsistere, qui quum desit profectò mors sequitur, & ideo caloris præsentia animal viuere confitendum est. Huius autem vis atque potentia, tanquam fontem quendam atque principium cor esse perspeximus, ex quo in modum fistularum multiplices venæ per omne corpus calidum spiritum feruentemque diffundunt. Et quoniam oportebat cibum quoque quendam calori semper à natura largiri, quia fas non est ignem ad sese durare, nisi congruis pascatur alimentis, idcirco riuus sanguinis tanquam de fonte quodam iecoris calore spiritus excitantur, & ubique simul per omne corpus excurrunt, ne alterum desoleatur ab altero, & talī initio natura deprauetur. Hoc ipsum verò doceat abstinentes materiæ ipsius æqualitate formatos, quod auaritia quædam corruptiua sit passio, & quia sine vlla indigentia est sola diuinitas, nam paupertas humana indiget his quæ suā videntur substantiā continere, idcirco tribus his potentijs quibus vniuersum corpus gubernari prædiximus, influente extrinsecus materia natura dispensat diuersis tramitibus, id quod singulis congruit administrans. Nam fonti sanguinis qui

A qui est iecur e scarum distributionem contulit. Quicquid autem tali provisione sua semper ingerit ad iecoris fontes, item præparat ex iecore derivari. Quemadmodum si nix in montibus humore suo subiectos augeat fontes, & per altum ad inferiores venas liquorem proprium deprimit, cordis autem perflatio vicini membri subministratur effectu, quod appellatur quidem pulmo, est autem aeris exceptorium per insitam arteriam, quæ ad os usque pertingit, flatum extrinsecus ducens, in medioq; cor positum instar ignis, qui in motu versatur & operatione continua, & ipsum sine cessatione movetur atque operatur, & sicuti fabrorum folles efficiunt, pertrahit ad semet ex adiacente spiritu compressiones extensionibus replens, & quod in se est igneum arterijs adiacentibus refouens, & hæc facere non quiescit, id quidem quod extrinsecus est per resurrectionem ac respirationem ad sese trahens, quod autem circum se est, per compressionem ipsis arterijs interserens, quod mihi videtur & huiusmodi spontanei flatus hanc nobis causam sine cessatione subsistere. Sæpe denique mens in alijs occupatur & omnimodo conquiescit in somnum corpore resoluta, flatus tamen qui ducitur ex aere quiescere non potest, nec aliquantulum quidem cooperante in hoc ipsum spontaneæ voluntatis arbitrio. Opinor enim quia cor pulmone convolutum atque circumdatum ex posteriori sui parte respirationibus & compressionibus suis membrum moveat, & attractionem aeris emissionemq; ipsi pulmoni machinetur, qui rarissimus atque multicausus omnia sua velut foramina ad fundum atq; summitatem arteriæ patefacta retinet, & coarctatus quidem necessariò spiritum qui in suis residet finibus elicit, cedens autem atque rarefcens rursus, quæ attrahens aerem per distantiam movetur, & huius non voluntariæ respirationis hæc causa est, quod id quod in nobis igneum est atque fervidum quietum esse non possit. Nam quia proprium caloris est operatio motus, huius autem principium in corde esse perspeximus, ut quod iuge in hoc agitationis est, indefinentem aeris attractionem emissionemque per officium pulmonis operatur. Propterea si quando contra naturam calor excrefcit, flatus eorum qui febribus creber efficitur, veluti properante corde superpositam sibi flammam novi spiritus continuatione restringere. Sed quoniam pauperrima quædam nostra natura est, & omnibus quæ ad suam constitutionem pertinent indigens, non solum proprii aeris ac spiritus penuriam patitur. (Nam flatus qui calorem fouet internum, ad animalis conservationem iugiter extrinsecus influit) sed etiam alimentorum subsidia quæ corporis pondus allevent, exterius sibi providenter accommodat, idcirco cibis & potibus indigentiam suam supplere contendit, appetitoriam quandam vim eius rei quæ deest, & expulsoariam eius quæ superfluit corporibus inferens, nec minimam per hoc naturæ cooperationem ad fouendum cordis incendium præstans. Nam quia talium membrorum magis proprium cor esse retulimus, iuxta redditam superius rationem, quod singula spiritus sui calore confoueat, ideo per omnia illud efficacissimum formator noster instituit, ut nulla pars ociosa vel vacans ad dispensationem totius corporis approbetur, & post tergum quidem suum pulmonem per continuum motum ad se pertrahens aditus eius expandit ad susceptionem aeris, rursusque deprimens efflati quod

receptum est præparat, in anteriora vero sua ventri penitus imminens calefacit illū, & ad operationes proprias habilem reddit, non ad resurrectionē spiritus excitans, sed ad exceptionē cibi sibi met cōpetentis impellens. Proximē verō iunguntur introitus esæ, ac spiritus in longū protenduntur alter ad alterum, æquaq; mensura superiori termino dirimuntur, ita tamen ut copulentur inuicem, & vno aditus ore claudantur. Vnde ille quidem esæ, hic autem spiritus ingressus efficitur, sed in altis efficitur recessibus viscerum nequaquam iste coniugationis aditus consertus per omnia persenerat, nam in mediā vtriusq; sine corpore positum ille quidem afflatum, hinc alter ad recipiendum cibum tribuit, facultatem sui, aptē verō natura ignea materiā quam consumat inquirīt, quod etiam circa ciborum susceptorē ventrē necessaria producit. In quantum nanque igneus vicinitate caloris efficitur, in tantum magis cibos, qui calorem nutrant semper exposcit. Huius autem desiderium congruentius appetitum vocamus. Si verō sufficientem materiā venter acceperit, nec sic quidem ignis operatio conquiescit. Nam quēadmodum in conflatorio coadunationem quandam totius materiæ perficit, resoluensq; vniuersa atque permiscens, veluti excolatorio quodam ad subsequentes, refundit aditus, deinde grossiorem partem à synceriore discernens tenuiorē quidem substantiā per quosdam tramites ad iecoris deducit ingressus, limosam verō feculentiam ad latiores intestinorum aditus tradit, quam multiplicibus voluminibus versans non paruo tēpore cibum in visceribus retinet, uti ne recto cursu facilius pulsus mox animal appetitum edendi cōmoueat, & iuxta naturam irrationabilium, nunquam homo ab hac occupatione desistat. Et quoniam iecori maximē caloris cooperatio esse necessaria probatur, ut humor verteretur in sanguinem, hoc autem membrum à corde iuxta positionem intervallum non minimo disparatur; nec etenim reor fuisse possibile, ut principium quoddam atque radix vitalis potentiæ alterius angustaretur vicinitate principij, ne quid tamen in dispensatione corporis per distantiam calidæ substantiæ peccaretur trames nervosus, quem arteriam hi qui circa istam sunt prudentes appellant, excipiens à corde feruentē spiritum perducit ad iecur, illicq; iuxta aditū quo humida recipiuntur adnexus, & calefaciens eandē humidam substantiā aliquid ei continuato calore ignitivigoris interferit. Hinc species sanguinis rubro calore respergitur, exinde verō connexi gemini quidem riuuli in modum fistularū propriū singuli receperant, ille quidem spiritum, hic autem sanguinem, quod lapsu facili humida substantia motu caloris excurrat. Et recreato per totam corpore multipliciter disseminetur in plura riuulorum principia, quæ sunt per omne corpus inscissa, permixta verō simul vitalium potentiarum duo principia, siue quod calorem, seu quod humorem per corpus ubique diffundunt, velut aliquod vectigal de suis necessarium eiq; principaliter in vitali iugo præeminet administrant. Hæc autē vis in membranis cerebri esse conspicitur, ex qua omniū motus articulorum conglobatio totiusq; vitæ spiritus vigor & singulis mēbris inspersus efficacē ac sese mouentē terrenā nostram statuā ex aliqua machinatione demonstrat. Nam caloris quod est mundissimū, & humoris quod tenuissimū est per vtranque vim admixtione quadā ac temperatione coadunata cerebrū nutriendū

A ac refouent per vapores, ex quo rursus ad id quod est purius exalatio tenuata perunget membra, nam illa cerebro continentur, quæ etiam de superioribus in profundum in modum fistulæ pertingens, & per iuncturâ consequentes sese atque insertam sibi medullam prorsus extendens in finem totius spinæ dorſi deſinit, ac deinde ossibus atque neruis necnon compagum ac medullarum principijs veluti quidam auriga præſidens, singulis ad ſtationem vel motum virtutum impetumq; largitur. Idcirco mihi videtur & certius accepisse munimen. Nam in capite quidem duplicibus ossibus probatur eſſe circumdata, in nodis autem vel in eminentijs costarum atque multiplicibus vix formam complexionibus inſuper omni ſtabilitate ſeruatur per eandem custodiam qua continetur id quod tertium eſt obtinens. Similiter autem quis hoc etiam de corde conijciat, quod ſicut quædam domus certa mole ſolidata, ita cor ossium munitur circumquaque præſidijs. In poſteriore nanque ſui parte ſpina dorſi, & ſcapulis vtrinque vallatur, per vtraque verò latera costarum vinculo neſtitur, quod medium eius ambiens ab omni paſſione defendit, in anteriore vero eius peſtus & iugatio colli demiffa mollitur, ei per omnia munimen impertit aduerſus ea, quæ poſſunt extrinſecus inferre moleſtiam. Et ſicut in agricultura perſpicimus, quum vel imbres ex nubibus, vel fluenta riuulorum madefaciant id quod ſubiectum eſt, ortus autem quidam relationi noſtræ, verbi gratia ſubponatur, qui mille diuerſitates arborum multiplicesq; ſpecies earum rerum quas terra producit enutriet, quarum & forma & qualitas colorisq; proprietas in multam diſtantiâ quæ eſt in ſingulis approbetur. Quum ſint igitur quæ in vno agro humor vnus enutriet, vt puta vis iſta quæ ſingula quæq; madefaciens alit, vna vt dixi quædam ſimplexq; in ſua natura eſt, earum verò rerum quæ nutriuntur ex iſta proprietas in diuerſas ſpecies qualitatesq; conuertitur, hoc ipſum amareſcit in abſinthio, & in ſuccum commutatur cicuta mortiferum & in alio quoque aliud facit, in baſamo, in croco, in papauere. Nam horum aliud eſt calidum, aliud frigidum, aliud verò mediam quandam qualitatem poſſidet. In lauro etiam, & lentisco, atque ſimilibus odoriferum eſt. In ficis autem & piris dulcedinem refert, necnon per vitem botrus, & ex eo vinum defluit, & mali ſuccus, & roſæ rubor, candorq; lilij, & viola ceruleum, & hyacinthinæ, tincturaq; purpureum & vniuerſa quæcunque ex vno eodemq; humore de terra oriri conſpicimus, in tantas diſſerentias iuxta formam & ſpeciem qualitatemq; vertuntur. Tale quid & in noſtro hoc animato agro mirabiliter à natura perfectum eſt, imò potius à Domino formatore naturæ noſtræ oſſa, ſcilicet cartilago, venæ, arteriæ, nerui, iuncturæ, caro, cutis, aruina, muſculi, capilli, vngues, oculi, nares, auresq; & vniuerſa mille per hæc alia diuerſis proprietatibus ab inuicem ſeparata, vna ſpecies alimenti, iuxta naturæ ſuæ ſimilitudinem nutrimenta, ita vt ſubiectis ſingulis accedens alimentum, cuiſcunque membro propinquauerit, iuxta illud etiam commutatur, propriamq; conſertam vim ſui vigoris impartiens. Si enim ad oculorum loca peruenerit, eorum vſui temperatur, & ergo pupillarum tunicas palpebrasq; diuiditur. Si auditus inſluxerit, aurium naturæ pro ſua qualitate miſcetur, & ad labra veniens efficitur labrum & in oſſe compingitur, & in medulla molleſcit, & firmatur in neruis, & in ſuperficie cutis ex

tenditur, & transit ad vngues, & capillorum exortum tenuissimum per exhalationes congruentissimas perficit, quæ siquidē per tortuosos emergunt aditus, crispantes capillos reflexosq; generant, si verò per rectos tramites vaporum fuerit facta progressio, producti capilli directiq; nascuntur. Sed multum à proposito sermo noster abductus est, dum aliud opera naturæ prosequimur, conati describere, qualiter nobis & ex quibus constant singula, siue quæ ad bonam vitam, seu etiam quæcunque cum his alia iuxta primam seriem nostræ diuisionis esse perspeximus. Propositum nanque nobis erat ostendere, sementinam hanc constitutionis nostræ materiam, neque incorpoream esse animam, neque corpus exanimæ, sed ex viuīs animatisq; corporibus viuū atque animatum in prima formatione deponi, quod excipiens humana natura, velut alimentum quoddam fomentis illud proprijs nutrimentisq; contineat. Id autem iuxta vtrāque partem congruenter reducetur, & incrementa rei vtriusque percipiat. Mox per hanc artificiosam atque disciplinabilem formationem confertum animæ demonstrat effectum, in primis quidem apparentem obscurius, proinde cum instrumenti perfectione relucens, sicut in sculptoribus lapidum peruidemus, dispositumq; est artifici speciem præformare animalis alicuius in lapide. Hoc autem qui proposuit, primum quidem lapidem à materia cognata proscindit, deinde eius superflua circuncidens, per mutationem primæ figurationis id quod proposuit adumbrat, ita vt expertus etiam per id quod apparet, intentionem artificis sine difficultate cōficiat. Rursus explicans ampliùs ad similitudinē eius cuius gerit studium prorsus accedit, tum deinde in ipsa materia speciem diligenter integrēq; demonstrans, artem deducit ad finem, & est leo vel homo, vel aliquid aliud, quod factum ab artifice fuerit, qui ante paululum lapis erat informis, non quod materia sit obliterata per speciem, sed quod species per artē materiæ probetur impressa. Hoc modo quis & de anima cogitans, nullatenus à rationis tramite deuiabit, naturāq; cunctā artificiosius operans, eiusdemq; generis materiam sibi sumens, viuam statuum de hominis portione formauit. Sicut enim lapidis operationem subsequuta est species, in primis quidem obscurior, post autem perfectior cum ipsum opus est terminatum. Sic & in sculptura huius instrumenti species declaratur animæ proportionē subiecti imperfecta in imperfecto, & in perfecto integra perfectaq; subsistens. Sed in exordio perfecta erat nisi per malitiam fuisset natura vitata. Ideoq; communiō quæ ad passibilem animalemq; generationem nobis accessit in confirmatione nostra non protinus elucere diuinam facit imaginem, sed via quadam consequentia per materiales animæ proprietates homo ad perfectionem consummationēque perducitur. Huiusmodi verò dogma & beatus Apostolus in Epistola ad Corinthios insinuat, dicens: Cum essem paruulus, vt paruulus loquebar, vt paruulus sapiebam, vt paruulus cogitabam: quando factus sum vir, euacuaui quæ erant paruuli, non quod alia in viro perfecto subintret præter illam quæ intelligebatur in paruulo, vt puerilis euacuatur animus, & virilis nihilo minus inseratur, sed idem ipse in illo quidem imperfectus est, in hoc autem perfectionis suæ demonstrat effectum, sicut enim quæcunque nascuntur & crescunt, viuere fatemur, omnia verò quæ vitæ participant

A cipant & naturali motu vegetantur, nullatenus ex anima esse quis dixerit, ne tamen hanc talem vitam perfectæ animæ dicimus esse participem, de nique in virgultis vitalis quædam operatio delata usque ad motum sensibilem peruenire non potuit. Itemque per augmentum animalis quædam potentia irrationabilibus veniens, nec ipsa perfectionem est consequuta rationis, & intellectus gratiam omnino non capiens. Idcirco veram atque perfectam hominis animam esse definimus, quæ figere per omnes effectus agnoscitur. Si quid verò aliud vitæ participat, per abusionem quandam consuetudinis, animatum esse profiteamur, non quod perfecta in hoc sit anima, sed quod partes in ea quædam animalis operationis existant, quæ etiam nobis iuxta mysticam legislatoris Moyse relationem, quam de hominis generatione protulit, propter communionem passibilitatis accessisse cognoscimus. Ideoque consilium præbens beatus Paulus his qui se audire poterant, perfectionem suadet arripere, modumque quo positum possit assequi supponit & dicit: Exuentes vos veterem hominem cum actibus suis, & induentes nouum, qui renouatur in agnitionem secundum imaginem eius, qui creauit eum. Sed reuertamur rursus ad illam diuinam gratiam qua creauit in principio Deus hominem, qui dixit: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, cui est gloria in secula seculorum,
A M E N.

B **¶** Sancti Gregorij Nysseni Episcopi de imagine libri continentis
 subsequentiæ eorum quæ à fratre eius beato Basilio
 in Hexamerōn sunt relicta,
F I N I S.

A **SANCTI PATRIS**

GREGORII NYSSENI EPISCOPI, QVI

fuit frater Basilij Magni, Philosophiæ

Liber primus.

DE HOMINE.

De homine, ex quibus sit compositus, tum de ordine & communione ad cæteras creaturas. Caput I.



HOMINEM ex anima intellectuallī & corpore, tam optime constitutum, quodd non conueniebat aliter factū esse, multis & sapiētibus viris visum est. Ex eo autem, quodd intellectuallī dicitur anima, dubitationem habet, adueniens ne intellectus animæ ut alius alteri, intellectualem faciat eam in intellectum à seipsa, & sua natura anima habeat, ut hæc sit optima eius particula, veluti oculus in corpore. Quidam sanē (ex quorum numero est Plotinus) aliam esse animam, & alium intellectum

B afferentes, ex tribus constare hominem volunt, corpore, anima, & intellectu: quos sequutus est & Apollinarius Laodiceæ Episcopus: hoc enim quum statuisset propriæ opinionis fundamentum, & reliqua secundum proprium dogma adstruxit. Quidam autem non distinxerunt ab anima intellectum, sed substantiæ eius *ἡ νοῦς*, esse intellectum existimant. Verum Aristoteles hunc quidem potestate adesse homini, atque actu de foris nobis superuenire opinatur, neque ad naturā hominis & essentiam conferre, sed ad perfectionem cognitionis naturarum & contemplationis cooperari. Summatim igitur paucos hominum & solos philosophantes eum, qui actu nominatur intellectus, habere affirmat. Plato verò non existimat, animam & corpus, utrunque hoc hominem esse dicendum, sed animā tali corpore utentem: decentius nimirū ea quæ sunt secundum hominem intuens, & inde nos ad solius animæ curam & sollicitudinem convertens: ut animam nos ipsos esse credentes, atque ea quæ animæ sunt bona sola prosequentes, virtutes scilicet & pietatem, corporis concupiscentias quasi non existentes, minimè diligamus, sed hominem cæteris quiddem antecedenter, consequenter verò quæ sunt hominis, quia & homo animal est. Sed & aliter, principaliorem esse corpore animam, omnibus hominibus in confesso est. Nam ab hac ut organum mouetur corpus. Ostendit etiam hoc mors, separata enim anima immobile manet corpus omnino, & sine operatione, ut artifice sequestrato immobilia eius manent instrumenta. Cognitum autem est, quoniam inanimatis quoque participat

cipat, & irrationalibus animalibus communicat vita, à intelligibilibus af-
 fumpfit intelligentiam. Inanimatis enim secundum corpus quidem & ele-
 mentariam commixtionem participat, plantis vero & in his, & insuper in nu-
 tritua seminatiuaque virtute, irrationalibus vero & secundum hanc qui-
 dem, insuper autem & secundum progressionis motum, ac concupiscen-
 tiam & iram, insensibilemque & respiratiuam vim. Hac enim vniuersa tum
 hominibus, tum rationis expertibus insunt, & si non omnibus omnia.
 Copulatur autem homo per rationabile in corporeis & intellectualibus na-
 turis, cogitando, intelligendo, & iudicando singula, atque virtutes profe-
 quendo, maximè vero principalem virtutem, pietatem scilicet, quæ
^{hæc} dicitur, amplectens. Ideoque velut medius est intellectualis & sensibi-
 lis substantiæ. Copulatus quidem secundum corpus ac corporales virtu-
 tes, rationis expertibus animalibus & inanimatis, secundum rationem ve-
 rò in corporeis substantiis, ut dictum est prius. Conditor enim Deus de-
 center visus est sibi inuicem differentes naturas copulare, ut vna sit & co-
 gnata omnis creatio, ex quo maximè vnus omnium existentium conditor
 ostenditur quippe qui non solum vniuit singulorum existentiam indivi-
 duorum, sed & singula sibi ipsis compegit familiariter. Quemadmodum
 enim in vnoquoque animalium, insensibilia sensibilibus coaptauit, ossa,
 scilicet pinguedinem & pilos, aliaque id genus insensibilia insensibilibus ner-
 uis, & fecit ex insensibilibus & sensibilibus compositum animal, atque non
 solum compositum, sed vnum quoque existens demonstrauit haud sanè
 dissimiliter & in alijs, creando secundum speciem fecit. Ea enim tali (quæ
 ordinata est) familiaritate & naturæ alteritate, ad se inuicem copulauit, ut
 non multo interuallo inanimata à plantis nutritiua virtute præditis di-
 fferent neque rursus hæc à rationis expertibus & sensibilibus animalibus, ne-
 que item ratione carentia à rationalibus aliena sint prorsus & longè diffe-
 rentia, quasi nulla conuenienti & connaturali intercedenti copula. Differt
 sanè & lapis à lapide virtute quadam, sed magnetes occultè attrahendo
 ad se ferrum & detinendo, veluti escam suam id facere volens, aliorum la-
 pidum potentiam & virtutem excellere videtur. Quod quidem non mo-
 do in ferro facit, sed & aliud per aliud tenet, iunctis atque attactis omnibus
 suam virtutem communicando: nam ferrum à magnete detentum, aliud
 ferrum retinet. Deinde à plantis ad animalia pertransiens conditor non
 ilico simul ad gressibilem & sensibilem processit naturam, sed paulatim
 ad hanc ordinatè creando progressus est. Pinnas enim & Acalifas velu-
 ti sensibiles arbores condidit, radicibus enim eas instar plantarum mari in-
 fixit, & tanquam ligna eis ostraca circumposuit, & ut plantas consistere fe-
 cit. Tactum vero communem omnibus animantibus sensum eisdem in-
 didit, ut secundum quoddam radicibus hærent & consistunt, plantis quidem,
 secundum tactum autem animalibus assimilarentur. Spongiam quoque
 petris adnatam produxit, ut contrahat se & defendat, cum læsionem ali-
 quam senserit. Eiusmodi autem de his Aristoteles historicè tradidit. Qua-
 re huius generis omnia ^{quæ præ} veterum sapientissimi vocare consueuerunt. Rur-
 sus autem his gressibilem quorundam animalium propagationem copu-
 lauit, procedere quidem nequeuntium, sed vel penes se alicubi motorum.
 Taliæ vero sunt plurima ostraceas & osseas cutes possidentia, ea insuper
 quæ

A quæ terræ vocantur intestina, id est, vermes: sicq; deinceps particulatim adijciens conditor, his quidem sensus plures, illis verò gressibile in longum, ad perfectiora tandem rationis expertia animalia peruenit. Voco autem perfectiora quæ omnes habent sensus, & progredi longius possunt. At iterum à rationis expertibus ad rationale animal, hominem scilicet, trāiens, neque id sine ordine quodam condidit, sed prius alijs quoque animantibus naturales quasdam prudentias, astutias, & calliditates ad propriæ naturæ salutem & subsistentiam indidit, vt ferè ratione prædita ipsa apparent: atque ita tandem in natura rationale animal hominem produxit. Neq; dissimili modo & de voce inuestigans contemplabere ex simplici & vni-formi qui equorum & similium specierum est sono, sensim ad variam & differentem, quæ cornicum & humani sermonis imitatricum aurum est, vocem ascendens, donec in articulatam & perfectam hominis desinanti quam quidem articulatam vocem menti & intellectui copulauit, enunciativam eam & conceptuum intellectus nostri interpretem faciens. Quæ rursus omnia concinnè compegit & colligauit. Intellectualia enim & sensibilia per mediā hominum productionem in vnum coegit. Ideoq; benè Moyse creationem describens, vltimò dixit hominem creatum esse. Non solum quoniam omnibus propter eum factis, conueniens erat primum ea quæ ad vsum eius accommodata essent creari, & ita ipsum qui his vsurus erat induci, sed quoniam intellectuali producta substantia in super & sensibili, necesse erat quandam etiam copulam virorumq; produci, vt vnum sit hoc vniuersum & consentiens sibi ipsi, & non alienum à seipso. Factum est igitur, quod copulat vtrasq; naturas animal, homo. Ac quæ sunt sapientiæ conditoris, vt breuitati consulamus, talia existunt. Medius ergo terminus irrationalis & rationalis naturæ homo constitutus, si ad corpus quidem proreperit & quæ corporis sunt plus amauerit, irrationalitum amplectitur vitam, & his connumerabitur, atque terrenus vocabitur secundum Paulum Apostolum, & audiet: Terra es, & in terram ibis, & Comparatus est iumentis insipientibus & similis factus est eis. Si verò ad rationem accesserit, corporales voluptates omnes contemnens, diuinam & Deo amabilem transiget vitam, & eam quæ est hominis maximè. Tunc sanè erit hoc quod dictum est: Qualis qui terrenus, tales & qui terreni & qualis supercoelestis, tales & qui supercoelestes. Rationalis autem naturæ præcipuum est fugere quidem & auersari mala, peragere verò & eligere bona. Cæterum bonorum horum quædam secundum animæ & corporis communionem sunt, habentq; ad animam relationem, veluti vtentis corpore, vt virtutes. Aliæ verò sunt animæ ipsius, secundum seipsam solius, non indigentis corpore, vt pietas, quæ est Dei cultus, & supramundana rerum contemplatio. Quicumque igitur hominis vitam vt hominis, & non vt animalis solius viuere eligunt, virtutes & pietatem prosequuntur. Quæ autem sint virtutum genera & quæ pietatis, in sequentibus ostendetur, cum eum qui de anima & corpore est dicemus sermonem: nōdum enim cognito quidnam nostra sit anima secundum substantiam, de actione eius differere inconueniens censemus.

¶ An mortalis vel immortalis sit conditus, & de eius ci

bo: & cur nudus sit creatus, & cur homo homine opus
habeat. Caput II.

HEbraei autem hominem à principio neque mortalem fuisse, neque immortalem productum esse aiunt, sed in medio utriusque naturæ termino. Vt si quidem corporales sequeretur passiones, undique in corporales incideret transmutationes, ac animæ præeligans bona, immortalitate dignus efficeretur. Si enim à principio eum mortalem fecisset Deus, nequaquam peccantem morte condemnasset: Nā mortalem mortalitate nullo modo condemnat. Si autem rursus immortalem fecisset, nequaquam eum esca indigentem creasset: nullum enim immortale esca corporali indiget. Neque ita facile poenituisset creatum immortalem, ut mortalem confestim faceret. Non enim in his qui peccauerunt angelis hoc fecisse videtur, sed in ea quæ à principio eis erat natura immortales permanserunt, aliam quidem (quā peccauerant) suscipientes vindictam, sed non mortem. Melius igitur est hoc quod propositum est sentire, quod mortalis quidem sit conditus: poterat tamen ex perfecto perfectior factus, immortalis fieri: hoc est, potestate erat immortalis. Quia verò ante perfectionem suam cognoscere naturam ei non conferebat, prohibuit eū gustare de ligno cognitionis. Plantis enim magis quondā quā nunc virtutes inerant plurimæ: tunc enim ut in principio creationis sincerae existentes, fortissimam habebant actionem. Erat igitur cuiusdam etiam fructus degustatio, propriæ naturæ cognitionem ingerens. Nolebat autem Deus eum ante perfectionem suam propriam cognoscere naturam, ne se ipsum multis indigentem cognoscens, corporalis necessitatis curam haberet, animæ prouisionem accuram derelinquens: & hac de causa prohibuit eum de cognitionis fructu sumere. Inobediens autem seipsum cognoscendo à perfectione quidem cecidit, & corporea necessitate indigens factus, tegmen confestim quasiuit. Ait enim Moyses, quoniam nudus esset cognouit, prius autē eum celestiali eū fecit, & in sui ipsius ignorantia: excidens itaque à perfectione, ab immortalitate cecidit, quam tandem gratia eius qui fecit eum, recipiet. Post casum verò & carniū voluptas ei concessa est, nam antea his modo quæ à terra sunt, eum contentum esse iussit: hæc enim erant in paradiso. At contempta perfectione, indulgentia quadam quæ sunt voluptatis deinceps, ei concessa sunt. Cæterum quia ex corpore est homo, omne autem corpus ex quatuor elementis consistit, in easdem incidere passiones necesse est eum in quas & elementa, in incisionem, scilicet transmutationem & fluxum quæ sunt solius corporis. Transmutationem quidem quæ est secundum qualitatem, fluxum verò qui est euacuationis. Transmutationes sanè secundum qualitatem sunt, alteratio, dealbatio, denigratio, frigiditas, caliditas, & quæ sunt huiusmodi. Fluxum verò exinanitionem dico. Animal enim semper & per inuisibiles poros & per visibiles euacuatur, de quibus postea differemus. Quæ itaque euacuatur aut tantundem & paria refarcire necessum est, aut eorum carentia quæ euacuatione amissum reparent, animal dissolui. Siccis autē & humidis existentibus quæ euacuatur atque spiritibus, animal quoque humido & sic co cibo ac spiritu indigere oportet. Per elementa verò ex quibus consistimus,

A mus, nobis cibus & potus est. Vnde familiari & simili nutrimur, contrario verò curamur. At elementorum hæc quidem proximè & simul, alia verò & per media quædam assumimus, vt aquam quandoq; per se, quandoque autem & per medium vinum, & oleum, & per omnes humidos fructus. Nihil enim aliud est vinum, quàm aqua ex vite facta. Similiter autem & igne participamus, nunc quidem proximè ab ipso forti, interdum verò per media ea quæ comedimus & bibimus, amplior enim vel minor particula in omnibus dispersa est. Neque dissimili modo aerem assumimus, proximè quidem respirando circumfusum nobis habentes, & in comedendo & bibendo per medium eorum quibus vescimur attrahentes. Terram autem proximè nequaquam assumimus, sed per media quædam. Nam terra frumentum fit. Frumentum verò nos comedimus. At cornices, columbæ, & perdices terra vescuntur, homo autem per media semina & arborum fructus, ac per carnes. Cæterum quoniam non modo decoris gratia, verum etiam ob facilem tactus sensum (quo maximè cunctis animalibus præstat homo) non crassa cute nos circumdedit veluti boves, & id genus alia duram cutem possidentia, promissis neque pilis & densis vt capras, oues, & lepores; neque squamis, velut serpentes & pisces, neque ostracis vt testudines & ostreas, neque mollibus ostracis vt cancos, & ἀλγιδώτους neque alis veluti aves, necessariò veste indiguimus id sup-
 B plente in nobis, quod natura alijs elargita est. Et certè his de causis esca & veste opus habemus, habitatione autem tum ob iam dicta, tum vt à violento ferarum incurfu tuti degamus. Porro ob qualitatum distemperantias, & contemperati corporis solutionem, in medicorum & curationem necessitatem deuenimus. Transmutatione autem secundum qualitatem existente, corporis complexionem per oppositam qualitatem ad moderationem reducere necessum est. Neque enim vt quidam arbitrantur, calefactum corpus infrigidare, medicorum est propositum, sed ad εὐποροίην reuocare. Si enim infrigidauerit, in contrariam transit ægritudinem ea affectio. Necessarii itaque homini sunt cibi & potus ob euacuationes & euaporationes, vestis autem ideo, quia nullum à natura fortè cooperimentum obtinet. Habitatione verò propter circundantis nos aeris intemperiem, & propter feras indiget. At horum omnium propter qualitatum transmutationes & ob sensum corpori inditum indigi sumus. Etenim si non adesset nobis sensus, neque doleremus, neque cura opus haberemus. Non dolentes autem corrumpemur certè in ignorantia mali, agrotationem non sanantes. Cæterum artibus & disciplinis & ab his manante utilitate indigemus. Sed quoniam mutuo auxilio opus nobis est, simul cohabitare & commercia inuicem tractare pro huius vitæ necessitatibus necessarium existit, in permutationibus scilicet & negotiationibus. Quam synodum & cohabitationem ciuitatem nominant, vt propè & non longè mutuas utilitates afferamus. Natura enim sociale & ciuile animal est homo. Nemo autem solus sibi ipsi ad vniuersa sufficiens est. Manifestum itaque euadit ciuitates propter negotiationes & disciplinas fuisse institutas.

¶ De prærogatiuis duabus hominis, quibus præditus est. Reparari per poenitentiam in animo. Et corpus mor-

F tale,



Orrò duabus his consolationibus præcipuis homo potitus est. Etenim solus hic veniam assequitur poenitentiam agens, & corpus illius mortale existens, immortale efficitur. Corpus quidem propter animam, animalis autem potentia propter corpus. Nam solus homo inter intellectuales creaturas principium habuit, poenitentiam agendo venia dignus effici. Neque enim daemones aut angeli poenitentiam agendo, venia digni effici possunt. Et re vera in hoc maxime iustus & misericors Deus ostenditur & appellatur. Nam angelis nullam habentibus impulsione ad peccatum pertrahentem, sed ex natura à corporalibus passionibus, necessitatibus & voluptatibus, liberis existentibus nulla datur venia poenitentiam agentibus. At homo partim intellectualis est, partim animalis. Necessitates autem animales & passionem mentem sapientissime pervertunt, quas cum respiciens defugerit, ad virtutes autem processerit, ex misericordia iuste potitur venia, & certe sicut risibile substantia eius proprium est, quia & soli hoc inest & omni & semper, ita in his quæ secundum gratiam sunt, præ omni intellectuali creatura hominis proprium est, ab his causis ex quibus antè peccaverat per poenitentiam exui. Etenim soli homini hoc donatum est, & omni & semper, secundum huius vitæ tempus. Post mortem autem concessum est nemini. Ita verò quidam angelos volunt, post casum, minime ea, quæ ex poenitentia est, venia potiri (mors enim horum est casus) at ante casum ad similitudinem vitæ hominum, etiam gratia dignos eos effici, quod quia non fecerunt irremissibilem & perennem deinceps nequitia suæ convenientem habebunt vindictam. Manifestum itaque ex his est, quod qui poenitentiam non admittunt, præcipuum munus quæ propria sunt hominis destruunt. Proprium quoque & præcipuum huius ac solum à cunctis animalibus est, eius corpus post mortem resurgere & immortalitate donari. Hoc autem propter animæ immortalitatem assequitur, quemadmodum propter corporis infirmitatē & multijugam passibilitatem, morti obnoxius factus est. Propria denique eius sunt artium & disciplinarum peritia, & hæ quæ secundum has artes sunt actiones. Ideoque hominem definiunt animal rationale mortale cognitionis & disciplinae capax. Animal quidem, quoniam substantia homo est animata sensibilis. Hæc enim animalis definitio, rationale autē ut à rationis expertibus animalibus separaretur. Et mortale, quo ab immortalibus rationalibus secernatur. Cognitionis autem & disciplinae capax est, quoniam ex doctrina nobis artes & disciplinae adveniunt, potentia sanè cognitionis & artium susceptivam habet, actum verò ex doctrinis possidet. Cæterum aiunt hoc definitioni postremò fuisse adiectum (& si vel sine hac particula valet definitio) quoniam nymphas Faunosq; & alia quædam daemonum genera nonnulli inducunt, longæva quidem, non tamen immortalia, à quibus ut hominem distinguerent, cognitionis & disciplinae capax adiecerunt, nulla autem eorum, ut aiunt, discit, sed natura novit quæ novit,

Omnia

*Homo partim inte-
lectualis*

A **O**mnia propter hominem facta, alia vero aliorū gratia, ad vsum tamen hominis. Caput IIII.

HEBRAICVM VERO DOGMA est, omnia hæc hominis gratia facta esse, & propter eum quidem immediatè, ea videlicet quæ dorso ferunt, & boues ad agriculturam vtilis. Eorum nempe quæ facta sunt, hæc propter seipsa facta sunt, illa vero aliorum gratia. Propter seipsa quidem rationalia omnia. Aliorum autem gratia rationis expertia & inanimata. Quod si hæc propter alia facta sunt, quorum nam gratia constituta sint, consideremus. Num igitur propter angelos; nequaquam. Nullus enim bene sentiens hoc concesserit, nam quæ aliorum gratia facta sunt, ad substantiam illorum permanentiam & successionem constituta sunt, escæ videlicet, tegminis, curationis, aut motus & quietis, aut successionis secundum genus gratia. Angelus verò horum nullo indiget, neque enim generis successionem habet, neque illi esca corporea vel tegmina vel id genus alijs opus est. Cum itaque minimè his angelus indigeat, manifestum est, quod neque alia quædam natura angelum superexcellens, quantum enim ista præeminet, tanto magis ei abundare & nullius indigere adest. Quærenda est igitur rationalis aliqua natura, prædictorum indiga. At cum ab homine alia eiusmodi non inueniatur, propter hunc & rationis expertia & inanimata facta esse certissimè ostenditur. Cæterum cum huius gratia facta sint omnia, ideo princeps eorum constitutus est. Principem autem & dominum dominium secundum utilitatis mensurâ, his quorū tenet vti decet, minimè verò ad passionis voluptatem petulanter abuti, aut moleste & superbe fastidienter ve his quibus dominatur efferrî. Peccant itaque quicunque irrationalibus non rectè videntur, non enim principis opus neque iusti faciunt secundum quod scriptum est; lustrus misereatur animas iumentorum suorum. At dicat forte aliquis, cum propter hominem facta sint omnia, nūquid aliorum quoque gratia facta sunt quædam; in primis ab inanimatis igitur animata separâtes videamus scilicet, propter seipsa facta esse inanimata. Si enim hæc propter seipsa, quo pacto vel unde nutrirerentur animalia; nam naturam ex terra animantibus escas elargiri videmus fructumque & plantas paucissimis exceptis quibus carnibus vescuntur, sed & ipsa hæc quæ carnes comedunt, escam sibi animalia quæ terra pascuntur usurpant, ut leones & lupi, agnos, capras, sues, & ceruos. Aquila verò perdicos, phasianos, lepores, & similia, quæ fructibus terræ aluntur. At piscium natura suipsius inter se deuoratrix existens, non usquequaque carnibus vescitur, sed in his quæ alga & plantulis limoque & terra nascentibus atque alijs quibusdam in aqua germinantibus pascuntur, desinit. Si enim omnia piscium genera carnibus sustentarentur, & nullum carnis vsum effugeret, nequaquam vel paululum sufficerent, sed hæc quidem ab alijs, illa verò ob escæ pœnuriâ corrumperebantur. Ne itaque hoc accideret piscium quidam à carnibus abstinentes creati sunt, marinam (ut ita dicam) herbam & quædam edentes, ut ex his & alia saluentur. Fit enim ex terra germinantibus horum esca. Hæc verò aliorum & rursum aliorum illa, ut per indefinētem ex terrestribus in mari crescentibus ultimorum escam, etiam aliorum substantia conseruetur. Plantarum igitur generationem non sui

F ij gratia,

gratia, sed in escam & hominum atq; aliorum animantium consistentiam
 factam sermo demonstrauit. Si autem hæc etiam animalia propter homi-
 nem sunt, manifestò liquet quæ augmentationis & generationis horum
 sunt, propter hæc facta esse. Vnde astrorum motus, cœlum, anni tempo-
 ra, nubes & omnia talia horum gratia constituta sunt, vt escis continuè q̄si
 in circulo tribuis, & his quæ fructus proferunt indeficiens permaneat na-
 tura, & vt hæc quidem propter fructus, fructus autem propter animalia &
 hominem inueniantur. Reliquum igitur est perscrutari, num irrationali-
 um quoq; natura sui ipsius gratia facta sit an propter hominem: Sed pru-
 dentie expertia & secundum naturalem impetum solum viuentia ad terrā
 prona, & seruitutem ipsa figura ostendentia, propter seipsa producta esse
 inconueniens videtur. Cum autem multa sint quæ ad hoc quadranter di-
 ci possent, & fere ob pluralitatem proprio libro indigerent, neq; proposi-
 ta materia propter sermonum multitudinem horum capax sit, succinctè
 quæ solidiora inueniuntur dicamus. Si itaq; in imagine hominem, & ea
 quæ extraria sunt intuebimur, ex ipsa nimirū eorum quæ quæruntur sub-
 stantia demonstrationes faciemus. Videmus sanè irrationalem vim & e-
 ius partes in anima nostra, concupiscentiam dico & iram, ad famulatum ra-
 tionali datas, quarum hæc domina est, illa autem principatui eius subdita.
 Et hæc quidem iubet, illa iussioni obedit, & famulatur necessitatibus quas
 cunq; ratio suggerit, vt homo id q̄d secundū naturā est conseruet. At si his
 quæ irrationalis partis sunt, id quod in nobis est rationale dominatur, q̄le
 inconueniens erit etiam his dominari irrationalibus quæ foris sunt, & ad
 necessitates ei concessa. Ad obsequium enim rationis experts, rationali na-
 tura constitutum est, vt ex his quæ in nobis sunt monstrauimus. Ostendit
 præterea hoc multorum quoq; animalium ad hominis obsequium geni-
 torum creatio. Boues enim & dossuaria omnia ad agriculturam & ponde-
 rum baiulationem apta sunt. Ex volucris verò aquatilibus & terrestri-
 bus plurima ad hominum voluptatem sunt creata, at disciplina bilia ad iu-
 cunditatem & exhilarationem.

Animalia mortifera conducunt homini. Et de maxima
 hominis dignitate.

Caput V.



Qvod si non omnia nostris necessitatibus ancillentur, sed homi-
 ni noceant quædam, considerandum, hæc eis vsui esse, quæ in fa-
 mulatum & conuenienter creata sunt, vt eorum creationi desit
 nihil, quæ generari decens erat. Sed neq; horum vsus omnifariā
 hominum effugit intelligentiam. Imò venenosa ad propriam homini cō-
 ducunt vtilitatem. Vtitur enim eis in medelam ab ipsis inflictæ læsionis,
 & ad aliarum ægritudinum sanationem. Tales quædam sunt theriacæ vo-
 catæ compositiones, quas ratio adinuenit, vt per huiusmodi & his domine-
 tur, & ab eis veluti possessis hostibus adiuuetur. Innumeras autem homo
 contra hæc virtutes habet, à conditore tributas, quæ cohibere, defendere,
 & insidias eorum corrigere queunt. Nam alia quidem alijs indigentis cō-
 ueniunt, generatim autem omnia ad hominis medelā conferre nata sunt,
 etiam vtilitatis alias expertia, & hæc quidem de præsentī nostræ vitæ con-
 stitutione dicta sint. Cæterum antiquitus nullum aliorum animantium ho-
 mini

Amini nocere audebat, sed quamdiu proprijs passionibus & irrationali quę in ipso erat particulę dominabatur, subiecta & obedientia ei erant omnia. Suis autem affectionibus minimę dominans, at possessus ab eis, decenter & ab exterioribus subactus est. Cū peccato enim quę ab eis est læsio subintravit, cuius sanę veritas ex his qui optimam transegerunt vitā manifestum est, ferarum enim insidijs indubitanter hi superiores visi sunt, vt leo nibus Daniel, viperę autem morsu Paulus. Quis igitur huius nobilitatem animalis dignę admirabitur, quod in seipso immortalibus mortalia copulat, & rationalia irrationalibus colligat, in sui ipsius natura totius creatiōis simulachrum ferens. Quibus de causis & parvus mundus dictus est, qui tanta a deo dignus est factus providentiā, cuius gratia sint omnia pręsentia & futura. Propter quem & deus homo factus est, qui in incorruptibilitatem desinens, & mortalitatem effugiens in cœlis regnat, & secundum imaginem & similitudinem Dei factus cum Christo conuersatur, Dei quoque filius est omnium principatui & potestati pręsiciens. Quis verō pręclaras huius animalis dotes explicare potest, pelagus pertransit, cœlum contemplatione intrat, astrorū motus & interualla dinoscit, terrā & mare ad suam vtilitatem vendicat, feras & cete contēnit, omēm disciplinam, artem ad methodum dirigit, absens per literas quos vult alloquitur, nullo a corpore impeditur, diuinatur futura, omnibus dominatur, cuncta possidet, ex omnibus voluptatem accipit, angelis & Deo loquitur, creatori iubet, dæmonibus pręcipit, horum naturam perscrutatur, Deum inuestigat, Dei domus & templum fit. Atq; cū hac omnia possideat, per virtutes & pietatem proficit, sed ne quibusdam bonorum expertibus, non solum (vt proposuimus) hominis naturam exponere, verū laudes scribere videamur, hic receptus canemus. Quamquam naturę eius eminentias recensendo, ipsam naturam maximę enarrauimus. Quanta itaque ingenuitate pręditi simus cognoscentes, & quoniam planta existimus cœlestis, naturam nostram minimę deturpemus aut vilipendamus, nēve tantis Dei largitionibus indigni appareamus, neque nos ipsos tanta potestate, gloria & beatitudine priuemus, pro pusillo tempore & breui voluptate omnium æternorum bonorum perdendo delicias, sed per iustas operationes malorumq; abstinentiam, & rectam intentionem, cui maximę Deus cooperari consuevit, atque orationes, nobilitatem conseruemus, de his igitur hæc sufficiant. Quoniam autem ex anima & corpore hominem esse, communis submittitur sermo, agē diuidendo prius de anima disseramus, subtiles & summas, multisq; intellectu difficiles quæstiones derelinquentes.

¶ **Primi libri Gregorij Nysseni de Homine,**
F I N I S.

F iiij Sancti

SANCTI PATRIS^C GREGORII NYSSENI EPISCOPI,

Liber Secundus.

DE ANIMA.

De opinionibus priscorum philosophorum circa ani-
mæ naturam. Caput I.



ARIUS apud antiquos ferè omnes de anima sermo est, nam Democritus, Epicurus, & omnis Stoicorum turba, corpus animam enunciant. Et hi de substantia eius diuersa sentiunt. Stoici enim spiritum calidum & igneum esse dicunt. Critias sanguinem, Hippon philosophus aquam. Democritus vero ignem. Sphæricas etenim atomorum, figuras contractas & ignem & aerem animam perficere affirmat. Heraclitus autem omnem animam ex humidis evaporatione esse ait, inq; animalibus eam & ab extrinseca & intrinseca æquè fieri exhalatione. Rursus & eorum qui incorpoream esse animam dicunt, infinita facta est dissonantia, his substantiam eam & immortalem, illis verò incorpoream quidem substantiam, at nequaquam immortalem asserentibus. Nam Thales primus animam semper mobilem dixit, Pythagoras autem seipsum mouentem numerum, Plato intelligibilem substantiam, ex seipsa mobilem siue numerum harmonicum, Aristoteles primâ corporis organici naturalis potestate vitâ habentis *ψυχὴν* Dynarchus vero harmoniam, id est, quatuor elementorū commixtionē & conuenientiam, neque enim eam quæ ex vocibus constat, sed calidi, frigidi, sicci, & humidi aptam & concinnam vnionem innuere vult. Ceterum ex his alios animam esse substantiam manifestum est asserere. Aristotelem autem & Dynardum *ἀνουσίον*. Præterea vnā & eandem omnium esse animam nonnulli existimarunt, ad singularia dispersitam & rursum ad seipsam redeuntem, quemadmodum Manichei atque alij quidā. Nonnulli multas & secundum speciem diuersas, alij verò & vnā & multas esse opinati sunt. Quare sermonem tot philosophorum placitis contradicendo prolongare necessum erit. Aduersus omnes igitur corpus esse animam asserentes, quæ ab Ammonio Plotini & Numenij Pythagorici præceptore dicta sunt communiter sufficient. Aiunt autem hi, quum corpora per propriam naturam vertibilia sint, & dispersibilia, atque nullo in eis intransmutabili relicto in infinitum incisibilia, constringente & copulante egent, quod animam nuncupamus. Si igitur corpus est anima quaecunque & si partibus sit subtilissimum, quid nam rursus illam continet, de-

A demonstrantium enim est omne corpus continentis esse indigum, & ita in immensum donec ad incorporeum deueniamus. Si autem Stoicos sequuti validum quendam circa corpora motum esse dixerint, qui ad interiora simul & exteriora moueatur, atque eum qui ad exteriora est, magnitudinum & qualitarum esse effectiuum, eum verò qui est ad interiora vni-
tionis & substantiæ, quæramus eos, cum motus omnis ab aliqua fluat vir-
tute, quænam hæc sit virtus, & in quo subsistat. Quoniam autem hæc
virtus ^ἡ quædam est, eisdem rursus vtetur verbis. Quod si hæc vis ma-
teria non est sed immaterialis, cum aliud sit immateriale ab eo quod ma-
teria participat, quæritur illud ne sit materiale an materiæ exors. Si em
materiale est, quomodo materialis & immaterialis. Si verò non est mate-
ria præditum, ergo immateriale, & si immateriale, corpus non erit. Omne
enim corpus materia præditum est. At si dixerint quum corpora tres pos-
sident dimensiones, & anima totum permeans corpus treis itidem ha-
beat, propterea omnino corpus esse. Respondebimus, omne corpus treis
habere dimensiones, non omne autem quod treis possidet dimensiones
corpus esse. Etenim quantitas & qualitas cum per se incorporea existant,
secundum accidens molem habent. Essentialiter itaque ipsi animæ & se-
cundum seipsam tres non adsunt dimensiones, secundum accidens verò
quia videlicet in corpore sit dimensio, tres obtinere dimensiones ipsa con-
spicitur. **AMPLIVS.** Omne corpus vel introrsum mouetur vel ex-
trorsum. Si quidem extrorsum, inanimatum est; si introrsum, animatum.
Quod si corpus est animatum ab extrinseco moueatur, inanimata erit.
Quum ab intrinseco autem, animata certè, sed animatum de anima dicere,
inconueniens, non igitur corpus est anima. **AMPLIVS.** Anima si
B quidem nutritur, ab incorporeo nutritur. Disciplinæ enim alunt eam, nul-
lum autem corpus ab incorporeo nutritur, non ergo corpus est anima.
Xenocrates ita subinfert, si autem non nutritur, omne vero animalis cor-
pus nutritur, minime corpus est anima. Et hæc quidem generatim aduer-
sus omnes, qui corpus esse animam asserunt, in eos verò speciatim qui san-
guinem vel spiritum esse animam opinantur, quod spiritu vel sanguine se
parato pereat animal. Quapropter minime dicendum est, quod quidam
eorum qui sapientes existimantur, scripsere, asserentes cum sanguinis gut-
tula defluat animæ particulam defluere. Inanis enim est hæc assertio, nam
ἐν τῷ ὁμογενεῖ relicta particula toti eadem existit. A qua etenim & ingens &
modica est. Similiter argentum & aurum & omnia quorū partes secun-
dum substantiam ab inuicem non differunt. Ita igitur relictus sanguis,
quantuluscunq; fuerit, anima est, si tamen anima est sanguis. Quare illud
potius dicendum, si hoc anima est, quo sublato moritur animal, omnino
& phlegma anima existit, & ^{καὶ} vtraque. Quodcunque enim horum de-
fecerit, vitæ finem inducit. Insuper autem & epar, cerebrum, cor, stoma-
chus, renes, intestina, & id genus varia. Quolibet enim eorum ablato pe-
ribit animal. Præterea multa sine sanguine sunt, animata tamen, vt cartila-
ginea & mollia vt sepia, lolligines ^{οὐλολοι} & quæcunque ostracæ habent cu-
tē vel molle ostracū, vt carabi siue fullones, cancri & ἀσχροί. Si igitur ani-
mata hæc sunt, attramen exanguia, manifestò liquet sanguinem non esse
animam. In eos autem qui aquā esse animam affirmant, quod cuncta viuūt
F iij fica-

ficare aqua videatur & sine aqua viuere sit impossibile, quæ his aduersen-
tur dicenda sunt. Neque enim sine cibo viuere existimant animam, ergo
& cibus quotidianus omnis secundum eos anima est, sed & multa ani-
mantia sunt non bibentia, ut de quibusdā aquilis narratur, & perdix quo-
que sine potu viuere potest. Quir autem potius aqua fuerit anima & non
aer: nam ab aqua quàm diutissimè abstineri potest, à respiratione verò
aeris neque breuissimo quidem tempore. Sed neque aer est anima, mul-
ta enim viuentia aerem non respirant, ut insecta omnia, apes inquam, ves-
pæ, formicæ, & sanguis expertia, marinaq; multa, etenim quæcunque pul-
mone carent, aerem non respirant. Nam hæc conuertuntur nullum non
respirans aerem pulmonem habet, & nullum pulmonem non habens, ae-
rem respirat.

¶ Recitantur argumenta simulata Cleanthis & Chry-
sippi, animam esse corpus, quæ etiam soluuntur.

Caput II.

Porro quum Cleanthis Stoici & Chrysippi, quædam neutiquam
contemnendæ rationis ferantur, etiam harum solutiones quas
Platonici quidam fecerunt, exponendæ sunt. Cleanthes talem
complicat syllogismum, non solum genitoribus secundum cor-
pus immensum sumus, sed & secundum animam passionibus, moribus, dispo-
sitionibus. Corporis autem similitudo & dissimilitudo est, non incorpo-
ret, corpus igitur est anima. Sed primum quidem ex particularibus uni-
uersalia non probantur. Insuper, quodd falsum sit eam non esse incorpore-
am, similitudine demonstramus. Numeros enim quorum latera propor-
tionalia sunt similes esse dicimus, ut sex & viginti quatuor, latera enim se-
narij duo & tria. Ipsorum autem viginti quatuor quatuor sunt & sex.
Proportionem verò habent duo quidem ad quatuor, & tria ad sex, in du-
pli enim ratione considerantur. Nam quatuor duorum sunt duplum, &
sex trium, incorporei autem sunt numeri. Sed & figuræ figuris sunt simi-
les, quæcunque angulos possident æquales, & hæc quæ circa æquales angu-
los latera habent proportionalia. Figuram autem vel hi incorpoream esse
confitentur. **A M P L I V S.** Sicut quantitatis proprium est æquale & in-
æquale, ita qualitatis simile & dissimile, incorporea autem qualitas est, er-
go & incorporeum corporeo simile & dissimile est. Præterea ait Nul-
lum incorporeum cum corpore simul patitur, neque cum incorporeo cor-
pus. Aegrotanti autem corpori & vulnerato compatitur anima, & corpus
item animæ. Erubesciente enim anima rubrum efficitur corpus, timente
verò pallet, corpus ergo est anima. Est autem in assumptione altera pars
falsitatem in se continens, quæ corpori nullum incorporeum compati di-
cit. Quid enim si soli animæ hoc adsit, tanquam si quis dicat, nullum ani-
mal superius labium mouet, crocodilus autem superius labium mouet,
non animal ergo crocodilus. Falsa enim in assumptione propositio est, quæ
nullum animal superius labium mouere dicit. Nam ecce crocodilus ani-
mal est & superius labium mouet. Eodem iterum modo cum nullum in-
corporeum cum corpore pati dicit, quod probandum esset inficiant er-
sumit. Si autem nullum incorporeum corpori compati, verum esse quis
suppo-

A supponat, nihilo secius quod infertur in confesso non est, animam scilicet agrotanti corpori & inciso compati. Dubitatur enim an corpus ab anima sensum suscipiens solum sit quod doleat, ipsa interim impassibili manente, an verò simul & ipsa corpori condoleat. Et re vera à celebrioribus philosophis priori loco dictum, magis receptum est. Nullus autem ex dubijs syllogismus concludit, sed ex concessis. Superuacaneum verò fuerit & incorporea quædam, simul corporibus compati demonstrare, qualitates enim incorporeæ nimirum existentes, patientibus corporibus & ipsæ patiuntur, atque in corruptione & generatione corpori coalterantur. Chrysippus autem argumentatur hoc modo. Mors est animæ à corpore separatio, sed nullum incorporeum à corpore separatur. Neque enim quod incorporeum est, corpus tangit, anima autem & tangit corpus & à corpore separatur, non ergo incorporea est anima. Horum hoc quidem, mortem à corpore esse animæ separationem, verum est, non tangere autem incorporeum corpus, vniuersaliter dictum, falsum. In anima ramen verum est, falsum quidem, cum linea incorporea existens corpus tangat atque ab eo separetur: & albedo similiter in anima autem verum est, non enim corpus anima tangit. Nam si corpus anima tangeret quod adiaceret ei manifestum esset, at si sic, non toti adiaceret. Impossibile enim est, corpus corpori, totum toti adiacere. Et ita non ex toto animatum erit animal, vnde si attingeret, corpus quidē animatum esset, ex toto vero animal ipsum animatum non erit, quod si totum est viuū & animatum, neque igitur tangit, neque anima corpus existit, sed incorporea existens separatur. Animam itaque corpus non esse, ex his quæ iam dicta sunt manifestum euasit.

B Quod anima sit substantia, non harmonia, vt Dynarchus voluit, neque crasis aut quatuor humorum temperies quædam, vt Galenus videtur astruere. Cap. III.



Vd autem neque *ἁρμονία* sit, deinceps dicendum, nam Dynarchus harmoniam asseruit esse animam, & Semias Socrati contradicendo, animam harmoniam esse affirmavit, harmoniæ quidem animam, lyrae autem corpus assimilari dicens. Exponendo igitur quæ in Platonis Phædone positæ sunt solutiones, quarum vna est ex prædemonstratis ab eo existens. Doctrinas enim reminiscencias esse prius ostensum fuerat, quod ille vt concessum adsumens talem conficit rationationem. Si doctrinæ reminiscencias sunt, erat anima nostra, antequam in humana specie generaretur. Quod si harmonia est, prius quidem non erat, sed aptato corpore postea facta. Omnis enim compositio non aliter habet quàm illa ex quibus conflatur, nam compositio est conflatorum communio. Harmonia autem inexistens illa è quibus composita est, non antecedere sed sequi eam nihil prohibet. Harmonia ergo non esse animam, at doctrinas esse reminiscencias sequitur. Quod verò de reminiscencijs dicit, rectè adsumit. Animam igitur harmoniam esse, falsum. **AMPLIUS.** Anima corpori aduersatur, & principatus habet rationem, quasi dominans illi, harmonia autem neque præest neque aduersatur, non igitur anima est harmonia. **AMPLIUS.** Harmonia maior & minor

nus recipit, in remissione enim & intensione est, at in ratione harmoniæ C
 hoc est impossibile, neque enim ratio magis & minus habet, sed in har-
 monia sunt. Si enim acuta vox & gravis complexim superintendantur, ratio
 nem eandem in vocum magnitudinibus seruant. Harmonia verò secun-
 dum aptationem, magis & minus aptata, alterationem recipit, verum ani-
 ma animæ non est magis & minus, non igitur harmonia est anima. AM-
 P L I V S. Anima virtutem & vitium suscipit, harmonia autem concor-
 diam & discordiam non recipit, non ergo harmonia est anima. AMPLI-
 V S. Anima cum contraria successiue suscipiat, substantia est pars & subie-
 ctum, harmonia autem qualitas est, & in subiecto, sed substantia à qualita-
 te aliud est, anima ergo ab harmonia aliud est. Cæterum harmoniam par-
 ticipare animam non est inconueniens, at ex hoc anima harmonia non e-
 rit, neque enim quod virtute parciat, virtus est. Porro Galenus nihil ex-
 primit, verum in demonstratiuis sermonibus se de anima nil enuncia-
 turum contestatur, ex his tamen quæ dicit κρᾶσις esse animam, magis ex-
 stimare videtur. Hanc enim morum differentiam sequi, quod ex Hippo-
 crate probat, at si hoc ita est, quod mortalem eam censeat, manifestissime
 liquet, non omnem autem, sed irrationalem hominis animam, de rationa-
 li enim dubitat, ita inquit: Quod non omnia corporis κρᾶσις esse possit,
 manifestum est. Hinc quodlibet corpus & animatum & inanimatum ex
 quatuor elementis conflatum est, horum enim κρᾶσις corpora facit. Si er-
 go corporis κρᾶσις anima est, nihil inanimatum erit, & concluditur ratio
 hoc pacto. Si corporis κρᾶσις anima est, omne autem corpus κρᾶσις possi-
 det, omne ergo corpus animam habet. Si vero omne corpus animam ha-
 bet, nullum corpus est inanimatum, neque lapis ergo, neque lignum
 seu ferrum, neque aliud quicquam inanimatum erit. Quod si non omnem D
 corporis κρᾶσις vniuersaliter animam esse dicat, sed hanc talem, interrogan-
 dum est, quænam ea corporis κρᾶσις sit, animal faciens, & animæ rationem
 habens. Quamcunque enim dixerint hanc, talem & in inanimatis inueni-
 emus. Nam nouem sunt complexioniones, quemadmodum ipse in libro
 περὶ τῶν κρᾶσεων demonstrauit, octo quidem distemperatæ, una autem
 εὐκράτης, secundum quam benè temperatam complexionatum dicit homi-
 nem, non quidem omnem, sed eum qui mediæ est complexionis. Secun-
 dum reliquas verò distemperatas, alia animalia secundum speciem cum
 intensione & remissione per magis & minus. Inueniuntur autem & in in-
 animatis hæ nouem complexioniones secundum magis & minus, vt rursus
 in simplicium medicaminum libro ostendit. AMPLIVS. Si anima com-
 plexio est, complexioniones autem secundum ætates, horas, conuersationes,
 & diætæ alterantur, igitur & anima alteratur. Si verò alteratur, non ean-
 dem habemus animam, sed secundum complexionem, nunc quidem leon-
 is, nunc ouis, quandoque autem alterius cuiusdam, quod est absurdum.
 AMPLIVS. Concupiscentiis corporis non repugnat κρᾶσις, sed & coo-
 peratur, ipsa enim est quæ mouet anima autem repugnat, non igitur κρᾶσις
 est anima. AMPLIVS. Si κρᾶσις est anima, κρᾶσις autem est qualitas, &
 qualitas præter subiecti corruptionem adesse & abesse potest, anima igitur
 sine subiecti corruptione separari potest. Hoc autem à vero alienum,
 non ergo crasis neque qualitas est anima. Quinetiam neque oppositorum
 alie-

A alterum naturaliter alibi inesse aiunt animali, ut in igne calidum. Intransmutabile enim est hoc, *κράτος* autem mutabilis esse videtur, magis autem ipsi, qui per medicam artem complexiones transmutant. **AMPLIVS.** Omnes corporis qualitates sensibiles sunt, anima autem sensibilis non est sed intellectualis, non ergo qualitas incorporea est anima. **AMPLIVS.** Corporis & spiritus cum carnis, neruorum & id genus aliorum appositione *εὐκρασία*, fortitudo est, calidorum item siccorum, frigidorum, & humidorum, *εὐκρασία*, sanitas est, membrorum verò cum bona coloratione *εὐκρασία* pulchritudinem constituit. Si igitur fortitudinis, sanitatis, & pulchritudinis harmonia, anima est, hominem viuum neque imbecillum esse, neque egrotare, neque deformem esse, necessum fuerit; sæpiusculè autem non vnà modo sed treis has deperire *εὐκρασία*, & adhuc viuere hominem contingit. Eundem enim deformem esse imbecillum & egrotare simul accidit. Non ergo *εὐκρασία* corporis est anima. Quomodo autem naturalia quædam vitia & virtutes sequuntur homines: id re vera ex corporis complexione fit. Sicut enim naturaliter salubri quidam sunt corpore, alij verò ex complexione valetudinarij, ita ex natura cholericij iracundi sunt, alij timidi, tristes alij. At quidam complexionem euincentes dominantur. Aliud est autem quod dominatur, & aliud quod sub dominum adducitur. *κράτος* ergo ab anima diuersa res existit. Cum enim animæ organum sit corpus, si quidem nauiter coaptatum animæ cooperetur, & ipsum bellè habet, sin secus, in obeundis munijs animam nimirum ob organi ineptitudinem deficere, est necesse. Quod nisi summam curam adhibuerit, cum eo simul aberrabit, velut Musicus discrepante lyra si non eam præpararit, & ipsa vna peccat. Ideoque corporis cura animæ est opus, ut illud aptum sibi organum firmet. Hoc autem cum per rationem tū per mores facit, tanquā in harmonia, hæc quidē remittendo illa vero intendendo, ut congruū id sibi efficiat, & apto vtatur organo, alioquin ipsa quoque cum eo ad ineptitudinem labetur, quod sæpiculè contingit.

¶ Animam non esse Entelechiam, quam esse Aristoteles primus excogitauit. Caput III.

B Orrò Aristoteles animam dicens *εντελέχεια* nihilo minus cum his qui qualitatem eam asserunt, concordant. Exponamus autem prius quid *εντελέχεια* vocet. Substantiam enim triplicem esse ait, hanc ut *ύλη*, id est, materiam subiectam, quæ in seipsa nihil est, potestatem autem ad generationem habet. Aliam, formam & speciem, à τῇ *ύλῃ* esse recipit. Tertiā verò quæ ex vtraque ex *ύλῃ* scilicet & forma, conflata est, quod est ipsum animatum. Est igitur *ύλη* potentia, forma verò *εντελέχεια*. Quæ quidem bifariam intelligi solet, aut ita ut scientia, aut ita ut scientiæ agitatio commentatioq;. Vnde patet animam esse *εντελέχεια* perinde atque scientiam. Ex eo enim quod anima inest in nobis, vigilia somnūque accidit. Et vigilia ceu contemplatio consideratioq; est, somnus uti animæ habitus operatione vacans, prior autem scientia est, quam meditatio scientiæq; agitatio. Hac de re primam *εντελέχεια* vocat formam & speciem, alteram verò actum. Verbi gratia. Ex materia & forma constat oculus, & est hæc in eo sicut in subiecto: quod verò susci-

suscipit visum, oculi materia est, diciturque etiam homonymè oculus. Species autem & prima oculi *ἐντελέχεια* ipse visus est. Qui posse videre ei tribuit. Secunda verò actus oculi secundum quem videt. Sicut enim recensiter editus catulus neutram quidem *ἐντελέχεια* habet, sed eam suscipiendi potentiam, ita & de anima accipere oportet. Nam quemadmodum illic genitus visus perficit oculum, ita hic genita anima in corpore animal absoluit ac perficit, ut neque sine corpore sit vnquam anima, neque item sine anima corpus. Cæterum & in primis zeloticam animæ partem, animam vocat, rationale ab eo separans. At omnem simul hominis animam accipere debebat, non autem à parte præsertim imbecillissima de toto enunciare. Deinde ait antequam generata sit anima, corpus potestate in seipso vitam habere, atqui corpus quod potestate vitam possideat, prius actu corpus esse oportet. Actu autem existere corpus nequit, antequam speciem & formam suscipiat, *ὅτι* enim sine qualitate est & non corpus. Impossibile ergo quod actu non est potestatem habere, ut ex eo quicquam fiat. Si autem corpus potestate sit, quo pacto tale vitam in seipso habere potest? In alijs enim potentiam possidere attamen ea non uti possibile, velut visum habentem non videre, in anima autem nequaquam. Neque enim qui dormit sine animali actu est, etenim nutritur, augetur, imaginatur, & respirat; quod maximè est vitæ argumentum. Ex his igitur, quòd potestate vivere cuiquam inesse nequeat sed omnino actu, manifestarium euasit. Quod enim principaliter animam specificat, nihil aliud existit quàm vita. Nam animæ complantata est vita, corpori autem secundum participationem. Quod, inquit, ergo sanitatem vitæ esse proportionalem, non animæ vitam sed corporis dicit, & ita cauillatur. Nam corporalis substantia secundum partem contrariorum est susceptiua, species autem & forma nequaquam. Si enim formæ differentia transmutata fuerit, & animal transmutatur: quare substantia quæ forma est, minimè contrariorum capax existit, sed ea quæ est subiectum, hoc est, substantia corporalis, non potest igitur vllò modo *ἐντελέχεια* corporis esse anima, sed substantia *ἁπλοῦς* incorporea. Secundum partem enim contraria vitium, & virtutem suscipit, quod non poterat forma suscipere. Post hæc ait, cū anima sit *ἐντελέχεια*, immobilis secundum seipsam existit, ex accidenti verò mouetur, nullum autem inconueniens, immobile existens mouere nos. Etenim pulchritudine immobilis existens nos mouet. At quanquam immobilis hæc existens mouet, id tamen quod naturam habet ut moueatur, mouet, & non quod est immobile. Si ergo ex seipso corpus motum possideret, ipsum ab immobili moueri minimè repugnaret, nunc autem immobile ab immobili moueri impossibile. Vnde itaque corpori est quod moueatur, nisi ab anima: non enim per se mobile est corpus. Quare primariam motus generationem com monstrare volens, non primariam sed secundariam ostendit. Nam si immobile moueret, primum constitueret motum. Si autem à seipso motum, alia quoque simul mouet, secundarij motus generationem declarat. Vnde igitur prima motus generatio corpori inest: dicere enim elementa, hæc quidem graua & illa leuia natura à seipsis moueri, veritati obliuatur. Nam si leuitas & grauitas causa motus est, nunquam stabunt leuia & graua. Consistunt autem proprium nata locum, quare grauitas & leui-

A leuitas minime primi motus causæ sunt, sed qualitates elementorum. Quod si hoc dabitur, quo pacto existimare & manuum cōplosione gestientes astruere possunt, grauitatis & leuitatis opera esse. Si autem non harum, neque elementorum, & si non elementorum, neque corporum. **AMPLIVS.** Si secundum accidens anima moueatur, corpus ex se ipso & non existente anima mouebitur. Quod si ita, & animal erit sine anima, inconuenientia autem sunt hæc, absurdum ergo quod à primordio. Sed neque omne quod natura mouetur, etiam vi moueri dicendum est, neque omne quod vi mouetur, natura item moueri. Mundus enim qui natura mouetur, vi non mouetur. Neque si quid ex natura moueatur, id secundum naturam quiescit. Nam mundus, sol, & luna, ex natura moti secundum naturam quiescere nequeunt. Eodem quoque modo ex natura semper mobilis anima secundum naturam quiescere non potest (quies enim corruptio animæ existit) & omne iugiter mobile. Præterea quod iam à principio præactum est, vnde scilicet corpus dispergi corruptisq; natum contineatur, adhuc inexplicatum manet. Animam tamen neque *ἐντελεχίαν* esse, neq; immobilē, neq; item in corpore genitam, vel hæc ex multis abunde demonstrauerint.

¶ Animam non esse numerum.

Caput V.



B Ythagoras autem Deum & omnia symbolicè numeris semper assimilare solitus, animam quoque numerum seipsum mouentem definiuit. Quem Xenocrates secutus est, non quod numerus sit anima, sed quod innumerabilibus & multiplicatis existat, atque res singulis formas & figuras imponendo discernat. Ipsa enim à speciebus species dirimit, differentesq; ostendit, & alteritate generum ac numeri multitudine specificat, cuius gratia numerat res, quare non prorsus à numerorum communione recedit. Per se autem mobile etiam ipse inesse ei testatur. Cæterum quod numerus non sit anima, hinc colliquescit. Numerus quantitas est, anima autem non quantitas sed substantia, non igitur numerus est anima. Et si quàm maximè numerū in intelligibilibus substantiam esse volunt, quemadmodum in subsequentiis dicemus. **AMPLIVS.** Anima continua est, numerus autem non continuus, non igitur numerus est anima. **AMPLIVS.** Numerus aut par est aut impar, anima neque par neque impar, non ergo numerus est anima. **AMPLIVS.** Numerus secundum appositionem augetur, anima autem ex appositione non augetur. **AMPLIVS.** Anima per seipsam mobilis est, numerus verò finitus immobilis est. **AMPLIVS.** Numerus vnus & idem natura manens nullam quæ in numeris sit qualitatem permutare valet, anima autem vna & eadem manens, quæ secundum substantiam est transmutat qualitatem, vt ex inscitiâ ad disciplinam transiens, & de vitio in virtutem, non ergo numerus est anima. Antiquorum itaque dogmata talia sunt.

¶ Aduersus Eunomium Episcopum acutissimum hæreticum, qui animam in corpore generari & produci contendit. Et contra Apollinarium Episcopum, virum

G clarissim

clarissimum qui animam ex traduce parentum prouenire astruxerat, quorum vterque huic sancto patri contemporaneus fuit.

Caput VI.



AT Eunomius definiuit animam substantiam incorpoream, in corpore factam, partim Platoni, partim Aristoteli consentiens. Nam substantiam incorpoream à Platone, in corpore verò factam ab Aristotelis doctrina recedit, non intelligens, (& si acuto ingenio fuerit) quæ minimè conueniunt se in vnum congregare. Omne enim quod generationem sortitur corporalem & temporalem, corruptibile est & mortale, quibus concordant quæ apud Moysen sunt. Nam is omnium generationem, intelligibilibus exceptis, materiam scribit, cui etiam Platonis affectatores astipulantur. Quod si quis post corporis effecti-
onem immissam animam existimauerit, siue post corpus esse genitam, à veritate exorbitat. Neque enim Moyses creatam tunc eam dicit, quando in corpus immittebatur, neque secundum rationem ita habet. Aut igitur mortalem d. cat vt Aristoteles, qui in corpore genitam censuit, & Stoici, aut incorpoream esse substantiam astruens, in corpore fieri dicere renuat, vt non mortalis & ratione omninò carentis animæ formulam nobis re-
presentet, præsertim cum secundum eum nondum plenus sit mundus, sed semiperefectus, & nunc adiectione semper indigens. Quinquies enim dena intelligibiliū millia per singulos dies ei adueniunt, & quod maximè abs-
sonum est, quum perfectus fuerit, tunc, vt ipse ait, dissoluetur, nouissimis iuxta resurrectionē hominibus animarum numerum cōplentibus. Quare quid potest esse absurdius, tunc corrumpi mundum dicere cum cōple-
tus fuerit? Pueris enim hæc consuetudo est in arena ludentibus, quæ absoluerunt mox destruere confundereq;. Cæterum prouidentia ratione asserere nunc animas fieri & non creatione (neque enim nouam sub-
stantiam aut ab existente aliam induci) sed eam quæ est secundum prouidentiam multiplicari, ignorantium est creationis & prouidentia differ-
entiam. Nam prouidentia opus est, ex mutua propagatione corruptibiliū substantiam animalium conseruare, non sanè eorum dico quæ ex putrefactione generantur, nam horū successionē putredo rursus alia sal-
uare sine prouidentia potest. Principalissimum autē creationis opus est, ex non entibus aliqua facere. Si ergo ex mutua procreatione animæ fierent, ratione prouidentia vtique fierent, & corruptibiles essent, haud secus ac animalia ex generis successionē progenita. Si autem ex non entibus fi-
unt, creatio erit factio, & illud Moyses verū non est. Requieuit Deus ab omnibus operibus suis, inconueniens verò est horū vtrunque, non igitur animæ generantur, quòd enim dicit pater meus vsque modo operatur, non de creatione, vt illi videtur, sed prouisione & vt benè sint, accipiendū
est. Apollinarius verò censet animas ab animabus produci, sicut à corpori-
bus corpora. Prouenire enim diffunditq; secundum corporalem successi-
onem, primi hominis animā in eos qui ex illo descenderunt omnes se-
cundum successionem, neque enim constitui animas neque nunc creari, eos verò qui hoc dicunt, cooperatore mœchis facere Deū, etenim ab his pueri progignuntur, falsum itē & hoc esse ait: Requieuit Deus ab oibus ope-
ribus

Aribus suis quæ cœperat facere, si utiq; adhuc & nunc animas cōderet. Sed si omnia ex mutua propagatione secundum successionem genita, mortalia esse demonstrata sunt (propterea enim generantur & generant ut corruptibilibus permaneat genus) vel hanc ex vicissaria procreatione ortam mortalem dicere, vel non secundum successionem ex se inuicem generari est necessum, quod tamen in his est qui ex adulterio nascuntur prouidentia rationi nobis ignotæ relinquamus. Si autem de ea non nihil conijcere licet, omnino nouit quod gignitur, vel vitæ vel sibi ipsi utile futurum, & hac de re hanc *ἐμψυχωσις* fieri permittit cuius euident argumentum Solomone accipimus, ex vxore vriæ & David natum.

¶ Aduersus Manichæum delyrum, & de opinione Platonis de varietate animarum, & Platoniorum circa hæc dissensione.

Caput VII.

DEinceps autem & Manichæorum opinionem quam de anima habent scrutemur. Nam aiunt eam immortalem & incorpoream, vnam autem solam esse omnium animam dispersitam, & in singula corpora cum inanimum animata deuenire. Et hæc amplius eam participare, illa verò minus, amplius quidē animata, minus autem animæ expertia, sed multò insignius cœlestia, quasi vniuersalis animæ partes sint singulares animæ. Et certè si impertibiliter diuidi eam dicerent, ut vocem inaudientibus mediocris esset error. Nunc autem ipsam animæ substantiam diuidi adserunt, & quod omnium est deterrimum, in elementis peculiariter eam esse volunt, hisq; in corporum generatione cōdiuidi, quibus dissolutis iterum in se redeat, ut aqua diuisa rursus coit atq; miscetur. Et puras animas cum sint luces ire in lucem, coinquinatas verò à materia ad elementa, & rursus ab elementis ad plantas animaliaq; transire, & ita substantiam eius intercidendo, & corpoream enuntiando atque passionibus subiiciendo, immortalem esse aiunt. In contraria autem incidunt, contaminatas enim animas ad elementa redire, & simul misceri affirmant, rursus vero in transmigratione pro peccatorum enormitate viuentes eas cruciari dicunt. Et iterum secundum subdescensionem distinguentes, umbras quidem luce existente separari aiunt, nocte verò facta vniri, quod in intelligibili natura fieri impossibile est: umbræ enim sensilium sunt, etiamsi admiserit quis dirimi eas, & rursus coire. Plato autem & vnā & multas esse animas astruit, nam vnam quidem vniuersi animam, particularium vero alias, quasi separatim vniuersum sua anima existat animatum, diuisum item particularia. Dicit ergo vniuersi animā à centro terræ ad cœli extremitatē esse protensam, non quidem localiter sed intelligibiliter. Hanc aut circulariter hoc vniuersum circūducere & conseruare, atq; corpoream speciem mundi constringere. Quod aut continente indigeant corpora, in superioribus ab eo est demonstratum. Facere verò hoc specificam cuiusq; animam ait, viuere enim quodlibet ens propria vita, peculiari itē corruptione destrui. Nam quamdiu constringitur corpus, esse dicitur, dissipatum verò corrumpi, & viuere quidem omnia, non tamen omnia esse animalia. Discernuntur enim ab inanimis plantæ, quoniam augentur &

G ij nutrit.

nutriunt, hoc ē, nutritiua & vegetali virtute. Irratiōalia verò animalia à plā
tis, sensu. Rationalia deniq; à rationis expertibus ratione, & sic omnia vi
uere affirmantes vniuscuiusq; naturam distinguunt. Viuere igitur & ina
nima dicunt habituali nimirum vita, secundum quod ab anima vniuersi
continentur, vt sint solum & non dissoluantur. Hanc autem esse animam
quæ vniuersum gubernat, & particulares animas prius à conditore crea
tas transmittit, qui leges ei dedit quibus ipsum vniuersum administret. q̄s
fatum dicunt, virtutemq; tribuit ad opus sufficientem. Hæc autem in li
bro de fato etiam dicuntur. Ethnici igitur omnes qui animā immortalem
dixerunt, animarum transmigrationem vnanimi consensu astruunt, circa
formas animarum diuersi. Nam hi vnā formā rōnalem affirmant,
& ad plantas hanc & rationis expertium corpora transmeare, illi verò secū
dum quosdam temporum περιόδους, nonnulli vt contigerit. Alij non vnā
animarum speciem sed duas, rationalem & irrationalem, quidam autem
multas, & tot quot animalium species. Cæterum Platonici circa hoc do
gma maxime dissident. Cū enim furibundas, & iracundas atq; raptrices
animas luporum & leonum corpora induere Plato dixisset, incontinentiæ
vero indulgentes, asinorum & id genus taliū asciscere corpora, hi quidem
propriè lupos, leones, & asinos intellexerunt, illi vero tropice locutum
opinati sunt, mores per animalia designantem. Nam Chronius in libro
περί τῆς ἀλυσενεσίας ita μετασώματωση vocat rōnalesq; omnes esse vult,
similiter & Theodorus Platonici in libro ὅτι πάντα ψυχὴ ἔσθω, & Porphy
rius.

¶ Afferitur opinio Iamblichi esse sana, qui secundum
animalium speciem, diuersas esse animas astruit, nullā
nisi hominis rationis capacem. Caput VIII.

Iamblichus autem contraria incedens via, secundum animalis
speciem, aniæ speciem esse dicit, species inquam diuersas. Scri
ptum deniq; ab eò est peculiare quoddam volumen, in quo do
cet, non ab hominibus ad rationis expertia animalia, neq; ab ir
rationalibus item ad homines transmigrationes fieri, sed ab animalibus ad
animalia & ab hominibus ad homines propter quod & mihi non modo
mentem Platonis sed & veritatem ipsam perbellè coniectura affecutus vi
detur, vt ex multis alijs demonstrari potest, ex his autem maximè. Nam
nullus rationalium motuum in rationis expertibus animalibus apparet.
Neq; enim artes, aut disciplinæ, aut consilia, aut virtutes, aut aliud intelle
ctualium quicquam in eis est. Vnde liquet illis nullam rationalis animæ
esse participationem. Etenim irrationalia existere rationalia, inconueni
ens est dicere. Cæterum quamuis infantibus in primis vitæ rudimentis so
lus irrationalis motus adest, animam tamen rationalem habere eos dici
mus, quoniā adulti rationis actū demonstrant. Rationis verò expers ani
mal, cum nulla vnquam ætate rationem declarat, superflue nimirū rationa
lem animam possideret, nihil sibi conducente rationali virtute. At nihil
superuacaneū ociosumve à deo productum esse, concorditer ab omnibus
est concessum, quod si hoc esset, frustra utiq; rationalis anima iumentis &
feris

A feris immitteretur, fupplius opus nunq̃ demonstrare valens, & certè eius, qui ineptam & inconuenientem corpori dedisset animam, existeret culpa. Neq̃ enim artificis hoc opus est, ordinem, harmoniam, & compaginem agnoscentis. Si verò quis secundum internam dispositionem, rationaliter moueri animalia dixerit, at figurationem ipsorum ad compositas, decentes, ingeniosasq̃ actiones esse ineptam: exemplo hominum id per suadere nitens, quibus manuum modo digitis recisis plurimæ artes deperunt, non dissoluit quod quærebatur. Quin idem manet inconueniens, q̃ deus scilicet non aptam corpori animam compegerit, sed superuacaneam, inutilem, opinationeq̃ frustratam, & per omnem ætatem ad proprias actiones obeundas impeditum. Præcipue cum assertionem hanc ipsi ex incertis & non concessis congerant. Vnde enim liquet secundum internam dispositionem rationaliter moueri animalia: Melius ergo est, unicuiq̃ corpori conuenientem animam esse insertam existimare, & nihil amplius secundum dispositionem animalia possidere præter naturalem simplicitatē, quæ in operationibus ipsorum visitur, vnaquæq̃ enim irrationalium species propria inclinatione ad vsum & actum, cuius gratia à primordio genita est, mouetur, & ad hanc congruam plasmationem habuit. Nō tamen omnifariam sine auxilio eam dereliquit conditor, sed unicuiq̃ naturalem industriam non rationalem intelligentiam indidit, quibusdam insup̃ vafriem inseruit, quasi artis imaginem & rationalis animæ vmbra, duplici sanè de causa, tum vt præsentis insidias deuitarent & futuras præcauerent, tum vt sibi inuicem omnem creationē copular et belleq̃ coagmentaret, quemadmodum iam dictum est: Quod autem ratione hæc non faciant, hinc clarum euadit, quoniam secundum speciem vnumquodq̃ animalis similiter eadē agit, neq̃ ipsorū operationes in multitudine variant, nisi secundum magis & minus, sed vna inclinatione tota species mouetur. Omnis enim lepus similiter cautē agit, & omnis lupus similiter astutus est, ac qualibet simia eodem modo humanos gestus imitatur, quod non in homine contingit. Nam infinitæ sunt humanarum actionum viæ. Liberum enim, & liberi arbitrij, rationale est, quare minime vna & eadem omnibus hominibus operatio, vt unicuiq̃ irrationaliū speciei. Hæc enim à sola natura ciuntur, naturalia autem apud omnes similiter sunt. At rationales actus, apud alios alij, & non ex necessitate, hi vero iidem vbiq̃. Cæterum si dixerint animam ob castigationem eorum quæ ante in humana vita perpetrauerat, in talia corpora submitti, ex posterioribus faciunt demonstrationem. Quor enim in animalium corpora quæ prima generata fuerunt, rationales immissæ sunt animæ: nam nullibi vtiq̃ in humanis corporibus peccauerunt, antequam illis insererentur.

¶ Galeni opinio refertur qui multas animas in corpore ponit vbi Author in fine per epilogum sua assert.

Caput IX.



Alenus autem admirabilis sane medicus, hac opinione persuaderi videtur, qui secundum vnamquamq̃ animalis speciem, diuersam esse animæ speciem putat, in fronte enim primi libri de partium vtilitate in hunc modū inquit. Et si hoc est, multæ ani-

G iij mali-

D. GREGORII NYSSENI

malium erunt particulae, hae quidem maiores, illae minores, aliae vero omni-
 fariam in animalium speciem indiuisibiles. Necessarium autem his omni-
 bus animam quae uis indiget, corpus enim huius organum, & propterea mul-
 tum à se inuicem animalium particulae differunt, quoniam & animae.
 Rursus autem in eodem libro procedens, de simia hoc addit. Et recte uti-
 que dō sapientissimè censor, aduersum te natura diceret, ridiculae animae
 bestiam corporis quoque ridiculam decuisse coagmentationem, ita sen-
 sit diuersis iuxta speciem corporibus, diuersas item inesse animas, & de
 his haecenus. Quoniam autem non corpus esse animam demonstraui-
 mus, neque harmoniam, neque *ἡρμῶνα*, aut aliam quandam qualitatem, quod
 substantia quaedam sit incorporea, ex his colliquescit, nam intellectualem
 esse ab omnibus est concessum. Quod si non corpus, neque accidens eam
 existere pater, nam incorporea est substantia, & nihil ex his quae in alio
 habent esse. Haec enim omnia sine subiecti corruptione & decedunt & re-
 cedunt, anima autem sequestrata corpus omnino corrumpitur. Ceterum eisdem
 uiuens, immortalem esse animam ostendet, si enim non est corpus, quod na-
 tura dissolubile & corruptibile monstratum est, neque qualitas, neque
 quantitas, aut aliud quicquam eorum quae intereunt, immortalem existe-
 re perspicuum sit. Extant autem apud Platonem & reliquos, copiosulae
 immortalitatis eius demonstrationes, quae tamē circuituionibus sublimes
 & captu difficiles sunt, vixque in ea philosophia nutritis cognobiles. Nobis
 autem ad asserendam animae immortalitatem, diuinorum eloquiorum
 sufficiet doctrina, fidem ex seipsa habens, cum diuinitus sit inspirata.
 Aduersus eos qui Christianorum libros suscipere dedignantur sat erit de-
 monstrare, nullum eorum quae intereunt, animam esse, quod si ita incor-
 ruptibilis est ergo & immortalis. Quare haec de quibus sufficienter dis-
 seruimus missa faciamus.

¶ De vnione animae ad corpus, quomodo videlicet vni-
 atur corpori, vbi egregie Platonis opinionem Ammoni-
 us tuetur.

Caput X.

 Varendum autem, quo nam pacto animae & corporis in anima
 ti fiat unio. Inexplicabilis enim est haec res, quod si non modò
 ex his, sed etiam intellectu consistit homo, longè erit inextrica-
 bilior. Omnia enim quae in vnus substantiae *ἑνὸς οὐσίης* coale-
 scunt, omnino vniuntur. Quae autem vniuntur, alterantur, & non manent
 quae prius erant, ut in elementis ostendetur. Vnita enim aliud quiddam
 fiunt, quomodo igitur corpus vnitum animae adhuc manet corpus, & a-
 nima incorporea existens & secundum seipsam substantialis corpori coa-
 gmentatur, & pars fit animalis, propriam substantiam seruans inconsu-
 lam & incorruptibilem: aut enim vniri animam & corpus atque coalterari,
 & utraq; simul corrumpi velut elementa, aut non vniri propter dicta inco-
 moda necessum est, aut adesse ut saltatores in chorea, vel calculum calculo,
 aut concreta esse & mixta ut aquam & vinum. Sed quod non possit adia-
 cere anima corpori in sermone de anima ostensum est. Tunc enim sola cor-
 poris pars animae adiacens esset animata, non coniuncta verò inanitata,
 cum non possit dici vnum quod secundum appositionem est, ut ligna, fer-
 rum

A rum, & id genus alia. Sed & mixtio vini & aquæ vtraque simul corrumpit, neque enim hæc concretio pura aqua est, aut vinum, & quauis secundum appositionem fiat, latentem tamen sensum habet *διὰ τὸ λεωτομερεῖς* mixtorum. Hoc autem vel hinc liquet, quod rursus ab inuicem possunt separari. Spongia enim madefacta purā aquam haurit & papyrus similiter, quæ autem certissimè sunt omnino vnita, sensibilibus dirimi impossibile est. Quod si vnita non sunt, neque adiacent, neque concreta immixtaque existunt, quam ratione animal vnum dicitur? Plato itaque propter hanc difficultatem non vult animal ex anima & corpore esse, sed corpore vi animam velut eo indutam, inest autem huic assertioni nodus. Quo pacto enim cum tali indumento anima vnum esse potest? nam tunica cum induto non est vnum. Cæterum Ammonius præceptor Plotini hanc quæstionem diluens, intelligibilia talem dicebat habere naturā, ut & vniantur his quæ possunt ea suscipere, quemadmodum corruptibilia & vnita insuper in confusa & non simul intereuntia maneat, ut quæ adiacent. Nam in corporibus sanè coalescentiū vnio alterationē efficit, quum in alia corpora transmutentur, veluti elementa in mixta, sanguis in carnem, & cibus in sanguinem ac reliquas corporis particulas. In intelligibilibus verò vnio quidē sit, sed alteratio inde non sequitur, non enim natum est intelligibile aliquod secundum substantiam alterari. Si autem deficit, in non ens corrumpitur, transmutationem verò nequaquam recipit, sed neque in non ens corrumpitur, non enim sic intelligibilia essent immortalia. Etcertè si anima vita existens in coagmentatione transmutaretur, alteratione minimè careret, neque esset ampliùs vita. Quid autem corpori conferres, si vitam ei non tribueret, non itaque in vnione anima alteratur.

B **C** Animam humanam sine sui confusione, sed secundum substantiam corpori vnitam, non esse ibi sicut in loco, verum secundum habitudinem, quia illud contineat.

Caput XI.

V M igitur demonstratum sit intellectilia secundum substantiam esse incorporea, necessario consequitur, si vniantur, non cum his quibus vniantur simul interire. Vnitur itaque & sine confusione ac impermixtim coagmentatur corpori anima. Vniri quippè eam ipsa cōpassio ostendit, totū enim animal ut vnū existens sibi ipsi cōpatitur. Inconfusile verò animā manere ex hoc liquet, quod in somno à corpore quodā modo sequestratur, & velut mortuū id saceredimittit, quod solum vita ne omnino suffocetur facit respirare. Contingit præterea per se ipsam in somnis agere eam, futura diuinando, & intelligibilibus sese applicando, idē accidit cum ea quæ sunt secundum seipsam intentè scrutatur. Etenim tunc prout potest à corpore seipsam abstrahens sibi relinquatur, ut ita apprehendat ea quæ sunt, incorporea enim existens vndique pertransit, vndique illabatur & se infundit, ad inconfusilium similitudinē corruptibilibus & materialibus intenta minimè corruptioni simul est obnoxia, suā puritatē ac naturam conseruans, & conuertens ea in quibus

Similitudo

versatur, in suis ipsius vitam, ab illis minimè versa. Nam sicut sol irradiatione sua aerem in lucē transmutat, lucidum eum reddens & vnitur aeri lux sine confusione simulq; diffusim, eodem modo anima corpori vnita omnino inconfusilis manet. In hoc solū differens, quoniā sol corpus existens & loco circumscriptus non est in omni loco, ubi lumen eius, sicut neque ignis. Hic enim in lignis quoque vel lucerna ligatus manet, vt in loco anima autem quum sit incorporea, & loco non circumscripta, tota per totū meat & lumen & corpus, & non est pars illuminata ab ea, in qua non tota adsit, non enim à corpore tenetur, sed ipsa tenet corpus, neque est in corpore, vt in vase vel vtre, sed potius in ipsa est corpus. Nam minimè à corporibus intelligibilia praepe diuntur, vtrū omne corpus permeantia à corporeo loco detineri nequeūt. Quae em̄ intellectilia sunt intelligibilia q̄q; loca habent. Nēpe aut in seipsis sunt, aut in subiectis intellectualibus, vt anima quādoq; in seipsa est, cū, scilicet meditat̄ & cogitat, quandoque autē in mente, cū intelligit alta & supramundana contemplan̄do. Cū igitur in corpore intelligibile esse dicitur, non in corpore velut in loco coexistere accipiendū est, sed tanquam in habitudine quōd adsit. Quēadmodū Deus in nobis esse dicitur, etenim cōplexu, inclinatione, & affectione, ligatā esse à corpore animā affirmamus, velut ab amica amante non corporaliter, neque localiter sed secundū habitudinē. Sine magnitudine enim existens tumorisq; expers & impertibilis, circumscriptione locali incircumscriptibilis est. Quod enim partes non habet, quo potest loco circumscribi? Quippe locus est terminus eius quod continet secundum quē locatum continetur. Si autē quis dicat ergo Alexandriae ac Romae & vbiq; est anima mea, non considerat se imprudenter de loco dicere. Etenim in Alexandria & quocunque alio in loco existere, est esse in loco. Non est autē in loco vniuersaliter sed in habitudine, non posse enim loco comprehendī demonstratum est. Cū itaque in habitudine loci alicuius vel negocij in loco existentis, intellectilium aliquod extiterit, abusuē id esse illic dicimus, propter operationem eius quae illic est, locum pro habitudine & operatione accipietes, cū enim dicere deberemus, illic operatur, dicimus illic est.

¶ Inducit vnionem verbi Dei ad humanam naturam, ex vnione animae nostrae ad corpus fuisse possibilem, Porphyrj testimonio. Ibiq; confutatur Eunomius haereticus.

Caput XII.



Aeterū hic sermo vnioni diuini verbi ad hominem maximè conuenit, secundū quam vnitus absque substantiae confusione mansit & incōprehensibilis, non secundū animae modū. Nam haec eorū quae multiplicantur existens, corpori propter familiaritatem quodāmodo cōpati videtur, & quandoque nominari, quandoque subijci. Deus autē verbū nunquā à cōmunionē vlla quae est ad corpus & animā alteratur, neque particeps est illorū imperfectiōis, sed tradens eis suae diuinitatis virtutē, manet idē quod erat & ante vnionem. Valde nouus certē est hic coitionis modus, vnitus enim est & manet omnisfariam im-

A immiscibilis, impermixtibilis, incorruptibilis & intransmutabilis, non simul patiens, sed solū cooperans, neque vna interit aut coalteratur, verū illa coniungens nequaquam minoratur ab eis, imò inuertibilis manet & sine cōmixtione, quū purus sit & omnis alterationis expers. Testis est Porphyrius qui aduersus Christianū dogma linguam suā mouit. Fortia nempe sunt inimicorum pro nobis testimonia, & nullam contradictionem suscipientia. Is ergo in secundo miscellanearū quæstionum in hæc verba scribit. Non est abnuendum, quin accipere possimus quandam rem, vt non simul in intellectu eius alia vel alia essentia cōprehendatur, quæ quidē res in sua propria natura post completam huius vel illius rationem maneat, cū qua sanè non fiat, sed suā naturalem per se seruet vnitatē, & (quod maius est) ipsa immutabili manente sua præsentia mutet ea quibus se coniunxit, pro sua operatione. Dicit autem hoc de vnitione verbi Dei ^{quæ} anima & corpore. Quod si de anima verus est hic sermo, quoniam incorporea existit, multò potius de verbo Dei, qui magis & incōparabiliter secundū veritatem est incorporealis. Quod apertè ora eorū qui vnitionē Dei ad hominem calumniari nituntur obstruit. Nā quod quidē dicere formidant, id multi ridiculum esse aiunt, sicut enim mortem eius existere incredibilem, ita vnionem quoque indecentem esse, generali scilicet naturæ, diuinam secundum coagmentationem vniri. Sed nos ex ipsiſcōpluriū vſi testimonio, hanc item finiuimus. Porro dicunt quidam & maximè Eunomiani, Deum verbum corpori tantū vniri esse non secundū substantiam, sed secundū vtriusque virtutes. Non enim possibile aiunt substantias illas vnitas manere & esse concretas, sed solū animæ & corporis virtutes, diuinis esse coniunctas virtutibus. Sensus autem omnino secundum Aristotelem virtutes esse dicunt, his ergo diuinæ virtutes concretæ vnionem operatæ sunt, vt ipsis placet, cæterū sensus corporales virtutes enunciantibus nemo astipulabitur. Quæ eū corporis propria sint, quæ animæ, quæ verò eius quod ex vtroque conflat, in superioribus clarè monstratū est, & certè sensationes esse sensus posuimus, ipsa autem sensoria corporis existere diximus. Melius ergo est secundū propriam & inconfusaneam incorporeorum naturam, substantialiter fieri vnionem, diuini in nullo læsa ab inferiori, imò hac solum proficiente ex illa. Natura enim quæ pura est & incorporea sine prohibitione per omnia incedit, per eam autem nihil, quare eò quod per omnia transit vnitam esse liquet, in eo quod nihil per ipsam sine cōfusione manere & impermixtibilem. Non probandus igitur est hic prior vnionis modus vt quibusdam gloriabundis viris videtur, sed natura est causa, nam suscepisse quidem corpus, secundum beneplacitum utique dixerit quis rationabiliter factum esse, vnitum autem non confundi in propriā Dei naturam, sed pro beneplacito assumentis, suam naturalem operationem exercere.

Gradus verò animarum & ascensiones & descensiones quas Origenistæ inducunt, nihil diuinis scripturis convenientes, neque Christianorum dogmatibus concordantes, relinquendæ sunt.

¶ Secundilibrī Gregorij Nysseni de Anima Finis.

Sancti

SANCTI PATRIS ^G GREGORII NYSSENI EPISCOPI,

Liber tertius de Elementis, ex quibus corpora
nostra constituuntur.

DE ELEMENTIS.

De quatuor humoribus ex quibus animalia & con-
stituuntur & nutriuntur, ac duplici partium genere in
animalium membris.

Caput I.



MNE corpus quatuor elementorum
est concretio, & ex his conflatur. Cor-
pora verò animalium sanguinem ha-
bentium proximè ex quatuor humori-
bus genita sunt, sanguine, phlegmate,
rubea cholera & nigra. Exanguium ve-
ro corpora ex alijs humoribus, & eo quod
sanguinis proportionem in eis obtinet.
Proximè quidem dicitur, id est, imme-
diatè ex ipsis. Vnde fit, ut quatuor hu-
mores quatuor elementorum sint con-
cretio, humorum autem consimilia mē-
bra, quæ sunt corporis particulae. Cæte- ^D

rùm terræ assimilant nigram choleram, phlegma aquæ, aerī sanguinem,
rubeam verò choleram igni, omnis autem elementorum concretio vel so-
lidum quid existit, vel humidum, vel spiritus. At Aristoteles corpora ani-
malium ex sanguine proximè vult generari, ab hoc enim & nutriri dicit
immediatè & augeri omnes animalis particulas, sperma in super ex sangui-
ne generationem habere. Sed quia ex vno & eodem minimè convenien-
ter durissima ossa, & mollissimam carnem & pinguedinē generari, Hip-
pocratem præferimus. Corpora animalium ex quatuor humoribus pri-
mò coagulari, ex terrestribus verò & *παχυμέροις* solidiora proximè gene-
rari, ex mollioribus item mollia. Sæpiusculè autem quatuor in sanguine
humores comperiuntur, ut in phlebotomijs videre est, nunc seroso phle-
gmate superabundante in eo, nunc nigra aut rubea cholera. Quare iam
nominati viri concordare quodam modo sibi inuicem videntur. Porro
earum quæ in animalibus sunt partium, hæc consimiles existunt, illæ verò
officiales, id est, similes partes sanè sunt *ὁμοιομερῆς*, duo membra cerebri,
nerui, medulla, cerebrum, os, dens, cartilago, adenes, id est, colligationes
membranæ, pili, ungues, carnes, venæ, arteriæ, tophus, pinguedo, cutis, &
quæ velut elementa proxima horum sunt, sanguis secundum quod san-
guis purus, phlegma, cholera nigra & rubea. Tenon quoque, nam ex col-
ligatione & nervosis vmbis compositus est. *τὰ ἀνομοιομερῆς* verò caput, tho-
rax, manus, pedes, & id genus alia hominis membra, non enim in caput di-
viditur

A

videtur caput, sicut nervus in nervum, vena in venam, & caro in carnem, Omne autem ἀνομοιομερον ἐκ τῶν ὁμοιομερῶν constat, ut caput ex nervis, car- nibus, ossibus & reliquis. Vocant autem hæc organica. Cæterum τῶν ὁμοιομερῶν definitio hæc est, quorum particula & toti & sibi inuicem sunt simi- les. Simile verò pro eodem hic oportet accipere. Porro non quodlibet ani- mal omnes corporis partes obtinet, sed sunt nonnulla mutilata. Nam hæc sine pedibus existunt, ut pisces & serpentes, illa sine capite ut cancri, cara- bi, & natatiliū quædam. Cum autem capite careant, in pectore sensus ha- bent. Alia pulmone vacant ceu ante retulimus, quæcunq; non respirat æ- rem, nonnulla vesica carent, ut aues, & omnia quæ non mingunt. Quæ ve- rò ostreata cutem obtinent, plurimorum membrorum expertia sunt, in paucis enim ad animalium naturam accedunt. Videntur autem quæ- dam etiam his quæ habent vacare, ut cerui rubeam choleram, id est, fel non habere putantur, quia in intestinis illam dispersam & occultam possi- dent, at homo sic & omnia & perfecta tenet, ut nequaquam aliter quàm sunt, omnia melius habere conveniat. Simili modo secundum positionē partiū in membris multa est animalibus differentia. Nam hæc sanè vbe- ra in pectore habent, illa in ventre, nonnulla sub coxis, & hæc quidem duo, illa quatuor, alia verò plura. Vberum enim multitudinem generato- rū numero natura ferè cōnumeravit. Si quis autē certius nosse ea voluerit, Aristotelis librum de historia animalium legat, neque em̄ propositi ope- ris est hæc talia nisi velut descriptiones quasdam & effigies exponere.

*pulmones in cancri
capite sunt.*

¶ De numero quatuor elementorum, & eorum qualita-
tibus, secundum quas ad se inuicem habitudinem & vni-
onem obtinent. Caput II.

B



De elementorum igitur sermonem transcamus consequenter in-
quisitum. Elementum quod mundanum, est quædam minima
pars concretionis corporum. Sunt autem quatuor, terra, aqua,
aer, ignis, secundum hunc dictum ordinem coordinata ab infe-
rioribus ad superiora corpora, & prima existentia & simplicia ut alia cor-
pora, etenim omne elementum, cum his quorum est elementum, vnius
generis existit, at principium non vnius generis est cum his quæ sunt. Ele-
mentum verò cum compositis ex ipso, eiusdem omnino generis existit.
Sed terram, aquam, aerem, & ignem elementa esse manifestum est, nam
summæ in his qualitates potestate & actu apparent. Nullum autem sen-
sibile elementorum merum est, & elemento non permixtum. Notha
em̄ effecta sunt paulatim adulterataq; quodammodo omnia hæc, & ad in-
uicem magis & minùs participant, quorum natura in mixtione quoque
clare conspicitur. Porro vnumquodq; elementorum secundum coniugati-
onem duas specificas qualitates habet. Est enim terra sicca & frigida, aqua
frigida & humida, aer humidus & calidus, iuxta sui ipsius naturam, ignis
verò calidus & siccus. Non tamen hæc qualitates secundum seipsas esse pos-
sunt elementa, ex qualitatibus enim incorporeis, nequit corpus consiste-
re. Sed neque corpora non summam habere secundum actum qualita-
tem possibile est. Nam aliter elementa essent infinita. Elementa verò se-
cun-

*Elementa sunt
in mixtura.*

cundum magis & minus qualitatem possidentia, non facile diiudicari que-
unt, quorum nam sint elementa, esse igitur corpus elementum, & quidem
simplex, ac secundum actum summas habere qualitates caliditatem, fri-
giditatem, humiditatem, & siccitatem necesse est. Hæ enim solæ qualita-
tes totam omnino transmutant substantiam. Aliarum autem qualitatum
nulla hoc agit. Neque enim album corpori appropinquans, id per totum
dealbat, ut calidum calefacit, & frigidum infrigidat, neque aliorum simili-
ter ullum. Caterum secundum contrarias duas qualitates elementa sibi
inuicem contraria sunt, ut aqua igni, frigida existens & humida, calido &
sicco, & terra aeri, frigida & sicca, calido & humido. Quia verò nisi medio
aliquo intercedente vinculo quod ea colligaret, ad inuicem contraria co-
pulari non possent, in medietate terræ & aeris sibi contrariantium statuit
aquam conditor, duas qualitates, ei dans frigiditatem & humiditatem,
per quas extremis copulata posset ea connectere. Nam frigiditate famili-
aris est terræ, humiditate verò aeri copulatur. Rursus, medium aquæ &
ignis contrariorum aerem ordinavit, humecta qualitate domesticum a-
quæ, calida verò igni, & ita contraria ad se inuicem per media quædam co-
agmentauit, quæ colligant seipsa & colligantur. Tale enim vinculum opti-
mum est. Vnumquodque igitur ipsorum secundum vnā qualitatem prio-
ri copulatur, per alteram verò posteriori, ut puta aqua frigida est & humi-
da, sed secundum frigidum terræ coniungitur priori secundum ascensio-
nem, per humidum verò aeri, posteriori, eodem modo aer humiditate
connectitur aquæ priori. Caliditate verò igni posteriori, & ignis per cali-
ditatem aeri copulatur priori, per siccitatem verò terræ, secundum reclina-
tionem & conuersionem ad extremum. Haud dissimiliter terra per
frigidum aquæ, per siccum verò igni secundum reclinationem. Nam ut
modo iuxta descensum & ascensum ad superiora & inferiora, sed etiam
secundum circularem habitudinem possideant elementa, ad inuicem quo-
dam modo extrema inflexit, ignem dico & terram. Etenim ignis solam
abiciens caliditatem, fit terra: quod ex fulminibus liquet. Descendens e-
nim ignis cum infrigidatus fuerit, ex superadustione fit lapis, idem omne
fulmen cum lapide & sulphure fertur. Est autem sulphur ignis infrigida-
tus non amplius calidus secundum actum sed potestate, & siccus actu.
At sola elementa secundum actum habent qualitates, alia verò omnia po-
testate, nisi elemento appropinquarint. Caterum ut nunquam deficient
elementa, & concretiones quæ ex ipsis sunt, sapienti artificio conditor sta-
tuit, ut & in se inuicem transmutarentur elementa, & in concreta ex ipsis,
ac rursus hæc in illa resolverentur, & ita ex mutua inter se sufficientia vel
successione, salua semper conseruarentur. Nam terra lutescens, fit aqua,
aqua verò densata & lutea effecta fit terra, sed calefacta & euaporata fit
aer, coactus autem aer densatusque fit aqua, & siccatus in ignem transmuta-
tur, abiciens verò siccitatem rursus fit aer. Est enim aer extinctio ignis,
& vapor aquæ calefactæ. Ex utrisque igitur manifestum, quod ex calidita-
te generationem habet, etenim calefacta aqua, ignis item extinctus, aer
fit. Est itaque secundum propriam naturam calidus, vicinitate autem quæ
ad aquam est & terram infrigidatur, ut inferiores eius partes ad terram
frigidæ sint, superiores verò ad ignem calidæ. Contingitque hoc propter
mollis

A mollitudinem aeris & facilem passibilitatem, velociter enim propriam naturam exuit atq; trāsmutatur. Ceterum Aristoteles duo esse genera aeris ait, hoc quidem vaporarium, quod euaporatione fit aquæ, illud autem fumeum, quod extinctiōe ignis generatur, & hoc sanè calidum esse, illud verò ubi quidem fit calidum existeret, procedens autem secundum ptem infriḡidari, atq; aquam fieri. Verum ut & alia quæ videntur inconuenientia effugiat, & præsertim q̄ altiora multumq; à terra distātia, frigidiora appareant, duplicem supposuit eius naturam.

¶ Quomodo ad se vniantur elemēta in corpore secundum Aristotelem, & de proprietate elementorum atq; habitudine secundum Platonem.

Caput III.



B **T** omnia corpora ex quatuor horum elementorum conuenientia generationem habent, & plantarum & animalium natura, quæ purissimam elementorum partem pro suis corporibus sibi asciscunt. Vocat autem hæc corpora Aristoteles naturalia, cum non secundum coaceruationem composita sint, sed tota vndiq; in vnionē concreta, & vnum constituent corpus. Ita enim vniuntur, ut non possibile sit ea discerni, videlicet aut terram, aut aquam, aut aerem, aut ignem, in eo separatim considerari, quia vnum quiddam & aliud quàm hæc, ex quatuor horum concursu genitum est, ut in tetrapharmaco emplastro. Etem̄ ut illic, aliud est hic emplastrum tetrapharmacum, quàm ea ex quibus cōfectum est, non similiter tamen, neq; enim per appositionem *λεωτομασπ* *σις* ut in hoc emplastro, elementa constituunt corpora, sed secundum trāsmutationem & vnionem. Rursus autem in elemēta resolvuntur corpora, cum corrumpuntur. Et hoc modo cōtinenter omnia permanent, & ad rerum generationem sufficiunt, neq; superabundantia vnquam neq; diminuta. Vnde alterius generationem, alterius quoq; corruptionem esse ait, & vnius corruptionem alterius generationem, non modo secundū animam ut prædictum est, sed etiam secundum corpus. At Plato censet tria quidem elementa in se inuicem trāsmutari, terram autem in trāsmutabilem manere. Assimilat enim vnicuiq; elemento figuram rectilineam, terræ cubicam, q̄ hæc inter figuras minime apta sit motui, aque difficilior mobilem, quæ icosiedra dicitur. Igni facilimè mobilē quam pyramidalem vocant, aeri verò mobiliorem aqua, sed immobiliorem igne quæ octedra appellatur. Proinde ex his figuris, tria elementa in se inuicem trāsmutari demonstrat, terræ autem hoc minimè accidere. Nam tres quidem pyramidem, octedram, & icosiedram, ex inæqualibus triangulis consistere, cubum verò ex æqualium angulorum triangulis. Quæcunque igitur ex inæqualium angulorum constant triangulis, hæc dissolutæ & rursus conuenientes inuicem trāsmutari queunt. Cubus verò dissolutus in aliquam trium aliarum figurarum transire nequit. Ex æquilateris enim triangulis consistit, ex quibus trium aliarum nulla constare potest. Neque rursus harum trium aliqua in cubum, corpora igitur speciebus his determinata, necesse est ita habere ad inuicem, ut illæ habebant, Ceterum nequaquā

H à trāsf-

transmutatiōe immunis remansit terra, sed diuiditur C
 non quidē transmutata, sed, vt ita dixerim, reelementata in ea quæ ipsam
 diuidunt. Rursus enim conueniens in seipsam remigrat quod in aqua vi-
 detur. Si em̄ in aquam pauxillulū terræ iniiciens cōmiscueris, dissoluitur
 in aqua terra. Si autē cessaueris turbare, quietē suscipiente aqua, subsi-
 det: haud aliter & de tota terra intelligere oportet. Non est autē transmu-
 tatio sed separatio mixtorū. Dicit insuper Plato ab acumine ignis solut
 terrā, quæ soluta in eum fertur, vel in aeris tumore, vel in aquā, scilicet
 cum ab aere aut ab aqua dissoluitur. Adserit autem secundū aliū mo-
 dum vnumquodq; elementū diuidendo tres habere qualitates. Ignē qui-
 dem acuitatē, raritatē, & motum. Alterari verò extremum elementorū,
 hoc est, terrā, secundū contrarias his qualitates, obtusitatem, densi-
 tatē, & quietē, vt sint secundum has qualitates contraria terra & ignis,
 aerem verò & aquā, quod non talis secundū coniugationē possiderent, ab
 extremorum vtroque qualitates suscepisse, & ita media elementa esse ge-
 nita. Recipiuntur em̄ duæ qualitates ignis, raritas & motus, vna autem
 terræ obtusitas, & constituitur aer, specificas habens qualitates, obtusi-
 tem, raritatē & motum. Rursus duæ accipiuntur qualitates terræ, obtu-
 sitas & densitas, ignis autē vna sola, motus inquam, & fit aqua, obtusitate,
 densitate, & motu specificata. Est igitur acuitas ad obtusitatē, sicut ignis
 ad aerē, & raritas ad densitatē, sicut aer ad aquam, motus itē ad quietē, vt
 aqua ad terrā, & sicut ignis ad aerē, ita aer ad aquā, & vt aer ad aquam, ita
 aqua ad terrā. Nata em̄ sunt plana ab vna mediatiōe contineri, hoc est,
 analogia, solida autē duabus. Porro secundum aliū modum elemen-
 ta qualitates habere dicunt. Nam terram & aquam grauitatem posside-
 re, secundum quam natura deorsum feruntur. At Stoici elementorum
 hæc actiua adserunt, illa verò passiua, actiua quidem aerē & ignem, passi-
 ua verò terram & aquam.

¶ De natura coeli, quod non sit ex quatuor elementis se-
 cundum Aristotelem, Et Platonis circa id opinio refer-
 tur & Apollinarij, vbi tandem per epilogum ostendis
 necessario esse quatuor elementa.

Caput IIII.



Aristoteles autem quintum inducit corpus, æthereum inquam,
 quod in circuitu fertur, nolens cœlum ex quatuor elementis ge-
 neratū esse. In circuitu autē ferri dicit hoc quintū corpus, quod
 circulari circūgyratione moueatur, quod Plato ex igne & terra
 manifestē constare adserit, ita inquit: Corporeæ speciei, & visibile &
 tangibile, quod sit esse oportet. Sine igne autem nihil vnquā visibile fiet,
 neque sine solido tangibile. At solidū nequaquā absque terra existit, præ-
 inde ex igne & terra huius vnīuersi corpus inchoans Deus fecit. Duo au-
 tem sine tertio benè consistere nequeunt, vinculo em̄ vtrunque coagmen-
 tanti opus est, vinculū verò optimum est, quod & seipsum & quæ colli-
 gantur, quā maximē vnū efficit. Huc autem conuenientissimē propor-
 tionata est perficere, vinculū dicens, media duo elementa ex huiusmodi
 præ

A. proportionem assumpta. At qui Hebræorum doctrinam colunt, de cælo & terra euariant. Nam hi quidem ferè omnes, ex nulla præcedente materia, genitum esse cælum & terram dicunt, quia Moyses ait in principio fecit Deus cælum & terram. Apollinarius autem vult ex abyſſo feciſſe Deum cælum & terram, verum abyſſi vt genitæ. Moyses de generatione cœli non meminit. In Iob autem dictum est, quod fecit abyſſum, ex hoc igitur cenſet omnia alia generata eſſe, non tamen ingenitam vult, ſed ante cuncta corpora productam eam eſſe, & præſumpſiſſe à conditore ad aliorum ſubſiſtentiam manifeſtationem. Vnde abyſſi *ὕλη*. Sed quomodo-
cunque hoc ſe habeat, nihil refert. Nam & ita omnium Deus conditor oſtenditur, ex non entibus feciſſe omnia. Aduerſus eos verò qui vnum ſolum elementum eſſe aſtruunt, terram, ignem, vel aerem, vel aqua, quæ ab Hippocrate dicta ſunt ſufficient. Si enim duntaxat vnum eſſet, nunquam doleret homo, neque enim eſſet à quo doleret ſi vnum exiſteret, quod ſi doleret, vnde nam eſſet quod ſanaret? oportet autem ægrum cum ſenſu tranſmutari. Si verò vnum ſolum eſſet elementum, non exiſteret vti que in quod tranſmutaretur, non tranſmutatum autem, ſed manens in ſe ipſo nequaquam doleret, etiam ſi ſenſibile foret. At quod patitur, ab alio quo pati neceſſe eſt. Si itaque vnum modò eſſet elementum, præter illius qualitatem nulla alia foret, à qua pateretur animal, quod ſi neque tranſmutari neque pati quiret, quoniam pacto doleret? Oſtendens igitur hoc impoſſibile eſſe ex conſeſſo inducit. Si autem doleret, vnde nam eſſet quod ſanaret? nunc autem non eſt vnum quod ſanat, ſed multa, minimè ergò ex vno elemento conſtituitur homo. Cæterum ex quibus ipſi conantur proprium quiſque communire dogma, hiſ maxime oſtenditur quatuor eſſe elementa. Etenim Thales aquam ſolam dicens elementum, demonſtrare nititur, reliqua tria ab hac generari. Nam hypotaſim eius terram fieri, quod *ἀεὶ τὰ πάντα ἐξ ὕδατος* eſt, aerem, quod tenuius autem ære, ignem. Anaximenes verò ærem ſolum ponens, oſtendere quoque tentat, alia elementa ex ære produci. Heraclitus item & Hipparchus Ponticus ignem adſerentes iſdem demonſtrationibus vtuntur. Cùm itaque & hi dicant ignem aliorum elementorum eſſe generatiuum, & iſte ſimiliter ærem, ille verò aquam, manifeſtè liquet, quoniam omnia elementa viciffatim ſe tranſmutant, inque ſe inuicem vertuntur, quodlibet horum elementum eſſe, neceſſariò conſequi. Quodcunque enim quatuor elementorum adſumpſeris, & hoc ab alio fieri comperietur.

¶ Tertij libri Gregorij Nyſſeni de Elementis.

F I N I S.

H ij Sancti

SANCTI PATRIS

GREGORII NYSSENI EPISCOPI,

Liber Quartus, de Viribus seu
potestatibus

ANIMAE.

De quinque sensorijs & de finitione sensus.
Caput I.



ORPVS animę organum existens, simul cum animalibus virtutibus diuiditur. Huic enim convenienter & apte compactum est hoc organum, adeo vt nulla eius virtus a corpore impediat. Proprias enim corporis partes ad actum, vnaquęq; animalis virtus sortita est, quod progrediens hic sermo indicabit. Nam anima artificis vicem obtinet, corpus verò instrumenti. Planē materia est circa quam versatur actio, opus autem est actio ipsa, Verbi gratia: vt materia subiacet mulier, circa hanc enim est actio. Fornicatio verò vel adulterium, vel matrimonium, actus est. Sunt autem sensoria quinque, sensus verò vnus omnium, qui per quinque organa, sensationes, hoc est, quę eis fiunt passionēs, cognoscit. Et enim in sensu maxime terrestri & corporeo, tactu inquam terrestrem naturam sentit, in *uocid* verò & omnium clarissimo visu *visiva*, in aeriformi scilicet auditu, aeris passionēs. Aer enim est vocis substantia, vel aeris percussio, sed & in spongiosoformi & aquaformi, gustu scilicet, saporē apprehendit. Vnumquodq; enim sensibile per familiare cognoscitur. Oportebat igitur secundum hanc rationem cum quatuor sint elementa, quatuor item esse sensus. Sed quia vapor & odorū genus in media natura est aeris & aquę (nam aer quidē *maxime* existit, aqua verò tenuius, quod ex *hæm* liquet, qui enim ea laborant, aerem sanē attrahunt per respirationem, vapores tamen & odores nequaquā sentiunt. Quippē propter obturationē quod crassius est, ad sensum non peruenit) hac de causa quintus sensus scilicet odoratus, a natura inuentus est, vt nihil eorū quę in cognitionē venire queunt, sensum effugiat. Ceterū non eū sensus alteratio, sed cognitio alterationis, alterantur em̄ sensus. Possumus autem ita definire sensum. Sensus est sensilium receptio. Verū hęc finitio minime sensus ipsius, sed operationum eius esse videtur, quā propter & hoc modo definiunt sensum. Spiritus cognitius & discretius a principaliore parte, scilicet cerebro, ad organa ordinatus, est autē & ita finire. Virtus animę, materialium diiudicatiua. Sensorium verò hoc est

A est membrum sensus hoc modo describunt, organum receptionis sensilium, & item aliter organum est membrum per quod sentimus. At Plato sensum dicit animæ & corporis ad exteriora communionem. Siquidem virtus animæ est, organum autē corporis. Ambo verò per phantasiam, id est, imaginationem, exteriorum sunt assumptiua. Porro functionum animæ hæc quidem sunt ἀρχὴ καὶ νόσος ἡρεσίου καὶ νόσος, aliæ autem inferiores & famulantes. Principales quidem sunt, cum excogitatum, tum disciplinæ perceptuum. Seruientes verò sensus ipsi, & secundum locum motus, & phantasticum. Breuim motus & vox velocissimè & firmiter sine mora voluntati obediunt, nam intellectu simul & secundum idem & volumus & mouemur, nullo medio tempore voluntatis & motus, sicut in motu digitorum videre contingit. Sed & naturalis quidem morus, & quæ passiones vocantur sub imperio excogitatum sunt.

De visu quomodo fiat. Caput II.



Visus æquiuocè & sensorium, hoc est, oculus & virtus sensitua dicitur. Hipparchus autem ait radios ab oculis extensos, sine suo, velut manuū palpatione, exteriora corpora tangentes, susceptionē eorū ad vsum reddere. Geometrae verò conus quosdam ex coincidentia radiorum factos subscribunt, qui per oculos emittuntur. A sunt enim dextrum oculum ad sinistra radios mittere, sinistram autem ad dextra, ceterū ab eorum coincidentia conū perfici. Vnde multa simul visibilia comprehendere visum, sed illa certissimè quidē, ubicunq; radij coinciderint. Ita deniq; sæpiusculè pauimentū aspicientes, quodd in eo numisma faciat non videmus. Intuentes verò continenter donec radiorum commissiones in illa parte factæ fuerint ubi numisma facit, tunc in eius considerationem incidimus, tum primum attendere incipientes. At Epicurei simulachra eorum quæ apparent, seseingere oculis adferunt. Aristoteles verò idolum non quidem corporeum, secundum qualitatem, per alterationem aeris qui in circuitu est, à visibilibus usq; ad visum deuenire censet. Verum Plato ὁ δὲ συνάγει τὰς ἀρχὰς fieri arbitratur, ea quæ ex oculis est luce defluente ad vnum extrinsecum aerem ea quæ à corporibus est luce obuiam relata, ea verò quæ circa mediū aerē est, facillè effusili vertibiliq; coextensis signiformi visus virtuti. Ceterū Galenus concorditer cum Platone in septimo consonantiæ libro de visu differit, sparsim quodammodo scribens ita: Si enim demum ad oculum particula aliqua, vel virtus, vel spectrum, vel qualitas corporum quæ videntur, perueniret, nequaquam eius quod videtur, magnitudinē cognosceremus, vputa montis (si ita contigerit) maximī. Tam magni enim idolum, nostris oculis incidere omnifariam est irrationabile. Sensum quoq; & visuum spiritum, quum emissus fuerit non est possibile tantam fortitudinem sortiri, vt rei visæ circumfundatur. Relinquitur itaq; aerem qui in circuitu est, tale organum nobis fieri, pro tempore quo videmus, & eū causam esse, vt in corpore tanta vis existat, tantusq; spiritus. Hoc enim pati videtur circundans nos aer. Nam claritas solis tangens superiorem extremitatem aeris, transit ad virtutem. Et claritas quæ per visuos nervos fertur, substantiam quidem obtrinet spiritualem, incidens autem in aerem

H iij cir-

circundantem, & prima sui immissione alterationem operans, pergit deinceps, secum retinens eam, donec reluctans, corpus incidat. Fit autem aer organum oculo ad eorum quæ videntur cognitionem tale, quale cerebro nervus. Quare quam habet rationem cerebrum ad nervum, hanc obtinet oculus ad aerem solari claritate animatum. Quoddam verò appropinquantibus corporibus aer natus sit assimilari vel hinc clarè dilucet, quoddam producto lumine, vel lucida argenti massa in medium allata, statim alterascit aer. Cæterum Porphyrius in libro de sensu, neque conum, neque idolum, neque aliud quicquam videndi causam esse ait, sed animam ipsam quæ potest visibilem seipsam cognoscere, esse visibilia, eò quoddam anima constringat omnia quæ sunt, & eò quoddam omnia sint anima quæ diuersa corpora continet. Vnam enim volens esse omnium animam, quæ rationalis existat, decenter ait seipsam in omnibus quæ sunt cognoscere.

¶ Visum & sensus alios cognoscere sensibilia communia. Et quod vnus sensus defectum alterius corrigit, singulorum autem ipsa ratio. Caput III.



Visus autem secundum rectam lineam videt, secundum primam verò rationem colores sentit, cum eis agnoscens & coloratum corpus, magnitudinem, figuram, locum in quo est, interuallum, numerum, motum, quietem, asperum, leue, æquale, inæquale, acutum, obtusum, & visum siue aquosa sit, siue terrestris, puta humida aut lieca. Ergo proprium eius sensibile est color. Per solum enim visum colores suscipimus, confestim autem cum colore & coloratum corpus, & locum in quo id esse contingit quod videtur & spatium medium, tum eis qui videt, tum eius quod videtur. A quibuscumque enim sensibus simul sentitur corpus, ab eisdem mox & locus vna cognoscitur, vt à tactu & gustu. Verum hi tunc solum cum appropinquarent corpori simul sentiunt, præter alios sensus quibus de in sequentibus dicemus, visus autem & à longè. Cum verò propria sensibilia à longè suscipiat, spatium quoque videre solum necessariò consequitur. At magnitudinem tum modò dinoscere vallet, cum quod apparet, per vnā immissionem comprehendere poterit. Cæterum vbi maius est quod videtur, quā vt secundum vnā immissionem concipiatur, ibi & memoria & mente indiget. Per partem enim id considerans, & non simul totum, ab alio in aliud transire cogitur. Et quod excidit, semper secundum transitum sensibile est, quæ verò antea visa erant, memoria seruat, ac coniungit vtrique mens, & quod sensibile, & quod memorabile. Magnitudinem itaque bifariam comprehendit, nunc quidem solus, quandoque verò cum memoria & mente. At numerum rerum visarum, si supra tria vel quatuor secundum vnā immissionem videatur & motum & figuram, & multos habentia angulos, nunquam solus, sed semper cum memoria & mente. Quinque enim & sex & septem & plura sine memoratiua vi coadunare non potest. Quare neque sex angulos habentia & octo & pluribus angulis præditas figuras. Sed & in motu qui secundum transitum fit, hoc quidem sortitur prius, illud verò posterius. At vbi prius est & secundum & tertium, hoc memoria sola conseruat. Sursum

A sum verò & deorsum, æquale & inæquale, similiter asperum & leue, acutum & obtusum communia tactui & visui sunt, qui soli etiam locum cognoscunt, ad quod mente opus habent. Id modò enim quod secundum vnã immiessionem sensui incidit, solo sensu indiget. Quod autem secundum plures, tum memoria, tum mente, vt iam monstratum est. Ad profundum vsq; transparentium re vera natus est; peruenire visus, aerem quidem primò & maxime totum pertransit, deinde aquam quiescentem & puram (piscis enim natantes videmus) demùm per vitrum, perq; alia scilicet illuminata, & est hoc quoque eius proprium. Atqui neminem decipiat, calidorum assumptionem esse visum, quòd ignem videntes, calidum etiam existere sciamus. Si enim ad visum, huius feceris reductionem, comperiesq; quando visus primò ignem considerauit, solius coloris & formæ habuit susceptionem. Cum verò tactus superuenisset, calidum quoque esse cognouimus, quod à tactu assumens memoria conseruauit. Nunc igitur cum ignem videmus, nihil aliud intuemur, quàm formam ignis & colorem, mens autem cum his quæ videntur, per memoriã caliditatem quoque concipit. Eadem ratio est in malo pomo. Si enim non à solo colore & forma, sed ex odoratu, & secundum gustum qualitate malum specificatur, clarè liquet, quòd minimè hoc assumens visus, malum esse nouit, sed anima memoriã, quæ ex odoratu est & gustu, retinet. Nã simul ac viderit cum forma & colore, hoc quoque simul considerat. Cum itaque cereum malum, putamus verum esse malũ, minimè visus decipitur, sed mens, visus em̃ in proprijs sensibilibus non fallitur. Quippè colorem & formam nouit. Ergo è sensibus tres, visus, auditus, & odoratus, exteriora & non appropinquantia per medium aerem adsumunt. Gustus autem non aliter sentit, nisi sensibili appropinquaret. Verùm tactus ad vtraque se habet, etenim appropinquans corporibus, & per medium quandoque virgam sentit. At visus nonnunquam aliorum sensuum attestatione indiget, quãdo quod apparet ad deceptionem ingeniosè concinnatum fuerit, vt in pictura. Visum enim picturæ eminentijs & circulis non existentibus decipere solent. Et certè, in hunc modum res habet, vbi ad discretionem maxime quidem tactu opus est, quandoq; etiam & gustu vel odoratu, vt in cereo malo. Sed secundum seipsum nonnunquam, quæ apparent, manifestè & certè representat, quando scilicet non à longè videt. Turrim denique quadrangulam, vt rotundam eminè intuetur. Insuper fallitur cum per nebulam & fumum aspicimus, vel per simile, quod visum turbet, & quũ per aquã agitã intuemur. Etenim remũ in mari vt fractum videt, similiter cum per transparentem aliquam materiã aspicit, quod in speculis, vitro, & id genus alijs accidere solitum est, vel cum celeriter mouetur quod videmus. Conturbat enim visum citatus motus, vt rotunda dicat quæ minimè rotunda sunt, & quiescentia quæ mouentur, vel cum mens alijs intendit, vt dum proponit quis amicũ conuenire, & iam alloquuturus præterit eum, eo quòd mens alijs distrahatur, neque est hic error visus, sed intellectus. Nam hic quidem vidit & annunciauit, intellectus autem representatis non intendit. Postremò visus ad manifestam discretionem quatuor opus habet, illaeso oculo, moderato motu, iusto spatio, & aere puro atque claro.

De tactu qui sortitus est totum corpus, & eius certitudine ac subtilitate. Caput III.

DVplex vnumquodq; aliorum sensuum membrum conditor fecit & loco aliquo corporis circumscripsit. Etenim oculos duos, & aures duas, & foramina odoratus item duo in nare constituit, sed & linguas duas omnibus animalibus inseruit, verū his quidem discretas, ut serpentibus, alijs autem unitas, ut hominibus. Idcirco & duos anteriores solius cerebri ventriculos ordinavit ut ex utroque ventriculo sensibiles nervi demissi duplices faciant sensationes. At duplices eos constituit propter abundantem procurationem, ut altero patiente qui relinquitur sensum conseruet. Pluribus verò sensibus corruptis, nihil in vita læditur animal, sed tactu deperdito simul & ipsum perit. Tactus enim solus est sensibus, omni animali communis est. Nam omne animal tactum habet, minime autem reliquos sensus omnes quælibet sortiuntur, sed hos vel illos quædam, perfectiora tamen omnibus prædita sunt. Cum igitur in hoc periclitetur animal, ut sit vel pereat, non vnam particulam corporis à conditore sortitus est tactus, sed vniuersum animalis corpus. Præter ossa enim ungulas, cornua, colligantias, pilos, & id genus alia quædam, omnis particula corporis tactum adsumit. Proinde vnumquodq; sensoriorum duplices habere sensationes contingit, vnam quidem propriorum sensilium, alteram verò tactus, ut organum visus. Etenim colores diiudicat & calida comprehendit, sed hæc certè sentit, ut corpus, colores verò ut visus, idem circa gustum, odoratum, & auditum accidit. Cæterum quomodo totius corporis est tactus, si ab anterioribus cerebri ventriculis dicimus esse sensationes? An non manifestum est, nervis ex cerebro descendentibus & per totum corpus disseminatis, tactus sensationem aggenerari? Quod verò sæpiusculè oblatso pede à spina, pili capitis cōfestim inhorrescant, optati sunt quidam, passionem vel sensum passionis ad cerebrum remitti, & ita sentire. Sed si hoc verum esset, non utique doleret vulnerata particula, sed cerebrum. Melius itaque est dicere, nervum esse cerebri, portunculam enim quædā est cerebri, qui animale spiritum ex seipso semper habet, sicut ignitum ferrum possidet ignem, ea propter ubicunque nervus sensitivus innatus est, illa pars sensum ab eo suscipit & fit sensitiva. Neque fortassis inconueniens est dicere, ad principium nervorum, id est, cerebrū, non remitti passionē sed sensatiunculā aliquā, & passionis annunciationē. Est porro propriū sensibile tactus calidū & frigidū, molle & durū, lubricū & aridū, graue & leue, per solum enim tactū hæc cognoscuntur. Cōmunia verò tactus & visus, acutū & obtusum, asperū & leue, siccum & humidū, crassum & subtile, sursum & deorsum, insuper & locus & magnitudo, cū eiusmodi fuerit, ut secundū vnam tactus immisionē comprehendatur. Quinetiā densum, rarū & rotundū si parū sit, quasdā alias ite figuræ, & motū appropinquantis sibi corporis sentit, memoriæ & mentis adiutoria. Eodem modo & numerum, sed vsque ad duo aut tria, si modò vel tria faciliè comprehendere possit. Visus autem magis quàm tactus hæc percipit, sicut & æquale & inæquale, quæ sunt de genere levis & asperi. Nam durities inæqualitati mixta, asperitatem æqualitas verò densitati con-

A coniuncta leuitatem constituit. Proinde ex iam dictis abundè liquet, magnam communionem hos duos sensus adinuicem habere. Etenim alterius errores alter corrigit, vt in pictura visus eminentias quasdam videt & naris & aliorum membrorum, tactus verò superueniens, eius errorem arguit. Sicut autem visus semper & super omnia per medium aerem cernit, ita tactus per medium baculum, dura, mollia & humida sentit, sed collatione quadam & cum mente. Porro certissimum hunc sensum homo possidet, hoc enim & gustu reliqua animantia superexcellit, & si in alijs tribus sensibus euincitur. Aliud quippè animal secundum alium ex his tribus hominem superat, sed canis in tribus simul, acutius enim audit & videt, & olfacit, quod ex canibus viam inquirentibus liquet. Cæterum totum corpus, sensorium est tactus (vt ante diximus) maximè verò manuum interiora, & magis adhuc extrema digitorum, quos velut certissimos tactus cognitores habemus. Non enim apprehensionis modò organum conditor manus ipsas ordinauit, sed & tactionum. Ea propter & cutem subtiliorem habent, & musculum ex toto intus substratum ac pilorum expertes sunt, vt magis tactilia suscipiant, ne autem pilos ederent, suppositus musculus causa fuit. At qui manuum duriores, ad retentionem valentiores sunt, molliores verò ad tangendum certiores. Quemadmodum nervorum duri quidem ad motum, molles verò ad sensum sunt aptiores. Hi porro tactus sunt organa, per hos enim tactus fit sensatio. Insuper visum in anterioribus secundum rectas lineas cernere diximus. Odoratus verò & auditus, non secundum rectam modò, sed vndique cognoscunt, vt tactus & gustus, neque secundum rectas lineas, neque vndique, sed tunc solū cum proprijs sensibus appropinquant.

B.

De gustu, auditu, & odoratu.

Caput V.



ST autem gustus saporū receptiuus, organa verò eius, lingua & magis huius extrema particula, præterea & palatum, in quibus sunt, nerui ex cerebro dilatati, qui factam assumptionē præcipi, hoc est, cerebro renunciant. Saporum qualitates quæ gustatuz dicuntur, sunt hæc, dulcedo, acuitas, acedo, stypticitas, austeritas, amaritudo, salitas, pinguedo, has enim gustus dinoscit. Cæterum secundum has qualitates, aqua sine qualitate esse dicitur, eò quod nullam harū in gustu ostendat. Secundum alias enim pura frigiditatem & humiditatem sibi connatā habet qualitatem. Stypticum autem & austereum secundum magis & minus ab inuicem differunt. Ergo gustatuz qualitates simplices, hæc solæ ferè dicendæ sunt. Compositæ autem infinitæ. Vniuscuiusque enim speciei & animalium & plantarū propriæ qualitates existunt, quippè aliam (si ita contingat) suillæ carnis & caprinæ item aliam qualitatem percipimus. Ideoq; non edocti qualisnā sit allata caro, in gustu agnoscimus. Hoc autem nequaquam eueniret, nisi diuersa esset vniuscuiusque gustabilium qualitas. Vnde cum infinitæ sint, & omnino ab inuicem differentes, nullus eas generatim comprehenderit, etenim in quibus vna quæpiam simplicium qualitatum dominatur, in his secundum vnitorum speciei differentia cognita est, in caricis itaque & vuis passis, & dactylis dulcedo prædominatur. Aliam autem specierum differentiam gustus discernit,

nit. Auditus verò sonorum & vocum est apprehensiuus, dinoscit igitur eorum acuitatem grauitatemq; leuitatem & asperitatem atque magnitudinem. Organa autem eius sunt, cerebri molles nervi, & aures. Sed ex his maximè quod cartilagosum est, ad sonitus enim & voces apta est cartilago. Verum solus homo & simia non mouent aures, reliquis in vniuersum, modò aurita sint, eas mouentibus. Odoratus autè per nares fit, transmittentes ad cerebrum euaporationes. Terminatur autem ad terminos anteriorum ventriculorum cerebri. Hi enim cum natura vaporatiui existant, euaporationes facillè deprehendunt. Dictum autem est superius, vnumquodq; sensorium secundum similitudinem quandam & familiaritatem propria sensibilia cognoscere, non tamen cerebrum huic sensui, sicut alijs sensorijs, neruum sensitium summisit, sed in termino suo nervorum eius usum adimplet, & vapores suscipit. Vaporationum verò communissima differentia est, bonus odor & malus odor, & medium horum, quod neque bene olet, neque foetet. Fit autem bonus odor humidis quæ in corpore sunt, exactè digestis, medio modo, media fit dispositio, cū verò nequaquam vel minùs digeruntur, malus odor aggnitur.

De viribus interioribus, imaginatiua, cogitatiua, & memoratiua. Caput VI.

Illæcantur autem animales virtutes in imaginationem, intelligentiam & memoriam. Imaginationis virtus est irrationalis partis animæ, quæ & sensus dicitur, per sensus corporeos agens. Imaginabile verò est, quod imaginationi obijcitur, vt sensui sensibile & visui visibile. Imaginationis itaque animæ, passio est partis animæ ratione carentis ab imaginabili facta. Phantasma autem inanæ passio est in particula animæ rationis experti, à nullo imaginabili producta. Cæterum Stoici quatuor hæc ponunt imaginationem, imaginabile, imaginatiuum, & phantasma. Imaginationē quidē adserentes, animæ passionem quæ in ipsa moratur, & facit imaginabile. Cū enim albedinem viderimus, fit in anima passio ex eius assumptione. Quippè sicut in sensibus fit passio cū senserint, ita & in anima cū cogitauerit, rei intelligibilis speciem in seipsa suscipiens. Imaginabile verò est, quod sensilem imaginationem efficit, veluti in albedo, & omne quod animam ciere potest, at imaginatiuum inanem sine imaginabili attractionem vocant. Phantasma autem vanam & inanem conceptionem quam per imaginatiuum haurimus, vt in sanis & melancholicis accidit. Discrepant verò hi in nominum euariatione. Porro organa eius sunt cerebri anterioris ventriculi, & horum animalis spiritus & nervi ab eodem foti, atque apta sensoriorum compages. Imaginationis itaque, & sensuum exteriorum, virtus, organa, particulae & harum tum communio tum differentia, vt par fuit, & tanquam sub compendio sufficienter explicata sunt. Cogitatiuæ virtutis in genere sunt, discursus, dispositiones, prosecutiones & fugæ, atq; concitationes ad agendum: at in specie, intellectualiū intellectiones, virtutes, disciplina, artium rationes, consultatiuū & intellectiuū. Hæc autē est quæ per somnia nobis futura diuinantur, quā solā vaticinationē Pythagorici verā esse dicunt, Hebræos sequuti. Organum verò huius, medius cerebri ventriculus, & ani-

A animalis spiritus qui est in illo. Virtus memoratiua, est memoriæ & recordationis causa & promptuariū. Memoria verò, vt Origenes ait, imaginatio est, ab aliquo sensu secundum actum apparenter relicta, vt Plato autē vult, conseruatio sensus & intelligentiæ. Anima enim res sensibiles per sensoria apprehendit, & fit opinio, intelligibilia verò per intellectū, & gignitur intelligentia. Cū igitur simulachra & formas eorum quæ opinata est, & eorū quæ intellexit conseruat, memorari dicitur. In his tamen Plato, minimè eam quæ propriè est intelligentiā dicere videtur, sed cogitationē. Nam sensibilia secundum seipsa memorantur, intelligibilia verò per accidens. Nempè & excogitabiliū memoria ex præassumpta sit imaginatione. Propriè verò intelligibilia quoniam didicimus vel audiuius, memoramus, at substantiæ eorū memoriā non habemus. Neque enim ex præcedente imaginatione intelligibiliū est perceptio, sed ex disciplina vel naturali cognitione. Quod si memorari dicimur, quæ prius sciuius, vel audiuius, aut aliter cognouius, hoc autem prius ad præteritū tēpus relationē haber, clarè elucescit, memorabilia esse, quæ fiunt & corrūpuntur in tempore consistentia. Et est quidē absentium memoriā, non tamen sit ab absentibus. Porro reminiscentiā vocatur, cum inter memoriā mediā intercesserit obliuio. Est enim reminiscentiā memoriæ ademptæ restauratio, corrūptæ autē ab obliuioe. Est verò obliuio, memoriæ abiectio, sed hæc quidē est continua, alia autē quod ad aliquod temporis interuallū, cuius est reminiscentiā. Insuper alia reminiscentiā cōperitur, quæ non est sensibiliū & intelligibiliū, sed naturalium intentionum obliuio. Naturales verò dicimus intentiones, quæ sine doctrina omnibus adsunt, vt esse Deum, quam Plato idæarum esse rememorationē asseruit, quid autem sit idæa in sequentibus dicemus. Ergo imaginatiua virtus accepta à sensibus materiali specie, ea quæ apparent excogitatiuæ tradit. Excogitatiua verò vel discretiua, adsumens & dijudicans vi memoratiuæ transmittit, cuius organū est posterior ventriculus cerebri, quē *ωστερικαλίδας* & *πνευματικαλίδας* vocant, atque animalis spiritus qui in eo est.

B Quo pacto varijs modis lædantur sensus interiores, & destituantur. Quibus diuisio duplicis verbi interioris & exterioris annectitur. Caput VII.



Via autē anteriores ventriculos cerebri, sensuū principia & indices esse diximus, discretiui verò eū qui mediū est, & memoratiui posteriorē, si in hunc modū res habeat, ostendere est necessarium, vt non videamur temerè & irrationabiliter dictis credere. Sufficientissima autē demonstratio est, quæ ex ipso particularū actu assumitur. Nam anterioribus solū ventriculis secundum quemcunque modum oblatis, sensus quidem impediuntur, dijudicatiua verò vis salua adhuc manet. At cū mediū ventriculus solū labefactatur, discretio quidem fallitur, sensoria verò secundum sensuū naturam incolumia manent. Quod si anteriores ventriculi & mediū quid patiantur, discretio simul cū sensibus absconditur. Labefactata autē pareccephalide, memoria sola degit, sensu & discretioe nequā læsis. Si vero cū anterioribus,

& medius & posterior aegrescat, tum sensus tum discretio atque memoria simul corrumpuntur, quin etiam periculum non abest ut totum animal pereat, quod ex alijs passionibus & multis grauibz casibus, maxime autem phrenesi manifestarium euadit. Qui enim hac laborant, sensibus certe integris sunt, discretionē solum læsa & mente. In hunc modum Galenus refert, phreneticum quendam cum surgens vitrea vasa arripuisset & ad fenestras concito gradu processisset, quemuis eorum qui illac iter facerent, singula vasa nominatim vocando interrogasse, si hoc vel illud proijci vellent. Transeuntibus verò ludum esse putantibus, & se velle dicentibus, accipiens ipse singula vasa eiecit. Hic sensibus quidē sanus erat, sciebat enim vasa esse, mente autem & discretionē aegrotabat. Alij verò inanem habent imaginationem, videre existimantes quæ non vident, in reliquis tamen secundum rationem sapiunt, hi anterioribus ventriculis læsi sunt, medio incolumi manente. Denique cuiuslibet membri operationes ex passionibus id sequentibus impediuntur. Quippè in illo actu læditur animal, quem natum est agere membrum quod labefactatur, ut pede ob læso in ambulando impedimur, hunc enim pes habet actum. Hæc igitur vna quidem diuisio est animalis virtutis, cum qua simul quædam corporis partes diuiduntur. Alij verò secundū alium modū est diuisio rationalis animæ, videlicet *ἐνδ' αὐτῆς λόγος* & *προφορικὸς λόγος*. Est autem mente conceptum verbum, motus animæ qui in excogitativa facultate sine aliqua voce fit. Vnde sæpiusculè silentes totū sermonem apud nos ipsos percurrimus, & in somno colloquimur & disputamus. Secundum hoc autem maximè *λογικοί* omnes sumus, Non enim perinde secundum prolatū verbum ac per hunc rationales existimus. Etenim qui ex natiuitate sunt muti, & qui propter passionem vel aegritudinem vocem amiserunt, nihilo sciens sunt rationales. Verbum autem prolatum in voce & dicendi proprietate actum habet. Porro organa vocis sunt multa. Siquidē in *μεσσωλεύγοις* interni musculi, thorax, pulmo, trachea, arteria, faux, & horum maximè cartilaginofum, quod est secundum recurrentes nervos & plectrum linguæ, & omnes hæc particulae, musculi exufflationis sunt organa. Loquelæ verò organum os, nempe in hoc plasmatur, formatur & quasi figuratur loquela, lingua & gurgulione plectri similitudinem obtinentibus, palato sonum faciente, dentibus & oris apertione velut in lyra chordarum implentibus vsus, naso denique ad bonam & item malam sonoritatem conferente, ut in cantantibus colliquescit.

¶ Diuidit vires animæ siue partes, ut irrationales eius particulas eliciat, obtemperantes tñ rationi concupiscibilem, scilicet, & irascibilem, & de eorum organis. Ac de affectionibus in summa.

Caput VIII.



Liter autem animam in virtutes vel species vel partes diuidunt in vegetatricem vim quæ & nutritiua & passiuia dicitur, & in sensitivam. Organa autem vniuscuiusq; harum hæc quidem dicta sunt, alia verò in subsequentibus referentur. At Zeno Stoticus octuplicem ait esse animam, dirimens eam in principalem vim & quinque

A que sensus, & in vocalem & virtutem spermaticam. Panatius verò phlo-
 sophus vocalem quidem vim, voluntarij motus partem esse censet, rectis-
 simè dicens. At spermatica virtus non est animæ pars, sed naturæ. Cæterū
 Aristoteles in physicis quinq; esse dicit partes animæ, vegetatiuam, sensi-
 tiuam, motiuam secundum locum, concupiscitiuam, & excogitatiuam.
 Vegetatiuam vocans quæ nutrit & augere & generare facit & corpus for-
 mat. Vegetatiuam autem etiam nutritiuam nominat, totum à potiori p-
 te s. à nutriente appellans, à qua & aliæ partes plantatiuæ virtutis existen-
 tiam sortiuntur, ita quidem in physicis. At in Ethica in duo prima & ge-
 neralissima diuidit naturam, in irrationale, & rationale. Subdiuidit aut ir-
 rationale in obediens rationi, & non obediens. De rationali itaq; in supe-
 rioribus dictum est, de irrationali verò nunc disputatiōem adsumemus.
 Sunt, qui secundum seipsam affirmant esse irrationalem vim, vt irrationa-
 lis anima existit, & non partem rationalis, primum quidem nam secundū
 seipsam in rationis expertibus animalibus inuenitur. Vnde liquet quoni-
 am perfecta quæpiam est, & non pars alterius. Deinde, quod inconuenien-
 tissimus sit, rationalis animæ partem esse vim irrationalem. At Aristote-
 les & partē esse dicit & virtutem, & in duo subdiuidi, ceu dictum est. Vo-
 cat autem hanc communiter passiuam & concupiscitiuam, cuius re vera
 est voluntarius motus. Cōcupiscentia enim motus principium existit, per
 concupiscentiam nempe animalia ad eum motum feruntur, qui secundū
 impetum est. Porro irrationalis virtutis, hæc quidem non obedit rationi,
 alia vero obedit. Rursus obediēs rationi in duo secatur, in appetitiuā vim
 & irascibilem. Sunt autem organa appetitiuæ quidem virtutis, epar quæ
 est secundum sensum. Irascibilis verò cor, durior particula & motum va-
 lidum suscipiēs in durum famulatum & fortem impetum præordinatū,
 quemadmodum epar quoq; molle viscus, mollis item desiderij organum
 factum est. Cæterum hæc vires rationi obediētes vocantur, quoniam na-
 tæ sunt rationi obtemperare & subiici atq; moueri, prout ratio ipsa iusserit,
 in hominibus secundum suam naturam se regentibus. Sunt autem & hæc
 passiones substantiæ animalis constitutiue. Sine his enim vita non con-
 stat, quare cum æquiuocè dicatur τὸ πάθος, distinguenda prius est æqui-
 uocatio. Dicitur itaq; passio, quæ corporalis est, vt ægritudines & vlcera.
 Dicitur insuper passio siue affectio, quæ ipsius animalis est, de qua nūc hic
 sermo, vt concupiscentia & ira. Est verò cōmuniter quidem & generatim
 animalis passio, quā voluptas sequitur & dolor. Sequitur enim passio-
 nem dolor, neq; ipsa passio existit dolor. Nam si hoc esset omne quod pati-
 rur etiam doleret. Nunc autem insensilia patiuntur quidem, minimè ta-
 men dolent. Non igitur passio est dolor, sed passionis sensus, quam inten-
 sam esse oportet, vt sensui subiiciatur. Passionum autem quæ animalibus
 obueniunt, hæc est definitio. Passio est motus appetitiuæ virtutis, sensibi-
 lis, in imaginatione boni vel mali, boni quidem suspitio concupiscentiam
 mouet, mali verò suspitio, iram. Sed & aliter. Passio est irrationalis motus
 animæ, propter suspensionem boni vel mali. In communi autem passionē
 & ita definiunt. Passio est motus in aliud ex alio. Actus verò est motus
 operatiuus. Operatiuum autem dicitur, quod ex seipso mouetur, ita igitur
 & ira actus est irascibilis, Passio insuper duarum partium animæ est,

imò totius corporis. Cum enim ab ira violentè ad actiones impellitur, ex alio in aliud fit motus, quem diximus esse passionem vel affectionem. Sed & secundum alium modum, actus passio dicitur, cum scilicet præter naturam fuerit. Equidem actus est secundum naturam motus, passio verò præter naturam, iuxta hanc itaque rationem actus passio dicitur, cum non secundum naturam moueatur siue ex seipso siue ex alio. Quare pulsatilis motus cordis, cum secundum naturam fiat, actus est. Concussorius verò passio dicitur, nam ex motu secundum saltum est, qui est præter naturam. Nequaquam igitur mirum existit, unam & eandem rem, passionem & actum nominari. Nam prout motus sunt ex passiva vi animæ & affectione, actus censentur quatenus verò immoderati & non secundum naturam, minimè actus sunt, sed passionem siue perturbationem, ergo motus irrationalis partis, motus est secundum ambo hæc diuisus. Non omnis autem motus passivæ virtutis passio nuncupatur, sed vehementiores & in sensum provenientes. Parvæ enim motiones & insensibiles nondum sunt passionem. Quippè passionem habere oportet magnitudinem intensam, ideo passioni adijcitur motus sensibilis. Minut. enim motus sensum latentes, non faciunt passionem, ut dictum est.

¶ Recenset quatuor affectus animi, virtutis concupiscibilis, & qua ex causa homines tam vehementer suas prosequantur affectiones.

Caput IX.

Rationalis vis animæ quæ rationi obtemperat in duas partes secatur, ceu retulimus, in appetitivam & irascibilem. Rursus appetitiva vis bifariam dividitur, in voluptates & tristitias. Cupitis enim potitum desiderium voluptatem gignit, non potitum verò tristitiam. Rursus secundum alium modum diuisus appetitus, quatuor omnino species constituit. Eorum nempe quæ sunt, hæc quidem bona existunt, illa verò mala, & hæc quidem adsunt, illa autem expectantur, secundum quos modos, duobus in duo multiplicatis, appetitus in quatuor dividitur. Est siquidè bonum & malum, & rursus præsens & expectatum. Bonum sanè expectatum, desiderium est, præsens bonum voluptas, & rursus expectatum malum, timor est, præsens autem tristitia. Nam circa bona versatur voluptas & desiderium, circa mala verò timor & tristitia. Hanc ob rem quidam passionem siue affectionem in quatuor secernunt, in desiderium, voluptatem, timorem, & tristitiam. Bona verò & mala dicimus, quæ verè talia sunt vel existimantur. Cæterum malæ passionem per hæc tria insunt animæ per malam conuersationem, inscitiam, & insalubrem corporis habitudinem. Non benè enim à pueritia educati, ut passionibus dominemur, in enormitatem harum incidimus. Ex inscitia verè malæ dijudicantes in excogitativa vi animæ innascuntur, ut æstimet tum mala, bona esse, tum bona, mala. Accidunt insuper quædam passionem siue affectionem, ex mala habitudine corporis. Iracundi enim sunt cholericæ, tristes vero calidi & humidi secundum complexionem. Porro mali mores bona consuetudine curandi sunt, inscitia autem per disciplinam & doctrinam, in salubris itæ corporis habitudo sananda est, corporaliter eam transmutando ut possibiles

A bile fuerit, in mediam crasim conuenienti diæta, & exercitijs & pharmacis, si his indiguerimus.

¶ De voluptate corporali & animi, quæ alteri præstat.

Caput

X.



Voluptatum hæ sunt animæ, illæ autem corporis. Animæ quidē quæ ipsius sunt secundum seipsam, sicut hæ quæ sunt circa disciplinas & contemplationem. Hæ enim & quæcunq; tales solius animæ existunt. Corporis verò sunt, quæ cū communione corporis & animæ fiunt, & propterea corporales vocantur, vt quæ circa escas & venerea sunt. At solius corporis nequaquam quis inuenit voluptates, sed passiones vtputa incisiones & effusiones & complexionis qualitates. Omnis enim voluptas cum sensu est, animæ verò ostendimus esse sensum. At liquet voluptatem de numero eorum existere quæ multipliciter dicuntur. Sub aliò nempè & aliò genere ponuntur, vt bonæ & malæ voluptates, & hæ quidē sunt falsæ, illæ autem veræ. Et hæ sunt mentis solius secundum scientiam, illæ verò cum corpore secundum sensum. Insuper voluptatum secundum sensum hæ quidem sunt naturales, illæ verò non. Et voluptati qui in potu est, opponitur tristitia in siti. Voluptati autem secundum contemplationem, nihil. Hæ igitur omnia voluptatem æquiuocam esse ostendunt. Sed voluptatum quæ corporales vocantur, hæ sunt necessariæ simul & naturales, sine quibus viuere impossibile est, vt indigentia ciborum repletices, & indumenta necessaria. Illæ verò naturales sunt, non tamen necessariæ, vt commixtiones secundum naturam & legem, hæ enim ad permanentiam quidem totius generis cōferunt, possibile tamen est, & sine eis in virginitate viuere. Aliæ porrò neq; necessariæ sunt, neq; naturales, vt ebrietas & libido & repletiones modum excedentes: neq; enim ad successionem generis conducunt nobis, vt commixtio secundum legem, neq; ad vitæ conseruationem, quin potius nocent. Cæterum huic qui secundum deum uiuit, necessariæ simul & naturales voluptates solæ prosequendæ sunt. Ei autem qui hoc inferior est, & in secundo virtutum ordine constitutus, tum eadem, tum naturales non necessariæ voluptates, cum decenti tamen modo, mensura, tempore & loco prosequendæ sunt, reliquæ verò prorsus fugiendæ. Simpliciter autem bonæ voluptates censendæ sunt, quæ non tristitiæ coniunctæ, neq; poenitudinem inferunt, neq; læsionis alicuius sunt generatiuæ, neq; à mediocritate recedunt, ab operationibus virtutum nos multum abstrahētes, vel mancipia efficientes. Deniq; principaliter sunt voluptates, quæ in meditatione dei, & disciplinis & virtutibus innascuntur vel complicantur. Quæ in hisque secundum primam rationem sunt, diligentissimè reponi debēt, nō ad esse simpliciter neq; ad generis conseruationem, sed ad bene esse tum virtutis, tum dei amicis, & ad hominis perfectionem quæ secundum animā est & finem conferentes. Quæ neq; quarundam curæ sunt passionum, veluti indigentia repletices, neq; vniuersaliter tristitiam habent, antecedentē, subsequenter vel oppositam sed puræ sunt & omnis materialis complicationis expertes, solius animæ rationalis existentes. Etenim secundū Platonem, voluptatum hæ sunt falsæ, illæ autem veræ. Falsæ quidem sunt, quæ

I ij cunq;

cumq; cum sensu sunt & opinione nō vera, & tristitias obtinent annexas. Veræ autem, quæcunq; ipsius animæ sunt solius secundum seipsam, cum disciplina, & intellectu & sapientia, puræ & tristitiæ expertes, quas nulla plenitudo sequitur vnquam. Ac voluptates sequentes contemplationem vel id genus operationes, non passionēs siue affectiones nominant, sed suasiones. Quidam autem principaliter talem voluptatem gaudium vocant.

¶ De definitione voluptatis secundum opinionē falsam. Et quid sit secundum veritatemq;, felicitas non sit voluptas, & quæ purior sit voluptas corporalis.

Caput XI.

Definiunt nonnulli voluptatem generationem esse in naturam sensibilem, hæc autem definitio solius corporalis voluptatis existere videtur. Ea enim repletio quædam est, & corporalis indigentia & tristitiæ, quæ ob illam accidit, medicina. Siquidem dum frigescimus vel sitimus eamq; tum frigoris tum sitis tristitiam curamus in fouendo nos & bibendo voluptate afficimur. Secundū accidēs igitur sunt bonæ, & non secundum seipsas & natura. Sicut em̄ sanari, secundū accidens est bonum, sanum autē esse, natura & secundum seipm̄; ita & hæc secundum accidens sunt bonæ, quorundam existentes medelæ. At voluptates contemplationis secundum seipsas sunt bonæ, & natura. Non em̄ ob indigentiam fiunt. Vnde clarè dilucet non oēm voluptatem indigentia esse repletiuam, q̄ si ita, nequaquā vera est definitio quæ dicit, generationem in naturam sensibilem esse voluptatem. Non enim oēs complectitur voluptates, sed eam quæ ex contemplatione est derelinquit. Epicurus q̄q; voluptatem omnis circūstantis subtractionem esse definiens, idem cum his dicit, qui adserunt generationem in naturam sensibilem esse voluptatem, vel ereptionem enim circūstantis voluptatem esse ait. Atqui nulla generatio cum suis proprijs operibus eiusdem generis est, vel cognata, neq; igitur voluptatis gñationem, esse voluptatem censendum est, sed p̄ter voluptatem aliud quid, nam in fiendo quidem generatio est. Nihil etenim quod fit, simul fit & factum est, verūm (ceu cunctis liquet) secundū ptem. Quod autē in voluptatem deducitur, simul repenti in voluptatē deductū est, non igitur gñatio est voluptas. **AMPLIVS.** Omnis gñatio non entis est, voluptas autē minime nō entium est, generatio igitur nō est voluptas. **AMPLIVS.** Generatio cita & tarda dicitur, voluptas autē minime. **AMPLIVS.** Bonorum hæc habitus sunt, illa actus, alia verò organa, habitus q̄dem vt virtus. Actus verò secundum hunc operatio, & rursus habitus est virtus visiva, actus autē videre. Organa verò sunt, per quæ agimus, vt oculus & diuitiæ & hoc genus alia, atque omnes animæ virtutes, quæ circa bona & mala versantur, habituum quorundam sunt virtutes. Si igitur bonum est voluptas & malum, in his solis erit, sed habitus non est, neq; enim vt habitus virtus. Siquidem nequaquam tam facile in contrariam sibi tristitiam laberetur, neq; vt habitus qui priuationi opponitur. Nam secundum idem impossibile est, habitum esse & priuationem, at quidam simul voluptate afficiuntur & tristitia, vt scalpentes. Non igitur habitus voluptas.

A luptas. Sed neque organum. Organa enim aliorum gratia, & non propter seipsa. Voluptas autem minimè alterius gratia, sed propter seipsam, non igitur organum. Quare relinquitur, actum eum existere. Vnde Aristoteles eam definit actum habitus qui secundum naturam est. Cùm verò foelicitatem esse voluptatem secundum hanc definitionē contingat, & falsam proinde existere hanc definitionem, emendans asseruit voluptatem finem esse, actuum non impeditorum qui secundum naturam sunt animalis, ut cōplicata simul insit foelicitati voluptas, sed minimè voluptas existat foelicitas. Cæterum non omnis actus motus est, sed existit quidā per immobilitatem actus, secundum quem primus agit Deus. Quod enim primum mouet, immobile est. Talis autem existit in hominibus contemplandi actus, per immobilitatem enim semper innascitur, quippè contemplans vnum & idem iugiter perseverat, & mens contemplantis stat, circa vnum & idē semper consistens. Contemplationis autem voluptas quæ maxima est, & primaria, & vera per immobilitatem fit. Atliquet, quòd quæ per minores actus fiunt, quantò per minores, tantò meliores & maiores existunt. Porro cum actibus voluptates secundum speciem diuiduntur. Quot enim actuum sunt species, tot & voluptatum, bonorū quidem bonæ, malorum autem malæ. Et manifestarium est secundum vnumquēque sensum, alias esse operationum species, & item voluptates. Aliæ enim tactus & gustus sunt, & aliæ visus, auditus, & odoratus. Puriores autem sunt sensuum, qui non appropinquantes sensibilibus delectant, ut visus, auditus, atque odoratus. Sed & excogitationum duæ species existunt, & harum hæc quidem est actiua, alia verò contemplatiua. Liquet igitur voluptatum item quæ hos actus sequuntur, duas esse species, sed & harum contemplatiua purior est actiua. Ac re vera hominis propriæ, quatenus homo est, excogitatiuæ sunt. Communes verò cum alijs animalibus secundum quod animal est quæ sensibiles existunt. Denique quum è sensibilibus voluptatibus hi quidem istis, illi verò alijs delectentur, non quæ malis sed quæ bonis honestæ videntur, & secundum seipsas sunt bonæ, iudex rectus in omni re est, non quilibet, sed qui eruditus est, & rei naturam discernit.

¶ De tristitia & eius speciebus. Caput XII.

Tristitiæ verò species sunt quatuor , id est, acedia, anxietas, inuidia, & misericordia. Acedia est tristitia vocem adimens. Anxietas tristitia est aggrauans. Inuidia, in alienis bonis est tristitia. Misericordia autem tristitia est in alienis malis. Cæterum omnis tristitia malum est suapte natura, bonus tamen etiam contristabitur quandoque, probis viris vel filijs damno affectis, vel ciuitate vastata, dummodo nullum ex his secundum propositum accidet, sed secundum circumstantiam. Atqui & in his contemplatiuus omnifariam erit impassibilis, alienum faciens seipsum à talibus, & Deo se copulans. Bonus autem moderatè tolerando hæc, superior effectus, non modò non vincitur ab eis, sed potius eas continet compescitq;. Tristitia denique moderatæ voluptati, ut bono malum, opponitur, superabundanti verò voluptati, ceu malum malo. Porro in solis corporeis voluptatibus superabundantiæ reperiuntur.

tur. Contemplatiuæ enim cum summæ existant & perfectionem possidentes, excessum non suscipiunt, neque enim aduersatur eis tristitia, neque cum cura antecedentis tristitiæ contingunt.

¶ De ira & eius speciebus.

Caput XIII.



IRA est feruor sanguinis qui circa cor est, ex euaporatione vel turbatione fellis facta, ideoque & fel dicitur & fellea. Est autem & quando ira est recruciationis appetitus. Læsi enim vel æstimantes lædi irascimur, & sit tunc mixta passio ex concupiscentia & ira. Species autem iræ sunt tres, ira quæ vocatur fel & fellea, & *μῆτις*, id est, iracundia. Ac ira principium & motum habens. Ira adhuc est, *μῆτις* verò bilis est permanens, inueterata malæ memoriæ, dicta *αἰσὸς τῶ μένειν*, id est, à manendo & memoriæ tradendo. Furor autem est ira, tempus obseruans ad vindictā. Præterea ira est mentis apparitor, concupiscentiæ vindex. Cum enim re aliquam concupiscimus à qua prohibemur, ob id quasi iniuria affecti irascimur, ratione ipsa iustæ vindictæ sententiam in hos ferente, qui rerum ordinem & naturam non custodierint, præsertim si suapte natura ordinem seruantiā hunc peruersa transgrediantur.

¶ De timore & eius speciebus.

Caput XIII.



LUIDITUR autem timor in sex, in segnitiam, erubescenciam, verecundiam, *κατάπληξιν*, id est, stuporem, *ἐκπληξιν*, id est, terrorem & agoniam. Segnities timor est futuræ actionis: *κατάπληξις* est ex magna imaginatione timor, *ἐκπληξις* timor est ex inconsueta imaginatione. Agonia verò non potiendæ rei timor est, formidantes enim non fortunari actionem nostram, agoniam patimur. Erubescencia autem timor est in expectatione conuiuij, optima sanè passio, at verecundia in turpi re perpetrata timor est, neque hæc caret spe salutis. In hoc differt erubescencia à verecundia. Nam qui verecundatur in quibus perperā egit, sese submergit suppressitque. Qui verò erubescit, timet ne in sugillationem aliquam reprehensionemque incidat. Vocant autem veteres sapiusculè & erubescenciam verecundiam, & verecundiam erubescenciam nominibus abutentes. Fit porro timor secundum circum infrigidationem calido omni ad cor quasi ad principale concurrente, quæadmodum plebs quoque quum timet, ad principes refugit. Tristitiæ autem organum est os ventris. Hinc enim euenit vt mordicationes in tristitijs sentiat, sicut Galenus in tertio demonstrationum prodit, his verbis: Tristantibus non parum rubræ cholæræ in ventrem defluit, quod mordicationem eis tribuit, & non quiescunt à contristatione & mordicatione, priusquam euomerint cholera. Fit enim mordicatio eis deorsum sub ea cartilagine quæ secundum medium pectus est, quæ ensiformis nominatur. Multò autem superius iacet cor. Diphragmate enim venter inferior est, cor verò superius. Consueta enim nuncupatione veteres cor & os ventris vocant, sicut Hippocrates & Thucydides in pestilentia libro, scribentes ita: Cum in corde firmabatur, euerdebant illud, & omnes cholæræ expurgationes, quotquot à medicis nominatæ sunt, sequebantur. Quod enim euerdebatur, os ventris erat, quod

quod cogeatur vomere, non autē cor erat quod patiebatur. Ergo irratio-
nalis vis animae quae rationi obtemperat, hoc habet modo.

¶ De vi nutritiua, & modo.

Caput XV.



lus autem quae non à ratione persuadetur vires sunt, nutritiua,
generatiua, & pulsatis. Vocatur autē naturalis, tū nutritiua tū
generatiua. *ῥωτική* verò est *σφυγμική*. Nutritiuæ virtutes sunt
quat uor, attractiua, retentiua, alteratiua, & expulsiua. Vna-
quæq; enim particulariter in animali, ad seipsam suapte natura sibi famili-
are attrahit, & detinet, & detinēdo in seipsam transmutat, & deinde quod
superfluum est, expellit. Et hæc virtutes per singulas corporis particulas
escam disponunt. Vnde fit augmentatio in longitudinem, latitudinem,
& profunditatem. Euacuantur autem superflua, per ventrem, vrinam, vo-
mitum, expuitionem, respirationem, & inuisibiles poros. Atque euacua-
tiones aliquæ manifestæ sunt, vt per aures *κυψέλι* quæ est aurium caries.
Per oculos lachrymæ & lippitudo. Per respirationē verò fuliginosus cor-
dis calor. Inuisibiles autem poros vocant, totius corporis transporationē,
per quam ex profundo & *συσολή* arteriarū, plurimi vapores per cutis rari-
tē exeunt. Cæterum organa nutritiuæ virtutis sunt, os, stomachus, venter,
epar, venæ omnes, intestina, cholera vtraque, & renes. Os enim primò ci-
bū ventri præparat, in tenuiusculas partes eū per dentes & linguam didu-
cens. Maximo quoque lingua vsui est, masticatione cibū cogens, & denti-
bus submittens, quæ admodum molentes per manū frumenta molæ sub-
dunt. Per similitudinē enim lingua masticationis est manus. Ita verò dige-
stus cibus in ventrem demittitur per stomachum. Stomachus enim non
solum sensorium est indigentiae, sed & via cibariorum. Nam in absorptio-
ne recurrit, & attrahit cibum, & in ventrem mittit. Venter autem susci-
piens, suaue & nutritiuū à lapideo ligneoq; & nō nutritiuo separat, & sua-
ue quidē in humores transmutans, ad epar per venas mittit, attrahētes id
ab eo, & in epar effundentes. Nam venæ epatis radicibus assimilantur, à
ventre cibum attrahentibus, vt à terrā plantarū radices attrahunt. Terræ
em̄ assimilatur venter, quæ plantis cibū tribuit, radicibus autē venæ quæ
ad radices, sima id est, concauitates epatis reducunt, succum à ventre & in-
testinis per mesareum. Sed epar ipsum stipiti, ramis autem & surculis
venæ assimilantur, quæ à *καίλη* succiduntur, quæ germinascit à *κερτοίε*. Si-
quidem epar suscipiens à ventre succum, concoquit & sibi eum assimi-
lat. Sanguini autem similitimam carnem habens, conuenienter in sangui-
nem transmutat succum. Porro sanguis per splenem & vesicam chole-
ræ susceptricem, & renes purgatur. Splen etenim, quod velut sex ibi est
attrahit, & cibum sibi familiarem facit. Cholera verò suscipit vesica, &
acre quod in succis ex cibo remansit, ad se trahit. Renes autem quod sero-
sum est, cum reliquo acri sibi vendicant, vt purus deinde & suauior fa-
ctus sanguis, in alimentum distribuatur, reliquis omnibus corporis parti-
culis, per disseminatas in eas venas. Et ita vnaquæq; particula sanguinem
attrahens & retinens, & in suam propriam naturam transmutans, su-
perfluum ad vicinas particulas mittit, optimum illis futurum alimen-
tū. Atq; hoc modo ex sanguine omnes particulae nutriuntur, augentur, &

I iij per

permanent, tribuente illum epate. Dicitur autē hęc pars irrationalis, & non persuasibilis à ratione, quodd non iuxta sententiam nostram, neque secundum electionem, sed naturaliter proprium opus perficiat.

¶ De motu pulsatili, qui est cordis.

Caput XVI.



Vitalis verò motus nominatur & ^{ῥῆσις} ^{ῥῆσις}, id est, vitalis virtus. Habet hic cor & principium, & maximè sinistrum eius ventriculū ^{πνευματικὴν} dictum. Atque innatum & vitalem calorem per arterias omni particulæ corporis dispertitur, sicut & epar per venas cibum. Calefacto denique præter naturam corde, confestim & totum animal præter naturam calefit, & in frigidato similiter in frigidatur. Vitalis enim spiritus ab hoc per arterias in totum corpus dispergitur. Distinguuntur autem non modico discrimine hęc tria, vena, arteria, nervus, ex tribus principijs, quæ animal disponunt. Ex cerebro quidem motus & sensus principio nervus. Ex epate sanguinis & nutritionis principio, vena quæ est receptaculum sanguinis. Ex corde autem vitalis spiritus initio, arteria quæ est vas spiritus. Simul verò existentia, mutuas sibi inuicem utilitates subministrant. Nam vena quidem tum nervo tum arteriæ alimentum tribuit. Arteria autem venæ naturalem calorem & vitalem spiritum. Vnde neque arteriam est inuenire sine sanguine subtili, neque venam sine spiritu vaporeo. Dilatatur verò plurimùm & contrahitur arteria, secundum harmoniam quandam & rationem principium motus ex corde habens, sed dilatata, ex adiacentibus venis subtilem sanguinē vi attrahit, qui evaporatus alimentū fit vitali spiritui. Contra autē fumosum quod est in ea per totū corpus euacuat, & per occultos poros, ut cor per os, & nares, fuliginosum quod est in ipso, respirationibus expellit.

¶ De vi generatiua.

Caput XVII.



Ed & generatiua virtus pars illius est, quæ non obedit rationi, in somnijs enim inuoluntariè semen emittimus. Verùm & cōmixtionis concupiscentia naturalis est, nolentes enim in eam mouemur. Operatio autem eius spontanea est in nobis, anima lis existens, siquidem per organorum motum perficitur. Et abstinere continereq; imperum hunc, in nostra situm est potestate. Organa verò seminaria virtutis sunt, primū quidem, venæ & arteriæ. In his enim germinabile humidum transmutato sanguine primū generatur, sicut in vberibus lac. Horum autem nutrimentum vaforum est humor hic. Etenim in principio ex spermate generationem habent. Siquidem cum arteriæ & venæ sanguinem ad germinabile humidum ut nutriatur, emittunt, quod superabundat ab alimento eorum, germen fit. Ascendit enim primo per multam circuitiōem ad caput, rursusq; per duas venas & totidem arterias à capite descendit. Vnde si quis venas absciderit quæ sunt iuxta aures, infœcundum animal reddit. Similiter autem venas quæ sunt circa cor acidas venas incidens, animal facit sterilefcere. Porro Aristoteles & Democritus nil volunt mulieris semen ad puerorum generationē conferre, quod enim à mulieribus emittitur, particularem sudorem esse magis

Agisquàm germen censent. Galenus verò sperma quidem emittere mulieres ait, & mixtionem virorumque foetum constituere. Non tamen perfectum germen esse, veluti quod est viri, sed indigestum adhuc & humidius. Tale autem existens mulieris germen, virilis germinis fit alimentum. Ex ipso denique particula quædam membranae foetum continentis (& superfluum τῆς κοιλίας matricis) conflatur atque membrana illa ἀλατοειδὴς vocata, receptaculum existens superfluitatum foetus. Cæterum secundum genus vniuscuiusque animalis, tunc marem foemina recipit, cum concipere potest. Quæ ergo semper concipere queunt, semper commixtionem recipiunt, vt gallinæ, columbæ, & homo, quanuis quædam post conceptionem commixtionem refugiant. Gallinæ autem, quoniam per singulos ferè dies concipiunt, recipiunt commixtionem. Mulieres autem vt in alijs suis operationibus liberum arbitrium habent, ita & in congressione, quæ est post conceptionem. Alia enim animalia non à seipsis sed à natura reguntur, & mensuræ tempusq; definitum suscipiunt.

¶ De vi motiua secundum locum. Caput XVIII.

Dividunt autem & aliter animalis virtutes, & has quidem animales vocant, illas verò naturales, & alias vitales. Animales certè, quæ sunt secundum voluntarium motum. Naturales autem & vitales, inuoluntarias. Atque animales duæ sunt, motus secundum impetum & sensus. Motus autem secundum impetum species sunt, progressiua vis & totius corporis motiua, & vitalis, & respiratiua. In nostro enim arbitrio est hæc agere & non agere. Naturales verò & vitales sunt, quæ minimè in nostra potestate existunt, sed & volentibus & nolentibus fiunt, vt nutritiua, augmentatiua, & seminaria quæ naturales sunt, & pulsatilis, quæ vitalis existit. Aliarum autem organa superius dicta sunt, motus verò secundum impetum nunc explicabimus. Est igitur motionis secundum electionem vel secundum locum, principium quidem cerebrum, & spinalis medulla, quæ cerebri pars existit. Organa verò nervi ex his procedentes, & ligamina, & membrana. Musculi autem ex carnibus & nervosis anulis consistunt, & thenonibus qui nervorum anulis cōplicantur. Vnde quidam existimant eos sensitiuos esse propter innatum sensum, ex nervis qui ipsis sunt implicati. Est itaque thenon ex ligaminibus cōpositus & nervis subtilibus, differens à nervo, quoniam omnis nervus sensitiuus est, & rotundus, & mollior, atque à cerebro principium habet. Thenon autem durior est ex ossibus existens, & secundum seipsum minimè sensitiuus est, latusq; interdum existit. Cæterum manus apprehensuum organum sunt & ad artes accommodatissimum. Si quis enim manus vel solos manuum digitos abscidat, ad omnes ferè artes inutilissimum reddit hominem. Ideo solus homo cum sit rationalis, manus à conditore habuit. Pedes autem sunt progressionis organum, motum enim secundum locum per hos facimus. Solus autem homo sedet, accubitu indigens. Ad duos enim angulos rectos crura solus incuruat, & secundum vertebra & secundum genua, hunc quidem ad interiora, illum verò ad exteriora. Quæcunq; igitur per nervos & musculos mouetur, omnia hæc animata sunt, & electione prædita. Quinetiam sensum habere hæc

hæc & vocem, monstrauiamus. Hæc itaque est animalium & naturalium operationum secundum rationem discretio. Conditor autem summa sua prouidentia, animalibus naturalia opera connexuit, & è contrariò, Nam cum euacuatio superfluitatum, expulsiuæ sit virtus, ne inuoluntariè deturpemur vbi honestatè opus est, & vbi non decet emittamus, ianitores quosdam euacuationibus præstituit musculos, & ita naturalia opera fecit animalia. Euacuationes igitur per hos retinere possumus, & sapè quàm diutissimè. Porro sensitiui & molles nerui, à medio & anterioribus cerebri ventriculis emittuntur. Duriores verò & moriui, à posteriori ventriculo & spinali medulla, durissimæ autem, qui ex spinali medulla sunt, sed ex his adhuc duriores existunt, qui ex inferioribus huius medullæ particulis emittuntur. Quanto enim amplius à cerebro spinalis medulla recedit, tantò plùs durefcit, tum ipsa, tum nerui qui ex ea germinantur. Quemadmodum autem sensoria duplicia accepimus, ita & neruorù duplices propagationes habemus. Vnusquisque enim spinalis medullæ spondilus, neruorum coniugationem emittit, vnus quidè ad dexteris corporis partes procedens, alter verò ad sinistras. Ferè em totū nostrū corpus in duas diuisum est partes, in dexteris & sinistras, ita & pedes & manus ad aliorum vnumquodq; sicut & sensoriorum.

De vi respiratiua.

Caput XIX.

Respiratio quoque animalis virtutis est operatio. Etenim musculi quidam thoracem dilatant, qui principalissimum est respiratiouis organum. Verum subitaria simul & gemebunda respiratio, quæ in vehementi tristitia contingit, animalem ostendit actum. In nobis autem sunt secundum transmutationis necessitatem respirationes. Dolentes enim respiratiuis particulis, vel quæ simul cum his mouentur, puta diaphragmate, vel epare, splene, ventre, vel subtilibus intestinis, vel colo modicum & crassum respiramus. Modicum quidè, ne vehementius percutiamus dolentem particulam. Spissum verò, vt quod secundum magnitudinem deficit, spissitudo repleat. Etenim quum crure dolemus, quierè & sensim mouemus id euntes, ob eandem causam, propter quam & respirationem, sicut igitur incessus animalis est, ita & respiratio. Sed quiescentes certè & non progredientes, quàm plurimo tempore viuere possumus. Respirationem autem neque decima horæ particula continere possibile est, suffocatus enim in nobis calor à fumo extinguitur, & confestim mortem inducit. Equidem si flammā quis in vase aliquo transpiratione non habente contexerit, extinguet utique eam à fuligine suffocatam. Quare huius necessitatis causa, dormientibus quoque nobis nihilominus secundum hanc particulam agit anima, sciens si vel breuiusculo tempore deses in hoc fuerit animal interire. Rursus igitur hic animalis operatio naturalis est connexa. Per arteriam enim naturale organum & semper motum actum respirationis facit, vt nunquam deficiat eius operatio, sicut neque aliarum arteriarum. Vnde quidam non intelligentes, naturalem putarunt esse respirationem. Cæterum tres sunt respirationis proprietates, necessitas, virtus, & organum. Necessitas est duplex, tum custodia innati caloris, tum animalis spiritus nutritio, sed custodia sanè caloris

Aloris secundū naturā, in expiratione & inspiratione consistit. Inspiratione quidē in frigidante & moderatē calidū ventilante. Expiratione verō, cordis fuliginositatē effundente. Nutricatio autē animalis spiritus, per solā respirationem fit, attrahitur enim quædam aeris particula, secundum distractiones cordis ad ipsum. Virtus autem est ea quæ animalis, hæc enim respirationis organa mouet per musculos & primum thoracem, quo moto simul mouetur & pulmo, & trachea arteria, pulmonis pars. Siquidem quod in trachea arteria cartilagosum est, vocis organum existit, membrana vero eius, ligamina respirationis. At quod ex vtrisque his constat, ipsa scilicet arteria, & vocale simul & respiratiuum est organum. Est igitur pulmo, connexio ex quatuor composita, ex trachea, arteria, & leni, & vena, & spumosa ipsius pulmonis carne, quæ instar stupæ, connexiones duarum artieriarum & venæ mediæ regionis replet, vt firmitatē & ligationem adipiscatur. Caro autem pulmonis naturaliter spiritum concoquit, sicut epas succum ex ventre. Hanc ob rem quemadmodum epas summis suis fibris ventrem continet calore indigentem: sic & pulmo medium cōplectitur cor, inspirationis refrigerij indigum. Cæterum per asperæ arteriæ continuitatem branchijs coniungitur ex magnis tribus cartilaginibus. Huic autem faux copulatur, deinde os & nasus. Vtrisque enim extrinsecum aerem attrahimus, qui introgreditur per euaporarium os, quod perforatum est, vt in superabundantijs tum frigiditatis tum caliditatis, quæ sunt in qualitate aeris, ne tiquam cerebrum lædatur, spiritu repente in ipsum cadente. Ad duplicem autem vsum, respirationem scilicet & olfactum, conditor nasum accommodauit, sicut linguam ad vocem, gustū, atque masticationem.

B **¶** Repetit breuiter dicta, & adijcit vtilitatem cholerae, splenis, renum, adenum, cutis, ossium, vnguium atque capillorum. Caput XX.



Rgo primaria quidem membra tum ad consistentiam ipsam, tum ad necessarias vitæ vtilitates, cum animalibus simul diuiduntur virtutibus. Si autem aliquod omissum est, ex dictis facile subintelligitur. Equidem sicut in omnibus quæ producta sunt, hæc sanè propter seipsa facta sunt, illa verò tum suis ipsorum, tum aliorum gratia, alia item propter alia solū. Alia autem secundum accidens substituta sunt, ita & in particulis animalis eandem comperies consequentiam. Nam prædicta cuiuslibet trium principiorum organa, quæ animal constituunt, suis ipsorum gratia facta sunt. Hæc enim antecedenter & secundum primam rationem producta sunt, quæ etiam secundum naturam principaliter dicuntur, atque in matrice generationem ex ipso semine adsumunt, vt ossa. Rubra autem cholera, tum propter seipsam, tum alterius causa constituta est. Nempe ad digestionem confert, excretionemq; mouet, & secundum hoc quodammodo vna nutritiuarum particularum efficitur. Quinimodò calorem quendam corpori tribuit, sicut vitalis virtus. Hoc itaque attendendo propter seipsam, quia verò sanguinem purgat, sanguinis causa facta esse videtur. Sed & splen non parum ad digestionem

con

confert. Cum enim acidus sit & stypticus natura, atque euacuationes super
abundantis nigri humoris in ventrem effundat, stypticitate sua robur ei
tradit, & ad digestionem erigit. Epar præterea purgat, ideoque propter san-
guinem quodammodo factus esse videtur. At renes quoque sanguinis ex-
purgationes sunt, & concupiscentiæ secundum commixtionem causa exi-
stunt, venæ enim quas dicimus in testes incidere per renes exeunt, & ace-
dinem quandam inde quæ concupiscentiam irritat, hauriunt: sicut & pru-
ritum acedo quæ sub cute genita est, efficit. Quando autem testium caro
mollior est cute, tantò amplius ab acedine morfi, immane faciunt euacu-
andi seminis desiderium. Hæc igitur & talia, quodam modo propter se, &
propter alia constituta sunt. Adenes autem & caro, solum aliorum gratia
fiunt. Siquidem adenes vehiculum sunt & firmamentum vasorum, ne in
vehementibus motibus discendantur. Caro verò aliarum particularum te-
gmen existit, ut à calore refrigeret animal, vaporem ab intrâ emittens &
hyemelanearum vestium usum nobis præstet. Cutis autem & mollis car-
nis tegmen existit, & aliorum omnium interiorum. Estque natura caro, sed
à continenti, & ab approximantibus corporibus callosa efficitur. Ossa ve-
rò totius corporis firmamentum sunt, & maximè dorsum, quod carinam
etiam animalis esse dicunt. At ungulæ communem omnibus habenti-
bus præbent scalpendi usum, & præter hunc proprium, sed alium alij.
Multis enim animalibus in defensionem datæ sunt, ut his qui curuos eas
habent, & sunt, vis irascibilis organum, ac multis in defensionem simul
& firmationem gressus, ut equis & omnibus unam ungulam habentibus,
atque hominibus non solum ad scalpendum, sed & ad euaporandam ace-
dinem cutis, & ad subtilium apprehensionem, valde enim subtilia per
as tollimus, sed & digitorum summitatibus ungues deinde obuenientes,
apprehensiones rerum acceptionemque firmant. Pili verò secundum acci-
dens substituti sunt, ex vaporibus enim fumosissimis qui à corpore emit-
tuntur, coagulationem quandam suscipientibus, secundum accidens con-
stant. Neque verò hos omnifariam inutiles fecit conditor: sed quauis se-
cundum accidens constituti fuerant, in tegmen tamen & pulchri-
tudinem animalibus conferre ordinauit. In tegmen quidem
capris & ouibus, in ornatum hominibus. Animalibus
verò in ornatum simul & tegmen,
ut leonibus.

¶ Quarti libri Gregorij Nysseni de Viribus Animæ.

FINIS.

Sancti

SANCTI PATRIS GREGORII NYSSENI EPISCOPI,

Liber Quintus, De Voluntario &
inuoluntario.

DE VOLUNTARIO.

¶ De definitione actus humani in quo consistit voluntarium, & indicijs & signis voluntarij & inuoluntarij.
De inuoluntario violento, & an excuset.

Caput I.



QUONIAM saepenumero voluntarij & inuoluntarij meminimus, necesse est & de his disputationem adsumere, ut certa horum cognitione non fallamur. Oportet autem eum qui de voluntario & inuoluntario sit dicturus, regulas quasdam & cognitiones, hoc est, indicia nonnulla prius exponere, per quas cognoscatur, voluntarium ne sit an inuoluntarium, quod sit. Omne igitur voluntarium in actione quadam est, sed & quod inuoluntarium censetur, in actione versatur, quod pau-

lo potest ostendere. Quidam autem & verè inuoluntarium non solum in pati-
endo, sed in agendo quoque ponunt. Definendum itaque quidnam sit
actio. Actio est rationalis operatio. Actiones autem laus vel conuiuium se-
quuntur, & hæc quidem cum voluptate, illæ verò cum tristitia geruntur, &
hæ sunt agenti eligibiles, illæ autem fugibiles, & rursus, eligibilium hæc
sunt semper eligibiles, illæ verò secundum quoddam tempus, similiter &
fugibilium. Ac iterum, actionum hæc misericordia potiuntur, illæ autem
venia dignæ efficiuntur, & aliæ habentur odio & puniuntur. Sunt igitur
cognitiones siue signa voluntarij quidem omnino, laudem vel vituperati-
onem sequi, & cum voluptate agi, & eligibiles esse actiones his qui agunt,
vel semper vel tunc cum geruntur. Inuoluntarij autem indicia sunt, venia
vel misericordia dignos fieri, & cum tristitia geri, & non esse eligibiles.
His ita definitis, de inuoluntario prius differamus. Inuoluntariorum hæc
violentia quadam aguntur, illa verò per ignorantiam. Inuoluntariorum
itaque secundum vim, actiuum principium extraneum est. Aliud enim
violentia causa est, & non nos. & inuoluntarij secundum violentiam, hæc
est definitio. Cuius principium exterius est, nihil conferente secundum
proprium motum eo qui vim passus est, principium autem dicitur hic ef-
fectiua causa. At qui querit an hæc inuoluntaria sint, sarcinarum vide-
licet eiectiones, quas nauæ in tempestatem incidentes faciunt, vel quum

K quia

quis turpem rem pati vel gerere dignum arbitratur, ut amicos vel patri-
am seruet. Videntur autem magis voluntarii esse, propterea enim diffi-
nitioni adijcitur, nihil conferente secundum proprium impetum, eò qui
vim passus est, equidem in talibus ipsi volentes, per seipsos officialia mem-
bra mouent, & ita onera in mare proijciunt. Similiter quoque qui turpe
quid vel aduersum sustinent, ob maius malum vitandum, ut Zeno qui
dentibus suam linguam conscidit, & eam expuit in Dionysium tyrannum,
ne minime fanda proderet, & Anaxarchus philosophus qui à Nicocreon-
te tyranno flagellari sustinuit, ut non traderet amicos. Summa-
tim igitur cum propter maiorum malorum timorem minus malum quis eligit, vel
propter maioris boni spem minus idem malum suscipit, quod aliter fieri
non possit, nequaquam inuoluntariam sustinet actionem vel passionem, se-
cundum optionem enim siue electionem facit. Ac tunc sunt hæc tales eligibiles
cum geruntur, secundum seipsas non existentes eligibiles. Hæc igitur ex
inuoluntario & voluntario mixtae sunt, ex inuoluntario sanè, quoniam se-
cundum seipsas, ex voluntario autem, quod propter circumstantias sint eligi-
biles. Sine circumstantia enim nullus eligeret hæc talia agere. Insuper laus
vel vituperatio huiusmodi actiones consequens, voluntarias eas existere
ostendit. Quippe inuoluntariarum operationum nulla laus siue vituperium est.
Non constat autem quid pro quo sit eligendum, oportet tamen ut pluri-
mum præ turpibus tristitia eligere, ut Susanna & Ioseph fecerunt, neque id
semper. Horexonijs enim ut non in verecundiam Aethiopum incideret,
immolans de toto cecidit, ita non est facilis talium discretio. Amplius au-
tè est & isto difficilius, non permanere in his quæ visa sunt, neque enim si-
militer mentem immutant, mala quæ expectantur, & quæ inferuntur,
sed quandoque cum in excessu mentis iudicamus, labimur à iudicio in
malis existentes, vel quibusdam in martyrio suscipiendo contigit. Nam in
principio perseverantes, circa finem constantiam remiserunt, difficultum
terribiliumque experientia deiectioni. Cæterum nullus opinetur incontinen-
tiae desiderium, vel iram, inuoluntaria esse delicta, quod videlicet hæc prin-
cipium effectuum extrinsecum habeant, nempe meretricis pulchritudo vi-
dentem ad incontinentiam stimulauit, & qui prouocauit, iram mouit. At
quanuis hi principium foris habent, ipsi tamen & per seipsos, & per officia-
les particulas operantur, neque inuoluntarii definitio eis accommodari po-
test. Quandoquidem principij causam sibi ipsis tribuunt, propter malam
conuersationem à passionibus facile superati. Denique vituperantur qui
hæc agunt, ut voluntarium malum sustinentes, voluntarium autem esse de-
clarat, quod in operatione latent, at inuoluntarium tristitiæ coniungi mō-
stratum est. De inuoluntario igitur quod per violentiam agitur hæc hæc
nus, de inuoluntario autem propter ignorantiam dicere superest.

¶ De inuoluntario per ignorantiam, & an excuset.

Caput 11.



VLTA per ignorantiam gerimus, in quibus post factum læ-
tamur, ut cum quis inuoluntarius inimicum occiderit, in occisione
ne lætatur. Hæc igitur & quæ sunt talia, non certè voluntaria vo-
cant, sed non volutaria. Et rursus quædam per ignorantiam gerimus.
&

A & in his quæ facta sunt, tristamur. Hæc involuntaria vocarunt, quæcunque ita peracta tristitia sequitur. Eorū igitur quæ per ignorantiam fiunt duæ sunt species, vna quidem non voluntaria, altera verò involuntaria. Propositi autem nostri est de solo involuntario nunc dicere, non voluntarium enim voluntas ipsa magis subiicitur, mixtum existens. Quippè principium involuntarium habet, finem verò voluntarium. Nam ex euentu, voluntarium factum est involuntarium. Ideoq; ita definiunt involuntarium: Involuntarium est, quod cum voluntarium sit, tristitiam & poenitentiam affert. Et rursus: Aliud est per ignorantiam quid facere, aliud verò ignorantem. Si enim in nobis fuerit ignorantia causa, ignorantes quidem facimus, non per ignorantiam. Qui enim ebrius est & iratus, atque malum aliquod perpetrat, hic sanè ebrietatem, illa verò iram causam habet eorum quæ ab ipso fiunt, quæ erunt voluntaria. Licebat enim eum non inebriari, is igitur sibi ipsi factus est ignorantia causa, neque hæc per ignorantiam sed ignoranter facere dicitur, quæ non sunt involuntaria sed voluntaria. Quare etiam hæc agentes, à bonis reprehenduntur. Quod si nō inebriatus esset, nequaquam hæc fecisset, volens autem inebriatus est volens ergo & hæc fecit. Per ignorantiam autem aliqua gerimus, quum minimè ipsi causam ignorantia tribuimus, sed ita contingit, puta si quis in loco consueto sagittando, patrem transeuntem trajectens interfecit. Ex his igitur quæ dicta sunt, demonstratum est, quod non ignorando quæ expediunt, neque existimando quæ mala sunt esse bona, voluntariam quis sustinet passionem. Sux enim malitia est hæc ignorantia, exprobat denique hoc. Voluntariorum autem est exprobratio, non igitur vniuersalium & generalium secundum electionem ignorantia involuntaria est, sed particularium. Nam singularia quidem inuiti, vniuersalia autem volentes ignoramus. His ita determinatis quæ nam sint singularia dicendum est. Hæc autem sunt, quæ à rhetoribus circumstantes particularæ vocantur. Quis, quid, ubi, quando, qualiter, propter quid videlicet, persona, res, organum, locus, tempus, modus, causa. Persona quidem est, quæ facit aliquam circa aliqua actionem: puta, si filius patrem ignorans verberauit. Res, id quod actum est, videlicet si alapas dare volens, excæcauit. Organum est, puta si lapidem proiecit, putans esse pumicem. Locus est, vt si in arcto transitu læsit ignorans obuientem. Tempus verò, vt si in nocte hostem existimans, amicum interfecit. Modus est, puta, si percutiens sensim vel grauiter, occidit. Ignorauit enim quod vulneratus esset & per id moreretur. Causa verò est, vt si hic pharmacum dedit sanatiuum, mortuus autem est qui accepit, quia ei pharmacum factum est venenum & mortiferum. At hæc simul omnia, neque vtiq; præcludendo oculos aliquis ignorabit. Qui autem plurima horum, vel principaliora ignorauerit, hic per ignorantiam operatus est. Inter hæc verò principalissima sunt, cuius gratia, & quod geritur, hoc est causa, & res.

¶ De voluntario, & quibus consistat animæ partibus.

Caput III.

K i Cdm



CVM inuoluntarium duplex existat, & hoc per ignorantiam, aliud verò per vim fiat, voluntarium utrisque opponitur. Est enim voluntarium, quod neque vi, neque ex ignorantia, fit, & est quidem sine violentia, cuius causa intrinseca. Absque ignorantia verò, si non particularium aliquid fuerit ignoratum, per quæ & in quibus est actio. Componentes igitur alterutrum, ita voluntarium desinimus. Voluntarium est, cuius principium existit in ipso sciente singularia in quibus est actio. Quæritur autem voluntaria ne sint, quæ natura fiunt, puta, digestio & augmentatio. Monstratum verò est, hæc neque voluntaria esse neque inuoluntaria. Voluntarium enim & inuoluntarium in his quæ in potestate nostra sunt, consistunt. Digestio verò & augmentatio minime nostri arbitrii sunt. Quare & si singularia non ignoramus, quia tamen non in nostra facultate sunt, neque voluntaria existunt neque inuoluntaria. At iram & concupiscentiam ostensum est esse voluntarias. Etenim homines his rectè vti commendantur, quòd si in his peccatum fuerit, exprobrantur, vel odio habentur, ut voluptas & tristitia eas sequitur, atque principium in ipsis est. Non facile enim ab affectionibus capi in ipsorum potestate erat. Quippè per mores hæc diriguntur. Alioquin si hæc inuoluntaria essent, nullum irrationalium sponte quicquam ageret, neque pueri. Nunc autem videmus non vi sed voluntariè ea ad escam venire, ipsa enim per se feruntur, neque ignorant. Quippè escam non ignorant, qua contemplata, voluptate afficiuntur, & ut ad rem notam mouentur, & priuata hac tristantur. Cæterum voluntarij signa sunt, potentis quidem voluptas, priuati verò tristitia. Ex quibus clarè dilucet, voluntarium complecti concupiscentiam & iram, etenim ira cum voluptate fit. Insuper si quis ea quæ per iram & concupiscentiam sunt, inuoluntaria dixerit, morales virtutes interimit, hæc enim in mediatione affectionum consistunt. Quòd si inuoluntariæ essent affectiones, & actiones secundum virtutes inuoluntariæ existerent. Quippè hæc secundum affectiones fiunt. At nullus id, quod secundum cogitationem, electionem, & secundum propriam inclinationem & desiderium est, si etiam singularia cognoscat, inuoluntarium dicit. Monstratum autem est principium in illis ipsis esse, voluntaria igitur sunt.

¶ De electione, quid sit, & quorum. Caput III.



QVONiam verò electionis, & eius quod est in nobis in multis locis meminimus, de electione est differendum. Quid igitur est electio? num est voluntarium? quia omne quod est secundum electionem, voluntarium est, sed non conuertitur. Quod fieret utique si idem esset voluntarium & electio, nunc autem in pluribus inuenitur voluntarium. Quippè omnis electio voluntaria, non autem omne voluntarium in electione. Etenim pueri & irrationalia voluntaria quidem agunt, non tamen eligentia. Et quæcunque per iram non prædeliberati, hæc voluntariè facimus, non tamen secundum electionem, sed & cum amicus nobis repente astiterit, voluntariè sanè latamur, non tamen eligentes, & qui thesaurum inopinatò inuenit, voluntariè eo fortunatus est, non verò eligens. Ex his itaque omnibus concluditur,

A tur, quod non est idem voluntarium cum electione. Nunquid igitur appetitus est electio; sed neque hoc est. Diuiditur enim appetitus in tria, in cupiditatem, iram, & voluntatem, at quoddam neque cupiditas neque ira sit electio, hinc liquet, quoddam non est hominibus ad irrationabilia communio secundum electionem, sed secundum cupiditatem & iram. Si verò in his quidem communicamus, per electionem tamen differimus, manifestum est, aliud esse electionem, & aliud iram & cupiditatem. Ostendit quoque id continens, à cupiditate detentus, & secundum ipsam agens, non tamen secundum electionem. In eo enim electio cupiditati reluctatur. Si verò idem essent, minimè compugnarent. Sed & continens secundum electionem agens, secundum cupiditatem non agit. Quod autem neque voluntas sit electio, hinc elucescit. Non omnibus quibus eligere competit, his conuenit velle, dicimus enim velle sanum esse. Eligere verò sanum esse nullus utique diceret, & velle ditari, non autem eligere ditari dicimus. **AMPLIVS.** Velle etiam de impossibilibus dicitur. Eligere verò de solis, quæ sunt in nobis. Ita denique loquimur, volo immortalis fieri, eligo autem immortalis fieri non dicimus. Nam voluntas quidem finis est, electio verò eorum quæ ad finem, secundum eandem proportionem quam habet volibile ad consultabile. Quippè volibile est ipse finis, consultabilia verò quæ sunt ad finem. **AMPLIVS.** Hæc sola eligimus, quæ per nos existimamus posse fieri. Volumus autem & quæ non per nos possibilia sunt fieri, ut vincere aliquem ducem, quoddam igitur neque ira, neque cupiditas, neque voluntas sit electio, sufficienter est demonstratum. At neque opinionem esse electionem, per easdem rationes manifestum euadit, & alias. Opinio enim non modo eorum est, quæ sunt in nobis, sed æternorum etiam, & opinionem veram dicimus ac falsam, atque opinio vniuersalium est, electio autem singularium. Insuper neque consultatio est electio, puta consilium. Nam consultatio est de rebus gerendis quæstio. Eligibile verò est quod ex consilio decernitur. Liqueat igitur consultationem esse in his quæ adhuc quærentur, electionem autem in his quæ iam à iudicio statuta sunt. Ergo quum quid non sit electio dixerimus, quid tandem sit explicemus. Est itaque mixtum quid ex consilio & iudicio & appetitu, neque verò appetitus est secundum seipsam neque consilium solum, sed ex his quid compositum, sicut enim dicimus animal ex anima & corpore constitutum esse, neque autem corpus esse secundum seipsum animal, neque animam solam, sed vtrunque, ita & electionem. Quod autem consilium quoddam sit, & cum iudicio consultatio, & si ipsa non est consilium, ex etymologia clarescit, eligibile enim est alterum pro altero legibile. Nullus autem quicquam decernit, non prius consultans, neque eligit non dñjudicans. Quia verò non omnia quæ opinantur, nobis placent, nec in opus deducere cupimus, tunc electio & eligibile sit id quod ex consilio præiudicatum est quum assumpserit appetitum. Electio igitur circa hæc necessariò est, circa quæ consilium. Concluditur denique ex his, electionem esse appetitum consultatiuum eorum quæ sunt in nobis. Id enim quod cōsilio decreuimus, eligendo cupimus. Quia verò electionem diximus circa hæc esse, circa quæ & consilium, explicemus circa quæ sit, & de quibus consultemus.

Ntequàm dicamus de quibusnam consultemus, melius est de-
terminare quomodo consilium à quæstione differat, neque e-
nim idem est consilium & quæstio, & si consultans quærendo
aliquid consultet, sed multum differunt. Nam quærimus si ma-
ior sit terra sol, nullus autem dicit: Consultabo, si maior sit terra sole. Est
enim quæstio genus consilij, nam de pluribus dicitur. Siquidem omne
consilium quæstio est, non autem omnis quæstio consilium, quod mon-
stratum est. Inquirere verò quandoque in consultando dicimus, ut inquir-
ro si oporteat nauigare, quandoque in intelligendo, ut inquirō disciplinas.
Sæpenumerò autem vocabula sine discrimine suscipientes turbamur, ar-
bitrantes idem quod non est idem. Quùm igitur horum differentia ma-
nifestaria sit, ostendendum est deinceps de quibusnam consultemus.
De his itaque consultamus, quæ in nobis sunt, & per nos fieri possunt, at-
que incertum habent finem, hoc est possunt ita & aliter fieri. Dicitur au-
tem, quod in nobis est, quia de rebus gerendis solum consultamus, hæc e-
nim sunt in nobis. Nam neque de philosophia quæ rationalis dicitur con-
sultamus, neque de Deo, neque de his quæ ex necessitate fiunt. Ex ne-
cessitate autem dico, quæ semper similiter fiunt, puta annorum cyclos, ne-
que item de his quæ non semper manent, semper autem similiter fiunt,
puta ortu & occasu solis, neque de his quæ natura quidem sunt, non sem-
per autem similiter fiunt, sed ut plurimum, videlicet de canescentia sexa-
genarij, & barbæ emissionē vicēns, sed neque de his quæ natura quidem,
aliquando verò aliter indeterminatè fiunt, ut de imbribus, vel nebulis, vel
grandinibus, neque item de his quæ casu fieri dicuntur, quæ sunt rarè
contingentia. Ea propter hoc quidem in nobis esse dictum est, illud au-
tē per nos, nam non de omnibus hominibus, neque de omni re consulta-
mus, sed de his quæ in nobis solum fiunt. Non enim consultamus quo pa-
cto aliena prælia committantur, vel si foeliciter agant longè à nobis habi-
tantes, id quod apud illos nimirum consultabile est. Sed neque de omni-
bus quæ per nos fiunt, & in nobis sunt, consultamus. Verùm oportet ad-
dere, de his quæ incertum habent finem. Si enim fuerit manifestus & con-
cessus, non amplius consultamus, nempè de his operibus vel actionibus
quæ secundum disciplinam vel artem sunt, non est consilium, determina-
tæ enim sunt harum rationes, præter paucas artes quæ coniecturales vo-
cantur, videlicet medicinalem, gymnasticam, & gubernatiuam. Non de
his enim consultamus solum, sed de his quæ in nobis quidem & per nos
sunt, incertum autem finem habent, & possunt ita vel aliter geri. Mon-
stratum verò est, non de fine, sed de his quæ ad finem sunt, esse consilium,
neque enim consultamus ditari, sed qualiter & per quæ ditemur. Summa
tū autem dicendo, de his solum consultamus, quæ similiter contingit ef-
se vel non esse. De hoc verò etiam differere oportet, ut nihil huic sermo-
ni ad explanationem desit. Virtutes dicuntur secundum quas aliquid
facere possumus, Omnino enim eius quod facimus, virtutem habemus,
quo

quorum autem virtutem non habemus, horum neque operationes. Copulatur itaque operatio virtuti, virtus autem substantiæ, operatio enim à virtute, & virtus à substantia, & in substantia est. Proinde tria hæc (ceus diximus) sibi inuicem coherent, potens, potentia, possibile. Potens quidem est substantia, potentia est à qua posse habemus. Possibile verò, quod secundum potentiam fieri natum est. At possibile hæc sunt necessaria, illa verò contingentia. Necessaria sunt, quæ prohiberi impossibile est, vel quorum oppositum est impossibile. Contingentia verò quæ possunt prohiberi, vel quorum oppositum est possibile. Verbi gratia, respirare hominem viventem est necessarium, huius oppositum, non respirare viventem est impossibile. Hodie verò imbrem fieri contingens est, cuius item oppositum non fieri hodie imbrem, est possibile. Rursus autem contingentium, hæc quidem ut frequenter dicuntur, illa ut raro, alia verò ut æqualiter. Frequenter sanè est, ut sexagenarium canescere. Raro, ut sexagenarium non canescere. Aequaliter autem, ut ambulare & non ambulare, & similiter operari & non operari. De his igitur quæ æqualiter contingunt, consultamus. Sunt autem æqualiter contingentia, quæ & ipsa possumus, & eorum opposita, nisi enim utraque possemus, & ipsum & oppositum eius, nequaquam consultaremus, neque enim de necessariis, neque de impossibilibus quis con-

sultat. Si verò contrariorum alterum solum

possemus, hoc autem erat concessum

& nequaquam ambiguum, op-

positum nobis esset im-

possibile.

Quintus libri Gregorij Nysseni de Voluntario & Involuntario.

FINIS.

SANCTI PATRIS

GREGORII NYSSENI EPISCOPI,

Liber Sextus.

DE FATO.

¶ Disputat contra Fatum Stoicorum.

Caput

I.



VI circulari motui astrorum, omnium quæ sunt causam ascribunt, non modò communi sententiæ aduersantur, sed omnem politiam inutilem ostendunt. Nam inconuenientes essent leges, & superflua iudicia homines punientia, in his quorum ipsi non sunt causa. Laudes item & vituperationes irrationabiles existerent, & stultæ orationes omnibus secundum fatum euenientibus, exularet autem & providentia cum pietate. Insuper homo superni circularis motus organum solum inueniretur, ab hoc enim non modò corporis partes sed & animæ excogitationes moueri ad actiones aiunt. Ac summam qui hæc dicunt, ea quæ in nobis sunt, & contingentis naturam destruunt, & ita nihil aliud est hæc asserere quàm omnia euertere. Iniusti autem & ipsi ^{et} essent, hos quidem adulteros, illos verò homicidas facientes, & ante hos conditor horum Deus in se culpam referret, si talia condidisset, quæ malorum nobis illationem ex necessitate imponerent, ut non modò Reipublicæ accidant hæc inconuenientia, sed quod omnium est maximum, causam malorum Deum ostendant. Quæ insuper impossibilem eorum ostendunt suppositionem, sed hæc quidem neque audire patiuntur, manifestam habere blasphemiam & inconuenientiam. Hi verò dicunt, quod est in nobis & nostra potestate, secundum fatum seruari. Vnicuique enim eorum quæ sunt, datum esse fatum, sicut enim aquæ in frigidare, & vnicuique plantarum talem fructum producere, & lapidi deorsum ferri, ita & animali quiescere & secundum impetum moueri. Cum autem huic motui nihil eorum quæ foris sunt inciderit, & quæ secundum fatum, tunc incessus non ster perfectus in nobis erit. Stoici sunt, qui hæc dicunt, Chrysippus & Philopator, & alij multi & præclari. Qui nihil aliud demonstrant, quàm omnia secundum fatum fieri. Si enim impetus nostros à fato nobis datos aiunt, & hos quandoque à fato impediri, quandoque vero non, haud multum abest, omnia secundum fatum fieri, etiam illa quæ videntur in nobis esse. Et rursus eisdem aduersus eos utemur rationibus, huius opinionis inconuenientiam ostendentes. Nam si eisdem causis stantibus (ut ipsi aiunt) necesse est hæc fieri, & non possibile est, quandoque ita, quandoque verò aliter fieri, ed quòd à seculo ita fortè determinata sunt hæc, impetum quoque

A q; animalis, vbiq; & semper eisdem causis circumstantibus ita fieri necesse est. Quod si impetus ex necessitate sequatur, vbi deinceps consistent, quæ sunt in nobis. Liberum enim esse oportet, quod est in nobis. Erit autem liberum, si eisdem circumstantibus, in nobis erit quandoq; impetu moueri, quandoq; verò non. At si ex necessitate sequatur non impetu moueri, & moueri manifestum est, secundum fatum impetus motionem fieri, & si à nobis sit, & secundum nostram naturam, & impetum, & iudicium. Si enim possibile esset, hanc esse & non esse, falsa utiq; existeret propositio quæ dicit, eisdem circumstantibus causis, hæc omnia sequi esse necesse. Ita verò & in rationis expertibus, & inanimatis inuenietur. Nam si impetum motionis in nobis ponunt, quoniam natura hunc habemus, quid prohibet dicere, in igne quoq; esse comburere, quia natura comburit ignis, sicut etiã Philopator in libro de fato ostendere videtur, non ergo quod per nos à fato sit, in nobis est eadem quippè ratio, in lyra, cythara, & alijs instrumentis, & omnibus irrationalibus, atq; inanimatis erūt, cum aliqui per ea operantur, hoc verò est inconueniens.

Interimit fatum Aegyptiorum.

Caput 11.



B Duerfus verò sapientes Aegyptiorum, verum esse fatum astruentes quod per astra est (verti autem orationibus & auersionibus. Esse enim quasdam astrorum curatiões quæ illa mitigent, & alias item superadditas virtutes, quæ fatum auertere possint, & propterea orationes, curationesq; deorū & auersiones excogitatas esse) dicemus, quoniam contingentium & non necessariorum faciunt esse fatum. Contingens autem est in determinatū, quod verò est indeterminatum, ignotum existit. Per hoc certè omnis diuinitas interimitur, illa autem maxime, eorum qui genethialogi vocantur, quam ipsi præ alijs ut certissimam quandam rem & verissimam venerantur. At si dicant, figuratū opera manifesta esse, & à sapientibus cognosci. Cū autem figuræ non secundum propriam virtutem prouenerint, Deum id prohibere. Ostendimus & hoc inconueniens esse. Primò, quoniam orationem solam in nobis ponunt, & cultum Deorum, aliud verò nihil. Deinde altercabimur esseis, quo pacto reliquis omnibus actionibus & electionibus tali astrorū habitudini subiactibus, oratio sola in nobis sit. Inextricabile verò est, propter quam causam ita se habeat hoc, & quænam sit necessitas. Insuper si ars aliqua sit & doctrina auersionum siue deprecationum, quæ prohibeat ea quæ à fato sunt, vtrum omnibus hominibus hæc disciplina sit possibilis, vel quibusdam sanè, quibusdam autem non. Quod si omnibus nihil obstat, sermone fatum penitus euertere, omnibus artem discantibus quæ eius opera prohibeat. Si autem quibusdam sanè est possibilis, quibusdam autem non. Quibus ergo, & quis est hoc conseruans? Nam si ipsum fatum hos quidem diuinitatis cultores efficit, illos autem non, rursus omnia secundum fatum esse inuenientur. Oratio etenim & Deorum cultus non solum non minùs apparuit esse in nobis quàm fatum, sed etiã magis. Si autem non fatum, sed aliud quid horum causa est, illud magis fatū esse apparebit, in eo enim quod potest per orationem dirigere vel non potest, totum fati continet imperiū. Equidem his qui possunt nihil est fa-
tum

D. GREGORII NYSSENI

tum, illis autem qui non possunt, omnia secundum fatum inueniuntur, atque in quibusdam hominibus omnia secundum fatum. Et manifestum est, hoc determinantem, ipsum existere principalissimum fatum. Atque ita rursus omnia secundum fatum fieri comperientur. Insuper qui distribuit omnibus, iniustus erit, siue dæmon quis fuerit, siue fortuna. Neque enim prout dignum est, cultus deorum doctrinam hominibus præbet, quippè non magis hic dignus quàm ille, quod hinc patet, instrumentorum fati omnibus vicem obtinentibus, & nihil quoquam gerente ex proposito proprio, imò nec eligente. In his enim quæ ita fiunt, nullus neque iustus est, neque iniustus, ergo dignus gratia neque indignus. Qui autem æqualibus inæqualia distribuit, iniustus est.

¶ Aduersus eos qui dicunt liberam electionem esse a nobis, euentum vero a fato. Caput III.



QUI verò dicunt electionem operationum esse in nobis, euentum autem eorum quæ eliguntur esse in fato, suntque hæc asserentes gentiliū sapientissimi, hoc quidem rectè affirmant, altero autem falluntur. Nam hoc sanè quoddam actionum electiones in nobis ponant, non omnino autem euentus rectissime dicunt, quoddam verò fato hos asseribant, malè sentiunt. Redarguentur enim primum, imperfectum reddentes fatum, si hoc quidem habeat, illud autem minimè. Deinde, quoddam nostræ sententiæ hanc sequelam assignent. Hanc sequi aiunt fati opera, & ita inuenietur magis à nobis moueri, quàm moueat nos, & homo principalior erit fato, qui informat id per electionem suam. Cum deceat prouidentiam dicere causam esse euentus rerum. Prouidentia enim opus est hoc magis quàm fati. Equidem prouidentia proprium est, unicuique secundum id quod confert distribuere. Et hac de re, euentus eorum quæ electa sunt, secundum id quod confert, quandoque quidem erit, quandoque verò non. At cum fatum apud Græcos *ἡ μοίρα* dicatur, eò quoddam sit *ἡ μοίρα*, id est, ordo causarum intransgressibilis; ita enim Stoici id definiunt, hoc est, ordinem & colligationem intransgressibilem, non secundum id quod confert, sed secundum proprium motum & necessitatem fines inducit. Quid insuper dicent de his qui omnino sunt dementes & stulti, & propterea sine electione: utrū eis tale esse, secundum fatum adest vel non? Si enim non secundum fatum, extra fatum erunt. Si verò secundum fatum erunt, ex necessitate sequitur, neque electionem in nobis esse. Si enim quod non eligit sub fato est, ex necessitate quoque quod eligit, atque ita ad primos redibunt, qui dicunt omnia secundum fatum esse. Sed & pugna mentis & cupiditatis in continente & in incontinente erit inutilis. Si etenim ex necessitate determinatum est huic quidem agere, illi verò non agere, quæ utilitas in ipso est litis & pugnae? Sed hoc fato statutum est, non solum agere, verum & taliter agere, quidnam aliud ait qui hoc dicit, quàm quod & electio nullius momenti est? Electio siquidem est quæ cupiditatem impugnat, & vincit quidem in continentibus, superatur autem in incontinentibus. Quare interimuntur quæ primam suppositionem sequi videntur, non amplius enim erit electio in nobis.

Com.

Commendat Platonem de ratione fati differentem, quem in parte corrigit, ubi etiam de annorum reuolutione, & rerum omnium reditu.

Caput III.

PLato autem bifariam nominat fatum, hoc quidem secundum substantiam, aliud verò secundum actum. Secundum substantiam sanè, animam vniuersi, secundum actionem autem, diuinam legem impræuaricabilem, propter causam ineffugibilem, quam etiam constitutionem vocat inuitabilem. Hanc autem legem ad cunctorum decorem à primo & supremo Deo, animæ vniuersi datam esse, per quam producit ea quæ fiunt. Hoc autem quod est secundum actionem fatum, etiam secundum prouidentiam dicit. A prouidentia enim contineri fatum. Nam omne quod secundum fatum est, etiam secundum prouidentiam fieri, non tamen omne quod secundum prouidentiam est, etiam secundum fatum esse. Hæc autem diuina lex, quam ait, esse prouidentiam simul & fatum, omnia in seipsa continet, hæc quidem secundum suppositionem, alia verò ex suppositione. Nam antecedentes causas, velut quædam principia secundum suppositionem continet, quæcunque sunt in nobis, cõpositiones & iudicia & impetus. Ea verò quæ ex necessitate has sequuntur, ex suppositione sunt, & electio quiescendi quæ est in nobis secundum suppositionem existit. Subiectis verò his quæ sunt in nobis, ex ipsis veluti ex suppositione sequi ea quæ sunt fati, ut puta, in nobis est nauigare, hoc secundum suppositionem est. Supposito igitur nauigare nos, sequuntur ea quæ sunt ex hac suppositione naufragari vel non. Ideo ex suppositione vocat ea, quæ sequuntur suppositiones quæ in nobis sunt, hoc est, principia & actiones. Ut quæ antecedunt, & quæ in nobis sunt, secundum suppositionem existunt. Quæ verò sequuntur, sunt ex suppositione & non in nobis sed ex necessitate. Non enim ab æterno determinatum esse quod est secundum fatum, sed superaccidere præcedentibus his quæ sunt in nobis. Huic autem istud concordat, quoddam causa eligentis est Deus *ἀναρτὸς*, & quoddam nihil dominatur virtuti, & quoddam est diuinatio. Cæterum ipse ostendere in omni hoc sermone contendit, electionis & quasdam secundum has actiones in nobis esse, quæ verò sequuntur istas, & fines, in fato consistere ex necessitate. Hoc autem in superioribus monstratum est, non benè habere. In hoc igitur quoddam Dei ordinationē & voluntatem fatum appellat, & in hoc quoddam fatum prouidentia supponit, parum certè à diuinis eloquijs distat, solam prouidentiam omnia dispensare dicens. At multum differt, ex necessitate sequi fines qui sunt in nobis affirmans. Nos enim non secundum necessitatem sequi ea quæ sunt prouidentia dicimus, sed contingenter. Nam si secundum necessitatem, primum quidem orationis pars tollitur. De solis enim actionum principijs orationes erunt, secundum eum, ut meliora eligamus. Post electionem autem inanis est deinceps oratio, his, quæ sequuntur, ex necessitate inductis. Nos verò in his quoque orationem posse determinamus, in prouidentia enim esse naufragari nauigantem vel non, neque ex necessitate quidem alterum esse, sed contingenter, non enim sub necessitate est Deus.

Neq

D. GREGORII NYSSENI

Neque voluntatem eius seruire necessitati, fas est dicere, etenim necessitas est conditor. Nam necessitatem sanè imposuit astris, vt semper secundum idem moueantur, & mare circumterminauit, & vniuersalibus & generalibus necessarium terminum imposuit. Quem si satum vocare volunt, eò quòd vbique & semper secundum necessitatem sit, vt omnia per successionem sint in generatione, & corrumpantur, nihil curamus. De nominibus enim non velitamur aduersus eos. Ipse verò supra omnem necessitatem non modò consistit, sed & Dominus, & factor eius est. Omnipotens enim existens, & suapte natura ipsa potestas, nihil neque naturæ necessitate, neque legis dispositione facit. Omnia verò sunt ei contingentia, etiã necessaria. Et vt hoc monstretur, cursum solis & lunæ qui necessitate feruntur, & semper vno modo habent, quandoque stare fecit, vt ostendat, nihil à se secundum necessitatem fieri, sed omnia per potestatem contingenter. Semel autem talem diem fecit, veluti scriptura significauit, vt solùm monstret, non verò dispositionem necessarij astrorum motus quam à principio imposuit, dissoluat. Ita & quosdam homines in vita conseruat, vt Heliam & Enoch, mortales existentes, & corruptioni subiectos, vt per omnia hæc potestatem eius, & non necessitate coactam voluntatem intelligamus. Stoici vero aiunt restitutos planetas in idem signum, secundum longitudinem & latitudinem, vbi in principio vnusquisque erat, cum primò conditus est mundus, in dictis constitutisq; temporum circuitionibus, incendium & corruptionem eorum quæ sunt, efficere. Et rursus mundum à principio in idem restitui, & astrorum corruptorum cursus similiter vnumquodq; in priori circuitione fieri & similiter perfici. Futurum enim esse rursus Socratem & Platonem & vnumquenque hominum, cum eisdem & amicis & ciuibus tum eadem persuadere tum cum eisdem colloqui, & omnem ciuitatem & municipium & agrum similiter reparari. Deos autem qui non huic corruptioni subiiciuntur, vnã assequentes circuitionem, ex hac omnia cognoscere quæ futura sunt in sequentibus circuitionibus. Nullum enim extraneum vel peregrinum futurum esse, præter ea quæ facta sunt priùs, sed omnia si militer & intransmutabiliter vel ad minima vsque. Et propter hanc instaurationem aiunt quidam Christianos resurrectionem imaginari, multum seducti. Semel enim resurrectionem esse futuram, Christiani opinantur eloquia, non quidem secundum circuitionem, sed secundum diuinæ voluntatis potentiam.

¶ Sexti libri Gregorij Nysseni de Fato,
F I N I S.

Sancti

SANCTI PATRIS

GREGORII NYSSENI EPISCOPI

Liber Septimus. De Libero
arbitrio.

DE LIBERO ARBITRIO.

¶ Probat quædam esse, quæ in nostra sint potestate.

Caput I.



ERMO DE LIBERO Arbitrio, hoc est, de eo quod est in nobis, primam habet quæstionem si sit quid in nobis, & in nostra potestate, multi enim hoc inficiantur. Secundum, quænam sint ea quæ sunt in nobis, & quorum potestatem habemus. Tertiâ verò, causam scrutari propter quam creans nos Deus liberi arbitrij fecerit. Respōdentes igitur ad primam, primum dicamus, demonstrantes quidd sit aliquid in nobis, ex his quæ ab illis conceduntur. Omnium enim quæ fiunt, vel Deum aiunt causam esse,

vel necessitatem, vel fatum, vel naturam, vel fortunam, vel casum. Sed dei quidem opus est, substantia & providentia. Necessitatis verò eorum quæ semper similiter habent, motus. Fati, ex necessitate, ea quæ per id sunt, perfici, etenim ipsum necessitatis est. Naturæ generatio, augmentatio, corruptio, plantæ, animalia. Fortunæ verò, ea quæ rara sunt & inopinabilia. Definiunt enim fortunam, concursum & coadunationem duarum causarum, ab electione principium habentium, aliud quid præter id quod consequi natum est, perficientium, ut sepulchrum fodientem thesaurum inuenire, Neque enim qui deposuit, ideo deposuit, ut hic inueniret neque qui inuenit, idcirco fodit, ut thesaurum inueniret accidit autem aliud præter id quod elegerunt utrique. Casus verò opus, ea quæ inanimatorum sunt vel rationis expertium *συντάξις*, id est, quæ accidunt sine natura & arte. Cui igitur ea subiiciemus quæ per homines fiunt, si certè homo non est causa & principium actionum. Non enim Deo fas est ascribere turpes quandoque actiones & iniustas. Neque necessitati, non enim eorum sunt, quæ semper similiter se habent. Neque fato, non enim contingentium sed necessariorum, ea quæ fati sunt, esse dicunt. Neque naturæ, nam naturæ opera sunt, animalia & plantæ. Neque fortunæ, non enim raræ & præter spem sunt hominum actiones. Neque casui. Inanimatorum enim sunt & irrationalium *συντάξις*. Relinquitur ergo ipsum agentem & facientem hominem, principium esse propriarum operationum, & arbitrio libe

L rum

rum. **AMPLIVS.** Si nullius est actionis principium homo, ex superfluo habet unde consultet. Ad quid enim utetur consilio, nullius existens actionis dominus. Optimum autem & omnium quæ sunt in homine preciosissimum, superfluum dicere, quàm maximè utique erit inconueniens. Si ergo consultat, propter actionem consultat. Omne enim consilium actionis gratia, & propter actionem est. **AMPLIVS.** Quorum actus in nobis sunt, horum etiam operationes secundum actum in nobis sunt. Existunt autem in nobis actus secundum virtutes, in nobis etenim & virtutes sunt. Quod autem actus virtutum in nobis existant, hoc itè ostendit, quod benè ab Aristotele in Ethica dictum est. Quæ enim faciendo discimus, hæc cum didicerimus, facimus. Nam discendo continere voluprates, sobrii sumus, & sobrii facti à voluptate nobis temperamus. Possumus autem & sic dicere. Meditari & exercitari in nobis esse, concessum est. Meditationes autem habituum sunt causæ, mos enim natura est acquisita. Quod si causæ habitus, meditationes sunt, in nobis autem est meditatio, in nobis & habitus erit. At quorum in nobis sunt habitus, horum & actiones quæ sunt secundum habitus in nobis existunt. Operationes enim habitibus adherent. Qui igitur iustum habitum possidet, iusta operabitur, & qui iniustum, iniusta. In nobis itaque est, iustos & iniustos esse. Quædam autem in nobis existere, admonitiones & orationes ostendunt. Nullus enim hominem admonet non esurire, neque sitire, neque volare, non enim in nobis hæc sunt. Manifestarium igitur est, in quibus sunt admonitiones, hæc in nobis esse. **AMPLIVS.** Si nihil est in nobis, superuacaneæ sunt leges naturaliter autem omnis gens legibus quibusdam vititur, sciens sibi agendi potestatem esse, quæ per leges statuta sunt, & plurimæ gentium deos iactant legum latores, ut Cretes Iouem, Lacedæmones verò Apollinem. Omnibus igitur hominibus cognitio eius quod est in nobis, naturaliter inserta est. Hæc autem illis dicenda sunt, & insuper vituperationes & laudes, & id genus cuncta, quæ negant impugnantq; secundum fatum omnia fieri.

¶ Quæ sint illa quæ in nostra consistunt potestate, videlicet habitus & horum actiones, sensuumq; operationes. Insuper & bona corporis habitudo, & mala.

Caput II.

¶ SSE sanè quædam in nobis, & nos actionum dominos existere, sufficienter demonstratum est. Deinceps verò dicamus, quænam illa sint in nobis. Summatim itaque omnia quæ per nos voluntariè geruntur, in nobis esse asserimus. Neque enim voluntariè geri dicerentur, actione in nobis non existente. Et simpliciter, ea quæ vituperatio vel laus sequitur, & in quibus est admonitio atque lex, quod paulò antè est monstratum. Principaliter autem in nobis sunt omnes animæ actiones, & ea de quibus consultamus, quasi enim in nobis existat quod propositum est facere, & non facere, consultamus. In superioribus autem ostendimus consilium eorum esse, quæ similiter contingunt. Simi-

Similiter verò contingens est, quod tum ipsum possibile nobis, tum op-
 positum eius, cuius electionem intellectus noster facere videtur, & hic est
 principium actionum. Atque hæc in nobis sunt quæ similiter contingunt,
 puta, moueri & non moueri impetu, ire & non ire, non concupiscere ne-
 cessaria & concupiscere, mentiri & non mentiri, dare & non dare, lætari
 in quibus oportet, & non lætari, & quæcunque talia, in quibus consistunt
 virtutis & vitij opera, hæc enim sunt in nostro libero arbitrio. Præterea
 de numero eorum quæ similiter contingunt, sunt autem artes. Nam om-
 nis ars circa productionem est, eorum quæ esse contingit & non esse, &
 quorum principium in faciente est, & non in eo quod fit. Nullum enim
 æternum, & ex necessitate existens, vel quod ex necessitate fit, secundum
 artem fieri dicitur, sed neq; eorum quicquam quæ in paucioribus fiunt,
 & aliter se habent. In habentibus quoque in seipsis effectiuam causam, vt
 in animalibus & plantis, nihil secundum artem fieri dicitur, natura enim
 sunt & non arte. Si autem eorum quæ secundum artem fiunt, exterius ef-
 fectrix causa est, quæ igitur est eorum causa, an non qui facit artifex? in ar-
 tifice enim facere est. Hic ergo principium & causa operationis existit.
 Insuper in nobis sunt energię secundum artem & virtutes & omnes ope-
 rationes animales & rationales. In superioribus autem quinam actus ani-
 males sint, ostensum est. Cæterum multi arbitantes dici liberum arbitri-
 um in omni operatione, & curatione vel euentu, decenter hunc sermo-
 nem impugnant. Acrius verò qui scripturam sacram in redargutionem
 afferunt, non in homine viæ eius. O amice aiunt qualiter arbitrio liber est
 homo, cum in ipso non sit via eius, & vanæ existant hominum cogitatio-
 nes, quasi nequeuntibus nobis quæ excogitamus in opus deducere. Et ta-
 lia multa blaterant, ignorantes quo pacto dicatur liberum arbitrium.
 Non enim, quòd diuites simus, vel pauperes, vel sani semper, aut naturali-
 ter robusti, vel aliorum Domini, vel summam bonorum quæ instru-
 mentalia siue fortuita cognominantur, vel eorum quæ secundum prou-
 dentiam finem accipiunt, potestatem habemus, sed actionum secundum
 virtutem & vitium, & electionum & motuum, & quorum similiter op-
 posita agere possumus. In omni autem actione electio antecedit, & non
 solum actio, sed & electio condemnabitur, atque hoc ostendit, quod in
 Evangelio est: Qui inspexerit mulierem ad concupiscendum eam, mœ-
 chatus est cum ea in corde suo, & Iob pro delictis cordis filiorum suorum
 Deo immolauit. Principium enim peccati & iustę operationis est electio.
 Equidem operatio quandoque conceditur à prouidentia, quandoque pro-
 hibetur. Cum enim sit id quod in nobis est, sit & prouidentia, necesse est
 secundum ambo fieri quæ fiunt, quippè si secundum alterum modò fierent,
 non esset utique alterum. Quoniam autem mixta sunt hæc quæ fiunt, quan-
 doque quidè secundum id quod est in nobis prouenient, quandoque se-
 cundum vtraque, quandoque autem actionem à libera electione proce-
 dentem, à prouidentia impediri. Prouidentia verò partim quidem com-
 muni existente, partim propria, necesse est vt ex vniuersalibus particula-
 ria pati & affici, continente enim sicco existente corpora siccantur, & si non
 omnia similiter, & matre in crapula & luxu volutata, consequenter ea quæ

pariuntur corpore distemperata, & gressibus inepta generantur. Ex his igitur quæ dicta sunt manifestarium euadit, quoddam etiam ex mala habitudine corporis, in aduersam fortunam incidere contingit, vel ex communione circundantis nos aeris, vel ex voluntaria diæta eorum quæ generantur, vel ex seipsis voluptate corruptis, ut etiam ex voluntaria causa quandoque malæ corporis constitutiones generentur, & non prouidentia causa horum omnino existat. Cum itaque anima constitutioni corporis cedens, desiderijs vel iræ seipsam tribuit, siue ab euentu comprimatur, siue paupertate defecta vel diuitijs eneruata fuerit, voluntarium malum sustinet. Quæ autem non cedit, dirigit, & distemperantiam vincit, ut alteret magis quam alteretur, & animales dispositiones, optima educatione, & diæta opportuna in bonam habitudinem redigit. Ex dirigentibus igitur liquet, quoddam qui non dirigunt, voluntarie peccant. In nobis enim est, vel concurrere distemperantijs vel contraire siue continere. Multi vero distemperantiam veluti causam passionum culpantes, necessitati & non electioni vitia ascribunt. Et propterea aiunt neque virtutes in nobis esse, in conuenienter id astruentes.

¶ Quæ homo sit libero arbitrio præditus, quia rationalis & ex nihilo productus, ubi obiter de angelorum bonorum & malorum arbitrio tractat. Et quod sponte mali euadimus, differentiam liberi arbitrii ab habitu subdens.

Caput III.



Vperest dicere propter quam nam causam liberi arbitrio facti simus. Confestim igitur vi rationali simul adesse liberum arbitrium asserimus, sicut generatis naturalem inesse transmutationem & inuersionem, his maxime quæ ex subiecta materia sunt. Principium enim generationis mutatio, quippe ex alteratione subiectæ materiæ est generatio. Intelliget autem aliquis quod dicitur, ad plantas omnes respiciens, & animalia terrestria, & volatilia atque aquatilia; continua enim est horum secundum corporales mutationes transmutatio, animi vero mutatio secundum voluntatem & electionem. Quoddam vi rationali simul inditum sit & coexistat liberum arbitrium, ex his quæ dicta sunt, de eo quod est in nobis aliquid, illis qui non perscrutariè audierunt, manifestarium est. Cæterum nullum fortassis inconueniens est, nunc quoque eorundem mentionem subijcere, requirente id sermonis consequentia. Rationalis igitur partis hæc quidem est θεωρητική, id est, contemplatiua, illa vero practica, id est, operatiua, πρακτική sanè est quæ excogitat, qualiter habent ea quæ sunt practica autem, quæ est consultatiua, quæ rerum gerendarum rectam rationem definit. Et vocant θεωρητικόν quidem intellectum, practicum vero λόγον, id est, rationem; illud item σοφίαν, id est, sapientiam; hoc autem φρόνησιν, id est, prudentiam. Verum in omnis quæ consultat, quasi in eius potestate existente electione de operabilibus consultat, ut quod per consilium decernitur, eligat, & eligens faciat. Necesse igitur eum qui consultat, Dominum esse actionum, si enim

A nim non fuerit Dominus actionum, ex superfluo habet consultare; si vero hoc, ex necessitate assistit vi rationali liberum arbitrium. Aut enim non erit rationalis, aut rationalis existens dominium suarum actionum obtinebit dominari autem actionum, omnino liberi arbitrij erit. Atqui monstratum est, ea quæ ex subiecta materia genita sunt, vertibilia esse, ex utrisque ergo concluditur, hominem ex necessitate liberum arbitrio, & vertibilem esse: vertibilem sanè, quia genitus est, liberum autem arbitrio quia etiam rationalis. Ea propter quicumque Deum accusant, quod hominem non fecerit vitiorum nequaquam susceptibilem, sed arbitrio liberum, ignorant se accusare Deum, quod rationalem fecerit hominem & non rationis expertem. Necesse enim horum duorum alterum, vel irrationalem productum esse, vel rationalem existentem, & circa agibilia versantem, arbitrio liberum esse. Ex necessitate igitur omnis natura rationalis libero arbitrio est, & secundum suipsius naturam vertibilis. Porro naturæ quæ ex subiecta materia generantur, secundum duos modos vertibilitatem habent, tum secundum materiam, tum secundum hoc quod generantur. Quæcunque verò non ex subiecta materia generatae sunt, secundum unum solum modum qui est creationis, vertibiles existunt. Rursum horum immaterialium quæcunque in his sunt quæ circa terrena versantur, communione ad homines, circa agibilia occupatae, magis sunt vertibiles. At quæcunque propter naturæ sublimitatem Deo secundum habitudinem appropinquant, per huius contemplationem beatitudine potiuntur, & ad seipsas & ad Deum solum conuersæ ab agibilibus & materia omnifariam seipsas alienauerunt. Contemplationi autem & Deo familiares factæ manent inuertibiles, liberæ quidem arbitrio existentes & vertibiles, quia rationales sunt, non tamen vertuntur propter prædictas causas: nec mirum quidem, etenim & homines contemplatiui ab agibilibus seipsos segregantes, manent inuertibiles. Arbitror itaque ex his quæ dicta sunt, demonstratum esse rationales creaturas omnes à principio optimas fuisse conditas, quod si deinde ita permansissent, ut à principio creatæ sunt, extra omnem utique malitiam essent. Soli tamen angeli incorporeales quidem versi sunt, & neque ipsi omnes sed quidam ex ipsis, quicumque videlicet se ad inferiora, aut ad terrestrium concupiscentiam sponte conuertentes, ab habitudine quæ est ad superiora & diuina se separarunt, indiēsque magis ac magis separant. Quocirca ex his quæ monstrata sunt, clarè liquet, ideo nos facultatem electiuam vertibilem possidere, quia natura vertibiles sumus. Non tamen quia vertibilem facultatem seu potestatem habemus, ut mali simus, Deum aliquis causam esse dixerit, neque enim in potestate seu facultate vitia sunt, sed in habitibus: habitus autem secundum electionem acquiruntur, secundum electionem ergo mali euadimus, & non sumus secundum naturam. Intelletget autem certius aliquis quod dicitur hoc modo. In præcedentibus potestatem siue facultatem dicebamus esse, à qua singula quæ facimus, facere possumus. Omnis autem electiua potestas eadem oppositorum est: una enim & eadem facultas est, qua sobrii sumus, & qua sumus intemperantes, non tamen idem habitus est, oppositorum, puta cra-

pulandi, & sobriè viuendi, vel mentiendi & verum dicendi, sed contrarium contrarij. Nam sobrium esse, ipsius secundum virtutem est habitus; crapulari autem vitij, non sunt igitur potestatis seu facultatis vitia, sed habituum & electionis, neque enim potestas est quæ nos crapulari vel mentiri commoueat, sed electio: nam in nobis erat verum dicere & mentiri. Sed igitur non est vitium potentia, sed habitus, non qui facultatem dedit causa nobis est malorum, sed habitus qui à nobis, & per nos & proprio studio adest: liceret enim contrarium habitum exercitio adipisci, & non malum. Cæterum potentia differt ab habitu, eò quòd omnes potentiae naturales sunt, habitus verò superuenientes, & quòd potentiae indocibiles sunt, habitus autem ex eruditione & consuetudine adveniunt. Si itaque potentia naturalis est, & indocibilis, habitus verò aduentitius & docibilis, non natura est causa malorum, sed malè nos agere aut agi, & proinde malum habitum possidere, omnis enim habitus aduentitius esse monstratus est. Natura autem inesse potentias hoc indicat, quòd omnes easdem habent potentias, præter debilitatos, at habitus minimè esse naturales vel hinc manifestum est, quòd non omnes eosdem possident habitus, sed alij alios, quæ autem natura sunt, eadem apud omnes existunt.

¶ Septimi libri Gregorij Nysseni de
libero arbitrio,
FINIS.

64
A **SANCTI PATRIS**
GREGORII NYSSeni EPISCOPI,

Liber Octauus.

DE PROVIDENTIA.

Inuestigat si sit diuina in rebus prouidentia,
quam multis argumentis colligit.

Caput L



LIBERVM arbitrio esse hominem,
& in quibus libero arbitrio utatur, atque
propter quam causam liber arbitrio ge-
nitus sit, in præcedentibus dictum est.
Quia verò non omnis qui proponit oc-
cidere, omnino occidit, sed quandoque
quidem occidit, quandoque vero non
actione impedita, & non secundum in-
tentionem procedente, causam verò es-
se diximus prouidentiam & non fatum,
expleta eorum quæ sunt in nobis deter-
minatione, sermo de prouidentia iure

B consequitur, qui in tria diuiditur. Primum, si sit prouidentia, secundum,
quid sit, tertium, quorum nam sit. Sed videns quidem modò sanus sit, non
ignorabit prouidentiam. Aegypti cognoscens prodigia, & audiens quæ
in deserto mira fuere, in quibus lucidior visibilibusq; hominibus apparuit
prouidentia. Multa deniq; tum in prophetis, tum in Babylone animaduer-
tens prouidentiae opera, nullam dubitationem suscipientia. Christianos
autem hæc vniuersa docent prouidentiam esse, maximè verò diuinissi-
mum & propter excellentiam amoris erga homines incredibilissimum
prouidentiae opus Dei incarnatio, quæ propter nos facta est. At cum non
ad hos solos sit sermo, sed ad gentiles, age per alia quoque prouidentiam
esse demonstramus. Quod igitur sit prouidentia, per eadem aliquis de-
monstrauerit, quibus & Deum esse ostendimus. Vniuersorum enim per-
manencia, eorum maximè quæ generationi & corruptioni obnoxia sunt,
& positio atque ordo rerum semper secundum eundem modum custodi-
tus, & astrorum motus nullo vnquam tempore immutatus, & anni circui-
tus, & temporum reditio, & noctium atque dierum per singulos annos
æqualitas, alterutra paulatim tum aucta tum diminuta, neque minori ne-
que ampliori mensura, qualiter utique perficeretur similiter deducta, nul-
lo prouidente. Quando etiam peccatorum sequens supplicium, magis au-
tem scelerum reuelatio, nullo quandoq; existente qui redarguere possit,
secundum quasdam necessitates manifestatur. Qualium historiarum ple-
ni sunt tum Hebræorum tum gentilium libri. Talis em̃ est in scriptura no-
stra Susannæ perperissio, in his verò quæ apud gentiles comperiuntur, Ibyci

L. iij. poeta

D. GREGORII NYSSENI

poetae interitus. Cum occideretur enim hic à quibusdam, & nullum eoad
iutorem neque insidiarum testem haberet, grues fortè superuolantes in-
tuens dixit: O grues vindicate meam necem, at cum ciuitas Corinthio-
rum latrones requireret, inuenireq; nequiret, congregato theatro, & ple-
be confidente, rursus grues superuolabant, intuentes verò homicidæ ri-
dendo dicebant: Ecce ultores Ibyci, eorum autem qui prope affidebant
quidam id audiens, principi annunciauit, & comprehensi homicidium
confessi sunt. Atque plurimum id genus multitudo in veterum libris descri-
pta est: quæ si quis congregare voluerit, hunc sermonem in infinitam uti-
que extenderit magnitudinem. Si verò non omnibus qui peccant, idem
redargutionis seu manifestationis modus obtingit, sed quidem effugere
videntur, nullus propterea prouidentiam neget. Non enim secundum vo-
num modum solum facit Deus hominem procurationem, sed secundum
multos & diuersos. Porro corporum quæ generationi & corruptioni ob-
noxia sunt, compositio, & proportio quæ semper custoditur, prouidenti-
am esse magnopere ostendit. Siquidem in omni particula corporis, proui-
dentia præmeditatio apparet, ut studiosis facile est ex diuersis libris colli-
gere. Sed & colorum varietas qui in animalibus sunt, eundem semper orna-
tum retinens, clamat prouidentiam esse. Quod autem communiter ab o-
mnibus hominibus concessum est, oportere Deum orare & colere <sup>ἀναγι-
ναι</sup> & oblationibus, prouidentia est demonstratiuum, sine prouidentia
enim existente hac vniuersa machina, quis utique vel quem aliquis adora-
ret. Sed & studium quod est circa beneficia, naturaliter in his qui non sunt
peruerſi, frequentatum, prouidentiam ostendit. Etenim futuram inde
mercedem expectantes, etiam eis qui retribuere non possunt, benefacere
eligimus. At prouidentia sublata, laxatur quidem iniustitia his qui pos-
sunt iniusta agere, destruitur quoque misericordia & timor Dei. Simul
autem cum his virtus interimitur & pietas. Si enim non prouidet Deus
neque punit, neq; benè agentibus braua tribuit, neque vnquam patienti-
um læsiones prohibet, quis igitur amplius adorabit Deum, in nullo quic-
quam nobis conferentem. Destruitur insuper prophetia, & vniuersa præ-
cognitio. Cæterum ista minimè cum his concordant, quæ per singulos
ferè dies accidunt. Nam multæ quidem in necessitatibus diuinitatis appa-
ritiones fiunt. Multa quoque per somnia laborantibus data sunt auxilia,
multeq; præcognitiones secundum vnāquāque mundi ætatem allata
sunt, ac multi homicidium perpetrantes, & quædam iniqua agentes diu-
noctūq; terrefacti sunt. Præterea bonus est Deus, bonus verò existens be-
neficus est, si verò beneficus, etiam prouisor est. Sed quid opus est, creatio-
nis opera & proportionem eius explicare, atque compaginem & positio-
nem, ordinemq; ac utilitatē, quam vnumquodq; vniuerso tribuit, & quod
non possibile est aliter habere, præterquam nunc bellè habeat, & quod ne-
que adiectionem suscipit, neque respuere potest aliquid eorum quæ sunt.
Sed perfectæ omnia & bona sapienter atq; prouidenter condita existunt.
Verum ad librum ^{περί τῆς τοῦ ἀνθρώπου γένεσις}, hanc expositionem reser-
uamus, ut non patiamur quod multi de prouidentia loquentes perpeſsi
sunt. Creationem enim nos in prouidentia sermonem introducentem
pro prouidentia vsurpant, multum verò ab ea differt. Non enim idem est
prouiden-

A providentia & creatio nam creationis quidem est, bene efficere ea quæ fiunt. Providentiæ verò, bene procreare quæ fiunt. Hæc autem non omnino ad invicem coexistunt, quod ex viris cuiuslibet artis & disciplinæ licet perspicere. Nam hi quidem eorum ad hoc tantum ut bene operentur sunt eruditi, & nullam amplius habent curam, ut tectores, scribæ, figuli. Aliæ verò solum provident, ut agazones & pastores. Quare & nos in sermone qui est de curatione convenienter demonstrabimus, bene producta esse quæ generata sunt, in sermone verò de providentiâ, diligenti procuratone potiri post generationem. Quomodo igitur homo ex homine & bos ex boue semper generatur, & unumquodque ex proprio semine nascitur & non ex alio providentiâ non existente? Si enim quis dicat secundum generationem quæ à principio fuit, traduce res procedere, hoc utique dicit creationi omnino simul adesse providentiâ. Traduce enim procreari quod olim creatum est, coniunctam esse providentiâ ostendit. Providentiæ enim est (quæ post creationem existit) eorum quæ sunt traductio, & ita nihil utique aliud dicit quàm eundem esse factorem simul & provisorum eorum quæ sunt. Quis autem videns differentes hominum in tot millibus formas, & nunquam secundum omnia convenientes, non mirabitur opus; considerans verò causam, providentiæ gratia differentiam formæ in singularibus transmutatam inueniet. Intuere enim si eundem servarent intransmutabiliter characterem, id est, figuram, quanta rerum confusio fieret, quanta verò ignorantia & obscuritas hominem detineret, neque enim familiarem cognosceret, neque alienum vel inimicum vel malum ab amico & placido diiudicaret. Univerſa autem essent verè sibi peruvia & confusa secundum Anaxagoram. Quod si ita esset, nihil prohiberet cum sororibus & matribus commisceri, neque rapere, neque aliud quicquam iniquè agere manifestò, si ad præsens modò effugeret. Neque enim postea visus cognosceretur. Insuper neque lex, neque politia constitueretur, neque patres & filij se invicem cognoscerent, neque aliud quid eorum quæ sunt secundum hominem constaret. Cæcus enim esset circa hominem homo, modica visu ei tribuente. Quippè præter ætatem & magnitudinem nihil aliud dinosceret. Tantorum verò bonorum nobis causa facta est providentiâ, hominum formas semper & ubique variando, & nullo tempore istud facere desinendo, quæ maxima est coniectura, quòd regimur & potimur providentiâ usque ad singulartia, ut ad modum plasmationis characteris & vocis unusquisque cognoscatur, & si non certissimè hoc servetur quasi forma sufficiente. Equidem ex superabundanti nobis hæc adiecit providentiâ, & colorum differentiam ut multiformiter humanæ naturæ infirmitas adiuvetur. Existimo autem plura animalium quæ secundum speciem sunt uniformia, quale est cornix & corvus, quasdam secundum intuitum habere differentias, quibus cognoscent secundum coniugationem se invicem. Equidem cornices & corvi sæpenumero congregantur, at secundum coniugationem unaquæque & unoquoque coniugem agnoscente separantur. Quo pacto autem se invicem cognoscerent, nisi aliquis inesset unicuique proprius character, nobis quidem non facile iudicabilis, facile verò natura comprehensibilis his quæ sunt eiusdem generis. Sed & symbola, id est, notæ & apparitio-

ritiones, & sonitus, & lous dicta signa (ad gentiles enim est sermo) secundum propriam rationem, ut ipsi aiunt, eorum quæ ab eis ostenduntur prouentus conseruantia, omninò profectò rationem prouidentia signant, & his quæ contingunt prouentus verò ostendunt.

¶ Quid sit prouidentia.

Caput II.



T esse prouidentiam, tum per hoc manifestum est, tum per ea quæ deinceps dicentur. Quid autem sit prouidentia dicamus. Prouidentia igitur est Dei procuratio circa ea quæ facta sunt. Diffiniunt autem eam & sic: Prouidentia est voluntas Dei, propter quam omnia quæ sunt conuenientem deductionem suscipiunt. Sive rō voluntas Dei est prouidentia, necesse est secundum rectam rationem, & optimè & Deo decentissimè fieri, ut cum benè habeant ea quæ sunt meliorem ordinem non suscipiant. Necesse autem est, & eundem esse factorem eorum quæ sunt, & prouisorem. Neque enim consequens est, neque decens, alium quidem facere, alium verò quæ facta sunt procurare. Etenim imbecillitatis omninò videretur hoc tale esse. Cæterum magna horum ostensio animalibus inest. Omne enim quod genuit escam ei procurat quod genitum est. Homo autem etiam alijs omnibus quæ sunt in hac vita, eatenus prouidet, quatenus possibile est. Quæ verò non prouident, propter imbecillitatem non prouident. Demonstratum igitur est, Deum quidem esse prouisorem, prouidentiam autem eius voluntatem existere.

¶ Quorum nam sit prouidentia diuina, an vniuersalium generum & specierum tantum, ut ait Aristoteles, vel an prouidentia singularium per deos inferiores administraretur, ut Plato censet: vbi obiter phanaticam Epicuri opinionem confutat.

Caput III.



V M esse prouidentiam, & quid sit dictum fuerit, superfluum referre quorū nam sit prouidentia, utrū vniuersaliū tantū, vel singulariū & vniuersaliū. Plato itaque & vniuersalia & singularia per prouidentiam disponi existimat, prouidentia rationem in tria diuidens, nempe primam esse primi Dei. Prouidere verò hunc antecedenter quidem proprijs deinde verò toti mundo vniuersali; puta cœlis & astris atque omnibus vniuersalibus, hoc est, generibus, ut substantiæ, quantitati, qualitati, & alijs talibus, atque speciebus quæ his subiectæ sunt. Generationi verò indiuiduorum, & animalium & plantarum, & omnium quæ in generatione & corruptione sunt, per deos prouidere, qui cœlum circumeunt, quorum generationem Aristoteles soli & Zodiaci circulo attribuit. Deductionis verò & finis agibilibus, & ordinis eorum quæ sunt secundum hanc vitam, & naturalium materialiumque bonorum & quæ instrumenta vocantur, atque his oppositorum, tertiam esse prouidentiam Plato astruit. Sed & præsidere huic quosdam ordinatos demones circa terram humanarum operationum custodes. Esse autem & secundæ

A cundæ & tertiæ providentiæ ut sint à prima, quasi potestate omnia à primo Deo disponantur, qui statuerit & secundos & tertios prouiso- res. Quod igitur ad Deum refert omnia Plato, & ex illius voluntate omnem prouidentiam dependere dicit, laudari meretur. Non autem quod secundo vult ordine astruere providentiam eorum qui cælum circumeunt, non enim est providentia quod sit, sed fatum & necessitas. Nempè sicut illi utique configurarunt & designarunt, necesse est ea quæ fiunt, fieri & aliter non contingit. Stoici verò philosophi fatum, & quod non sit in nobis affirmantes, nullum locum providentiæ dereliquerunt, sed veritatem, & quod sit aliquid in nobis simul destruunt, ut demonstratum est prius. Ac Democritus & Heraclitus, & Epicurus neque vniuersalium, neque singularium providentiam esse volunt. Epicurus denique dicebat: Quod beatum & incorruptibile, neque ipsum negotium habet, neque alij tribuit, quare neque ira neque lætitia tangitur. Imbecillitatis enim sunt omnia quæcunque talia. Iram à dijs alienam, præter voluntatem enim sit, Deo autem nihil præter voluntatem contingit. Ergo hiquidem propria principia sequuntur, etenim ab euentu vniuersum hoc consistere opinantes, decen- ter meritoque sine providentiâ aiunt esse omnia. Quorum enim nullus est conditor, quis utique prouisor erit? Siquidem manifestum est, necesse esse casu ferri, quæ à principio casu genita sunt. Primam igitur eorum opi- nionem refellere oportet, quæ destructa, sufficient quæ superius in prouidentia demonstratione diximus. Horum itaque redargutionem ad pro- prium tempus reservantes, ad Aristotelis opinionem & aliorum qui sin- gularia sine providentiâ regi dicunt, veniamus.

B ¶ Disputat aduersus Aristotelem qui in duodecimo Metaphysicæ Deum ait minime singularium curam habere, sed a natura disponi, vbi simul Euripidis & Me- nandri opinio narratur ferme eadem.

Caput III.



Aristoteles sanè à natura disponi vult particularia, ut in septimo Ethicorum obscure dixit. Hanc enim diuinam in generatis om- nibus existentem, vnicuique naturaliter suggerere eorum quæ conferunt electionem, & eorum quæ nocent fugam. Quippè vnumquodque animal, ut dictum est, alternam sibi escam eligit, & quod cō- fert, prosequitur, & passionum suarum remedia naturaliter noscit. Euripides verò & Menander in his aiunt vniuscuiusque intellectum providere vnicuique, deorum verò nullum. Sed intellectus sanè, eorum quæ in nobis sunt, est prouisor, aut enim agibilibus & artium, aut contemplationis. Pro- uidentia verò eorum quæ non sunt in nobis, etenim vel prouidet ditare, vel denique sanare vel non sanare, quorum nullum natura facere potest. At neque natura Aristoteli videtur, manifesta nanque sunt naturæ opera. Quid verò ad intellectum refertur, quandoque puniri homicidam, quan- doque verò effugere, nisi quis dixerit, quod primum intellectus & naturæ est, prouidentia esse, quod verò secundum, fati. Si autem ea quæ sunt se- cundum

cundum intellectum & naturam, providentiæ existunt, quæ verò sequuntur sunt fati, destructum est id quod est in nobis, sed non ita habet. Nam ea quidem quæ sunt intellectus & contemplativi & practici, in nobis esse monstrata sunt, non omnia verò quæ secundum providentiam existunt, naturæ sunt, & si quæ naturæ sunt, secundum providentiam fiunt multa enim eorum quæ secundum providentiam sunt, non adhuc sunt naturæ opera, ut de homicida demonstratū est, etenim pars providentiæ est natura, non tamen ipsa est providentia. Igitur hi quidem naturæ & intellectui singularem providentiam ascribunt. Alij autem permanentiæ existentium curam Deo esse aiunt, ut nihil eorum quæ genita sunt, deficiat, & huius solius providentiam facere, singularem verò ferri, ut contingit, & propterea multas iniustitias, multaq; homicidia, & summatim dicendo, omnem malitiam in hominibus versari, & horum (ut contingit) quosdam effugere vindictam, quosdam verò puniri, neque illis secundum rectam rationem, neque his secundum legem omnino accidentibus. Etenim bonos iniqua pati, sæpenuerò accidit, & humiliari, & infinitis malis submitti. Malos verò & violentos augeri potentatu, & divitijs, & principatibus, & alijs vitæ bonis.

¶ Causas narrat, quod ponentes diuinam providentiam non esse ad singulos homines, ignorantia caligine ducti sint, mala etiam ignorantes, Dei voluntate hominibus boni gratia accidere.

Caput V.

A mihi videntur hæc dicentes, multa alia earum contemplationum ignorare quæ secundum providentiam sunt, maximè verò animæ immortalitatem, mortalem enim eam suspicantes esse, quæ sunt hominum, hac vita circumscribunt; deinde perversa habent de bonis iudicia. Existimant enim divitijs refertos, & dignitatibus præditos, atque alijs materialibus bonis distentos, foelices existere & beatos. Animæ verò bona multo intervallo corporalibus & exterioribus eminentiora nihili faciunt, meliora enim sunt meliorum bona, quare tantò virtutes, divitijs & sanitati atque alijs præferuntur, tantò animæ corpori. Ea propter & solæ & cum alijs virtutes beatum faciunt hominem, cum alijs quidem secundum latitudinem, solæ verò & secundum se ipsas secundum circumscriptionem. Eorum enim quæ sunt, hæc secundum circumscriptionem intelliguntur, ut bicubitum, alia autem secundum latitudinem, ut aceruus, acerui enim & si duos modios auferas, quod relictum est, manet aceruus. Sed & ab ea beatitudine quæ secundum latitudinem est, si auferas tum corporis bona, tum exteriora, solas verò virtutes derelinquas, manet etiam sic beatitudinem habens secundum seipsam anima. virtus enim per seipsam ad foelicitatem sufficit. Omnis igitur bonus est beatus, & omnis malus est miser, & si omnia bona quæ fortunæ dicuntur, congregata habeat. Quod ignorantes multi solos beatos existimant, qui bona corporis & divitijs obtinent, ideo de providentia quaruntur. Cæterum hæc non modò ex apparentibus, ea quæ secundum nos sunt

A sunt, disponit, sed & secundum propriam præscientiam. Sciens enim Deus, quodd huic nunc mansueto & boho conferat pauperem esse, & quodd mentē eius diuitiæ subuertant affluentes, conuenienter eū in paupertate seruat. Sciens autem sapenumerd diuitem asperiores futurum, si pecunijs priuetur, latrocinia enim vel homicidia, seu quædam alia maiora mala tentaturum, diuitijs potiri sinit. Quare etiam ægrotare nobis sapiusculè profuit, & filios sepelire, & fugere seruos: horum nanque salus perditione eorum amarior fieret, malis quidem filijs, latronibus vero famulis in nos effectis. Equidem nos nihil futurorum scientes, ad præsentiaq; sola respicientes, non rectè, ea quæ accidunt iudicamus, Deo autem futura quoque quasi præsentia sunt. Sed hæc in eos dixerimus, qui peruersi sunt, aduersus quos & id scripturæ conueniet utique dicere: Nunquid lutum dicit figulo, quur me sic finxisti? Quomodo enim non detestandus est homo, contrariam legislationem faciens, & operibus providentiæ renitens, qui neq; humanis legislationibus contradicere auderet.

¶ Ducit Aristotelem ad magna inconuenientia, si Deus non prouideret singulis hominibus, aut rebus.

Caput VI.

B **H**OS igitur errores quin potius impietates missos facientes, ostēdamus quodd non benè ab eis sine providentiā regi singularia dicantur, vniuersalibus & generalibus providentiā potientibus. Tribus enim his solis de causis, aliquis dicet non fieri singularium providentiā: aut enim ignorare Deum, quodd bonum sit etiam horum providentiā habere, aut non velle, aut non posse. Sed ignorantia siue inscitia omnisariā à beata illa substantia aliena est, per se enim cognitio, & per se sapientia est & scientia. Qualiter autem latebunt Deum, quæ nec homo benè sapiens ignorabit: quodd destructis omnibus singularibus, vniuersalia quoque destruantur: ex particularibus æquè omnino vniuersalia consistunt, adæquantur denique species omnibus particularibus, & conuertuntur, & simul destruuntur, atque simul conseruantur. Nihil autem prohibet, quin omnia indiuidua perirent, nulla desuper procuratione habitā: his igitur destructis & vniuersalia corrumpentur. Si vero in hoc solum prouidere aiunt eum, ne omnia particularia pereant, ut seruentur species, latet eos quandam singularium esse providentiā dicere. His enim prouidens (ut ipsi dicunt) species & genera conseruat. Sed aiunt quodd non ignorat quidem, non vult autem prouidere. At nolle, propter duas sit occasiones, aut ob pigritiā, aut ob indecētiam, & quis utique non insanus pigritiæ causam Deo inducit: rursus enim ex duobus his pigritia generatur, voluptate & formidine, siquidem aut à voluptate aliqua attracti pigrescimus, aut propter timorem, formidantes desistimus: neutrum verò horum de Deo cogitare fas est. At si pigritiam quidem inducere renuant, non dicere autem Deum affirmant, indignum enim esse tam beatam substantiam vilibus & minutis se submittere, & velut materi

M alibus

alibus & electu indignis contaminari, atque propter hoc nolle, ignorant duo vitia pessima se Deo ascribere, contemptum & inquisitionem.

Aut enim ex contemptu conditor principatum & dispositionem singularem despicit, quod valde inconueniens est dicere. Aut inquisitionem declinans, ut & ipsi aiunt. Si autem solaribus radijs natura concessa est, omne humidum attrahere, non verò coinquinari solem, neque radios ipsos, cum cloacis illuxerint, sed manere incontaminatos & puros, qualiter Deum censent his contaminari quæ hic geruntur? non sunt hominum Dei naturam scientium hæc dogmata. Equidem intangibile & incorruptibile & incontaminabile, & absque omni alteratione potius consistit, quod diuinum est; inquinatio enim & huius generis alia versionis sunt opera. Quo pacto autem non valde inconueniens est, artificem cuiusunque artis & maximè medicum vniuersalia procurantem, nil particularium, neque minimum sine arte & cura derelinquere, cum sciat ad totum proficere partem, Deum verò conditorem etiam artificibus asserere indoctiorem. Sed nunquid vult quidem, non potest autem. Et quomodo non (qui hoc astruit) quasi imbecillum dicit Deum, & ad benefaciendum impotentem esse. Insuper secundum illos duos modos dixerit aliquis utique Deum non posse indiuiduis providere, aut quod ipse providere minimè natus sit, aut quod particularia insusceptibilia providentiæ existant. Sed ipsum natum esse providere, etiam illi confitentur, per ea quod aiunt eum vniuersalibus providere, cum aliter inferiora adherere superioribus nequeant. Potior verò virtus etiam usque ad vltima & insensibilia conservando descendit, vnumquodque enim à diuina dependet voluntate, & hinc permanentiam & conservationem haurit. Cæterum indiuiduorum & multiplicatorum subsistentiam providentiæ quoque esse susceptibilem, ex animalibus quæ principatu & ducatu dispensantur manifestarium euadit. Quorum multæ quidem sunt species, etenim apes & formice & plurima eorum quæ gregatim pascuntur, sub quibusdam ducibus statuta sunt, quos obediendo sequuntur. Maximè autem aliquis hoc intelliget hominum ciuitatem considerans, legislatorum enim & principum dispositiones atque procuraciones recipere videtur, si verò harum est susceptibilis, quomodo utique non erit providentiæ conditoris capax?

¶ Ostendit diuinæ providentiæ cognitionem nobis naturaliter insertam esse, aperitque causas, quur in hunc errorem prolapsi sint, non credentes videlicet animæ immortalitatem, vel rationem & causam providentiæ perscrutari nequeunt.

Caput VII.



ON leuis autem coniectura existit, singularia gubernari providentiâ, quod eius cognitio sit hominibus naturaliter inserta: necessitate enim aliqua obruti, confestim ad diuinum numen & orationes confugimus, quasi natura nos absque præceptore diuinum

A num auxilium edocente, nequaquam autem ad id nos natura sine doctore instruit, quod naturam non habet ut fiat. Equidem in subitarijs perturbationibus & timoribus absq; electione, antequam aliquid perferre mur, Deum inuocamus. Omne verò quod ita (ut oportet) naturaliter sequitur, validam habet demonstrationem, nullam contradictionem suscipiens. Vnde igitur in hanc rationem deducti sunt, qui hoc opinantur: primò certè, quòd censeant dissolui cum corpore animam, secundò autem, quòd nequeant particularis providentiæ rationem inuenire. At animam non esse mortalem, neque vsque ad hanc vitam quæ in homine sunt, duntaxat consistere, etiam sapientissimorum apud Græcos transmigrations ostendunt, & loca quæ iuxta vniuscuiusque vitam animabus in sortem venisse dicuntur & supplicia animarum, quibus torquentur in seipsis: hæc æquè (& si non nihil à vero exorbitant) animam esse post hanc vitam, & delictorum vindictam sustinere confitentur. Verum si incompræhensibilis nobis existit providentiæ singularium sermo, ut re vera est, secundum illud, quàm inscrutabilia iudicia tua, & inuestigabiles viæ tuæ, non propterea dicere oportet, non esse providentiā; neque enim quòd mensuram maris ignoremus & harenæ numerum, dixerit aliquis, neque mare neque harenam esse, hoc modo nanque neque hominem neque aliud quoduis animal esse dicerent, quòd numerum tum hominum tum aliorum animalium ignorent; indiuidua etenim nobis infinita sunt; quæ verò infinita, ignota existunt nobis; & vniuersalia sanè ratione fiunt sæpè numero compræhensibilia, particularia autem minimè.

B Quum autem duplex in vnoquoque homine sit differentia, tum ea quæ ad alium hominem est, tum vniuscuiusque ad seipsum quotidiana alteratio & differentia, & in vita, & à studijs, vtilitatibus, desiderijs, & cæteris accidentibus (facile enim vertibile est hoc animal, necessitatibus & temporibus celeriter commutatum) necesse est conuenientem vnicuique providentiā, & differentem & variam multi perditamq; & incompræhensibilitati eorum quæ in tempore accidunt, opportunam adesse. Si denique oportet conferentem & familiarē in vnaque re illam existere, infinita verò est particularium differentia, infinita igitur etiam eius quæ ipsis conuenit providentiæ ratio; si verò infinita, nobis quoque ignota existit. Non decet autem per nostram propriam ignorantiam, eorum quæ sunt, providentiā destruere, quæ enim tu non benè esse arbitraris, hæc rationabilia sanè à conditore agnoscuntur. Tu verò ignorans causas, non ignorans dicis fieri. Quod nempè in alijs quæ ignoramus patimur, hæc etiam in operibus providentiæ, ex assimilatione & quidem obtusa colligimus ea quæ sunt ab ipsa, quædam simulachra & umbras operum eius ex his quæ fiunt per coniecturam suscipientes.

¶ Differit quibus ex causis diuina providentiā, tot mala hominibus inferat, etiam iustis, cuius proprium est singulis bene facere & disponere.

M ij Caput

Iscimus ergo quædam secundum permissionem Dei facta esse permissionis autem sunt multæ species. Concedit sæpenumero iustum in calamitates incidere, ut virtutem quæ in ipso late alijs ostendat, veluti in Iob. Aliquando permittit inconuenientia quædam geri, ut per actionem quæ indecens videtur, magnum quiete & mirabile dirigat, velut per crucem salutem hominum. Alio modo sanctum etiam mala pati permittit, ut non ex recta conscientia, & attributa ei virtute in elationem incidat, ut in Paulo. Derelinquitur aliquis ad tempus in correctionem alterius, ut id quod in ipso fuit, considerantes alijs, erudiantur, ut in Lazaro & diuite naturaliter enim videntes quosdam pati con-
trahimur ut optime dictum est à Menandro. Quod diuum,

qualiter in compatiante concessi omnia pati, sicut prædictum est ad Iob & Paulum, ita oportet pati. Destituitur aliquis etiam in alterius gloriam, non ob propria vel parentis peccata, ut à natiuitate cæcus in gloriam filij hominis. Rursus permittitur quis pati in alterius imitationem, ut gloria eius qui passus est amplificata, alijs impigra passio fiat, per futuræ gloriæ spem, & eorum quæ expectantur bonorum desiderium, veluti in martyribus & in his qui seipso tradiderunt pro patria vel parentibus, vel filijs, vel fide. Si verò quis irrationabile arbitratur, sanctum in alterius directionem, malè pati, cognoscat quod hæc vita agone est, & virtutis stadium, quantum igitur maiores sunt labores, tanto maiores sunt coronæ: ad mensuram enim passionis & munerum est retributio. Propterea Paulus infinitis traditus est tribulationibus, ut maiorem & perfectam referret victoriæ coronam: quippe omnia benè & decenter fiunt prouidentia opera. Quod autem benè & decenter, & solummodo ut conuenit, disponat Deus omnia, duabus his considerationibus quis utens, quæ ab omnibus conceduntur, rectissime intelliget. Bonus est & solus sapiens, & bonis ac perfectis beneficus decenter existit. Quia verò sapiens est, sapienter & optime eorum quæ sunt prouidentiam gerit: nam si quidem non prouideret, non est bonus: si verò non benè, minimè sapiens est. Oportet igitur has considerationes attendentem, nihil operibus prouidentia detrahare, neque ante scrutationem ea blasphemare, sed omnia benè accipere, omnia admirari, omnia benè & decenter fieri, & si quàm pluribus iniusta videantur, non tamen blasphemiam, & ob magnam ignorantiam nostram conuictum supererefundamus.

¶ Qui patiuntur innocenter, aut æquo animo nocentes, hic purgari ostendit. Qui autem passiones iniustas inferunt, etiam iubente Deo, malivolentiæ suæ poenam sortientur.



VM autem omnia benè fieri dicimus, clarè liquet, nos non de hominum nequitia, neque de operibus quæ in nobis sunt, & apud nos fiunt, sermonem facere, sed de eorum providentia quæ non sunt in nobis. Quomodo igitur viri sancti amaras perpessi sunt mortes, & peremptions sine causa: si enim iniuste, quare non prohibuit iusta providentia occisionem: si verò iuste, inculpabiles omnino sunt qui occiderunt. Ad hæc dicemus, quoniam is qui occidit iniuste occidit, & qui occiditur, aut iuste occiditur, aut vtiliter iuste quidem, cum propter actiones iniustas & inconuenientes, nobis autem occultas. Vtiliter verò præcognoscere providentia futuras ab eo malas operationes, & quoniam conducibile est ei, vsque ad hoc sibi vitam eius, vt Socrati, & sanctis. Qui autem occidit, iuste occidit, non enim propter hoc, neque commodans, sed lucri gratia & latrocinij insidiatus est. Equidem in nobis existit actio, passio verò non est in nobis, puta occidi. Cæterum mors nulla est mala, nisi quæ est propter peccatum, vt ex morte sanctorum virorum manifestò dilucet. Peccator autem & si in lectulo aut subito sine dolore decesserit, malè morietur, malum epitaphium sibi inducens peccatum. Qui nimium occidit, malè occidit, nam in his qui iuste perimuntur, in spiculatorum ordinem seipsos statuerunt. In his verò qui vtiliter, in ordinem hominidarum & impiorum. Eadem hæc sunt, & in hostibus interficientibus, & captiuis omnem immanitatem inferentibus. Eadem & in graffatoribus & rapientibus pecunias. Etenim his quibus auferuntur, confert non possidere, sed auari qui rapuerunt iniusti sunt. Ob avaritiam enim non propter illorum vtilitatem abstulerunt.

Octavi & vltimi Libri Gregorij Nysseni
de Providentia.
F I N I S.

M iij Iacobus

IACOBVS FABER

BEATO RHENANO SVO. S. D.



ONexissimes mi Beate te minus mecum esse, si tu meas, & ego vicissim tuas non frequenter percipio literas, nunquam tui mihi interuenit obliuio, sed ita res humanæ habent, ut ubi vni intenderis, alteri sit impedimēto. Ego nescio quid publicum cogitavi, & si quod volo (non mihi sed alijs) efficere non possim, Proinde te semper & amo & amaui, quod simili desiderio teneris, & mihi alias adiumento fuisti non modico. Amo & Michaelē nostrum, qui ad te & libēs quidem proficiscitur, quia te amat: cuius opera etiam tui imitatione nunquam mihi negata fuit, & quod exiguae vires nostræ non potuere, ipse suppleuit. Superiori anno Aquisgratum profectus sum, eo potissimum desiderio ut te viderem: nam narrarat mihi quispiam, te illuc ad festum diuæ Margaretae affuturum. Et si te non vidi, non fuit mihi tamen peregrinatio illa iniucunda. Nam incidi in monasterium virginum beatae Hildegardis, de qua alias ad te scripseram. Comperi profectò libros deuoti pectoris, copia mihi facta est ad vtilitatem posterorum. Verum aliquid exemplari defuit: vnde factū est, ut nihil adhuc ex officina emitti potuerit, expecto indies ex vicinia illa Quilianum nostrum, qui refartiet quæ defunt. Habeo opus etiam Elizabeth virginis, & virginis Mechtildis, verum quænam ea virgo fuerit, cupotui. Quapropter interroga (te oro) in monasterijs etiam sororum sancti Benedicti, & sancti Bernardi, quæ apud vos sunt, si fortè norint, quænam ea Mechtildis fuerit, & ubi diuersata, & fac me certiores. Bene Vale, & ut te amo, meredam: cæterorum Michael fidus erit nunci-

us. Ex cœnobio sancti Germani iuxta Parisios XXIII.

Iunij An. M. D. XL.

Beatus

BEATVS RHE

NANVS SELESTENSIS IACOBO FABRO
Stapulensi præceptori suo. S. D.



LITERAS tuas & elegantissimas & optatissimas Argentorati mihi reddidit Michael noster Humelbergius, bonis disciplinis mirum in modum ornatus, quas vix dici potest, quanto ardore *ὑπὸ τῆς ἡσυχίας* gestiens etiam perlegerim: ex illis enim intellexi tui Beati te nunquam interobliviſci, qui & si in literis parum sit adsecutus, & exteræ nationis, à te tamen vt à doctore discipulus arctè diligitur. Qua in re candorem tuum agnoscere licet, qui cunctis prodes-

ſe cupias, Gallis, Italis, Germanis, Britannis, & Hispanis, æquali in omnes amore succensus. Verùm ab hac genuina morum tuorum dexteritate, quidam non obscuro nominis vir, quem etiam ob eruditionem plurimum amo, ex aula Ducis Lotharingi, *δὲ δὴ πρὸς τὸν* (vt aiunt) dissidetis enim erga Gallos suprà quàm dici possit affectus, inclytos Germaniæ populos multis nominibus lacerat. Sed nescit certè quàm suo principi rē minimè placentem faciat, cuius illustribus genitor, iam deploratis rebus & exitio proximis ad GERMANOS velut ad sacram ancoram (vt adagio dictum est) confugit. Cæterùm quod nos barbaros ille vocat, non vsquequaque auditu intolerabile est, nam & Galli eadem ratione barbari erunt, quis enim non barbarus nascitur, quis non barbarus permanet, nisi liberalibus disciplinis mentem excolens inscitiam exuat. Neque defunt apud nos viri deterſa barbarie omnem Latinorum splendorem complectentes. Habet enim inferior Germania Erasmum Roterodamum, vtriusq; linguæ callentissimum, quem ille suæ Galliæ plus iusto addictus, à nobis mordicus auferre conatur, habet item Iodocum Badium Ascensium mihi summum amicum, & Hermannum Buschium Monasteriensem. Moguntia, Theodericum Grefemundum. Alsatia, Iacobum Vimphelingium, Iodocum Gallum & Fratrem Conradum Pellicanum Rubeaqueses, & Sebastianum Brantum Basilæ, Gulielmum Copum, & Amorbachios. Sunt in Sueuia, Iohannes Capnion Phorcensis totius Europæ decus, Conradus Peutinger Augustensis, Engelhardus Scintilla, Georgius Symler, Vdalricus Zasius, Henricus Bebelius, Iacobus Philomusus, Iohannes Brassicanus, & Michael noster Humelbergius. Habet insuper ager Noricus, Hieronymum Aleandrum Mottensem, Latinæ, Græcæ, Hebraicæ, Chaldaicæq; eruditissimum, hac tempeſtate, magna nominis celebritate, varios vtriusque linguæ autores apud Parisios publicè enarrantem, de cuius multijuga eruditione alias ad me scripsisti, & Cuspinianum oratoriam Vincennæ profitentem. Sunt & in Thuringia Mutianus Ruffus, & Petrus

M iij Eber-

Eberbachius. Quos viros nominatim huic epistolæ inferere placuit, ut & C
tu non ignores Germaniam omnem ad politiores literas sese bellè accin-
gere. Neque cunctos recensere volui, quod sanè magnum negocium fuis-
set, sed ex eorum albo nonnullos, qui reliquis, ducum instar, viam discipli-
narum sceleriter aperiunt. Porro ab horum instituto minime alienus est
Io. Stabius, excellens Mathematicus, qui agens in aula MAXIMILI-
ANI Augusti, varijs subinde chorographijs illum oblectat, neque enim
hic inuictissimus Cæsar (ut paululum digrediar) à literis & musarum com-
mercio abhorret, sed Latinos scriptores nullo intercedente interprete pro-
bè intelligit, qui olim à quodam magni nominis Theologo interrogatus,
si quando veterum historias perlustrando, commentaria Iulij Cæsaris legis-
set, comiter & mansuetè (ut assolet) respondit, nimium illum sibi tribue-
re, indicare volens Iulium etiam victum, se victorem profiteri. Is inquam
Stabius rarum & multis seculis non visum opus Gregorij Nysseni quo-
dam in loco reperit, quod Richardus Burgundio Pisanus, aut Fœderico
Aenobardo Cæsari Augusto, omnium gentium terrori, qui Patavinam
Academiā primus instituit, tralatum dicauit, aut Fœderico II. (id em̄
incertum est, cum sub vtriusq; floruerit) sed tam indoctè, tam ineleganter,
ut legi possit, intelligi nequeat. Quare cum id Mathias Schurerius muni-
ceps meus, ex Vienna Pannoniæ quæ illustrissimorum Austriæ Archidu-
cum regia est, imprimendum recepisset, non passus est. F. Io. Cono No-
rimbergensis præceptor meus, tam nobilem autorē, ineptissimis & plus-
quam Gothicis dicendi abusionibus vndique scatentem, tam sœda bar-
barie deturpatum in publicum prodire, sed inter librariā Græcicorū
codicum supellectilem, quæ hic apud diuum Dominicum ex testamen-
to Cardinalis Ragusini derelicta asseruatur, quibusdam capitibus spar-
sim inuentis, suo labore & studio effecit, ut depulsis tenebris quas inculti-
or tralatio offundebat, nitidior cognobiliorq; in lucem exierit. Is itaq; diui-
nissimus pater, omnium primum de homine philosophatur, deq; creatio-
nis tum ordinem tum rationem, ubi ostendit quanto ingenio supramunda-
nus opifex hominem præsertim & reliqua produxerit, quæ legentem eo
perfectionis ducunt, ut miram illam decentissimamq; sensilium conditio-
nem suspiciens, in conditoris admirationem subuehatur. Nam quemad-
modum in excellenti opere industriam suam exprimit artifex, ita & De-
us sapientiam suam maximè in hominis effiçtione non obscurè declara-
uit, ut Nicolaus Cusanus omnium piè philosophantium princeps multis
commonstrat, hunc etenim vtriusq; mundi copulam constituens, præclaris-
simis dotibus insigniuit, intellectum enim ei tribuit, & liberum arbitriū
excellentissimum munus, & summæ libertatis qua Deus cuncta creauit,
nobile vestigium. Deinde de anima contra Aristotelem & alios philoso-
phos acriter disputat, ut pulchriora his nusquam me legisse crediderim.
Post quæ elementorum naturam ac animæ vires, virtutesq; sensuum & or-
ganarecenset, subiungens mox vtilissimam de electione voluntarioq; &
inuoluntario dissertationem, quam liber de fato excipit, dignissimo ser-
mone de prouidentia finem operi imponente. Quæ omnia mihi ad hoc
conferre videntur, ut homo dignitatem suam agnoscens benè viuere di-
scat, quam si diligenter consideraret, facile induceretur ut cuncta vitia ves-
luti

A luti teterrimam pestem defugeret. Et certè quur homines plerunque peccent, in causa est propriae dignitatis obliuio: solus enim homo inter res creatas sapientiusculè à suo fine aberrat, reliquis omnibus in suis officijs continenter perstantibus, ad quæ natura producta sunt. Idcirco quis non philosophiam vel maximè laudarit, cum hæc hominem in suisplius cognitione adducat. Laudabiliorem tamen censeo quæ à Christianis profluens, eorū quæ ad hominis salutem attinent, simul admonet, velut hæc subtilissima diuini Gregorij Nysseni doctrina, quæ cum multorum errores coarguat, solidæ veritati innititur. E cuius penu sanctissimus pater Io. Damascenus, non pauca cum sententias patrum colligeret mutuatus est, quem tu superioribus annis diu ignotum & semilacerum, ad studiosorum vtilitatem reconcinnasti. Vellem autem clarissime vir vt sicut Damascenum celeberrima Parisiorum academia iam pridem fauorabiliter suscepit, ita & Nyssenum Damasceno antiquiorem minimè neglectui haberet. Discant hinc studiosi multa & scitu dignissima, sine altercatione, sine rixa, de quibus sæpenuerò in comitijs eruditorū, superbiūs quā vtiliūs disputaturi at prohi dolor multorum animi hac opinione persuasi sunt, vt sacratissimam theologiam sine sophismatibus constare non posse arbitrentur, *ὅν τινος διακινῶσθαι κεν χαλεπὸν πρᾶγμα ἐστὶ δίκαιον*, vt non minus scitè quā verè Penia Aristophanica dixit. Ego vero huius operis vtilitatem apud me perpēdens, cum id antè præceptor meus obeliscis vndiq; confodisset, & si alijs rebus & maximè literarum Græcarū studijs p̄pedirer, exscribendum duxi, quod mihi tantò difficilius fuit, quantò viciniustum nundinæ Germanicæ instabant, chalcographis promissum exemplar exposcentibus, plenum itaq; laboris negociū extitit, adeò vt opus mihi fuerit, iuxta illud Luciani de Demosthene, *συνέλει νύκτας ὑπνωόνους ἡμέρας*. Inter describendum autè Burgundionianæ tralationis stylum vbique ferè correxi, ne tam rustica barbarie deterriti lectores, veluti de Nilo canes, vt vetus verbum vsurpem, biberent & fugerent. Burgundio enim verbum verbo reddens, Græcorum σχήματα ad Latini sermonis proprietatem nequaquam reduxit, quo sanè fit, vt nullus sensus etiam curiosiūs introspectienti nonnunquam elucescat. Verū in emendando non omnem prorsus barbariem extirpare potuimus (noua enim omnino tralatione opus fuisset) sed leuigantium instar intolerabiliore salebras abrasimus, alijs quoq; ampliūs polliendi materiam relinquentes. Ea propter obseruande præceptor diuini Gregorij Nysseni in publicum prodeuntis patrociniū suscipe, quem & si verborum phaleris atq; ampullis minimè intumescat, certè scio neutiquam spernes, sed altissimam eius philosophiam plurimūm admiraberis, commendabis, efferes. Et interpolationem nostram boni consule. Dic verbis meis salutem Iodoco Clichtoueo Theologo, & Roberro Fortunato optimis literarum patronis. Bene Vale, & Rhenum tuum mutuiter ama. Ex Basilea, Calendis Martijs. Anno

M. D. XII.

Nobis

NOBILI AC EX

CELLENTI V. I. DOCTORI THOMAE

Truchses maioris Ecclesiae Nemetensis Scholasti-
co, ac Episcopi in spiritualibus vicario. F.

Io. C. Norimontanus. S. P.



VRE quidem viros gloriosos eximie
doctor sapientissimi Ecclesiastici horta-
tu vt duces nostros laudare iubemur, ve-
nerar vt patres, & vt pastores imitaris
quippe qui dū hic viuerent tantam ade-
pti sunt gloriam, vt tum nomina eorū
scriberentur in coelis, tum hic relin-
querent nobis nomen suum, narrandi
laudes eorum. Ceterū neq; nomen
duntaxat, sed & quæ ab illo proueni-
unt, memoriam, suauitatis, & benedicti-
onis clarā notitiā, auctoritatem & fi-
dem, imitationem quoque & exem-
plum, atque patrocinium posteris dereliquerunt. Cuius aureæ catenæ si
primum anulum abstuleris, cætera corruent. Error enim nominis vsque
adeo nocere solet, vt huius mutatione, conditio & qualitas personæ de-
primatur. Quam ob rem non parum profectū admirandum venit, quo-
nam cæstro perciti quidam scioli nostræ tempestatis tam leuiter & inhu-
manè in priscos illos innocentissimos autores desauiant: quorum nomina
inuertunt, transponunt, titulos inscriptionum corrumpunt, atque eosdem
non tam misere aliorum famæ incūbere cogunt, quàm etiā vel alienū
(vt ita dicam) partum eius supponant, genuino ipsos partu & filiis orban-
tes, aut (vt honestiore vocabulo utar) alienis adoptantes. Ceterū vt de
multis tam ægrè affectis vel quosdam recenseam, cernimus Hugonis Car-
dinalis egregiam in Psalmos expositionem Alexandro de Ales Veneti-
is nuper suppositam, vniuersis scriptis libris per Germaniam & Galliam
renitentibus: quod ideo potissimum falsarius iste egit, ne vir ille nomine
& fama celebris vel tali vnico filio orbatus, totius Bibliæ postillator pri-
mus deinceps haberetur. Haud dissimile facinus, indignum sanè, item a-
pud Venetos Bedæ venerabili illatum comperimus: cuius commentariū
sup Salomonis proueria absque omni respectu diuo Hieronymo ado-
ptarunt, vt hoc pacto numerus librorum ipsius augeretur: sed Deo volen-
te deprehensum est, vt mentiretur tanta iniquitas sibi. Ipse namque Beda
in cap. X X I. beatum Gregorium, Papam in Homilia Euangeliorum
citāt vt vetusti codices & literis Longobardicis scripti continent, quan-
quam hanc quoque testimoniū allegationem furcifer ille omiserit. Locum
autem tuæ excellentiæ idcirco citabo, quoniam causis dicendi nostris ma-
ximè

A ximè congruit, in laudem videlicet autorum & detestationem corrupto-
 rum. Thesaurus, inquit, desiderabilis (sapientiæ & virtutis) & oleum, id
 est, nomen: quod oleum effusum alibi nominatur in habitaculo iusti, & im-
 prudens dissipat illud: quo in loco venerabilis Beda post pauca sic subdit.
 Quem versiculum beatus Gregorius Papa in Homil. Euangelij iuxta an-
 tiquam translationem posuit. Thes. desyd. requiescet in ore sapientis. Ve-
 rum reprobi non tantum virtutes persequi, sed quantum valent in bonis
 obruere festinant. Quid de lo. Scoto dicam, qui editis in sententias com-
 mentarijs nulli non notissimus est, huic primæuam sacratissimi Dionysij
 tralationem ascribunt, cum alteri cuidam lo. Scoto qui istum multis secu-
 lis antecessit, & Athenis Græce didicit, accepta referri debeat. Denique vt
 alterius nomen corruptum querar, cuius gratiæ hæc tuæ excellentiæ scri-
 bere cœpi, Gregorius is est Nyssenus siue Nysæ Episcopus: cuius sanè fœli-
 citatem ipsa infensa fortuna variè quidem quanquam frustra tentauit.
 Nam cum illius sancti & eruditissimi viri præclarus in philosophia liber
 quem è Græco nuper fonte magna ex parte emaculatum intuebere lon-
 go postliminio à situ & squalore, inuentione lo. Stabij Mathematici rur-
 sus emergeret, nomē illius & laudis titulus, autoritas denique cœpit emer-
 gi. Cuius verò incuria vel libidine potius id gestum sit, non constat. Id scio
 quod pro Gregorio Nysseno vel Nysseno Gregorius Emissenus substitu-
 tus est. Nec defuit quin mox hæc vitiosa nomenclatura, nobilissimum
 quendam & genere & doctrina scriptorum in libro quem de prouiden-
 tia inscripsit hallucinari faceret τῇ ἀσφαλίᾳ μᾶλλον ἢ ἀκρισίᾳ, facile enim grex
 totus in agris Vnius scabie cadit. Verendumq; est, nisi huic posticæ occur-
 ratur sannæ (vt quidam ait) ferat hæc contagio labem, vt autoritas libro-
 rum diui Gregorij Nysseni cum ipso autore rursus intereat. Nam quod
 quisque nouit, id colit, ignoti autem nulla cupido. Equidem opus quod-
 cunque & si elegans & doctum cæco nomine, vel etiam nomine diuerso
 prænotatum, facile tanquam apocryphum à delicatis lectoribus repudia-
 tur. Vnde hæc omnia fiunt nisi ἀπὸ τῶν ἱεροσὺλων ὀνοματοφθόρων qui seue-
 rum sibi iudicium imminere hæc patrando nō verentes, claros autores no-
 mine obfuscatos sub modio detrudunt, quos omnium Dominus super
 candelabrum, vt omnibus lucerent, voluit exaltari. Nonne immitis hæc
 oppressio est & grande piaculum? Ecce vt ad hos ὀνοματοποιούς dicatur.
 Nonne tibi mortali & caduco tanta cura est de bono nomine, vt indignū
 facinus exclames, si quispiam in nomen tuum quod fortasse barbarum
 est inuersione, adiectione vel detractione ludat: tu ergo leui animo illius
 nomen corruppes, cuius latus est secundum nomen suum? An fortassis
 ij curam de suo bono nomine non habent qui in portu non dico iam nauig-
 ant, sed fœliciter quiescunt, qui victoria iā in stadio potiti, à supremo Ago-
 nitheta certaminis coronam iusta censura perceperunt: qui titulos trium-
 phales vel doctrina vel scripto vel rebus probè gestis, & sibi æternā glo-
 riam, & memoriā, & cæteris memorabiliter imitandi exemplum statu-
 erunt, pepererunt, atque reliquerunt. Quid igitur: horum ne nomina & ti-
 tulos colossis & statuis præstantiores deijciendos & inuertendos supre-
 mus arbiter censebis? Nec quisquam (credo) sanæ mentis ed adduci pote-
 rit,

rit, ut illæ felices animæ æquo animo ferant, nomina sua sana quidem & C
integra, in libro vitæ scripta ab illis τοῖς ὀνοματωπλάστοις ad librum mortis &
obliuionis relatum iri, ut deinceps apud quos olim gloriosi habebantur,
sint veluti mortui à corde, & quorum nō est memor amplius, & quorum
memoria periit, quasi nunquam fuerint. Putabimus demum, ut sibi no-
men suum inuerti velint, & alijs relinquere, sub cuius titulo multi milita-
re, erudiri, proficere elegerunt, & securi clientuli sub tantis patronis exul-
tare tam sapientia quàm Dei cultu præoptarunt, vnde illi quotidie accesso-
riam sibi mercantur & adipiscuntur beatitudinem. Scriptum est enim:
Si permanferit nomen eius derelinquet post se plusquam mille quos Do-
mino lucrabitur, & si requieverit proderit illi. Nam sicut diuo Ambrosio
refente didicimus pœnam Arrij apud inferos non esse certam aut defini-
tam, quia non est certus numerus eorum, qui eius perfidia corrumpendi
sunt, utq; pœna flagitiosi Mahumet de die in diem augetur apud inferos,
secundum numerum eorum qui ad suam sectam declināt, sic beato Tho-
ma Aquinate docente, credimus beatos in accessoria beatitudine profice-
re ex his quibus Christiani eorum doctrina vel exemplo vel patrocini-
o ad salutem prouehuntur & accedunt. Nonne igitur adhuc seruare conten-
dunt quod olim ab omnium Domino suatum est eis. Tene, inquit, coro-
nam tuam, ne alius eam accipiat: dicunt itaque. Gloriam meam alteri non
dabo. Ab hac autem gloria & honore cultu & inuocatione eos illi nomi-
num corruptores defraudant & spoliunt, dum nomina eorum interimunt,
sublato enim nomine tollitur memoria, fama, autoritas, cultus, & reue-
rentia eorum. Quid tandem de his dicemus? Nōne Deus requireret ista,
qui zelotes est acer pro suis. Et qui suis pollicitus est nec capillum capitis
diminutū iri, impunè illos transibit, qui impedimento sunt, ne memoria
iusti sit cum laudibus, & ne nomen eorum requiratur à generatione in ge-
nerationem. Neque interea sibi insolens calumniatur blandiatur, quia nō
iniquo animo talia egerit, sed meminerit, nullum esse ioci vel leuitatis lo-
cum, ubi de fama aut salute agitur, imò verum esse quod dicitur, famam,
fidem, & oculū iocos non admittere: magis verò time si ex fraude id per-
petraſti. Cum igitur tanta sit pernicies & contagium, nomina autorum
& titulos obscurare, nemo sui erroris præsidium quærat ab hac Senecæ (ut
volunt) autoritate. Non quis sed quid dicatur attende. O certè præstantissi-
mam illorum autoritatem seu licentiosam perniciem potius, per quam o-
mnis autor & autoritas in censuram venit, nihili penditur, cassatur, & tolli-
tur, O bracteata sententiam, cuius ope omnes cæteros autores autorita-
tesq; & horum titulos atque nomina pro libitu tuo inuertiendi, immutan-
diq; & ad placitum ponendi licentiam tibi vendicas. Sed cum vereor ne
excellentiæ tuæ tanta prolixitate fastidium pariam, hoc duntaxat obijcia-
mus illis ὀνοματωπλάστοις hoc dictærium. Non quis sed quid dicatur atten-
de, non esse autoritatem Senecæ, nam à quibusdam hic libellus alteri ascri-
bitur, aut si est, est, (ut cum venia tua dicam) sine autoritate autoritas, imò
est corruptela, & sibi ipsi repugnans. Etenim si non quis sed quid dicatur
attendere oporteat, neque huic tanquam autoritati attendendum erit.
Deinde labes est morum probatorum, interitus legum, omnis doctrinæ
mutatio

A mutatio, artium bonarum iniuria, omnis hæresis radix & totius rebellio-
nis fomentū. Nam si non est attendendum quis dicat, nihil intererit ergo
Thersites ne loquatur an Ulysses, Nestor an Diomedes. Epicurus volu-
ptuosus an Plato diuinus, Cicero an Clodius, Cato an Anticato, Martialis
an Fidentinus, lo. Picus Mirandulanus an tartarus aliquis vel tartareus,
Aldus Romanus præclarorum autorum & librorum reparator, an Celti-
cus Poeta bibliothecarum per Germaniam expilator. Et ut mille alia vno
verbo complectar. Stultus an sapiens. Mendax an veridicus. Quæ cum
longe inter se distent, hac vana autoritate relicta dicamus cum Horatio.
Intererit multum Dauus ne loquatur an herus.
Maturus ne senex an adhuc florente iuuenta
Feruidus, an matrona potens, an sedula nutrix
Mercator ne vagus, cultorne virentis agelli
Colchus an Assyrius, Thebis nutritus an Argis.
Cæterum sinamus valere istos quos dixi onomatoplastos cum sua autori-
tate, qui multa sibi præstare contendunt, cæteris parum, fastidientes alios,
sibi nimium placentes, qui autores esse cupiunt sine autoritatibus. Iudices
tandem omnium quæ in medium proferuntur, pereat hæc perniciofa eos-
rum autoritas, quæ omnes cæteri autores periclitantur. Vuant autem, lu-
ceant, floreat, legantur, amentur ista præclarorum autorum classicorum-
scriptorum nomina & tituli cum suis libris, quos etiã autor veritatis imò
ipsa veritas, dum hic & in mortali vita nobiscum degeret itemq; post re-
surrectionis suæ à mortuis triumphum, in rerum dicendarum testimoni-
um, testes adhibere & citare non dubitauit, Moysen videlicet prophetas,
& David regium prophetam. A lege siquidem naturali quin potius ab au-
B tore naturæ, animæ nostræ inditum est, ut signaculum immortalitatis si-
bi impressum odorans, quæ immortalitatis & æternitatis sunt inuestiget.
Quis enim vel mediocriter virtute aliqua & præcipue prudentia prædi-
tus nolit immortalitatis vitam in memorijs saltem hominum continuè per-
seuerare? An erit (ait quidam) qui velle recuset os populi meruisse & ce-
dro, digna loquutus relinquere carmina. Sit quispiam hoc contagioso & pe-
stifero Epicuri errore infectus, ut nihil animæ suæ sicut nec corpori im-
mortalitatis concedat, neget aut saltem dubitet, nonne nomine suo & re-
bus gestis perpetuitati tribuere nititur, quod duratione vitæ nequit.
Cuius rei indicio sunt Epicure eorū Epigrammata tam Græca quàm Latī-
na passim reperta, quibus suæ æternitatis condiderunt testamenta. Quod
si ex eis homo quispiam miser & ut ait Aristophanes ὁ κακοῦ δ' αἰμωρ ἡμιδίωνος
æternitatis sibi signa, trophæa scripta sibi statuit, quāto magis eos pute-
mus suæ immortalitatis monumenta non neglexisse, qui animæ suæ per-
petuitatem vel æstimantes ut philosophi, vel certitudine fidei edocti ut ve-
ri Hebræi & Christiani, idcirco præclara gerentes vel aduersa vel indi-
gna perferentes ut hoc ipsdem contingeret à Domino promissum. In me-
moriam æterna erit iustus. Et aliud: Memoria iusti in benedictione. Un-
de singulari gaudio afficiuntur. Sed ad hos ὀνοματόφθορος satis. Dein-
ceps de sancto Gregorio Nyseno dicamus de veritate, scilicet nominis ei-
us & mox de celebri fama quam apud priscos tenuit. Nomen illius san-
cti

At & venerandi Episcopi in compluribus locis reperi Gregorius Nysæ
vel Nysæ, Gregorius Nysenus vel Nyssenus: sic ὁ γρηγόριος τῆς νύσσης ἐπί-
σκοπος ἀδελφὸς βασιλεῖος τῶ καὶ σάββατος. Item: τὸ ἅγιον γρηγόριον τῆς νύσσης ἐπί-
σκοπον. In quibusdam τῆς νύσσης duplici. Hoc modo reperi in Epistolis
Magni Gregorij Nazianzeni Theologi q̄s ad eum scripsit. In Epistolarū
Magni Basilij fratris sui in plerisque locis. In libro illustrium virorum
beati Hieronymi Græcè scripto, quem inter ceteros libros Io. Ragusi-
ni Cardinalis qui supersunt bibliothecæ fratrum nostrorum, inueni.
Quæ testimonia sufficere credo eum Gregorium Nysenum, non Grego-
rium Emissenum nominatum iri. Porro de laude eius & celebri fama san-
ctitatis & eruditionis eius satis superq̄ sit vel vnus testimonium pro mil-
le, Gregorij videlicet Nazianzeni, q̄ si hunc vnus laudauerit quauis ce-
teri taceant, vniuersam eum laudasse Græciam absque omni dubio affir-
mare poteris. Tantò enim maius est huius viri sancti grauissimum & fi-
delissimum testimonium, quantò vir ille apud vniuersam Græciam à suo
tempore vsque in hodiernam diem in maxima autoritate & reuerentia
habetur non tam doctrina irrefragabili quàm vitæ sanctitate. Quid mul-
tis moror, cum seuerus noster barbatus Hieronymus tantò se præcepto-
re fretum plurimum gloriatur. Quale igitur testimonium eruditionis,
sanctitatis & autoritatis denique Gregorio nostro Nyseno tribuat ipse
Gregorius Magnus Nazianzenus sequenti oratione demonstrat. Ele-
ganti quidem & grandiloquo dicendi genere, sed me translator nescio
quid humilius sonans. Quis enim illius phrasim nisi vel aliter Hiero-
nymus expresserit. Eam itaque nomine tuæ amplissimæ dignitatis &
fonte traductam, ne dicam elaboratam, benigno vultu in tuo phrontiste-
rio quantum per ocium licet conspiciendum mitto, vt compensetur sal-
tem longiori (vt ita dicam) volumine, quod nuper per breui epistola in re-
stitutione quorundam locorum Græcorum in Institutis Iustiniani & for-
tassis omnium festinanter confeci. Modica cuncta, quæ offero pro sum-
ma tua in me benèuolentia, excellentiæ tuæ esse reor. Non indigna ta-
men quæ ob tanti Antistitis præconium ad te referantur, qui non mo-
dò generis nobilitate & multifaria omnigenaq̄ eruditione illustris, ve-
rum etiam probitate vitæ & animi prudentia atque consilio sic munus ve-
nerandi Episcopi tui pro animarum salute in spiritualibus strenuè admi-
nistras, vt alium non immeritò Gregorium repræsentes. Hanc

igitur orationem si gratam perlegeris, tui Io. Nori-

montani memor esto. Cupio tuam excel-

lentiam suauiter valere. Ex Basi-

lea. Ferijs Dionysiacis,

M. D. XII.

Argua

ARGVMENTVM

ORATIONIS SEQVENTIS



EATVS Gregorius Nazianzenus inuitus tractatus, à sancto Basilio Magno in Episcopum ordinatus sperauit rursus liberari & non confirmari in Episcopatu suo. At cernens altero die suæ consecrationis sanctum Gregorium Ny senum Episcopum superuenire vt eum confirmaret, cum videret non esse diuinæ inspirationi reluctandum & ordinationi sanctorum patrum, se tandem curæ Episcopali submitit. Quia tamen festo die quorundam martyrum vrgente, orationem facere incumbibat

coram sacerdotibus & plebe, magnam orationis partem ab initio in laude & commendatione Gregorij Nyseni absumit, prædicans eum virum fidelem, amicum, fidum, eruditum, sapientem, eloquentem, filium lucis, hominem Dei, fratrem amicissimi sui amici Basilij, eumque esse dignum qui summis olim sacerdotibus conferatur, quibus eum & Basilium Magnum fratres comparat Moyse scilicet & Aaron. Conquerendo deinde mansueto animo sibi vim ab illo irrogari in confirmatione Episcopatus sui magno tandem animo pastorali se oneri subiicit. Demum vsque in finem vt festiuitati morem gerat, docet quonam modo celebranda sint martyrum festa, & quid sperandum ex eorum celebritate, quid agendum, quid imitandum, quid cauendum. Genus huius

orationis est demonstratiuum in panegyri ha-

bitæ: cuius exordium est à laude perso-

næ. Reliqua sunt admonitionis

sanctæ instituta.

N h Grego-

GREGORII NAZI-⁶

ANZENI THEOLOGI IN GREGORI-

um Nyssenum fratrem Basilij Magni

quum altero die electionis suæ, ad

confirmandum ipsum su

perueniret, oratio.



MICO fidelis nulla digna æstimatio inuenitur, nec æqua lance præstantia illius librari poterit. Amicus fidus est protectio firma, est præsidium regium: fidus amicus thesaurus est viuus. Amicus fidelis est super aurum & lapides preciosos multos: fidus amicus est hortus conclusus & offirmatus, & fons signatus: fidus amicus portus est requietionis & refrigerij. Quodd si fidus ille amicus sapientia præstat, aut prudentia pollet, d quantum bonum. Si verò eruditi-

onis quoque arcem tenuerit, varia doctrina clarus, doctrina inquam nostra, tantò utiq; erit præstantior. Quodd si filius lucis fuerit, & homo Dei atque propinquus Deo, aut vir sanctorum desideriorum, vel aliqua rerum honestarum fama claruerit, dignus profectò censebitur, quem oratio nostrace lebrei, quem hominibus diuino numine afflatis, & quos diuina scriptura commendat, excessis videlicet & diuinæ participationis consortibus cõparemus. Id autem donum Dei supra nostra merita manifestius effulgeret nunc in amico nostro Episcopo fratres coram aspiciamus. Qui & si ab amico charissimo Basilio ad nos missus venerit, ipsiusq; virtutes pari honore & amicitia quondam inter nos Athenis partam delectabilissimam & honestissimam repræsentet, tamen nunc vel maxime barbam magni sacerdotij sacro vnguento à capite CHRISTO destillante quod & in oratione vestimenti redolens descendit delibutus demonstrat. Nonne hæc satis nobis erunt fratres, quibus tanti viri dignitatē oratio nostra descripsit? An fortè dignum existimatis, ut etiam more ingeniosi pictoris tam preciosæ animæ colores adhibeamus, ut tanti viri perfectius oratio nostra designet effigiem? Quanquam autem aperte & consummate vobis nostri amici quem coram videtis integritatem descriperimus, amplius tamen id sub comparatione aliqua explicemus. Age igitur quis inter omnes legistatores illustrior. Nonne Moyses? Quis sacerdotum sanctior, nonne Aaron? Ambo germani fratres non tam sanguine quam Dei veri cultura. Erat Moyses à Deo constitutus Deus Pharaonis & Israelitici generis dux & legislator, qui solus in nubes ingressus Deo colloquebatur, mysteriorum nouorum vnicus inspector, & sacerdotum creandorum sacer princeps, & veri tabernaculi celebrandorum sacrorum designatori in quo se habitare Deus promiserat, quod ipse perfecit denique Deus, non homo. Sacerdos

A testamen ambo erant, ait enim regius propheta Moyses & Aaron in sacerdotibus eius. Ecce princeps principum, sacerdos sacerdotum nihilo minus utitur lingua ipsius Aaron, & si ea quæ ad Deum referenda erant Moyses ipse præstaret, Aaron verò post illum proximus multa præ alijs dignitate in his quæ Dei cultum exigebant & caeremonias sequebatur. Ambo plagis concusserunt Aegyptum, ambo mare intersecantes, ambo Israeliticam gentem per medium aquarum perduxerunt, inimicos suos dimerferunt, panem coelitus plueri fecerunt, aquam optimam in terra deserta partim de petra largiti sunt, partim amarissimam alibi repertam ad dulcorem reduxerunt. Ambo in extensione manuum, sancto & figurato crucis mysterio, Amalec regem debellauerunt. Ambo versus terram promissionis festinantes traductione populi profecti sunt. Num inter designandum certius aliquid aut clarius erit horum imagine & representatione: Neque enim melius vobis alterum mei nominis Episcopum GREGORIUM dico, alterum quasi aliam animam meam BASILIUM oratio hæc mea effigurare potest. Quorum alter me ad summum sacerdotium latitantem in medium traxit & consecrauit, nescio quo iure aut quo merito meo, vel quo commotus illius qui in eo erat spiritus. Equidem & si asperior videatur sermo, dicetur tamen. Omnia fert amicitia, omnia affert, omnia moderatur, omnia in melius ordinat. Iste verò quem coram cernitis venit, ut singula confirmaturus humanitatis iura connectat, & pietatis officium conciliet. Magnum utique & graue mihi illud videtur. Et quomodo non magnum qui omnes vos præcedere debeo, omnium vestrum præsul esse, trahor. Cōqueror tamen serò necessitatē. Quæ enim mihi subleuatio & subsidium erit, cum oneri deuinctus & penè succubens effugia non inueniā. O charissime & optime auxiliator & dulce præsidium meum: tu inter tēpestates vis sum gubernator, & post cicatricē pharmacū adhibeā. Nōne ut alter frater & fratris amator detestaris tyrannidē, ipse tamen ut seuerus dñs molestē meā fers relictationē: Vtrum ut fratris amantem puduit te tyrānidis, an malē tulisti meā contumaciā: Qua ex parte fratrem tuum criminaberis, nōne dimittes tantā accusationē: Dicā pace tua quædā ad te lob sancti verba ipse ut iste dolens & erga amicū, & si non ad eundē & pari ægritudine affectū. Cui incumbis, cui immines, aut cui adiumento esse debebis: nonne cui non magna est fortitudo: Nonne cui non magna est sapientia & scientia: Verum tamen id tibi, qd multis iam cerno accidere iudicibus, qui facilius excellentibus concedere maiora, q̃ minoribus & penè defectis minora consueuerunt. Hoc igitur & ipse saltē animaduertere posses, ne talis in me sauires, taceat si fas non sit mihi nec voluntas, quippiā minùs rectū & honestū in te iaculari, quē omnis boni & recti censurā ac regulā existimo, qui neq; præceptis in ferenda sententia à scriptura edoctus prolaberis. Ego tamen cuiq; & maxime tibi amico rationē porrigere & reddere paratus assum siue meæ relationis, ut quidā nominauerunt, siue prouidentia, ut mihi ipsum persuasum teneo, siue securitatis, ut intelligas te non inepto amico uti & inconsiderato, sed qui animaduertere valeat, qd conducibilius est, & cōsidere ubi confidendū est, & timere ubi est timor, & quæ alijs forti animo præditis timentenda non videntur sibi esse terribiliora. Quod igitur melius vobis videtur nunc sustineamus directiones dico curæ pastoralis. Id iubetis, id non

NAZIANZENI ORATIO.

improbatis neq; abesse dicitis tēpus & opportunitatē. Porro cū tēpus il-
 lud sit concionis & non iudicij, idcirco illud discernendum in aliud tēpus
 & conuentū differamus: longiori em opus esset sermone, q̄ id tēpus ferre
 possit. Nos tñ aliquid proferamus digna tanto conuentuine ieiuno sermo
 ne vos macerē ieiunos: ipsi em colendi estis coepulones. Sanctificemur igitur
 nos ipsos fratres ipsis sanctis martyribus, magis verò ei pro quo illi p
 sanguinē & veritatē sanctificati sunt. Liberemus nos ab omī carnis & spi-
 ritus inquinamento. Lauamini, mundi estote: exhibeamus & ipsi corpora
 nostra & animas hostiā viuā, sanctā, Deo placitā, rationabile vestrū sit
 colloquiū & obsecratio. Nihil em est aded gratū puro & preciosum, q̄ pu-
 ritas & purificatio. Certemus ergo propter illos sanctos athletas: vincamus
 propter victores, testificemur veritati propter testes Christi. Id em sanctis
 martyribus pergratū erit, si & ipsi coronati efficiamur, & eiusdē gloriæ co-
 hæredes, cuius hæc visibilia admonitiones quædā sunt atq; vestigia: si em
 æterna gloria suis meritis perfruuntur in coelis, non modicū tñ gloriæ &
 gaudiij eis acrescit ex sui imitatione. Quorū memorias, insignia & cicatri-
 ces si intueamur facilius contra principes & potestates, aduersus inuisibi-
 les persecutores & tyrannos, aduersus principes seculi huius, aduersus spi-
 rituales nequitias quæ sunt in sup̄coelestibus & circa coelestia, aduersus de-
 niq; interiora nostra, & quæ in nobis sunt perturbationū bella, aduersus
 quæq; diē, & ea quæ exteriūs incidunt, reluctari poterimus. Reprimamus
 igitur irā vt ferā sæuissimā: cohibeamus linguā vt acutū gladiū: voluptates
 vt ignē extinguamus: moderemur tactū nostrū rabiosum, & gustū rerum
 omīum dissipatorē. Mors non ascendat per fenestras nostras: sic em existi-
 mo appellanda sensoria nostra: & risus immodestiā derideamus. Non ge-
 nua ipsi Baal propter indigentia aut necessitatē flectamus, neq; propter ti-
 more statua aureā adoremus: vnū id timeamus solū, ne quicq; plus time-
 amus q̄ Deū. Ne insuper iniuriā faciamus imagini diuinæ nobis indita: p-
 pter malitiā. In omībus scutū fidei assumamus, qua omīa tela neq̄ssimi ef-
 fugere poterimus. Istud sanē est acre bellū, hæc est acies terribilis & grauis,
 sed grande & egregiū inde cōsurgens trophæū. Fratres mei si hoc animi
 voto cōuentū faceremus, si tali pacto cōcurreremus, proculdubio hic con-
 uentus noster secundū Christū esset, profectò & martyres hos debito ho-
 nore prosequeremur, dubio procul festiuitates triūphales ageremus. At
 verò cū vētris voluptatib; indulgētes delitias tēporarias quasi in horrea va-
 cua inferamus & modestia expulsa crapulis hūc saccū nostrū distentamus,
 atq; negocijs mūdānis pro desiderio inhiamus, elevationis animi ad præ-
 stantiora & sup̄na obliti, quō metā hæc sanctorū martyrum mihi p̄fixā vel sal-
 tē aspicere audeo. Quō ad horū æterni p̄mij gaudiū nescio q̄ alia via profi-
 ciscēs, velleuibus suspirijs anhelare p̄sumo. Incitant me martyrum certamina
 & vincēdi spē porrigunt. Verū tēpus eos sequēdi & tēpus faciēdi non
 inītiat. Interea legē non tā vitæ eorū q̄ viæ quæ vixerunt, qua ambularunt
 semp dissipamus. Quid igit paleis ad triticū: qd cōmercij carnalis volupta-
 tis ad martyrum certamina: illa sunt theatri, hæc cōcionis & cōuētus mei
 illa incōtinentiū & molliū, ista sobriē & castē viuētū: illa eorū q̄ carnis suæ
 desideria sequunt, hæc absolutos & auulsos à corpore decēt. Dicere & his
 aliqd audētius, sed parco maledictiōibus, vereor diē. At neq; hæc sancti
 [marty-

IODOCO GAL^C

LO RVBEAQVENSIS DOCTORI

Theologo, sanctiq; Germani Canonico, ac Maioris
Ecclesiæ Nemetensis Concionatori F. lo. C.
Norimontanus, S. P. D.



N Italiam fato nuper Doctor egregie
Veneraq; ad littora veni, vbi Aldum il-
lum Romanum toto orbe famigeratū
velut alterū Alanum vidi. Ab eoq; per
humanē exceptus cū eius hortatu a-
nimū penē concussū, incerta sede nu-
tantem quietē illa quā bonæ literæ pa-
riunt, firmare contenderē, ex aduerso
insurgens fortuna, inquit, quid tibi vis
pauper? Haud facile emergunt quorū
virtutibus obstat Res angusta domi.
Verū hoc susurro minimē deterri-
tus, cœpi rursus velut alter Strepsiades

in Socraticum phrontisterium me coercere λόγων ἀμφιθέως σκινὸς αἰμόνι μαθη-
σόμεν. & dixi cum illo ἰππότεοντι, τὰ οὗτο ἔχω σπαγγεύομαι δάσσα καλῶς ἔσαι γὰρ
ἢ δέος δέλω. Itaque his literis (quibus Cato penē octogenarius) innotior, quē
falso has contempsisse quidā calumniantur, vt vel harum eruditione duce D
ad sacras facilius literas proficisci, clarius intelligere, iucundius denique ex-
colere possem. Testificabantur enim id fide digni viri (quod & Augusti-
nus de doctrina Christiana asserit) literas Latinas nullas nec etiā sacras abs-
que ope Græcarū nisi imperfectē quenpiam intellecturū; in hi q; adeo sci-
tum, præclarū, venerandumq; in nostris Latinorum riuis esse, quod non
à fonte Græcorum vel traductione vel interpretatione emanet. Cauens
igitur ne inter cæteros Italioras, qui magno sumptu ad Italiā veluti ad bo-
narum artium nundinas conuolant, exors ipse solus tam preciosarū mercium
ὡς τὸ ἄλλοι οὐ δύναμαι οἰοιο languens degerem, Venetijs primū ope Aldi Ro-
mani & Fabij Colūnnij docti & humani presbyteri literis his operā naua-
ui. Deinde vt maiori prouentu iisdē & sacras adijcerē, ad Patavinū Gym-
nasium concessi, vt illū vtriusq; linguæ præceptorē M. Musurum Creten-
sem summa gloria & profectu (cū reliquo philosophorū & Theologorū
cœtu) legentē, audirē. Qua ad nauigatione nescio quo merito meo diuina
providentiā mox illū venerandū Dominū Præpositū Cracouiensem, arti-
um magistrū Lipsensem Andrēā Poneriū ex Landau penē vestratē, mihi
non tā discipulū quā Mæcenatē conciliauit assignauitq;. Cuius bñficijs fre-
tus olim magister vt putabatur artis, rursus μεριμνοφροντισὺς τῶν ἡττονα λόγων
μανδάνω. Quantum verò ista vberiori melle profecerim, non est quod
apud cæteros Thrasylus ipse exuitē, illud interim sancti vatis obseruo di-
centis ἐν σιγῇ καὶ ἐλπίδι ἰσχυρὸς ὑμῶν. Cæterū rationē vitæ meæ de scriptu-
rus

A rus humanitati tuæ simul statui studiorum meorum aliquod apud te face-
re periculum, non tamen omnē ut aiunt lapidem morurus. In harenam
igitur descendens lusi ipse tyro nomine tuo hæc ut cernis τὰ προσηνέσματα
non alienis quidē armis instructus, non tectus alienis graculus pennis, ni-
hil de publico auditorio arripens, ἀλλὰ ἐμαυτοῦ ἐρεσσεῖον & proprio penu
depromptum. Seposui interim auscultationes præceptoris, Aristophanis,
Luciani, Homeri, Hesiodi & id genus autorum. Et ex sacrosanctis Græ-
cis Latina non tam tibi lectu iucunda, quàm mihi scriptu digna profero,
Latina inquam mala ex Græcis bonis, ut Comicus noster ait, libellum vi-
delicet Sancti Basilij ad Gregorium Nysenum fratrem suum de differen-
tia Vsiæ & Hypostasis in diuinis. Quod eo potissimum actum puta, ut
spem tuam de me bonam vel incolumem seruarem, vel labascentem eri-
gerem. Consulens autem hoc ludo vires meas, sic ex tempore viuo, ut cū
sim tyro, nolim gloriosus miles apud te apparere, qualis ut cernis deriva-
tio, talis derivator. Dedecere enim ait nouitium quenpiam artificis sibi lau-
des ineptas ostentando captare. Id tutius utiq; intra fortunā quenc; mane-
re suā ὅτε ἡμεῖς νικῶσις (ait Apostolus) ὡς νικῶσις ἐλάλῃς, ὡς νικῶσις ἐφρόνῃς, ὡς νικῶσις
ἐλογιζόµην. Hac igitur conditione hæc τὰ προσηνέσματα veluti tralatio-
nis in rebus sacris primitias, idoneo sacerdotio tuo lege decretas offero, te
nūc quidem munus, tum tamen tibi gratū velim, vbi tuo acri fuerit iudi-
cio probatum. Cæterū ut tibi probetur, quasi in fiscella inter carecta flu-
minis tibi expono fortūrā, si masculius fuerit seruato, si foemella, in flumen
reiçitorre nanq; in hac parte supremū ἐλλανοδίκην constituo. Cū igitur
ταλινδὲ τὸ παρὰ φρεσίν sim ab Ecclesiasticorū priscorum dictione, diuina tra-
ctaturus non discedam, quorum opera & sanctæ vitæ merito res diuinæ
B & Ecclesiasticæ quasi hæreditario iure ad nos peruenerunt. Quemadmo-
dum enim cū de fide agitur, non dialecticis sed piscatoribus creditur ita
cū diuina tractantur interim posthabendi sunt illi recentes acresq; Latī-
næ linguæ censores, quibus nomen virtuosī, humilitatis, spiritualis, deuoti,
discretionis, frugalis, & id genus multa stomachum mouent; ad eō enim
delicati sunt συλλασσέμενοι λαλίτεται (ut ait Athenæus) quod etiam Latinam
structūrā ex Græca phrasi emungere curent; quasi idiomata non sint idio-
mata sed κοινολογία. At cum in vocibus id semper licuerit liceatq; ut vel à
Græco fonte detorta, vel Græca à nobis recepta in honore sint vocabula,
non ab re Vsiæ & Hypostasis nomina dudum à sanctis patribus in vsum
intēgra assumpta, suo nitore salua reliq̃i, tum quod semel in vsum nostrū
accepta in sermonem nostrum cū de rebus diuinis agitur crebrō adueni-
ant, tum quia ad res diuinas explicandas maximē sint idoneæ ut enim Bo-
etij verbis utar contra Nestorium & Eutichen, hypostasis nomine rationa-
lis naturæ indiuiduam substantiam Græci longē signatiūs vocauerunt.
Nos præ inopia significantium nominum translatiuam retinuimus nun-
cupationem, personam vocantes quam illi hypostasim dicunt, sed peritior
sermonum Græcia hypostasim indiuiduam substantiam vocat. Vsiā verō
à beato Ambrosio, qui etiam linguæ Græcæ imperitus non fuit, pro sub-
stantia transfertur, ab alijs autem pro essentia. Sed nunc tandem epistola
finis esto: video enim quanto impetu & garriendi copīa ad te decurrat &
se diffundat. Humanitatis tuæ partes erunt, & tantis ineptijs veniā & scri-
ptis

ptis limam non denegare: ausus enim sum leues apud te effutire sermo- C
nes, & velut immaturum foetū edere, quem tamen excepto Materno Hat
tone alijs ostentatum iri minimè velim. Id tandem in calce annotandum
duxi, locum quendam abstrusum in sequenti libello tibi forsan occurrere,
vbi dñ q̄ filius omnia operatur in spiritu sancto. Id enim phrasis Græca ex
igit ὁ πατήρ ἐν αὐτῷ ἐνεργῶν, filius enim apud Græcos generis est masculini, si
cut spiritus generis neutri. Idcirco articulum cum participio masculino ad
filium referri necesse erit. Verū tibi eruditissimo rerum diuinarū pro-
fessori hunc dissoluere nodum graue non est, sicut nec ipsæ orationes Græ-
cæ hic suo sub decore passim interpositæ, tibi græcè erudito difficiles sunt
interpretatu. Substantiæ autem nomen absolutè positū pro Vsiā, id sibi in
Græco respondente, vt priscis illis morem geram noueris accipiendum.
Opto tuam reuerentiā benè valere cui me etiā commendo, & habita
opportunitate literas te velim ad Venetias rescribere ad Fonticum Theu-
tonicorum, quæ facile deinde ad Patauium deferentur. Ex Patauio, feri-
is Cerealibus. Anno M. D. VII.

ARGVMENTVM

LIBRI DE DIFFERENTIA

Vsiæ & hypostasis,

 Voniam Vsiæ & Hypostasis nomen aded variè & æquiuoce
apud priscos Græcos in vsu erat, vt non tã philosophis quàm
hæreticis non modicam in Christianam pietatem grassandi
ansam præberet. Philosophi etenim Vsiæ nomen absolutè ac
cipiebant, pro essentia incontracta, distincta idcirco à physi, id
est, natura, quod ista contracta esset, & formata differentia quæ ad speciē
pertinet. Hypostasis autem nomen & in se Vsiā includebat & physim
& substantiam indiuiduam. Ita vt quidam sancti patres dicere non dubi-
tarint hypostases esse naturas. Patres igitur sancti paci Ecclesiæ consulen-
tes, vt omnis occasio erroris, vel impugnationis, aut contentionis tollere-
tur, maximè Arrianis, Eunomianis, & Nestorianis, vsiæ nomen deinceps
tam pro essentia quàm pro substantia absoluta, tam natura quàm forma,
in vsu habendum statuerunt. Nomen verò hypostasis duntaxat pro sub-
stantia indiuidua. Id diuus Basilus fratrem suum obseruandū docet, cū
de rebus diuinis vel loquendo vel scribendo sibi his vocibus vtī contin-
gat. Rebus autem sic pacatis, neminem deinceps arbitror nomen hyposta-
sis suspectum habere posse, quasi sibi anguis in herba lateat & sub melle ve-
nenum, vt olim Hieronymus ab hæreticis agitat, exclamabat. Quod
enim diligentis sanctorum patrum explanatione, vel discussum vel purga-
tum est, id nemo suspectum & immundū dixerit, sed in domesticū vsum
assumat. Adde quod Diuus Albertus Magnus in sententias Petri Longo-
bardi scribens, hypostasim verius in diuinis esse dicat quàm in his inferi-
oribus. Cadunt enim quandoque ab honore etiā vocabula, si volet v-
sus ait Horatius.

Sancti

A SANCTI PATRIS

BASILII MAGNI DE DIFFEREN-

tia Vsiæ & Hypostasis liber, ad Gregorium fra-
trem Nyssæ Episcopum.



ULTI Vsiæ communitatem ab Hypostasis ratione in diuinis scripturis nō distinguentes, in eandem concidunt æstimationem, vt nihil differre vsiā & hypostasim dicendum arbitrentur. Quo fit, vt indistinctè talia accipiētibus, sicut vnā Vsiā, sic etiā vnā hypostasim dicere pplaceat. Et qui tres Hypostasēs admittunt, etiā substantiarū distinctiōnem secundum æqualem numerū ex eadem confessione necessariū docendū censent. Idcirco ne tu quoque talibus

retiaculis inuoluare, commentarium tibi charissime frater Gregori de huiusmodi sermone breuibus confeci. Est igitur vt rem tibi paucis explicem, talis iam dictorum nominum vis & ratio. Quæ nomina de pluribus & numero differentibus rebus prædicantur, ampliorem quandam significantiam obtinent, vt homo. Sic enim dicens, communem naturā per hoc nomen ostendendo, minime aliquem hominem sub hoc nomine particulariter designatum, hac voce circumscribit; non enim magis Petrus est homo, quā Andreas & Ioannes & Iacobus. Significati igitur communitas, omnes sub eodem nomine contentos similiter includens, distinctiōne indiget, per quam non vniuersaliter hominem, sed Petrum vel Paulū cognoscamus. Quædam verò nomina particularem possident significantiam, qua nulla naturæ communitas significato inesse videtur, sed cuiusdam rei descriptio, nullam habens ad eos qui eiusdem sunt naturæ, penes peculiare, communitatem, vt Paulus vel Timotheus. Non enim huiusmodi vox ad naturæ communitatem refertur, sed cum à larga & ampla significatione separata sit descriptarum rerum quarundam notitiā per nomina repræsentat. Quandocunque igitur duobus vel pluribus idem existentibus exempli gratia Paulo Syluano, & Timotheo, de hominum substantia ratio inquiritur, non aliam quispiam de Paulo substantiæ rationem, de Syluano aliam, aliam denique de Timotheo reddiderit, sed per quas rationes substantia Pauli ostensa est, illis alij se adaptant, & sunt tamen eiusdem inter se substantiæ, qui eadem ratione describuntur. Quoniam autem quispiam cum communitatem animaduertit, ad particularia seu propria suam considerationem conuertere potest, quibus alterum ab altero secernitur, iam non cuius ratio notificatur, rationi alteri in omnibus conueniet, & si in quibusdam communitas quædam comperitur.

Illud igitur asserimus propriè dictum & expressum, hypostasis significari
nomi-

BASILIUS DE DIFFERENTIA

nomine. Exprimens enim hominem, dispersam quandam intentionem C
 confusa significatione auditui nostro effectiue natura quidem rei ex ipso
 nomine significetur, res verò subsistens & propriè signata notatq; mini-
 mè. Qui verò Paulus dicit, in significato sub rei nomine subsistentem
 naturam ostendit. Hoc itaque est hypostasis, non indeterminata substan-
 tiæ conceptio nullum ex significati communitate statum inueniens, sed il-
 lud quod cōmune & incircumscriptum in aliqua re per manifestas propri-
 etates nobis repræsentat & distribuit. Tale autem dicendi genus cū in
 alijs multis consuetudo obseruet, tum in historia lob comperimus: ex qua
 nunc exemplum afferamus. Cū enim essent quædam de ipso narran-
 da, prius communioris meminit dicens homo: deinde proprietate statim
 discernit, appositione illius quod subdit quidam. Verū substantiæ de-
 scriptionem quasi nihil utilitatis ad præsentem sermonis intentionem af-
 ferat, obtulit. Quendam autem per proprias notiones insigniuit, locū
 exprimens & morum indicia & quæcunque illi extrinsecus vndique con-
 tingerant, vt separaret ipsum atque remoueret à communitate significati-
 onis, vt sic per singula manifesta eius virtuosæ vitæ, quæ in historia conti-
 netur, fieret descriptio, ex nomine videlicet, loco, dispositionibus, habitu,
 ex his denique quæ extrinsecus circa ipsum conspiciuntur. Quod si sub-
 stantiæ dedisset rationem, nulla facta fuisset mentio dictorum in definiti-
 one naturæ, in qua non nisi substantialia non accidentia cadunt. Eadem
 enim illa esset ratio quæ de Baldach Sauchito & Sophar Minæo & de v-
 noquoque hominum quorum ibi sit mentio, reddere posset. Quam igitur
 ex his quæ iuxta nos sunt intellexisti differentiæ rationem, si ad Vitz
 & Hypostasis sermonem traduxeris, in diuinis scripturis non aberrabis. D
 Quemadmodū enim ipsum esse patris quod aliquādo tibi mens suggerit,
 ad aliquam certam intellectionem animum firmare non permittit, simili
 certè pacto cū de filio cogitabis eueniet, idē quoq; cū de spiritu sancto.
 Et ratio deinde increati & incōprehensibilis, vnum est in patre & filio
 & spiritu sancto: non enim ille magis incomprehensibilis est, iste verò
 minùs. Quoniam autē propria signacula inconfusam in trinitate discre-
 tionē habere oportet (illud quod cōmuniter intellectum est, verbi gra-
 tia increatum vel super omnē esse cōprehensionem vel tale huiusmodi)
 ad peculiaritatis discretionem non assumemus. Inuestigabimus autem
 eam tantummodo per quæ vniuscuiusque intentio clarè & impermixtè
 ab cōintellecta distinguatur. Benè igitur habere mihi videtur, sic sermo-
 nem siue rationē inquirere, vt omne quod ex diuina virtute bonum ad
 nos peruenerit, gratiæ actum asseramus, quæ operatur omnia in omni-
 bus vt dicit Apostolus: quoniam hæc omnia operatur vnus & idem spi-
 ritus diuidens cuique vt vult. Isto cōperto quod ex solo spiritu sancto bo-
 norum largitio initiū accipiens sic dignis adueniat, rursus à scriptura in-
 ducimur ad credendum largitionis & donorum quæ spiritus in nobis o-
 peratur, largitorem & auctore vnigenitū Deum esse. Omnia enim per
 ipsum facta & in ipso consistere à sacra scriptura edocti sumus. Quum
 igitur ad illā eleuari fuerimus intelligentiam, iterum ab diuini inspirato-
 ris manu ductione acti docemur, quoniam per illā omnis virtus ex non
 ente

A ente ad ens deducta est. Non tamen ex illo absque principio, sed est quædam vis ingenita & sine principio subsistens, quæ est causa causæ omnium entium. Ex patre enim filius per quæ omnia cui etiam semper spiritus sanctus inseparabiliter cointelligitur. Nulli enim conceditur cogitatio aut nominatio filij, nisi prius illustrato à spiritu sancto. Quoniam igitur spiritus à quo omnis super creaturâ bonorum largitas emanat, procul dubio à filio dependet cui inseparabiliter coassumitur à patris causa & autore, & expensum & dependens habet esse, à quo procedit, hanc notionem in sua Hypostasi proprietatis habet signaculū, ut post filium & cū filio ipso notificetur & ut subsistat ex patre: filius autem spiritū ex parte procedentem per seipsum & cum ipso notificans, solus vnicè ex ingenito lumine elucens nullam secundum particulares notiones cōmunionem ad patrem vel ad spiritum sanctum habet, sed iam dictis signaculis solus notificatur. Ille autem super omnia, Deus præcipuam primamque habet notionem suæ Hypostasis ut pater videlicet sit & à nulla causa subsistentiam solus habeat, & per hoc iterū signaculum ipse peculiariter discretèque notificatur. Huius gratia, in substantiæ cōmunitate dissultantes asserimus esse & incommunicabiles in trinitate notiones, per quas personarum proprietates secundum fidei traditionem assignatur, vnaquaque propriis notionibus distinctè accepta. Ita ut prædictorum signaculorū gratia, separatio personarum inueniatur. Secundum verò id quod est infinitū aut incomprehensibile aut increatum esse, aut nullo loco circumscribi & omnibus talibus, nullā esse in viuifica natura diuersitatem de patre dicimus, filio, & spiritu sancto: verū quædam iugis & indiuulsa cōmunitas in ipsis consideratur. Etenim per quas intellectiones magnificentiam vnus in illa sancta trinitate creditas quis conceperit, per easdem immutabiliter in patre & filio & spiritu sancto gloriā maiestatemque aspiciendo pergat, ut nullo interuallo inter patrem & filium & spiritum sanctum cogitatio quasi vacuo spacio digrediatur. Nempè nihil est medio horum insertum, neque res alia quæpiam (præter diuinam naturā) quæ diuidere ipsam erga seipsam per aliquod alienum incidens possit, neque distantia alicuius rei inanis subsistere nequeuntis, quæ hiscere faciat diuinæ substantiæ in seipsa harmoniam, sed neque appositione huiusmodi rei inanis aut vacuitatis, iugis illa & omnium rerū amicissima & ut ita dicam vnitissima complexio sibi mutua vel leuiter destitui labefactariue potest. Itaque qui patrem intelligit, ipsūque in seipso intelligit, is filiū cogitatione simul assumit, qui verò hunc mente conceperit, spiritū quoque sanctum à filio minime disiungit, sed consequenti ordine associat. Qui igitur naturā trium horum secundum identitatē in seipsis copulauerit, is probè hoc pacto rectam contemperatamque fidem in animo suo configurauit. Porro si quis dicat spiritum, eadem profectò confessione illum cuius est spiritus, significabit, & quoddam CHRISTI est spiritus, & quoddam ex Deo est, secundū quoddam dicit Apostolus. Quemadmodum igitur ex catena vnum extremum attingens alterū amplectitur: sic spiritum attrahens ut ait propheta, per ipsum & filium & patrem simul attrahit. Et si filium verè quis susceperit, habebit eum vtrinque tum ipsius patrē,

BASILIUS DE DIFFERENTIA

um etiam spiritum sanctum simul comitantem. Neque enim à patre in quo semper est dissociari poteris, neque à spiritu suo unquam disjungetur ipse filius, qui omnia in ipso operatur. Similiter quoque patrem suscipiens, & filium & spiritum sanctum simul accipit virtute & potestate. Non enim datur intelligi diuisio vel sectio aliquo modo, ut vel filius sine patre intelligatur vel spiritus à filio separetur, sed quædā ineffabilis & inexcogitabilis in his apprehenditur & communicatio atque ite discretio, ut neque Hypostasium differentia naturæ continuatione diuellat, neque substantiæ communitas non solum proprietate confundat. Ne mireris autem si idem coniunctum & separatum esse dixerimus. Etenim quandā concipimus veluti in ænigmatenouam atque inæstimabilem & unitam discretionem, & discretam unitationem. Si enim (ne quis contentiosè & ad infestationem usque hostilem audiat sermonem) in sensibilibus etiam possibile est tale quiddam inuenire, hunc meum admittat sermonem quasi exemplum & umbram veritatis non quasi ipsam rerum veritatem. Non enim quod in exemplo speculamur, in omnibus adaptari potest illis, ad quæ exemplorum indigentia usurpatur. Vnde nam igitur dicimus separatim simul & coniunctum ex sensu nobis apparentibus proportionari? Si aliquando in nube arcus splendoris verno tempore contemplatus es, illum inquam arcum quæ sermo communis iride appellare consuevit, quæ aliunt huiusmodi circa hæc ingeniosi habentur, tunc produci, quæ suspensa quædā fuerit in aere humiditas, ut ventorum humido & spisso, quod fuit in vaporibus ita in nubem concreto, & in pluuia se resolvente. Consistere autem aiunt hoc modo: postquam radius solis per obliquum subintravit densitatem & obscuritatem nubis, deinde per directum nubi alicuiusmodi circulum infixit, sit veluti quædā luminis in se flexura, & lucis ad seipsam reciprocatio luce se abducente atque resolvente retrorsum à liquido & splendido. Quoniam autem hæc est natura flammæ splendoris, si alicui plano inciderit, ad seipsum iterum reflectit, circularis autem hæc figura per radios in humido & plano aere facta ex necessitate secundum figuram solaris circuli, & ite aer nubi adiacens per splendescentem lucem circumscribitur. Ea igitur lux & continua est sibi ipsi & diuisitur, multicolor enim & quæ sit & multiformis latenter versicolorata tinctura ipsa secum commiscetur: diuersorum inter se colorum copulam ex nostris aspectibus latenter surripientem, ita ut non cognoscatur medius locus glauci respectu flammæoli commiscens per seipsam, & separans colorum alteritatem vel flammæolum colorem ad purpureum aut istius erga succineum. Omnes etenim luces per se visibiles, & splendide, cum surripiunt signa copulationis ad inuicem, iudicium nostrum effugunt, ut impossibile fuerit inuenire ubi nam sistat lucis igneus vel smaragdinus color, & unde incipiat ut talis amplius non sit qualis in lucido videbatur. Quæadmodum igitur in hoc exemplo, colorum differentias aperte cognoscimus, distantiam tamen alterius ab altero non conceditur sensui percipi. Sic (mei gratia intellige) videtur mihi possibile, circa diuinas doctrinas talem proportionem posse adoptari: proprietates quidem hypostasium veluti quendam colorem in iride apparentem illucere unicuique in sancta trinitate credenti, ut in proprietate quod ad naturam ipsam diuinam nulla differentia intelligatur vnus ad aliam, sed in communicatione
sub

A substantiæ notionales proprietates vnicuique effulgeant. Etenim quod illic in exemplo illustrat multicolorē illā lucē, vna substantia erat per solā rē radium refracta: color autē arcus multiformis apparebat. Quū igitur erudiat nos sermo per creaturā, ne inaniter rationibus doctrinæ angamur, quotienscunque indifficiliter intelligibile incidenter ad eorum quæ dicta sunt assensum hallucinati fuerimus. Quemadmodum enim in oculis apparentiū præstantior apparuit experientia, ratione ipsius causæ, sic in doctrinis quæ transcendunt intellectum præstantior est fides rationum consideratione, distinctionem in hypostasi & vnitionem in substantia docens. Quoniā igitur partim cōmunitatem in illa sancta trinitate, partim autem proprietatē ratio contēplatur, ipsa ratio cōmunitatis ad Vsiā refertur. Hypostasis verò peculiare vniuscuiusq; signaculū est. Sed fortasse arbitrabitur quis assignatum de hypostasi sermonem non cōpetere intellectui scripturæ Apostolicæ in qua de filio inquit: Relucentia est gloriæ ipsius & character suæ hypostasis. Si em̄ definiuerimus hypostasim esse concursum proprietatum circa vnumquodq; subsistens, fateamur autem quemadmodum in patre esse aliquod peculiariter consideratum per quod solus notificatur, eodem autē modo & de filio vnigenito æquale creditur: quomodo illic nomen hypostasis patri soli adesse scriptura testatur, filium autem formā siue figuram dicit ipsius hypostasis, non in proprijs sed in patris notionibus figuratū. Si enim hypostasis peculiare signaculum est substantiæ vniuscuiusq;, patris autem peculiare ingenitum fateamur esse, filius autem figuratus est proprietatibus patris, igitur ampliū non permanet ipsi patri per prærogatiuam de ipso solo dici ingenitū, si appropriato patris subsistentia ipsius vnigeniti effiguratur. Sed id nos asserimus quoniā aliam intentionē sermo Apostolicus prosequitur, ad quam aspiciens talibus vtitur vocibus gloriæ splendor, dicendo & characterē hypostasis, quem cū diligenter intellexeris, nihil inuenies à nobis inter dicendum repugnans, sed in aliqua peculiari intentione sermonē ampliātum. Non enim vt discerneret inter se ipsas hypostasies per clara & patentia signacula Apostolicus sermo negociatur, sed vt propriam & ingenitam indistantemq; & coniunctam filij ad patrem habitudinem consideraret. Cū enim non dixerit qui cū sit gloria patris quauis sic se veritas habeat, sed hoc prætermisso quasi certo, non aliā gloriæ formā de patre, & aliā de filio intelligendum docens ipsius paternæ gloriæ relucentiā, vnigeniti definiuit gloriā, inseparabiliter cointelligi patri filium asserens, ab exēplo quod est de luce. Sicut enim ex flāma lux, non tamen posterior flāma est lux, sed simul splendet & collucet, sic vult ex patre filium intelligi non tamen extensione aliqua interstitē, à patris subsistentia vnigenitum definiri, sed semper auctori & causæ ex illo simul imaginandum. Eodē igitur modo exponens præassignatum intellectum, signaculum quoq; hypostasis dicit, corporalibus nos exemplis ad inuisibilem manu ducens considerationem. Sicut enim corpus verē omnino est in figura, sed alia ratio est figuræ, alia corporis. Neq; quis cum assignauerit alterius horum definitionem alteri applicabit. Verū tamen & si cogitatione figuram à corpore separaueris, natura tamen non suscipit diuisionem sed coniunctim vnum alteri intelligitur.

O q̄ Sic

BASILIUS DE DIFFERENTIA

C

Sic arbitraturs dicere Apostolus, quodd & si fidei ratio inconfusam separa-
 tamq; ipsarum hypostasium differentiam doceat, continuitatem tamen &
 quali congenitam naturalemq; habitudinem vnigeniti ad patrem per pre-
 dicta repræsentet, non quasi non esset in sua hypostasi vnigeniti filij, sed q
 si non suscipiens medietate aliquā vnionis suæ ad patrem. Quapropter
 qui notionē & caract. rē vnigeniti intentis animæ oculis inspexerit,
 huic paternæ etiā subsistentiæ character in contemplatione accedet, non per
 mutata neq; permixta vtriusq; proprietate ipsis cointellecta, vt vel patri
 nascentiam, aut filio quod ingentus sit adapter, sed vt alterum alterius dis-
 iunctiones non suscipiens, in seipso solo suscipiat, quod sibi peculiariter re-
 stat. Neque enim est possibile ei qui filium nominauerit, continuò non fi-
 eri cointellectionē patris, habitudine nominationis huiusmodi patrem si-
 mul ostendente. Quoniam igitur qui videt filium, videt & patrē vt in euan-
 gelio dicit dominus, ob id characterē dicit esse vnigenitum hypostaseos
 patris. Et vt magis cognoscatur hæc intellectio, alia Apostoli accipiamus
 verba, quibus imaginē Dei inuisibilis & bonitatis ipsius rursus imaginem
 dicit. Non vt differre ostendat ab exemplari imaginē secundum rationē vel
 inuisibilitatis vel bonitatis, sed vt demonstret quoniam idem est exemplari
 suo & si alterum sit non enim seruaretur imaginis ratio si in omnibus eui-
 dentē haberet diuersitatem. Qui igitur imaginis pulchritudinē cognos-
 cit ad intellectum exemplaris accedit. Et qui filij quasi formā mente concipit,
 paternæ hypostaseos characterē sibi configurauit, per illum non quiddē
 innascibilitatē patris in effigie respiciens, alioquin prorsus idē esset, & nō
 alius, sed ingentam pulchritudinē in genito intuens. Quēadmodum
 qui in speculo simulachrum perspexit, euidentē expressæ faciei per imagi-
 nem cognitionem habet. Sic filium agnoscens, characterem paternæ hy-
 postasis per filij agnitionem in mente suscipit. Omnia igitur quæ patris
 sunt, in filio respicit, & omnia filij patris sunt, quoniam totus filius in patre
 manet, & totum habet rursus in seipso patrem. Quapropter hypostasis fi-
 lij veluti forma & facies sit paternæ cognitionis, & patris hyposta-
 sis in filij forma agnoscitur, manente cuiq; sua pro-
 prietate concepta & considerata ad ma-
 nifestam hypostasium di-
 scretionem.

Basilij Magni de Differentia Vsiæ & Hypostasis
 A. F. Ioanne Conone Tralati,
 FINIS.

Grego-

GEORGII TRAPEZONTII IN VITAM MOYSI PER

Gregorium Nyssenum fratrem filij Magni
editam, & a se e Græco in Latinum
traduam.

P R A E F A T I O.



VPER Reuerendissime pater, beati
Gregorij Nysseni de vita Moyſi quæ p-
fectam hominis vitam ostendere vo-
it, opus profectò perutile, de Græcè in
Latinum traduxi. Quod multis de cau-
sis dñationi tuæ statui dedicare, vel quia
in eo scripturæ inuolucra explicantur,
ac enodantur (quæ rem ad Ecclesiasticos
viros pertinere nemo vnq̃ dubitauit)
vel quia qui traducunt aliquid, aut ipsi
de se pariunt, soleant magnis plerq̃ vi-
ris, ac dominis hæc destinare, vt pon-
dere autoritatis suæ opus firmatū pora

multorum volente vel quod ipse maximè in præsentiarum secutus sum, ip-
sius rei conditione atq; natura. Nā si quis à principio casus humanos per sa-
cras aut gentiles historias reperat, inueniet pfectò excellentes ac summos
viros, aut in principes aut in assistentes principibus optimis diuinitus de-
stinatos fuisse, quorū opa, studio, cōsilio, imminentes casus homines effu-
gerunt. Hac ratione statim in illis hominū primordijs, diluuiò Deus omnia
vastaturus, pdestinauit Noe, qui diuinæ voluntatis instrumentū, & quidē
animatū ac rationale, virtute sua factus, arca humanū genus ne omninò p-
iret effecit. Sic Iacob senescētibus tēporibus vnuerſum penè vexaturus,
Orientē, Ioseph pmissit: quem vendi etiā permisit, vt gubernatōrē frumen-
tariæ rei in vnuerſa Aegypto constitueret. Atq; hoc modo Israeliticā gen-
tē à peste inedia simul cum Aegyptijs liberaret. Sic Moysen omni virtute
preditū & fide p̄cipuum, ad libertatē Iudaicæ gentis produxisse certè vi-
detur. Cui & Iosue quasi assistentē, atq; ministrum dedit, q̃ post mortē Mo-
ysi duce vsus in promissionis terrā populum deduxit. Multa sunt in sacris
literis eiusmodi, nec solum viri, verū etia qd maius ac difficilius esse vi-
detur, mulieres electæ sunt, vt Iudith ac Hester ostendunt. Ex gentili q̃q;
historia similia legentibus fuisse constat. Nā ne Græcia Persis subiugare-
tur, aduersus infinitas eorū opes, & innumerabiles copias, summā poten-
tiā, Milciadem, Themistoclem, Cimona, tres summos viros Deus suscita-
uit: quorū cōsilio diuersis tēporibus vires Persarū perfregit. Quid Roma-
num imperiū: nōne ita sæpenumero conseruauit? Nā nisi Camillus Gallo-
rū fuisset tēporibus, Romanum nomen omninò deletū fuisset. Nisi Fabi-
us Maximus & Scipio Africanus Hannibalis tēporibus floruisent, Afri-

PRAEFATIO GREGORII TRAPEZVNTII.

ex Italia seruisset. Quid plura? Ita semper fuit, & ita erit: non quia Deus
 non possit etiā absq; hominū, imò absq; vllō ministerio sola voluntate hos
 liberare, illos deprimere. Sed quia res hominū humanis consilijs geri sum-
 mae suae maiestati atq; clementiae placuit, idcirco summos viros, quanq̃ o-
 mni virtute praeditos, alijs tamen alios secundū exigentiā tēporum, fulgē-
 tiores produxit. Castimonia excelluit Ioseph, vt nulla illecebrarū illectus
 vi, à seruitute posset euadere ad gubernandā Aegyptū. Charitate ardebat
 Moyses (ita enim opuserat) vt durissimū populū ferre posset, Bellica virtu-
 te Iosue praestabat, vt facilius obtinentēs sancta loca eiceret. Qui verò
 in gentibus floruerunt, alijs singulari iustitia, vt Aristides, qui iustus cogno-
 minatus est. Alijs admirabili prudentia, vt Themistocles, qui futura nō pe-
 ius Apolline praedicere à gentibus dictus est. Alijs mora laudabili, vt Fabi-
 us Maximus, q̃ cunctando restituit rē. Alijs velocitate agendi. Alijs alio vir-
 tutis gñe claruerunt. Fœminae vero vel castitate, vel forma, vel audacia nō
 improbanda (muliebres enim virtutes hae ferè sunt) rē optimè gesserunt.
 Videmus autē his nostris tēporibus, quot bella, quot turbationes, quot cō-
 ciliabula contra Christianorū pacē atq; concordia oborta sunt. Quare oport-
 uit electos quosdā, ac praedestinos diuinitus, vt iā ostendimus, viros ex-
 tare, qui hae Christianorū incōmoda vel omninò tollerent, vel ita minue-
 rent, vt ferri possent. Hos autē quis non videt summū esse Pontificē, & te
 ministrū ipsius, ac ipsi velut Iosue Moyse assistētē? Summus enim Pontifex li-
 beralitate mirabili, patiētia inaudita, summa constantia, ardētissima fide,
 charitate seruētī, ceterisq; diuinis virtutibus suis effecit, vt nō solū fluctus
 tēpestatum Deo duce Romana Ecclesia euaserit, verū etia Graciā, Ar-
 meniā, Syriā, aliasq; cōplures Orientis partes, ne nimium dicā magis his tē-
 poribus nostris, q̃ alias vnq̃, citra quadringentos annos, sibi coniunxerit.
 Sed ille q̃si alter Moyses, extra turbā existens, consilio & auctoritate agit,
 & manus in coelum pro Ecclesia tollit. Tu veluti alter Iosue, modò mira-
 velocitate, fortitudine, prudentia, exercitus conscribis, in acie prodīs, hostē
 fundis. Cuius rei salus Pontificis, libertas Florentiae per te cōseruata, testes
 sunt etiā tot tantaq; ciuitates Italiae, ac populi q̃ Francisco Sforciae multos
 annos seruerunt, q̃s tu breui tpe tyrāno vi ac prudentia expulso liberaasti.
 Sic duos maximos Italiae duces, ac memoria nra florentissimos solus fudi-
 sti ac fugasti. Modò multis pōderosisq; legatiōibus & p̃lijs, populum Dei,
 id est, Ecclesiā suā, in pace tua, tanq̃ in terrā repromissionis constitutā, con-
 seruas. Sed de laudibus tuis alias, neq; nunc quidē ex proposito, sed q̃tūm
 res ipsa postulare, imò verò flagitare videbat, summis vt dicūt digitis, teti-
 gi. Nā liber is de perfecta hominis vita, vel de vita Moyse inscribitur. Moy-
 sen verò illis temporibus ad liberandum populum diuinitus electum sci-
 mus. Summos à Deo cōcedi nobis viros non ignoramus. Quare rerum ip-
 sarum serie, ad hae vsque nunc peruenisse satis sit. Illud sanè nō praetermit-
 tendum, beatum hunc Gregorium, cuius opus transtulimus, Magni illius
 Basilij fratrem fuisse Nyssae Episcopum, virum tam in secularibus, quā
 in diuinis doctrinis eruditissimum, virtutis quoque omni numero prae-
 ditum. Quod tu ipse in hoc opere legendo (si tamen praecurrationibus tuis
 is licuerit) iudicabis. Sed iam ipsum Latine loquentem, si placet audia-
 mus.

Grego-

A **GREGORII NYS-**
SENI DE VITA MOYSI LIBER,

Georgio Trapezontio
interprete.



Vemadmodum, quicertamen equo-
rum non sine magna delectatione ani-
mi spectant, & si nihil ad cursum dili-
gentiæ illi prætermittant, quos vince-
re optant, oculis tamen cursum ipsorum
soliciti prospicientes, clamant atq; hor-
tantur, incitareq; ac efficere se putant,
vt velocius equi peruolent, cum huc at-
q; illuc vnà cum equis insistentur, ac
manum quasi flagellum in ipsos exten-
dant, atque incutiant non quia nesciāt
hæc nihil ad victoriā cōferre, sed quia
beneuolentiā ac studiū erga certan-

tes, voce corporisq; motibus, natura duce significare impelluntur. Sic mi-
hi ipsi de te facere videor amice ac frater charissime. Nam cum tu in virtu-
tis spectaculo, probè diuino cursu ac certamine perseueres, & ad supernæ
vocationis præmiā crebris leuissimisq; saltibus festines, acclamo atq; impel-
lo, & diligentia studioq; intendere velocitatē iubeo. Que omnia non ideo
facio quia temerario quodam studio tui detinear, sed quia vt charissimo fi-
lio morem tibi gerere studeam. Cum enim literis tuis petieris, vt tibi à no-
bis ad perfectam vitam admonitio quedam conscribatur, æquum arbitra-
ti sumus, vt hoc libro nostro & nihil aliud fortè vtilitatis, attamen illud
perfectò non contemnendum tibi, nos ipsos obedientiæ proponamus ex-
emplum. Nam qui tam multarum animarum curam, vt patres gerimus,
oportere duximus, vt hæc senectus modestiæ tuæ mandata suscipiat, ma-
iores obedientia in te perfectò vires habebit, cum ætas tua nostro exem-
plo magis roborata fuerit. Sed hæc hæcenus. Nam nobis iam incipiendū
est: Petisti à me charissime fili, vt tibi quæ nam sit perfecta via, diligenter
describam; quod te ideo velle non dubito, vt cum inueneris quod quæris,
ad vitam tuam quod inuenisti accommodes. Ego verò duo in hac re, & am-
bo mihi impossibilia conspicio. Vtrunq; enim & perfectionem videlicet
vitæ ratione describere, & quod ratione comprehendisti in vita ipsa mon-
strare, supra vires meas esse facile fateor. Quippè qui putem multis etiam
in virtute præstantioribus & magnis omnino viris difficultia hæc esse dictū,
imò verò impossibilia. Verum ne videar ibi timere, vt Psalmista ait, ubi ti-
mor non est, planum id ita faciam. Cum perfectum dicatur, quod finem
suum atq; terminum ita consequutum est, vt nihil sibi desit, nihil deficiat.
Sed in his quidem, quæ sensu capiuntur, certis quibusdam terminis conti-
nentur omnia, vt verbi causa, in quanto tam continuo quàm discreto pro-
prijs quibusdam terminis omnis mensura concluditur. Nam qui ad cubi-

O iij tum

VITA MOSEOS ENARR. GREG. NYSSENO.

tum vel senarium respicit numerum, non est nescius, vnde vtrunq; istorū in cepit, & quo exiit, quibus illorum finis habeatur atque perfectio. In virtute verò hunc ab Apostolo perfectionis terminum esse dicimus, quòd nullus in ipsa sit terminus. Quippè cum ille ipse Paulus vir diuinus, & mente altissimus semper ac iugiter per virtutem suam cursum intenderet, nec vnquam ad maiora conscendere negligeret: non enim videbat, statutam sibi cursum perfectionem ac finem. Quare ita: Quoniā omne bonum ipsa natura, qua bonum est non habet terminum, sed contrarij comparatione terminatur: vt vita morte, lux tenebris, & omninò bonū omne in eo desinit, quod ipsi contrarium esse intelligitur. Quare quemadmodum vitæ finis mortis initium est, sic cursus ipsius finis, q̄ secundum virtutem est, vitiosi cursus initium inuenitur. Non igitur falsò à nobis dictum est, impossibile esse perfectionem ac finem virtutis comprehendere: demonstratū enim iam est, quòd nullis virtus terminis continetur. Nunc autem alterum etiam, quod scilicet impossibile sit, eis q̄ cum virtute viuunt, ad perfectionē finemq; virtutis peruenire, nobis explanandum videtur. Primum igitur ac propriè bonum, cuius natura bonitas est Deus dico ipse, quodcunq; natura esse intelligitur id ipsum & est, & nuncupatur: quæ quidem diuina natura (quoniā nullus virtutis terminus præter vitium est, vt iam rationibus comprobauimus, diuinitas enim contrarium suscipere non potest) in terminata est ac infinita. At verò qui non simulatè, sed verè virtutem sequitur, Deo q̄ vera virtus est, participatione coniungitur. Deus autem terminum non habet. Quare necesse est, participantis quoque desiderium cum ad interminatum, infinitumq; seipsum extendat, nullum habeat exitum, quo cessare possit. Quas ob res si nullis vitæ perfectio terminis continetur, si virtutis id ipsum terminus est, quòd interminata sit, impossibile omninò est, ita perfectionem hanc aut re consequi, aut verbis assequi, vt ad altiora vllus ascensus relinquatur. Quomodo igitur quæris ad quem finem qui spiam peruenturus sit, cum finis nullus inueniatur? Non tamen quoniā quod quæritur exitum non habet, idcirco præceptum illud Domini negligendum quo dicitur: Perfecti sitis, sicut & pater vester cœlestis perfectus est. Nam & si totum consequi nequeas, tamē in rebus omnibus, quæ natura bona sunt, non paruum est lucrum (nisi decipias) vel partem earum aliquam consequi. OMNE igitur studium, omnē curam, diligentiam deniq; omnē adhibeamus ne ab ea perfectione decidamus, ad quam peruenire possibile sit. Tantumq; ipsius possideamus, quantum capere possumus. Ita enim se habere, vt ad vltiora semper in virtute ac bono velis ascendere, id ipsum forsā humanæ naturæ perfectio est. Sed rectè (vt mihi videtur) faciemus, si hac nostra in quæstione sacræ scripturæ vtemur consilio. Per Prophetam igitur Esaiam diuina vox clamat: Respiciite in Abraham patrem vestrum, & in Saram quæ vos peperit. Hæc enim diuinus sermo, non ijs q̄ in virtute permanēt, sed ijs q̄ à virtute aberrant, præcipit. Vt quemadmodum qui tempestate ac vi ventorum longè à recta navigationis suæ via, in pelagus exacti sunt, si vel ignem, vel cacumen montis prospexerint, facile se ab errore in tutum reducunt: Sic quicunq; huius vitæ fluctibus oppressi, à virtute aberrant, exemplo Abraham ac Saræ, quasi quodam gubernaculo, ad diuinæ voluntatis portum reducantur. Ac ideo quoniam

A nam in masculum & foeminam natura humana diuisa est, & vtraque libera, tam ad virtutem, quàm ad vitium proposita est electio: ad Abraham & Saram respicite, vt viri à viro, & mulieres à muliere propria, idonea; naturæ suscipientes exempla, facilius suos ad virtutem dirigant gressus. Quare si nos quoque, vnus probati vitam in exemplum sumpserimus, ardentissimum tuum (vt spero) explebimus desiderium: ostendem usq; quomodo possibile sit, hos vitæ fluctus absque naufragio superare animamq; nostram perturbationum vndis minimè submersam in tutissimum virtutis portum deducere. Idcirco enim credendum est præstantissimorum virorum vitas exquisitissimè perscriptas, vt vita nostra imitatione ad virtutem, ac bonum rectius deducatur. Sed dicet quispiam quomodo si nec Chaldaus sum ego, vt de Abraham scribitur, nec alumnus regis Aegyptij filia, vt de Moyse scriptura testatur, nec deniq; cum priscorum aliquo mihi ququam commune sit, alicuius eorum potero vitam consequi? Cùm nihil habeam quo possim adeò diuersæ vitæ ac morum, longeq; aliorum seculorum hominem imitari. Nos verò respondebimus, neque ad vitium, neque ad virtutem pertinere, si Chaldaus quis sit nec si in Aegypto viuat, aut in Baby lone versetur, ideo à recta virtutis vita expellitur: nec enim in Iudæa solus, vt quondam Deus cognoscitur: nec Sion illa, Dei scilicet domicilium, determinatus quidam locus est, vt litera sonare videtur. Sed subtilius atque acutiùs nobis inspicendum est, vt videamus quos Chaldaeos, aut quos Aegyptios fugiendos scriptura per historiam admonet, & qua Babylonis captiuitate liberati, ad beatitudinem tandem conscendimus. Quas ob res Moyses ille in exemplum nobis proponatur: cuius vitam si prius (sicut à diuinis didicimus) breuiter percurramus, sic demum consentaneum historię sensum inuestigabimus, quo perfectam hominum vitam facilius cognoscemus. **SCRIBITVR** igitur Moysen quando Aegyptij lege tyranni, masculi Hebræorum infantuli viuere vetabantur, tunc in lucem editum fuisse, quem gratia quadam statim ab incunabulis scitū ac elegantem cū vidissent parentes, maiori studio fuisse, vt vitā ei conseruarent, conatos. Quare non simpliciter, sed in fiscella quadam, bitumine ac pice rimas illita, impositum, in fluentem infantem Nilī exposuisse, diuināq; voluntate ad eam ripam amnis fiscellam vorticibus aquarum eiectam, quare gis tunc filia forte spatlabatur. Ita repertus, ac gratia quæ in eo apparebat, & specie à regis filia dilectus, in filium fuit adoptatus. Verū natura quadam insita mammillam omninò fastidians, consilio propinquarum cuiusdam, à propria enutritur parente. Quum verò in regia educatione, doctrinaq; seculari ex ephœbis iam esset egressus, inglorius degere apud suos maluisse, quàm fictam illam, cuius adoptatus in filium erat, matrem profiteri. Aegyptio autem viro in Hebræorum quendam impetum faciente occiso, duos Hebræorum contentione commotos in rixam admonuit, nō ira concitari, sed natura, quæ propinquitate ipsos coniunxit conciliatrice, & quasi iudice arbitroq; fratres vt i oportere. Sed ab eo q; præmio iniuriā afferebat repulsus ad contemplationem hac contumeliā impellitur. Ciuitatum enim turbationibus omninò relictis, secū viuere maluit, filia cuiusdam alienigenæ in uxorem ducta. Quis tanta erat ad pernoscentia ingenia hominum, moresq; comprehendendos prudentia præditus, vt vni-

VITA MOSEOS ENAR. GREGO. NYSSENO.

ca re gesta, quam Moyses aduersus pastorum vim magno animo fecerat, C
 adolescentis virtutem conspexerat, quodd non proprio lucro, aut laude cō-
 motus, pro iustitia pugnauerit, sed iustum ipsum per se ac natura sua hone-
 stū iudicans, pastoresq; nihil in seipsum peccarunt castigauit eorūq; iniuriā
 repulit. Quapropter virtutē Moyli admiratus, prāstantiorem ipsam alio-
 rum diuitijs existimans, filiam ei tradidit in vxorē, facultatēq; fecit, vt i-
 pse quancunq; viuendi rationē veller, eligeret. At ille montanā ac solitariā
 elegit, vbi à turbatione procul remotus, in ouīū cura sibi in deserto atten-
 debat. Quo in genere vitæ non paruo transacto tēporis spatīo, mirabilem
 dicit historia ipsum vidisse visionem. In medio enim clarōq; die alia prā-
 stantior, quam solaris lux, circa oculos suos effulsi. Cuius rei insolentia
 cum respexisset ad montē, arbutum ardens scribitur aspexisse: cuius rami
 cum arderent, quasi continua irrigatione virescebant, admiratūq; secum
 dixisse: Vadam & videbo visionē hanc magnam, ne videlicet oculos so-
 lum, verū etiam (quod mirabilius est) auditū radijs eius lucis illumina-
 ret. Natura enim illius lucis, veluti in duorum obiecta sensuum diuisa, vt
 in oculos splendore radiorum fulgebat, sic inauditum immortaleq; dog-
 ma tum intonabat. Vetuit enim ad montē calceorum pondere pressum
 accedere soluerēq; iussit calceamenta, ac demum nudo pede terram illā at-
 tingere, quæ diuina luce resplendebat. Deinde ne longior in historia sim,
 hac visionē corroboratus, ab Aegyptiorum seruitute, suos liberare iube-
 tur. Sed vt disceret, quanta diuinitus virtus sibi prāstaretur, ita Deo iubente
 huiuscemodi periculo vsus est. Virga manu in terrā proiecta in colu-
 brum vertitur, rursusq; recepta, vt virga prius erat subitō facta est. Manus
 quoque in sinu recondita, in niueum candorem immutatur, & iterum in
 eundē sinum immissa, in pristinā rediit naturam. Descendente autem i- D
 pso in Aegyptum, adducētēq; secum vxorē alienigenam, & liberos sibi
 ab ea natos, angelus obuiam factus timorē mortis intulisse fertur. Quem
 mulier circuncisionis filij sanguine facile placauit. TVNCAaron quo-
 que frater eius diuinitus monitus obuiam prodijt, & paulō post in concio-
 nem ab vtrisq; populis conuocatur, libertas tam laboriosæ seruituti prā-
 ponitur. Cum ipso quoque tyranno hac de re loquuntur. Irritatur ille ma-
 gis, imperat duriora, vt non solū luto, sed paleis stipulisq; colligendis af-
 flicti ludæi contabescant. Cū verō ad inaudita signa, miraculaq; Moyses
 versus esset, coramq; ipsis Aegyptijs virgam suam in colubrum vertisset,
 Pharaō (id enim nomen erat tyranno) Magorum ineptijs fretus, magis re-
 sistebat: ij enim virgæ similiter suas in terram proiectas, in dracones mu-
 tasse videbantur. Sed q ex virga Moyli verē animatus erat, magorum vir-
 gas religna, visus deceptione dracones, facile deuorauit. Tunc consentien-
 tes tyranno, Aegyptios omnes cum vidisset Moyses in vniuersam eorum
 gentē, nemine omninō excepto intolerabilia infert vulnera. Cōmoueban-
 tur autē iussu eius elementa ipsa, terra scilicet, ignis, aer, aqua. ad impietatē
 enim tyranni actiones suas facili cōmutabant. Eodē quoque tēpore eo-
 dem in loco, ludæi ab officio non recedentes, nil mali sentiebant. Aegyptij
 verō perperam & cogitantes & agentes acriter plectebantur. Nam aqua
 per vniuersam Aegyptum in sanguinem iubente Moyse conuersa est, vt
 vel pisces ipsi crassitudine aquarum, carnea morerentur. ludæis solis san-
 guis

A quis aqua erat limpidiior. Hinc necessitate rerū coacti Aegyptij, aquae quae apud Hebraeos inueniebant, permixtione sanguineam aquā suam mitigabant. Similiter quoque ranarum irrepens multitudo, quarum generatio non naturali cursu elementorum, sed coactis, ut ita dicam, elementis, iubente Moyse facta est, solis turpissima Aegyptijs inferebat fastidia. Iudaeorum verò vita nihil ex huiusmodi bestiis incōmodi patiebatur. Sic etiam aer nullā diē ac noctis faciebat differentiam, Aegyptijs in eadē continuē crassitudine palpitantibus; at Iudaeis nihil noui afferebat. Similiter cetera quoque omnia se habebant, grando scilicet, ignis, sciniphes, muscae caninae, locustarum nubes. Haec aduersus Aegyptios omnia, ut natura sua fert, perniciosissima erant. Iudaei verò rumoribus solum, verbisq; cohabitantium hos morbos, nullo suo incōmodo, cognoscebant. Postremo primogenitorū omnium nece, cum his quidē suorum pernicie confusi lugerēt, si verò sanguinis signaculo, liminaribus atque postibus inunctis turgescerent, quanta inter Iudaeū & Aegyptium esset differentia cunctis apparuit. Itaque percussis Aegyptijs, suāque publicē ac priuatim lugentibus, eduxit Moyses populū diuitijs simul Aegypti abductis. Verū cum iam tribus peragrasset diebus, videt penitentia ductū hostē, cum magno exercitu & instructissimo equitatu aduersus se festinare. Quae res non mediocriter imbellē populū in Moysē concitauit. At ille intrepidus voce q̄dem populū, ut in Domino spem haberent, hortabatur, animo autē ad Deū penitus conuersus, auxiliū tacitus implorabat. Quo recondito clamore creator exoratus, praestō miseris ac mirabiliter affuit. Nubes enim quae Dei iussu non natura praecedebat, non pressō aere vaporibus constituta, sed aliud q̄dam diuinitus, atq; altius q̄ humana mens percipere valeat, quae in diē solis ardores tēperabat, & noctu in ignē versa noctis & frigora tēperabat, & tenebras removebat. Haec inquā nubes, quam veluti ducem sequebantur, priore omisso itinere, in rubeū mare ducebat. Deuenerunt igitur sequuti ducē Hebraei vsq; ad littus, quos Aegyptij persequuti, vndis q̄ ita concludunt, ut nulla iam fuga humano cōsilio posset excogitari. Ante ipsos mare rubeū erat, post ipsos validissimus atque instructissimus Aegyptiorum exercitus. Tunc summus ille vir omnium diuinitus monitus ad littus descendit, mareq; rubrum virga percussit, & subitō ut in vitro facta scissura facile ex altera parte in alterā peruenit. Sic itū Moysaica virga in oppositā vsq; ripam, hinc atq; hinc cedentibus aq̄s, scissura peruenit. Itaq; facto per medium pelagus itinere, utraq; ex parte vndis aquarū quasi muris consistentibus, ingreditur Deo fretus cum populo Moyses, quē Pharaō impetu animi concitatus insequitur. Sed mare virga percussū in pristinum statum reducitur, ac Aegyptios omnes obruit. Hebraei verò in oppositū littus incolumes quum peruenissent, cantum Deo, q̄ gloriosum aduersus hostē sibi trophaeum praebuerat, grato animo cecinerunt. Trium deinde dierum itinere confecto, cum siti populus laboraret, mira quadā amaritudine aquarū, à potu earū deterritus, lignum Moyses, quod Deus ei ostenderat, in amarissimas illas aquas immisit & ilicō natura ligni aquarū ablata putredine, dulces atque potabiles effectae fuerunt. Nubis deinde ductu, quā praecedentem sequebantur, & qua stante ipsi quoque castra metabantur, ad locum deueniunt aq̄s atque arboribus amoenissimū.

Duo-

Duodecim enim fontibus irrigabatur, & septuaginta palmis confitus altis-
 simis, miraculo simul ac vñ videntibus fuit. Hinc rursus amota, in deser-
 tum deduxit; ubi ardens arena, locorum ariditas, aquarum penuria, ingen-
 ti populum siti affligebat. At Moyses ex lapide quodā virga percusso, tu-
 cundissima atque copiosissima aquarum fluente exilire fecit. Hic cōmea-
 tus etiā omnis, quē exeuntes ab Aegypto abduxerant, quum defecisset,
 non à terra sibi, vt solet, quæ victum præstabant oriebantur, sed à cœlo
 quotidie in crepusculo, non aquea stillicidia, sed quasi cristallina gutta in
 coriandri seminis formā conglobata, roris vice, descendebant; quæ ad ci-
 bum collectæ gustum mellis penè afferebāt. Sed mirabile qd in ipsa quo-
 que collectione fiebat: nullus enim minus quàm egeret, aut propter aetate,
 aut propter infirmitatem sibi assumpsit: nullus qā validior sibi, plūs quàm
 esset opus, in eo die potuit arripere. Itaque qcqd in vno die congregaue-
 rant, eius ipsius diei solūmodò cibus erat. Quodd si qstimore furtim quan-
 dā sibi particulā ad crastinum conseruasset, totū quod repositum erat per
 noctē corruptū in vermes transformabatur, præter quàm in die sabbati.
 Nā cum hæc dies rōne quadā, & mystica cessatione ab Hebræis honorare-
 tur, ne qd in ea die præter consuetudinem facere cogerentur, quanuis tan-
 to in collegio vnusq; studiū, quantū in cæteris diebus die sexta adhi-
 bebat, duplū tñ collectum sibi esse inueniebat. Quumq; in cæteris die-
 bus, si qd seruabatur in crastinum, in vermes totū transmutaretur, solum
 quod die Veneris collectū erat, per totū diē sabbati perdurabat. Bellū de-
 inde aduersum Amelech exarsit, & tunc primū Hebræi constructi in
 aciē sunt, non omnes sed electi, qbus Iosue q post Moysen gubernacula
 populi suscepit, præfuit. Nā Moyses extra præliū, in colle quodā altiore,
 vnā cū duobus necessarijs constitit, ad cœlos aspiciens, qñ (vt in historia
 traditū est) id quoque inter cætera mirabile dictū factū est. Nā cum Moy-
 ses manus in cœlum leuaret, tunc ingenti animo irruebant in hostes He-
 bræi. Quum vero manus remisisset, tunc contrā ferociōres facti hostes fa-
 ellimè ludæos pellebant. Quod aliquoties factū facillè intellexerunt, q cū
 eo erant. Itaque Moyse vnus subeuntes occulta quadā de causa grauiōres
 factas manus eius sustentabāt. Verū qā imbecilliores erāt, quàm vt pos-
 sent rectū diutius Moysen sustinere, lapidem illi in sedem supposito sa-
 ciliū ad miniculo effecerunt, vt manus in cœlum leuatas diutius retine-
 ret. Quo facto, fusi omīnō fugatiq; hostes sunt. Ita sine molestia in eremo
 viuebant; nec em poterant recedere, cū nubes, quā vt ducem sequeban-
 tur, immobilis in eodē loco moraretur. His ita factis maiōra occultioraq;
 mysteria Deus, & ipsum ductorē & populū instruere cū voluisset, præ-
 cepit populo per Moysen, vt tā corpore, quàm animo mundus fieret, adeo
 vt etiā à nuptijs ipsis certo quodā dierum numero abstineret, aspersioni-
 busq; qbusdam maculas abstergeret, vt omni labe animi, corporisq; depo-
 sita mundus ad montem Sinai posset accedere; qui quidem monstratiōe
 vtentibus solum illo tempore aditū præstabat; neque his omnibus, sed
 viris solummodo; nec viris etiā omnibus, sed illis tantū, qui diligen-
 ter à se omnem maculam expulissent. Studiū autem omnibus erat non
 paruum, ne quid brutorum monti appropinquare paterentur. Quod si
 orte aliter acciderit lapidibus obrui à populo statutum erat, quicquid bru-
 cum

A tum iuxta montem apparuisset. His ita dispositis in sereno die subito tenebris mons circumdatus fuit, & ignis è medio tenebrarum exiliens, ac totum ut videbatur montis tractum depascens, terrebat prospicientes, fumo atque caligine omnia repleta: adducebat tamen ad montem populum Moyses, quanuis ipse quoque huiusmodi visu timore percussus ita erat, ut cælare id minimè posset. Sed vel ipsius corporis motibus commotum se patefecit: nec enim tantum per oculos, verum etiam per auditum terror animos inuadebat. Quum sonitus desuper veluti buccinæ aut tubæ disrumperè subiecta locorum spacia videretur. Eratque eistansò terribilior, quantò magis accedebant: quòdque mirabilius est, articulatus erat. Nam aer absque vocalibus instrumentis non inanè orationem, sed significantem diuina forma bat virtute, quæ populo leges atque instituta ponebat. Quæ omnia cum ferre populus non posset, impetrauit à Moysè, ut à Deo, ipso mediante, lex sibi traderetur, nec se quicquam retractaturum. Sed omnia sicuti ab ipso Deo per Moysen sibi tradita crediturum asseruit, ita populus quidem ad subiecta montis loca relabitur. Moyses verò solus in monte relictus, contrà quam cæteri homines pati solent, affectus est. Nam quum cæteri omnes desolati magis in societate minùs timent, ipse derelictus solus audacior factus est. Vnde patuit, non ut timidum quendam perterritum in principio fuisse, sed charitate timentis populi fuisse commotum. Quare cum quasi onus quoddam timorem populi deposuerit, ac in seipso factus esset, tunc etiam in ipsam caliginem audacter ingreditur. Itaque ad penetralia diuinorum ingressus, nec ludæis amplius visibilis, solus erat cum inuisibili, ut nos (ut arbitror) his gestis instrueret, quod oporteat si quis vellet esse cum Deo, omnia hæc quæ videntur contemnere, ac mentem suam ad inuisibile atque incomprehensibile, quasi ad summitatem montis dirigere: ibiq; credere Deum esse, quòd peruenire cogitatio non potest. Hæc igitur in summitate montis constitutus Moyses diuina suscipit mandata, quæ in viâ doctrinæque sunt ad virtutem. Cuius caput est pietas, ut scilicet condecens de Deo opiniones habeamus, quod omnem cognoscibilem speciem, omnemq; superexcedat exemplum, nulli rei quæ cognoscitur similis. lubet enim ad nullam rem, quæ comprehendì possit, respicere, nec huius similem putare naturam, quæ super omnia est, quæ comprehensione cognoscuntur. Sed esse quidem ipsam credere oportere, quanta verò, aut qualis, aut vnde, aut quomodo sit, non esse quærendum, cum eò peruenire humana ingenia nequeant. Ad impietatem autem etiam adduntur illa, quæ morum sunt castigatio-
B nes, in genere vel in parte distributa. In genere quidem totam simpliciter iniustitiâ propellit lex illa, quòd oporteat proximū amare, quo stabilitè constituto, necessario sequitur, nihil a duersus proximum cuiquam esse faciendum. In parte verò parentes colere, ac carminibus quæ diligenter enumerantur canere præcipit. Quibus legibus quasi instructus, ad sublimiora transit mysteria, tabernaculo diuina sibi virtute proposito. Tabernaculum autem erat templum inaudita quadam varietate pulcherrimum, propylea, columnæ, cortinæ, mensa & candelabrum & thuribulum, altare ac propitiatorium, & quod intra sanctum est adytum impene-
P trabi

trabile. Quorum omnium dispositionem ac pulchritudinem, partim ne C
 memoriā fugiat, partim ut etiā posteris miraculū subappareat, non pictu-
 ræ tradere, sed materiali ædificatione immateriale illud exēplar diuino
 consilio splendidis acceptis materijs imitari cōpellitur. Fuit igitur pluri-
 mū aurū in colūnis circumfusus, & cū auro argentū cacumina & bases corū
 exornabat, ut varietate coloris, sicuti arbitror, magis fulgerent. Sed
 æris quoque materia non inutilis visa est, capita enim & bases columna-
 rū ex ære factæ sunt. Cortinæ porro atque tentoria, totiusque tēpli se-
 ptum, & super colūnas extensum tectū omnia per textoriā artē conveni-
 ente singulis attributa materia conficiebantur. Alijs ex hyacintho, & pur-
 pura erat tinctura, & igneus cocci rubor, splendor quoque byssi natura
 ipsa perductus ac sine arte confectus color. In alijs linū, in alijs capilli, pro-
 ut texturæ usus petebat, assumebantur. Sed rubricatæ quoque pelles non-
 nunquā acceptæ sunt. Verūm hæc posteaquā de monte descendit per
 ministros secundum expositum sibi exēplar Moyses construxit. Tunc
 autē quum in illo adhuc absque manu constituto tēplo esset, quibus sa-
 cerdos vestibus quando in tēpli penetralia intrandū erat vteretur, de in-
 teriore simul atque exteriori amictu leges posuit, initiū non ab interio-
 re, sed ab exteriori faciēs: super humeralia varijs coloribus, quibus tēto-
 rijum ornabatur, ac insup auro distinxit. Vincinos quoque fecit, & cate-
 nulas smaragdos in circulum auro connectētes. Hi lapides tum natura
 virides atq; fulgētes, tum sculptura mirabiles videbantur: nec ad simula-
 chrorum figuram aliquam sculptura tēdebat. Sed patriarcharum nomis-
 na sex in singulis lapidibus erant impressa: ex his ad anteriorem partem
 scuta quæ dā dependebant, & cōplicatæ catenæ in se permutatim in quen-
 dam numerum connexæ atque rythmum modō rhetis à fibulis ex utra- D
 que parte desuper à scutis extensæ, ut magis connexio persulgeret. In
 his erat ex auro fabricatus ille ornatus pectoris, in quo diuerſi patriar-
 charum numero lapides tres in singulis ordinibus, ordines quatuor fue-
 runt, tribuum nominaliteris exprimentes. In his erat tunica inter hu-
 meralia ad talos à ceruicibus delapsa, aptissimè cōposita: in his erat infe-
 rior limbus, non texturæ varietate solū, verum etiā aureis appendi-
 culis pulcherrimus. Hæc autem erant aurea tintinabula, pomæque pu-
 nica vicissim dictum limbum ambiunt: ea in his erat lamina, & caputū
 pontificis imminens fronti ex auro purissimo, mirabili quadam figu-
 ra formata, & cingulum quo circumfusus amictus sustinebatur, & orna-
 tus occultior. Accetera omnia quæ per ænigmata in amictus specie sa-
 cerdotalem ostendunt virtutem. Hæc à Deo ipso perdoctus, maiorque
 seipso hac effectus doctrina, descendit à monte ad suos, ut eos eandem
 disciplinam doceret, & leges eis proponeret. Ferebat enim tabulas ma-
 nibus non manufactas, sed ipsius Dei opus pariter tam materia, quàm
 literæ in materia impressæ. Verūm populus qui antequàm legis autor
 descenderet pleratis frenum excusserat, hanc gratiam non meruit. Nam
 cum quadraginta diebus, ac noctibus nullus indigens rei, quibus hoc cor-
 pus sustentatur, immortali vita sub illa caligine Moyses viveret, quasi pu-
 eri cum pedagogo non adsunt, sic populus aduersus Aaron concitatus, im-
 pulit

- A** puliteum, ut ad simulachrum adorandum dux eis fieret: simulachrum autem vituluserat. Quare offensus Moyses, perripuit tabulas, ne in homines indignos tanta res deueniret: deinde Leuitis administrantibus, populi sanguine scelus expiauit. Simulachrum contriuit, Deum ab ira sua propitiavit, & sic rursus quadraginta dierum spacio tabulas à Deo impetravit: quas ipse quidem cōposuit, Deus autē perscripsit. Sic igitur postquam diuino exemplari tabernaculum ipsis ædificauit, propylea cuncta interiora, thuribula, altare, candelabrum, propitiatoriū in adytis sacerdotij, ornatum variū, sacrificiorum modum, alium in purgationem, alium in agendis gratijs, alium ad auerrenda mala imminētia, aliud ad expianda peccata. Hæc omnia postquā optimē perfecit atque constituit, suorum perpeffus inuidiā est. Soror enim Maria diuino fratris honore commota, non nihil loquuta est, cui diuina ira cōmotā velocē intulit punitionem. Quā in re mirabilis clementia, inauditaque mansuetudo Moyfi visa est. Non enim solū iratus, inuidenti non fuit, sed Deum etiam orationibus sorori propitium reddidit. Quum verō multitudo voluptate victa, carnes edere desideraret, meliusque se in Aegypto vixisse, vbi carnibus abundabat, quā cœlesti cibo in deserto prædicaret. Tunc Deo Moyses rem cōmisit. Deus verō mira multitudine aues per statua ludæorū circumuolantes gregatim sic immisit, ut aucupium esset facillimum. Quarum carniū nimium repleti, in morbos deciderunt, mortuiq; non pauci fuerunt: quæ res residuis exemplo ad modestiā fuit. Exploratores deinde ad promissionis terram mittuntur, qui reuersi non idē omnes, sed multi penē impossibilem esse transitū nunciauerunt. Unde rursus multitudo aduersus Moysen commota fuit, multiq; desperarunt se posse illuc peruenire: qui omnes diuino iudicio condēnati, non viderunt, quod se posse videre desperarunt. Proficiscentes autem per desertum, quum rursus aquæ penuria premerentur, nec ullā miraculorum Dei tenerent memoriā, tam aduersus Deum, quā aduersus Moysen impiē conclamabant. Tum Moyses quoque ipse visus est propter perfidiā dubitasse, veruntamen ex acrothomo illo lapide rursus fontes aquarum mirē produxit. Paulō autem post Aegyptiacam vitam, & ventris & nimiam repletionem iterum expetierunt. Quam ob rem serpentes venenosis moribus diuinitus eius immissi. Quūque plures hoc modo indies perirent, diuino nixus consilio Moyses, æs in serpentis confudit figuram, quam in tumulto quodam imposuit: iussitq; ut quicumque serpentis morfu laborarent, in æreum serpentē aspicerent, atque ita pestiferum ex morfu serpentum morbum fugauit. Immittebantur enim ex visu, quasi antidota quædā in corpus, quod serpentium venena imbecilliora reddebat, quā ut possent homines occidere. Rursus populo in eum seditione insurgente, ac nonnullis in seipsos transferre sacerdotalē dignitatē conantibus, Moyses quidē pro peccantibus orabat. Deus verō non ut ille orabat, sed ut iustū erat hiati terræ omnes seditiosos, qui in Moysen insurrexerunt, absorpsit. Qui autē sacerdotij cupiditate exarserunt, igne cremati circiter ducenti & quinquaginta exēplo suoceteros castigarunt. Verū ut crederent non ab hominibus, sed à Deo sacerdo-

tij gratiā concedi, virga literis à quo esset ablata significante per vnāquan-
 que tribum assumpta est, quas in templo Moyses apposuit: ac postero die
 sententiā de sacerdotio Dei omnibus ostendit: sola em̃ Aaron virga flo-
 ruit, fructūque edidit. Nux autem erat fructus, quod quidem mira-
 culum etiā infidelibus maximum omnium visum est. Stupentibus
 scilicet quomodo siccum ac leuigatum lignum, tam paruo temporis spa-
 cio arboris naturam suscepit atque perfecit. Nam pro vligine terræ, pro
 cortice, pro humore, pro radicibus, & ramis diuina virtus ei suffecit.
 Procedebat deinde vterius cum populo Moyses, edixitq; regiā. (vt dici-
 tur) viā esse custodiendā: ne videlicet ad dextrā vel sinistram declina-
 rent, neve quicquā habitantium ea loca arriperent. Coloni autē locorū
 parū his contenti à transitu prohibebant, sed pugna victi concesserunt
 inuiti, quod sponte dare noluerant. Post hæc Balach Madianitarū gen-
 tis magnæ princeps affiniū exemplo perterritus, non ab alijs principibus,
 nec armorum & exercitus, sed à Balaam augure quodā, qui magicis ar-
 tibus ac dæmonū inuocatione claruerat, famāque de ipso erat sæpius ciui-
 tatibus etiā in gentibus suis artibus nocuisse, auxiliū petijt. Is quum ad re-
 gē Balach iter faceret, asinæ voce non prosperā eam sibi viā fore instrui-
 tur, & visione quadam quid faciundum esset didicit, ac demum in locum
 maledictionis magicæ tales de ludæis misit voces, vt verba eius apertē
 essent diuinationes. Ita Balach vincitur, sed populus in bello victor non
 parua ex parte luxuriā vincitur. Tunc Phinees zelo virtutis vno ictu
 ram ludæum, quā alienigenam mulierem in ipso impudico actu con-
 fodit: quo facto diuina, in eos, qui peccauerunt, irā cessauit. His ita ge-
 stis ascendit in altum Moyses montē, & procul repromissam maioribus
 suis terram speculatus, humanam vitā exiuit, ita vt nihil in terris huius
 migrationis suæ signū relinqueret. Mirum autē est, quod nec formæ,
 nec pulchritudinis suæ quicquā, nec ex facie sua resplendentē gratiā, nec
 oculorum acie, vel tēporum quibus cū hominibus erat, spatia vel labo-
 res cōminuerant, sed vno eodē modo virtutes corporis atque sensuū in
 eo semper viguerunt. HÆC quidē sunt, quæ de illo viro ab historia
 diuina percepimus, quæ cursim narrata iā tēpus est proposito nostro ac-
 commodare, vt videamus veteris scripturæ historiā ad perfectā vi-
 tam multum conducere. Quum masculinam ludæorum prolem tyrannus
 lex occidendam statuit, tunc Moyses nascitur. Quo nam igitur pacto
 discet quispiam, si tunc forte à tyranno lex aduersus infantes lata est, quum
 Moyses in matris ventre ferebatur, huiusmodi ergo partum imitari po-
 tero? Nec enī potestate hominis est, cū voluerit nasci. Sed hoc lite-
 ralis sensus historiæ est, quæ vt ad mores accommodetur altius intelli-
 genda. Cuncta ergo quæ in mutatione ac fluxu posita sunt, nunquam
 firma manent, sed alterum ex altero gignitur, & aut ad melius, aut
 ad peius semper exitus sit. In hominibus autem carnalis hæc & perturba-
 tionum plena dispositio, quæ tyranno ac hosti humani generis placet, ad
 ideo eam fouet vitāque donat per muliebrē sexum ostenditur. Virilis
 verò partus hosti contrarius ac suspectus virtuosam vitā significat. Est
 autem vitā humana mutationi semper supposita. Quare oportet, quum
 non

A non sit æterna & immutabilis, semper nasci. Sic autem nasci non aliena sit appetitione, nec extrinsecus, ut in corporali natiuitate, sed electione propria vnusquisque nascitur. Vnde sit, ut nos ipsi patres simus nostri, qualescunque nos volumus electione gignentes, & aut marem aut feminā, vitij ac virtutis ratione fingentes. Itaque licet nobis profectō cum audiamus quanta hostis noster afficitur mœsticia masculinæ prolis, id est, virtuosi viri natiuitate, licet inquā nobis mares nos ipsos gignere, ac parentibus nostris, cogitationibus scilicet bonis, quæ virtutem pariunt afferre: iucunda em̄ est cogitatio virtutis. Quæ voluptas facillè facit, ut in virtute perseueremus, ut contra tyrannicas etiam leges atque instituta viuamus. Id igitur ænigmate historię veritas nos docet, ut om̄i diligentia studeamus in hoc partu, qui in nobis est, ita nasci, ut hosti nostro partus noster molestus sit: nemo em̄ hostis mœsticiam affert, nisi ea signa ostendat quibus ille victum se possit cognoscere. Est autē eiusdem voluntatis masculinæ adere prolem ac eam conuenienter nutrire, & quo modo in aquis saluari possit providere. Nā qui hosti partus suos interficiendos condonant, hi nudos filios fluctibus exponunt. Fluctum autem aquarum hanc vitā dico, in qua perturbationibus alternis multi obruntur. At verō cogitationes rectæ rationesque virilis partus parentes, fiscella mununt quos genuerunt, ne vndarum impetu confringantur atque submergantur. Est autem veluti virgulis diuersis compacta fiscella, doctrina, ut arbitror ea, quæ multis atque varijs disciplinis in vnum collecta, superfluctus huius vitæ fert, neque immergi patitur, sed impetu exagitata, tandē ad ripam extra huius vitæ turbationes animum educit. Natura quidē ipsarum rerum ita fieri crediderim. Videmus em̄ te ipsa, si quis turbini ac procellis humanæ vitæ resistit, nec se obrui patitur, eū a corrupta hominum societate ac vita, tanquā onus graue reijci, atque repellit: quam qui effugit, vagitum imitetur Moyse, nec lachrymis parcat. Lachryma em̄ fidelis quædā custos eorum est, qui veram quærunt virtutem. Quod si regis sterilis filia, doctrina videlicet exterior, quæ semper parturit, & nunquam viuum educit partum, quæ nullum vnquam tantis laboribus condignum fructum produxit, quæ vterum inflat quasi aliquod viuum prolatura, & tandem imperfecta & inania semper suo abortu ædit, in filium adoptauerit, eo vsque se falsæ matris filium vir bonus profitebitur, quousque imperfectior atque tenerior ætas sit. Qui verō ad maiorem iam ætatē peruenit, eum pudebit eius se falsō filium appellari, quæ naturaliter sterilis atque inanis est, nisi tandem vera foueatur doctrina. Quare tantum Aegyptiorum assidebit reginæ, quantum opuserit ad hanc inferiorem doctrinam percipiendam, ne om̄inō expers humanorum præceptorum esse videatur: deinde ad propriam matrem totus recurrat, quam vel quando sterilis reginæ filius putabatur, non om̄inō reliquerat. Id em̄ mihi videtur historia nobis significare cum asserat matris propriæ lacte Moysen enutritum oportere. Vel cum exterioribus in tenerioribus annis dati sumus, Ecclesiæ lacte nutrirī, mores, consuetudines, exquisitamque viuendi normam, quibus altius animus ascendit, perdiscere ac obseruare. Inimici autem duo inter se colluctan-

res Hebræus atque Aegyptius, inter quos medius factus Moyſes, quum G
eos conciliare non potuisset, Aegyptium interfecit pietas sunt atque impi-
etas. Primam scripturæ sacræ per Hebræum significatæ instituunt, al-
teram secularis ac exterior doctrina nugis suis insinuat, quam qui Moy-
sem imitatur vno ictu reluctantem occidit, nec aduersus piissimam fidem
insurgere ipsam patitur, quanquam etiam latius id accipere pro omni vir-
tute ac vitio possimus. Est enim quasi medius inter iustitiam ac iniusti-
tiam, luxuriam atque modestiam, humilitatem atque superbiam, cætera-
que huiusmodi propositus homo. Docet igitur nos exemplo suo Moy-
ses radicitus tollenda esse vitia, virtutem autem tanquam naturæ nostræ
consentaneam amplectendam esse atque fouendam. Rixa verò quæ in-
ter Iudæos facta sedari à Moyse non potuit, nostrorum sunt de dogmati-
bus Ecclesiæ colluctationes, quas si sic sedare non possumus, vt iniurian-
tem deprimamus, fugiendum protinus ad sublimiorem sacramentalē-
que doctrinam, ac alienigenæ rursus, si res ita cogit, id est, seculari do-
ctrinæ parumper cohabitandū, vt prauos pastores à puteis expellamus,
versutos videlicet hos malignosque doctrinæ professores, qui rerum sci-
entia ad ignorationem creatoris abutuntur. Quibus repulsis sic vive-
mus, vt pugnantibus non misceamur, nec perturbemur reluctance mul-
torum. Sed motus animi omnes tanquam oues pastori, sic rationi ob-
temperantes gubernabimus, qua quidem in norma viuendi perseveran-
tibus, mirabili suo veritas splendore nobis apparebit, animiq; oculos sub-
aperiet atque illuminabit. Deus autem est veritas, quæ tunc in vepris-
bus Moyſi visa est ad quam nos adducit rectè viuendi ratio, & perturba-
tionum animi propter veritatē repulsio. Quæ quidē veritas non de cœ- D
lo illucescit, ne à stellis defluxa lux videatur, sed a rubro, ipsōque spino-
so, ab humanitate videlicet saluatoris effulgens, ad cognitionē sui per Eu-
angelicam nos tubam reuocat. Hinc etiā mysteriū illud virginis figura-
tum esse, quis non viderit? Ab ea nanque deitatis lux assumpta carne illu-
xit hominibus, eamque omni modo incorruptam seruauit virginis
viriditate nullo pacto commutata. Quæ quidem lux cum nobis illu-
xerit, primo docebit quid faciendum sit, vt possimus ad veritatis radios
accedere. Quod calcei soluendi, eijciendūque sit vndique omnis ami-
ctus pelliceus ac terrestris & sordidus passionum æstus, vt ipſius qui est,
cognitio possit suscipi, quæ opinionones de eo qui non est, falsas penitus re-
pellit. Hæc enim est (vt ego sentio) veritatis diffinitio, firma eius qui
est intellectio, falsitas enim phantastica quædam circa id, quod non est
comprehensio, quasi subsistat quod non est. Veritas autem est eius, quod
verè est, firma intellectio. Longi autem spacijs temporum altiori per quē
etiam animo meditari oportet, vt firmiter intelligere possis, quid sit quod
verè est, quod natura sua est, quid quod non est, quod solū esse videtur,
cū per se atque naturam suam minimè subsistat. Mihi enim videtur
magnus ille Moyſes ea in visione didicisse nihil earum rerum, quæ aut
sensu comprehenduntur, aut mente perspiciuntur, præter supremam es-
sentiam, quæ omnium causa est, & à qua omnia dependent, verè subsiste-
re. In nullo enim cæterorum impendētia perspicī potest, ita quod absq;
partē

- A** participatione veri entis possit esse. Solum id eodem modo semper se habet, nunquam augetur, nunquam minuitur, æqualiter ad omnem mutationem, tam ad peius, quam ad melius immutabile: peius enim ibi aut malum non est, melius inueniri non potest. Quare solum nulla realia indiget, & solius cuncta indigent: solum cuncta appetunt, solo cuncta participant, & quæ participant per participationem & sunt, & bene sunt. Quod autem participatur, nunquam imminuitur. Id igitur profectò est, quod verè est, & huius veri entis intellectio, ad quam tunc accesserit Moyses: & nunc quicumque, sicuti ille à terrestri se ac pelliceo absovit amictu, diuinam ex rubo lucem prospiciens, quæ videlicet ex carne nos illuminauit, quæ est lux vera, & ipsa veritas, vt Euangelium dicit, tunc talis efficitur, vt alios quoque in libertatem vendicare, tyrannidis iniustum principatum deponere, seruientes denique ipsos in terrâ repromissionis reducere, commutata dextræ & virgæ in serpentem versa auxilio, id est, fide incarnationis verbi coadiutus. Nam si Moyses his nixus miraculis à seruitute tyranni Hebræos liberauit, non iniuria incarnationis mysterium, quo & diabolus depositus, & humana natura liberata est, per hæc arbitramur significari, præsertim cum prophetica, quæ Euangelica autoritas ad hanc nos inducant sententiam. Propheta enim dicit: Hæc est mutatio dextræ excelsi. Nā & si natura diuina nullo pacto mutari queat, in eo tamen quoddam ad assumendum hominem descendit, imbecillitatemque nostram verè suscepit, commutata dicitur: & sicut Moyse manu se sinueducta visa est commutata, rursusque in sinum reducta in naturam suam reducta est. Simili quoque modo vnigenitus Dei filius quum in sinu patris est, dextera excelsi est: quum verò è sinu patris ad nos visitandos descendit secundum nos factus, quauis immutabilis sit ipse natura, commutatus tamen dicitur. At verò postquam morbos nostros sanauit, naturamque nostram in sinum suum reduxit (sinus autem filij pater est) tunc ipse non mutatus, quippe qui impassibilis atque incommutabilis est, mortalem hanc & corruptibilem naturam in immortalitatem atque immutabilitatem conuertit. Virgæ autem in serpentem conuersio, neminem Christianorum conturbet, quoniā ad incarnationem verbi à nobis accommodatur. Nā & animal id quauis parum accommodari sacris mysterijs posse videatur, ipsa tamen Euangelica veritas hanc imaginem non omnino contemnit, quum dicat: sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, sic filium hominis exaltari oportet. Cuius ratio patet: nā cum diuinæ literæ peccati patrem serpentem nominent, profectò quod à serpente natum est, serpens est. Quam ob rem peccatum parentis sui nomen meritò suscepit, serpensque iure appellatur. At verò Dominum propter nos peccatum esse factum, Apostolicus sermo testatur: Suscepit enim mortalitatem nostram, qui peccando mortales facti sumus. Si peccatum serpens est, Dominus autem peccatum factus est, patet quod sequitur: nā qui peccatum factus est, serpens factus est & id propter nos, vt Aegyptios serpentes, qui per magos viuificari videntur, consumat & destruat, quo facto rursus in virgā vertitur, qua delinquentes castigantur, & consolantur, qui arduam ac difficilem virtutis pergunt viam, baculo fidei optima spe innixi. Est enim si

des rerum quas speramus subsistentia, quas quicumque mente concepit, G
quasi DEVS eorum sit: qui veritati resistentes carni ac falsis rebus atten-
dunt, quibus inane quoddam esse videtur, eum audire qui est. Ait enim
Pharao: quis est cuius vocem exaudiam? non cognosco Dominum, so-
lum autem putatur honorabile ac iucundum, quod terrestre atque carna-
le est, quodque corporis sensus nimia voluptate titillat. Qui vero lucis
splendore corroboratus est, ingentesque hinc vires & auctoritatem in ad-
versarios cepit, is sicuti athleta satis exercitatus confidenter ac magno ani-
mo in hostem descendit. Virgā illā in manu retinens, fidei videlicet en-
sem, quo serpentes Aegyptiorum confodiet, atque vincet. Sequitur au-
tem ipsum coniunx alienigena, humana videlicet hæc eruditio, cuius sunt
nonnulla ad liberorū procreationē vtilia. Moralis em̄ naturalisque philo-
sophia coniungi profectō sublimiori vitæ, charissimāque coniunx eius ac
sociā fieri, dum eius partus nihil alienigeni sceleris secum adducat. Quod
nisi q̄s circuncidat atque auferat, mortis periculū angelus obuiā factus in-
cutiet, quē vxor Moyſi tunc placauit, cū in ablatione præputij quo alieni-
genæ cognoscuntur atque contaminantur, mundum filium suum effece-
rit. Quod quidem ænigma historiæ facili quisp̄ ea, quæ dicta sunt
ad Christianæ virtutis, pietatisque incrementum adaptare poterit. Ha-
bet enim philosophia seculi partus, humanāque disciplina carnale quod-
dā præputium, quo circunciso quod relinquitur, Israeliticā inuenitur, ef-
se nobilitatis, vt exempli causa, immortalem esse animum philosophi pers-
hibent, id pium est. De corporibus in corpora transire volunt, & de rati-
onali natura etiā in rationis expertē transilire nonnulli asserunt, hæc quas-
si præputiū circuncidenda sunt, procūque omninō abijcienda. DEVM D
esse non negant, creatorēque omnium a quo cuncta dependant verē as-
seuerant, ac rationibus quantū fieri potest demonstrant, sed creatori ma-
teriā veluti egenti artificii supponunt, multaque alia huiusmodi sunt ve-
ris excogitata rationibus, sed absurdis atque falsis oppositionibus macu-
lata, quæ si tollemus propitiū nobis Dei angelus fiet, horum dogmatum
partu, tanquam non diuino & ab Ecclesia Christiana alieno exultans.
Sed repetamus hæc breuiter, vt videamus quo pacto fraterna nobis suf-
fragia subueniant. Primū igitur in initio ipsius vitæ, cū virtuosē vi-
uere Moyſes maluit, quā reginæ filius absque virtute nuncupari, belli-
cosus quidā casus ac militaris ei occurrit, Aegyptio ad Hebræum, ac
rursus Hebræo ad alium sui generis insurgentibus. Deinde cū iam
omni numero virtutis, longāque præmeditatione exercitationēque, ac de-
mum diuinæ lucis visione a terrenis in altiora fuit eleuatus, placabilis &
optata fratris sibi occursatio facta est, diuinitus vt ei obuiā veniret exci-
tati. Nam profectō si tropologicē id accipimus, tunc manifestē diui-
num ad virtutem nobis patrocinium concedi reperiemus, cū virtuosē
iam ac piē vixerimus: quod quidē patrocinium prima generatione &
creatione nostra antiquius est: prius em̄ creatum, sed tunc apertissimē ap-
paret, cū nos ipsos attentione ac cura meliori vitæ tradiderimus, ac pro
zelo fidei & virtutis certamina suscipimus grauiora. Verū ne ænig-
ma historiæ per ænigmata exponi videatur, latius quod sentio explanan-
dum

A dum est. Occultior quædā traditio est: verus sermo ad nos vsque descendit, quo creditur postea, quàm in peccatum natura nostra lapsa est, non omnino à clementia diuina neglectam, neque absque suo patrocínio demissam, sed angelorum qui natura incorporei sunt, aliquē in adminiculum cuique constitutum fuisse, naturæq; nostræ corruptorē in omnibus contrā annitentē, prauum aliquē atque maleficum dæmona ad malè viuendum homines impellentem ad singulos destinasse. Horum autem medium factum hominem, quorum alter virtutis premia (quæ spe atque fide preparantur) cogitationibus offert: alter titillationes & voluptates carnis suggerit, animūque suum, quasi speculum bonorum, quæ firmæ spei nostræ proposita sunt, effecerit, ita vt mentis oculo oblatas diuina gratia virtutis species queat recipere. Tunc ei manifestius fratris adminicula vndique apparent, secum aduersus hostes armati: frater enim quodāmodo hominis animo angelus est, rationali, quippè ac intellectuali natura secum annectuntur, qui tunc maximè nobis assistere videtur, cū Pharaonī appropinquamus. Nemo autē historiæ veritatem per omnia nos cogat ad propositum accommodare: nec si quid non consentaneum huic tropologiæ in historia veniat, idcirco vniuersam hanc intelligendæ scripturæ viā aspernetur atque contēnat, sed recordetur ab initio statim nos dixisse magnorum virorum vitas ad exēplum, & imitationem diuinitūs nobis esse propositas. Itaque cum per earundem rerum seriē, per eosdem vitæ casus, aut materiem minimè possimus eos imitari, quomodo enim iterum in Aegypto eo pacto erit populus: aut quomodo tyrannus muliebrem prolem viuificare, masculinā occidere reperiit: ceteraque omnia quæ historia conscribit, vbi quis inueniet: nullibi profectō.

B Quare quoniā eisdem in rebus beatos viros imitari non possumus, ad moralem vitā ab historica serie omnia traducamus quæ benè viuendi rationibus congruunt. Potuit enim profectō DEVS ad posteriorum perfectionem priscorum vitā in exemplum altius intellectā accommodare. Quare si quod historiæ dictum non omnino proposito conuenit, id prætermittentes, ne series expositionis intercідatur, quæ idonea sunt coniungemus. Hæc dixine quis mihi obijciat, congruē quidē hic, pro Aaron fratre Moyse maiore, angelum custodem nobis diuinitūs datum nos subintellexisse: nā & prior natura angelica est, & intellectuali ac incorporali cum humano videretur animo conuenire, nec dubitare se auxilio nobis maximè tunc esse, cū aduersus incorporales hostes insurgimus, non tamen rectè pro hoc, quasi fratre nobis angelo semper Aaron capl posse. Nā cum Aaron dux Hebræis ad idololatriā fuisse videtur, vt historia tradit, quomodo eum pro duce pietatis angelo positum ab historiā credendum est: Hoc igitur prætermittendum forsā erit, si omnino accommodari non possit: quanuis angeli quoque nomen, vt & fratris ad vtranque partem à scriptura positum inueniamus: non enim Dei solum, verū etiam Satanæ angelum didicimus: nec bonum tantum, sed etiā prauum fratrem nominamus. Fratres enim, inquit, scriptura sint in necessitatibus vtilēs, in meliorem hic partem fratris nomen accipiens, in peiorē autem accipit, quum dicim: omnis frater calcaneo supplantabit: verum ex-

quiss

quisitius hæc in loco suo considerabimus. Qui autē visione diuinæ lucis
 seipsum corroborauit, ac talem fratrem adeptus sit, qui sibi adesse in periculis non timeat, is iā confidenter populum alloquatur, & in memoriā paternæ nobilitatis adducat, sententiāque dicat, quomodo finem ac lateres aliosque seruales labores effugere poterit. Sed diligenter aduertendum oro, ne nos fugiat, quod apertissimè historia ipsa prædicat. Videmus enim Moysen antea, quàm perfectiore se virtute firmauerit, duos inter se contendentes homines conciliare nequiuisse. Postea verò quum sibi ipsi longo temporum spatio vacauerit à multis hominum milibus facile in protectorem recipi. Magna igitur voce scripturæ autoritas clarescere videtur, non insiliendum esse ad docendā instituendāque multitudinem, nisi prius magna diligentia magnisque laboribus eā fueris auctoritatem adeptus, ut auditores verbis tuis facile acquiescant. Quum igitur sententiā Moyse populus comprobasset, libertatisque desiderio exarsisset, incitatur tunc hostis, & maiore labore ipsum comprimere conatur. Quod re ipsa hodiè fieri videmus. Nam multi, ne omnes dicam, eorum qui sermonē de libertate receperunt, ac prædicationi Euangelicæ paruerunt, ad hunc vsque diē à tyranno ac hoste humani generis multis ac grauibustentationibus comprimuntur, quibus multi meliores firmioresque in fide facti sunt, tanquā aurum igne, sic doloribus comprobantur. Nonnulli verò (piget dicere) franguntur aduersis, maluisseque dicunt non audisse veritatis & libertatis sermonem, quàm ea de causa tam multis laboribus incidisse. Id ipsum tunc quoque fiebat Hebræis ex pusillanimitate, libertatis ministros accusantibus: sed non cessabit ideo prædicationi ad libertatē & veritatem nos reuocans, etiā si multi, quasi pueri atque infantes tentationes pertimescant. Tyrannus enim ac hostis noster humanæ naturæ deprauator semper studet, ne ad cælum oculos eleuare possimus, sed in terrā continuo inclinati lateres in ea ex luto faciamus. Nam quicquid in hac vita inuenitur, quo quis materialiter ac sensualiter fruatur, id aut ex terra est, aut ex aqua, siue ad ventrē, siue ad diuitias pertinens. Horum autē elementorum mixtura lutum sit, quo repleti, qui ad lutosas has inhiant voluptates, nunquā se plenos retinere possunt, sed quāuis semper se impleant, semper tamen vacui sunt. Nā quemadmodum laterum fictor aliud atque aliud lutum formæ qualiteres figurat imponit, adeo ut forma plena semper & vacua semper luti dici possit, quoniā quum hoc receperit atque firmauerit, nullus amplius vsus ipsius ad hoc est, sed ad aliud ad quod vacua est. Sic appetendi vis si quis eā his terrenis cupiditatibus replere studeat, & si quod indies cupit assequatur, eoque se repleat, vacua tamen semper est, quum ea quæ habuit respuat, & in aliud atque aliud continuè feratur. Nec finis miserrimi ardoris cupiditatum esse potest, nisi quis carnalem vitā repellat. Paleæ verò quas lateribus immisce recoguntur, iā à sacratissimo Euangelio & diuinā Apostolici tuba quid significent expositum est. Materiā enim ignis per culmos & paleas ostendi confirmant, quam quidem materiā ignis sibi præparat, qui terrenis obruitur voluptatibus. Verum quando aliquis eorum, qui virtutis præstantia excellunt, à seruitute ad libertatē submersos in vitij homines vendica-

A dicare conantur, tunc cauillatoris, qui varijs, vt Apostolus ait, aduersus animas nostras vitur vijs, contra diuinā institutionē cauillationes fraudulentas inducit. Hæc dico ad Aegyptios dracones respiciens, qui varias fraudes artis diabolicæ ad perniciem hominum excogitatas significant, quas virga Moyſi destruit atque consumit, incarnatio videlicet verbi sicuti sã diximus. Qui autem hanc virtutis ac fidei virgā habet, quæ cum virga veritatis sit, diaboli fraudulentas virgas consumit: via recta consequenter ad maiora procedit miracula, quæ quidem miracula, non vt terreant audientes, sed vt prosint credentibus fiunt. Nā eisdem miraculis hostes expugnantur, fideles muniuntur, deſiciuntur alieni, eriguntur nostri, illi comminuuntur, nos augemur. Sed primum generaliter quid hæc miracula intendant, quomodoque fiant perstringamus, deinde facile singula speculabimur. Veritatis igitur hæc summa doctrina ad dispositiones hominum, qui eā audiunt commutari videtur. Nā quum æqualiter omnibus quid appetendum & quid fugiendum sit benignè ostendat, is in luce ambulat, mentēque illuminatā habet, qui auscultat & paret. Qui verò resistit, & veritatis radios ad animā suā non intromittit, is in tenebris ignorantiae permanet. Quapropter non est incredibile nihil mali sensisse ludæos, quanuis vnā cum Aegyptijs qui vexabantur habitarenti nā id ipsum altius intellectū hodiē quoque fieri videre licet. Non enim ignoramus in magnis præsertim ciuitatibus in contrarias de veritate opiniones multitudine diuisa, alijslympidas aquas atque potabiles esse, quæ quotidianis prædicationibus, scripturæque vocibus in anima sua scaturiunt. Alijs (quoniam peruersis opinionibus Aegyptiorum imitantur malitiā) in sanguinē corruptū Euangelij atque prædicationis suauissimus potus conuertitur: & quod pelus est sæpenumerò, fraudulenta hæc Aegyptiorum, id est, non credentium perfidia falsitatis macula in Hebræorū sanguinem potum aut conuertit, aut conuertere nititur. Conantur enim frivolis vtentes, vanisque ratiunculis nobis ostenderelympidas aquas nostras tales non esse, sed nunquā id facient. Nam & si aquarū superficiem quasi rubeā apparere cauillationibus efficiant, bibet tamen Israel, id est, Dei populus aquam veram: & si verissimiliter arguere aduersarij videantur, comouebitur. Sic pro ranarum quoque specie deformi atque loquaci, cui dubia vita (nam & aquaticum & terrestre id animal est) cuius saltus repens, cuius aspectus turpissimus, cuius è corpore intolerabilis foetor emittit: quod domos, lectulosque ipsaque penetralia Aegyptiorū sordidat, & Hebræorum vitam non maculat, varios malitiæ corruptionisque foetus, qui ex foetido hominum corde, quasi ex putrido limo nascuntur, intelligimus. Hæc immunda ranarum multitudo, domos eorum qui Aegyptiacè, id est, vitiose viuere malunt, habitat. In mensis eorum abundat, in lectulis assidet, in abditis eorum omnibus atque reconditis rebus inuenitur: verè nanque sordida luxuriosaque vita ex corrupto, foetidōque limo passionum profecta, dubium quoddam animal est, aquaticum, scilicet atque terrestre. Homo natura est qui ita viuit, electione verò pecus, pecudēque sordidius. Vnde sit, vt dubium quoddam animal hac vita efficiamur. Nam qui naturam respicit, homines: qui vitam considerat,

non

non homines, sed ex brutorum genere nos ipse putabit; cuius quidē bruti signa tam in vniuersa domo, quā in singulis inuenias partibus. Nam & in muris & in aulis diuersæ ad luxuriā animi picturæ, & in vasis sculpturæ impressæ nequitiam prædicant, quibus cogitatio ad cupiditatem suas reuocatur, vituperosi spectaculi visione, ad animā vsque passionum æstu perueniente, ne scilicet cupiditatum ardor extingatur, aut retundatur. Similiter si mensas, si lectos voluptuosi corruptique hominis considerabis, id ipsum inuenies. Quod si recondita abditæque hominis huiusmodi non dico vascula, & capsulas (multis enim ea patent, nec aliena sunt à turpitudine vitæ) sed occulta mentis & animi perspicere poteris, iam verò accumularum ranarum putredinem reperies foetidam. At modesti hominis etiā oculus mundus est, & hæc quæ ad luxuriā incitant spectacula respuit. Mensa quoque similiter communis ac tenuis, non magna carniū aut piscium onerata congerie. Quod verò induratum adeo tyrannum fuisse dicitur, non te perturbet, neque idcirco nequitie suæ poenas euasisse ipsum putes, quoniā diuina potentia quasi coactus peccaret. Simile nanque id ei est, quod diuinus Apostolus de ijs, qui conuoluntur in turpissimis nequandissimisque luxuriæ vitijs dicit. Quod sicut non probauerunt impij Deum habere in notitiam, tradidit eos Deus in passionem ignominie. Nam & verba scripturæ, quasi diuinitus eos impulsos, ad libidinem ac ignominie passionibus traditos sonare videntur. Nec tamen turpitudini Deus quenquam tradit, nec Pharaonolens ab ipso Deo in duriciē impellitur, nec vita ranarum à virtute conformatur. Nā si Dei voluntate atque impulsu ita fieret, nec turpitudinis & vituperationis hæc passionem appellarentur, nec vlla esset inter virtutem & vitium differentia. Verū quum alius hanc, alius illam eligat vitam, & hic virtuosē, ille vitiosē viuere malit, non iure altiori cuiā necessitati, sed voluntari singulorum viuendi normā attribuimus. Quomodo igitur vituperationis quisquā passionibus à Deo tradatur, ipse Apostolus aperte nos docet, qui non probauit DEVM habere in notitiam, is quum à Deo non defendatur, ne gratia eius vnde omne bonum est sustentetur, (nec enim defendit Deus nolentem cognoscere) is inquam ab eo turpitudini traditur. Nam quēadmodum si quis de homine qui in foueam decidit, quoniā solem non vidit, idcirco in foueam ipsum incidisse asseueraret, nullo nobis modo in mentē veniret ab irato sole in foueam ipsum depulsum, sed statim intelligeremus ideo in foueam lapsum, quoniā cæcitate sua solis lucem aspicere non potuit: sic oportuit scripturæ quoque huiusmodi locos accipere. Indurauit igitur Deus cor Pharaonis, non quia diuina voluntas duriciē in animum eius induxerit, sed quia cum ipse vitiosē viuere maluerit, non suscepit rationem quā induratum in vitio cor permolitur. Sic virga quoque Moyli apparens in Aegypto, Hebræos à ranis mundat, Aegyptios ranis replet. Verū cum etiam pro Aegyptijs manus Moyses extenderit, tunc & ipsi ab huiusmodi abominato ranarum morbo liberantur. Quod ita fieri videmus in hac vniuersi generis hominū à diabolo liberatione: nam qui prauis cupiditatibus, quasi ranis immundis tabescunt, si ad verū legislatorē CHRISTVM aspexerint, & eū

manus

A manus in cruce extendisse verè crediderint, facile à cohabitatione ranarum liberantur, mortificato morbo huiusmodi ac putrefacto. Quippe cum liberatus ab his prauis cupiditatibus homo sit, atque hos serpentes animi motus omninò eiecerit, tunc delictorum quæ pestifera cupiditate victus cõmiserat, acerba nimium ac fœtida sit recordatio, amaritudinem expudore ingentem inferens, vt ad eos Apostolus ait: qui repudiata malè viuendi consuetudine virtutē complexi sunt, quē igitur fructum in his habebatis, quorū nunc vos pudet? Hoc pacto etiam intellige per virgam Moyſi Aegyptijs quidem atrum & tenebrosū aera esse confectum. Hebræis verò eundem eodem in tempore atque loco radijs refulſiſſe. Quare ſententiā noſtra maximè comprobatur, quòd ſcilicet non cogens quādam diuinũ vis alios hominū in tenebris ceſpitare facit, alios in clara luce verſari, ſed in nobis iſtis atque intrinſecus, in noſtra poteſtate, voluntate, electione tenebrarum ac lucis cauſas homines poſſidemus vt nunc videntes, nunc cæci, prout volumus, certè ſiamus. Nam etiam ſecundum hiſtoriam non muri, non montes, non alia huius Aegyptijs radios ſolis auferebant, ſed æqualiter quidem ſole omnia perlustrante Iudæi luce diei fruebantur, Aegyptij autē videre non poterant. Sic luculentia ſplendidāque viā virtutis æqualiter omnibus propoſita, alij malè agendo vitiorum tenebris obæcantur, alij virtutis lumine reſplendent. Quòd ſi poſtquam triduo Aegyptij tenebris laborarunt ad apertis per poenitentiam oculis ilico viderunt, non iniuria, præſertim cū palpabiles illæ tenebræ tam verbo, quàm ſenſu, peccati ac ignorantie tenebris conueniant. Hanc à peccato libertatē noſtram à crucifixo factam, tenebræſque ignorantie mortem ac reſurrectionē ipſius repulſas ab hiſtoria ſignificata

B crediderim: maximè cū & ibi Moyſes pro Aegyptijs qui ſenſibilibus tenebris laborabant, & hic CHRISTVS pro peccatoribus, qui delictorum tenebris obſcuſcantur, manu extenderit. Puluerē autem de camino ſumptum, qui turgentia vlcera dolorēſque intolerabiles Aegyptijs inferebat, ipſo nomine camini admoniti gehennæ ac ignis illius cruciatum ſignificaffe credimus, qui quidē ignis ſolos vexat Aegyptios, id eſt, vt ſæpius diximus malè viuētes, & extensionē manuū CHRISTI non adorantes. Si quis verò verè Iſraelita eſt, nepos Abrahæ qui illius vitam fide ac opere imitetur, is ignem illum non ſentiet, extensione manuū Moyſi, id eſt, CHRISTI liberatus. Scytifæ verò illos qui occultis morſibus Aegyptios exagitarunt, caninasq; muſcas, quæ corporibus moriendo ſigebantur, locuſtasq; agrorū omnium vaſtitatē inferentes & fulmina ſimul cū grandinis lapidibus decidentia non erit proſectò difficile, ſi quis dictorum ſeriem ſequitur conuenienter ad noſtrum propoſitum vt decet accommodante, quæ quidem omnia Aegyptiaca vita quærit & eligit, Dei autem infinita iuſtitia ſecundum ſingulorum merita infert peccantibus. Non decet hiſtoriæ literam ita ſequi, vt Deum putemus cruciatuſ cauſam, ſed vnumquēque ſua electione ſibi dolores præparaſſe ac feciſſe credere debemus, vt etiam Apoſtolus ad huiusmodi hominem dicit, quod ſecundum duriciem tuam, quia cor tuum non poenitet, iram tibi in die iræ ac reuelationis & iuſti iudicij Dei congregas, qui vnicuique tribuit iuxta ſuorum operum merita. Nam quemadmodum ſi prauī ac pernicioſi hu

mores in prae cordijs ac intestinis lateant, non accusatur medicus quod eos
 ipse fecerit, si arte ipsos in cutem ut appareant traxerit, sed effecit quidem C
 illos inordinata diæta, traxit autem in manifestius non imperitus medi-
 cus, sic cum dolores, ac cruciatus hominibus à deo factos audimus, intel-
 ligere decet à nobis ipsis initia & causas earum vexationum fuisse. Qui
 enim benè vixit, huic non tenebrae, non vermes, non gehenna, non ignis,
 non aliud vllum & nomine & re terribile imminet, sicut ipsa quoque testa-
 tur historia. Nam cum in eodem simul Hebraei cum Aegyptijs essent lo-
 co, cruciabantur Aegyptij, Hebraeis nihil sentientibus. Quare manife-
 stum est nihil harum poenarum absque nostra electione ac voluntate posse
 consistere. Sed pergemus ad reliqua, si prius id praedictis addiderimus:
 quod sicut Moyses, sic quicumque illum zelo virtutis imitatur, cum longis
 magnisque benè viuendi exercitationibus seipsum confirmauerit, & supe-
 riore visione animum suum vallauerit atque muniuerit. Tunc magnam
 iacturam putabit, si eiusdem naturae homines peccato seruiant, dabitque
 operam dux eis ad libertatem fieri: cumque ad ipsos accesserit comparatio-
 ne ac propositione peiorum, ingens libertatis desiderium in animos suos
 immittet, ac demum iam è malis educiturus primogenitis Aegyptiorum
 omnibus mortem inferet, nec enim alia ratione ac via Aegypti effugere
 vitam possibile est. Sed hic multis dubitatio accidit quo nam pacto hi-
 storia defenditur, ne iniusta (ut dicunt) diuina sententia videatur: iniu-
 riantur enim aiunt Aegyptij, & pro illis modò nati pueri puniuntur, &
 quomodo imperfecta aetas, aut boni aut mali differentiam nouit: nonne
 vita infantium extra malignam omnem perturbationem est: nesciunt ad
 dextram aut sinistram declinare, ad solam nutricem respiciunt, si quic-
 quam dolorem infert, non se parant ad defensionem, sed ploratu solum D
 ac lachrymis dolorem significant: si quicquam quod natura appetit nan-
 ciscuntur, subridendo voluptatem ostendunt. Cur igitur paternae prauitatis
 subeunt supplicia: ubi iustitia: ubi pietas: ubi Ezechiel clamans: ani-
 ma quae peccauerit ipsa morietur, nec patris delicta suscipiet natus: Quo-
 modo igitur historia rationi aduersa est: Sed quid mali eis contigit, si vi-
 tam patrum iniquam pueri effugerunt, & patres dolore immaturae mor-
 tis suae admonuerunt: quanuis multa quoque priscis illis temporibus, quae
 non magis propter praesentes sub quibus fiebant, quam propter futuros
 ad quorum utilitatem altius reductam intelliguntur facta fuisse, non du-
 bitauerim. Quid ergo hac historiae figura docemur: quod oporteat pri-
 mas cogitationes & prima peccandi initia, & vias primas radicitus tolle-
 re. Nam qui principia destruxit, is totum nequaquam admisit. Sic & do-
 minus ipse magna voce per Euangelium clamat, primogenita iubens Ae-
 gyptiorum interimere, cum aperte imperet nos expauescere adulteri
 maculam, ac caedis scelus, cupiditate ac ira penitus extinctis: nunquam
 enim aliquid horum oriri potest, nisi alterum ex ira, alterum ex cupidita-
 te nascatur. Qui primogenitum interimat, is partum quoque qui ex pri-
 mogenito nascitur simul interimat. Sicut in occidendo serpente, qui caput
 oppressit atque percussit, is totum quod à capite trahitur corpus mortifi-
 cavit, quod minimè vnquam fieri poterit, nisi sanguis in ostijs infunda-
 tur, qui percussorem facile repellit. Id ergo utrunque in vnum complecta-
 mur,

A muris enim rectius, ac exquisitiùs exponetur. Primogenitorum nece
 & postium per sanguinem custodia discimus & illinc primas vitiorum ap-
 peritiones tollendas, & hinc primùm vitiorum aduersus nos aditum per
 verum agnum repellendum esse intelligamus: non enim ingressum per-
 cussorem eijcere, sed ne omnino subingrediatur cauere lex iubet. Cautio
 autem & custodia tuta est, ut agni sanguini superliminare simul & postes
 perungamus, ita per ænigmata nos ea lex instruit, seculi quoque doctri-
 na philosophatur. Nam animam in rationale, concupiscibile, ac irascibile
 philosophi partiuntur, quorum duo postrema irascibile dico & concupi-
 scibile subesse aiunt, ac utrinque rationale sustinere; rationale verò utris-
 que innixum utraque continere, & ab utrisque sustineri, ut ad fortiter qui-
 dem agendū per irā excitetur ac roboretur, ad boni autem fruitionē con-
 cupiscētia efferatur. Quousque igitur anima hoc ordine seipsam tutatur,
 rectis cogitationibus quasi quibuldā clauis, hunc istorum trium ordinem
 conferuans, alterum ab altero quò ad virtutis cultum coadiuuatur; ratio e-
 nim irascendi & cupiendi vim ad bonum dirigit, & ab illis ut diximus
 corroboratur. Si verò is ordo conuersus fuerit, & quod superesse de-
 bet subiiciatur, & cupiendi ac irascendi vis rationem de loco suo deiectā
 conculcet, tunc percussor ingreditur, tunc nulla sanguinis vis ipsi resistit,
 nihil enim fides in CHRISTVM his prodest, qui peruersione huius or-
 dinis corrumpuntur. Primò enim superliminare iungendum, deinde v-
 trunque postem tangendum sanguine iubet. Quomodo igitur poteris
 rationem primùm CHRISTI fide communire, cum eum supra quærere
 iubearis, si supra eam in loco suo non inuenies, nullo certè modo. Necte
 turbet, quòd primogenitorum cædem Aegyptijs illatam, & sanguinis ef-
 fusionem atque inunctionem à ludæis factam in vnum contulimus, vnus
 enim atque idem homo & Aegyptius & ludæus varietate viuendi & va-
 ria voluntate ac electione intelligitur. Itaque si virtuosus esse velit, vitiorū
 radices enecet necesse est, & aditum sanguine, id est, CHRISTI fide in-
 ungat, ut tuta virtus perficiatur, ad quem quidem spiritalem legis sen-
 sum quæ sequuntur misericordè congruunt. Iubent enim nutrimentum as-
 sumendum esse, id est, corpus vnde sanguis effusus est, quo repellitur Ae-
 gyptiorum percussor, si auditus nostros, id est, tres illas animæ vires illo
 signatas perspexerit. Accedit, quòd edendi modū non remissum quē-
 dam tradit, ut in conuiuijs fieri solet, vbi conuiuij sedent, manibus liberis,
 & pedibus non ad iter calceatis, & ad hæc effusis induti vestibus. Sed
 contrà quasi ad iter pedes iussit comedendo habere duris calceis calceatos,
 cingulo sustineri ac comprimi vestem ne effundatur, ac in manibus ba-
 culum teneri, quo canes arceantur. In hac itaque dispositione festinanter
 agnum comedere iubentur, non operosa coquorum arte praparatum,
 sed igni ut contigit assum, quod verò comedere non possunt, id quoniam
 osseum est, igni tradere iubentur. Ex quibus omnibus manifestum est al-
 tius quoddam, hoc comedendi modo voluisse legislatorem nobis o-
 stendere. Quid enim si rectus, an sedens? si ut ad iter calceatus an aliter?
 si festinanter an mature? si baculum manibus teneas, an non? Quid in-
 quam ad virtutem colendum, aut fugienda vitia, quod maximè latores
 legum respiciunt, hæc afferunt: profectò nihil. Quis igitur ita iussit fi-

erigenti spiritalem sensum sequamur, nullam idoneam sufficientemque causam poterimus unquam inuenire. Quare patet etiam à nomine (transitum enim comestionem illam appellauit) quid illis rerum inuolucris voluerit significare, monet enim per hæc ænigmati, ut considerare ac intelligere velimus transitum quendam esse hanc vitam nostram. Nam posteaquam ingressi ad eam sumus, necessitate quadam ad exitum semper compellimur, ad quem præparatos nos esse vult pedibus & manibus, reliquòque ad iter apparatus. Ne igitur spinis in hoc arduo viuendi itinere pedes lædantur, non nudis pedibus, sed durioribus calceis communiter itinerare debemus. Spinæ autem, quæ pedibus infixæ non solum retinent, retardantque, verum etiam enecant, peccata sunt, à quibus durities calceorum defendit, continentissima videlicet tenuis ac duravita, quæ debilitat atque frangit spinarum acumina, quibus à paruo tenuisque principio ad interiora usque ad peccata sic ingrediuntur, ut penitus occidant. Ad hanc vitam faciendam, talaris vestis & effusa, id est, voluptuosa, & vitiosa viuendi ratio, quæ latissimè patet, nimiumque effunditur impedimento est. Quare cingulo quodam sursum trahenda est & coarctanda, ne huc atque illuc circumfluat. Cingulus verò modestia est, & diligens viuendi ratio, quæ nos monet ad necessitatem, non ad voluptatem rebus uti. Quod autem pro modestia cingulum capiatur, etiam membra corporis, quæ cingulo connectuntur testimonio sunt: baculus verò, quo & feras repellimus, & nonnunquam sustentamur, spes est. Hac enim sola inducimur, ut labores simul & dolores sufferamus: hac fessos animos recreemus, hac fit, ut ardentius plerumque in latrantes canes, alienas videlicet à veritate bestias insurgamus: hac armati longè illas ab ouibus nostris arceamus. Ex igne autem solum cibis nobis propositus est: quoniam fides, quæ per cibum illum significatur ardentissima esse debet, nihil humidum, aut labile, ac fluens possidens, sed firma ac stabilis, ex qua comedemus quantum nobis possibile. Osseum autem ac durum nobis igni tradimus, quod quale sit inspicitur. Illud teneamus, duo esse diuinorum præceptorum genera. Nam alia huiusmodi sunt, ut possibile nobis sit ea plenè intelligere, probabilèque de ipsis reddere rationem. Hæc non ignauiter, nec quasi coacti pertractare debemus, sed ut famelicientes comedunt cum desiderio scilicet & libenter, ut ad bonam nobis hic cibus valetudinem animæ possit prodesse. Alia si clarent ut duriora sint, quàm ut vel plenè intelligere, vel reddere rationem queamus: ut si quis quæreret, quæ nam sit substantia Dei, quæ sit necessitas eorum quæ sunt, aliâque quàm plurima quæ curiosè multi quærunt. Hæc omnia spiritui sancto relinquemus, qui Dei profunda inuestigat & scit, ut Apostolus ait. Nam ignem pro spiritu capi plerumque in sacris literis, nemo lacte ipsarum nutritus negabit. Hoc est etiam quod sapientia monet, altiorate non quærare, id est, noli ossa CHRISTI contemere, non enim eges scientia ipsorum. Sic educit ab Aegypto Moyses populum, & quicumque eius vestigia sequitur. Hoc modo ab Aegyptiaci peccati tyrannide omnes liberat, qui ei parent. Oportet autem nos, qui talem ducem sequimur, non omnino pauperes esse, nec diuitiarum Aegypti expertes: nec penuriam eorum pati, quæ alienigenis pulchra sunt,

- A sunt, sed mutū ab ipsis accipere, ac apud nos retinere. Quod præcepto Moyſi tunc in Aegypto populus fecit, non quia præcia magnæ longæque ſeruitutis exigenda putaret, non enim in mendaciō exigenda erant. Mendaciū quippe reuſe eſt, qui non reſtituit aliena, quæ reſtituendi fide in terpoſita ſibi commiſſa ſunt. Sed quia nos ea re inſtruere volunt non eſſe negligenda bona indignè ab alienis poſſeſſa. Indigni poſſeſſores aurī atque argenti erant Aegyptij: decipiuntur ab Hebræis mutū petentibus, quæ reddituri non erant, vt quæ Dei ſunt ab indignis auferant ipſi, Deo poſtea ad conſtructionem tabernaculī oblaturi. Quo Hebræorum factō nos monemur, non eſſe negligendas doctrinarū diuitias, quas gentes poſſident: Moralem, Naturalemque Philoſophiam, Aſtronomiam, Geometriam, Muſicam, Dialecticam, cæterasque ſcientias, quibus alieni ab Eccleſia florent, accipere ab illis, ac illos abutentes priuare ſi poſſibile eſt, & in meliores uſus transferre iubemur. Quando autem Moyſes circa conſtruendum hoc in loco moratur, diuinitus ſibi dictum affirmat, quid tu ad me clamaſ? Quam ob rem monet, vt ego arbitror, ſonoram eſſe illam vocem, & uſque ad diuina ſaures magnitudine ſua peruenire, quæ non contentione clamoris, ſed puritate cordis ſua meditatione concipitur. Ei autem qui ſic ad Dominum orat, paruum iam frater afferre auxilium poſſe videtur. Frater dico ille qui deſcendenti à monte Moyſi Deo ita diſponente, obuiam fuerat progreſſus, quem diuinitus datum hominī angelum diximus. Sed ab ipſo Deo mirificè à tyrannis ac hoſtis humani generis inſidijs homines eruuntur. Nam qui Aegyptum fugiens, à Aegyptioſiam ſines fide tranſiuit, ſi tentationum æſtum extimuerit, ab ipſo Deo petendam eſſe ſibi ſalutem, à duce inſtruitur.
- B Cū enim vndique circumdatus inimici viribus ſit, tunc neceſſariō (non enim datur alius exitus) mare diuinitus ita ſcinditur, vt per illud ambulare poſſit, ad quod nubes, id enim duci nomen, ductu ſuo deducit, quæ quidem nube ſpiritus ſancti gratiam multi etiam ante nos ſignificare rectè aſſeuerarunt: à ſpiritu enim ad bonum reducimur, ſpiritum qui ſequimur, aquam pertranſimus. Spiritus iter ad ſe per aquam præparat, ſpiritus libertas confirmatur, ſpiritus is, qui nos in ſeruitutem trahere conatur, aqua conteritur. Hæc qui audit, aquæ ſacramentum non ignorabit, in quam fidelis cum vniuerſo noſtri hoſtis deſcendens exercitu, ſolus emergit, inde hoſtibus detentis atque oppreſſis aqua: quis enim non videbit equos Aegyptiorum, ſagittarios, funditores, armatos, equites ac pedites, currus, vniuerſamque ipſorum potentiam varias eſſe animi paſſiones, quibus ſeruituti homo ſubiicitur? Quid enim ab illo Aegyptiorum exercitu ira effuſa voluptas effrenata, dolor immoderatus, auaritia, foeditas, differt? Nōne qualiſi hafta tremens iræ impetus eſt? Nōne qualiſi effrenati equi huc & illuc currum trahentes, nimix voluptates animum vexant? erant etiam criſtaræ vt hiſtoria tradit in curribus tres videlicet: in ſingulis bellatores, quibus tripartitam animi poteſtatem intelligi credimus, rationalem ſcilicet, concupiſcibilem, irascibilem, has tres potentias deprauatas. Quæ omnia eorūque affinia cum duce ſuo, vna ſcilicet cum fideli, in aquam baptiſmatis incidunt, natura verò aquæ, præcedente virga fidei & poteſtate, illuminantis ducentisque nebulæ, ſpiritus videli

VITA MOSEOS ENAR. GREGO. NYSSENO.

cet sancti, fidelibus quidem qui ad eam refugiunt vitam præstat, persecutoribus autem mortem infert. Quare illud quoque ab historia discimus, quales nos post aquæ transitum esse debeamus: nihil enim ab exercitu hostis, qui nobiscum in aquam incidit, nobiscum attrahendum, cum emergimus, est. Nam qui cum hostis egressus ab aqua simul est, is quoniam in aqua hostem non submersit, sed vivum inde secum eduxit, etiam post aquam in servitute remansit. Ita tale quid est, ut latius explicetur, quod oporteat omnes qui sacramentalem baptismatis aquam transeunt, universum vitiorum exercitum in aqua occidere, ut avaritiam, rapacem mentem, luxuriam, libidinem, superbiam, elationem animi, invidiam, cuncta hæc & his similia. Nec solum effectus vitiorum, sed animi motus, atque perturbationes, quæ hominum naturam quodammodo consequuntur, in quantum possibile est, in aqua submersas relinquere debemus. Nam sicut etiam in pascha dixit (id enim est nomen hostiæ, cuius sanguis mortem ab uterente repellit) azymos panes edere iubet. Azymum autem est quod fermentum, rem tempore rancidam, secum immixtum non habet. Quo pacto docuit, ne vitiorum reliquias sequenti post fidem vitæ immisceamus, sed quasi ab alio initio vivere incipiamus, peccandi seriem ad fidem usque continuata non dirumpentes: ita hoc in loco Aegyptum omnem, id est, omnem peccandi speciem in aqua submergendam re ipsa instruxit, ut inde soli absque peccato emergamus. Quod historiæ factum tunc legimus, e-nectos scilicet in aquis hostes, & ludæos inde solos evasisse. Sed multi vel ignorantia præceptorum longius, vel temeritate ac inconstantia, sordidum prioris vitæ fermentum in posteriorem vitam traducunt, & feros Aegypti milites post baptismum secum adducunt. Nam qui rapina dirati sunt, aut periurio prædam possident, aut adulterio uxores duxerunt, aut aliquid vetitum ante baptismi donum commiserunt, si lavachri gratia ab his se peccatis liberatos putant in iniuriâ permanentes, vehementer errant, nec possunt intelligere duris nimium se dominis, quasi nexos inservire. Crudelis enim domina ac rabiosa luxuria est, libidine quasi stimulis servilem mentem exagitans. Alia non minus crudelis domina avaritiæ quippè nullam unquam requiem servientibus ei præbere solet, sed quanto plura diei ac noctis laboribus & cruciatibus imperio dominæ quarant, cupiditatēque suam explere conantur, tanto magis anguntur, quasi nihil fecerint, magisque inanes ac famelices reperiuntur. Eodem modo cætera vitia dominantur. Quibus qui servit quantumvis in aquam descenderit, non dum tamen in ea quidem sententia sacramentalem tetigit aquam, cuius proprium est perniciosi tyranni ac exercitus sui destructio. Sed proficquamur ordine cætera & incepimus. Nam qui mare id, quod intelleximus iam pertransiit, & Aegyptium vidit in aquis extinctum, non solum ad Moysen virtutis virgam gerentem respicit, sed principaliter quidem in Deum credit, ut historia tradit. Obtemperat etiam Moyse divinx maiestatis cultor, quod nunc quoque ab his fit, qui per aquam verè transierunt, qui seipsos Deo dediderunt, & sacerdotibus suis obtemperant. Iter post hæc ludæi tribus peregerunt diebus, castra metatim in quodam loco fuerunt, ubi aquam repererunt amaritudine nimia nequam quam potabilem. Sed lignum à Moyse in aquam immissum in dulcedinem

ama-

A amaritudinem eius conuertit. Huic historiae res ipsa, quam spiritualibus accidere Iudaeis videmus, optime congruit. Nam qui voluptatibus in baptismo renunciauit, quibus in priore vita seruiebat, amarum atque arduum Christi iugum ei primo videtur, sed lignum quoddam immissum, id est resurrectionis mysterium, quod per lignum, per crucem videlicet Christi, qui in cruce mortuus est, id inquam resurrectionis mysterium toto corde admissum atque creditum, suauiore reddit vitam, quae secundum Christum est, omnibus quae dulcedine sensum perfundunt, spe futurorum iucundissime conditam. Deduxit eos postea illud iter ad loca palmis confita & fontibus amœna, quibus in locis fessi requierunt. Erant autem duodecim quidem fontes aquae limpidae, atque dulcis. Palmae vero septuaginta magnitudine mirabiles, specie pulcherrimae, fructu peruriles. Quid igitur hoc historiae discimus ordine? quod scilicet crucis mysterium quo potabilis virtutis aqua sitientibus fit, ad Euangelicam nos adducit doctrinam, in qua fontes quidem duodecim sunt ipsi Apostoli: duodecim enim ad praedicandum Euangelium dominus elegit, per quos Euangelij sonitus emanare voluit. Nam quod Apostolis concessam diuinitus gratiam Psalmista multo cecinit, ubi dicit in cantionibus: benedicite dominum deum ex fontibus Israël. Septuaginta vero palmae post duodecim discipulos ordinati Apostoli sunt, qui tot numero fuerunt, quot palmas fuisse narrat historia. Verum quoniam quae deinceps narrantur mansiones, per ea quae diximus faciles sunt intellectu: virtutes enim mihi significare videntur, in quibus qui nubem sequitur, castra metatur & requiescit: breuitatis causa sponte transgressus, miraculi non obliuiscar illius, quo dura & solida lapidis natura in aquarum conuersa molliciem potus sitientibus facta est. Quamuis non sit difficile anagogicae speculationi seriem historiae adaptare atque connectere. Nam qui Aegyptium in aquis mortuum dereliquit, & amara ligno crucis dulcia sibi confecit, & abundanter ex fontibus Apostolicis bibit, is iam totum Christum suscipit. Lapis enim, ut Apostolo placet, Christus est, siccus & durus nimium infidelibus, cui si qui virgam fidei adducant, potus fit sitientibus intrò in ipsos fluens atque manens. Ego enim & pater meus, inquit, veniemus, & mansionem in ipso faciemus. Illud verò praetermittendum nullo pacto est, quod postea quam mare transierunt, postea quam amaritudo aquarum sitienti virtute ligni in dulcedinem conuersa est, postea quam delitiosè apud fontes & palmas fuerunt, postea denique quam ex lapide biberunt, tunc quae ab Aegypto viatica & cibos sibi assumpserunt, penitus eos defecerunt, tunc omni nutrimento quod ab Aegypto ferebant absumpto, desuper sibi defluit cibus varius simul & simplex. Simplex visu atque vnicus, qualiter varius: ad singulorum cupiditates se vertens, quid igitur hinc discimus? quod oporteat videlicet fide, baptismo, labore, omni virtute, omni euangelica doctrina, mundos purosque animos nostros facere. ita ut omnino alienigeni mores, & Aegyptiaci vicia, vitiorum scilicet omnium turba nos deficiat, & demum depurato, defecatoque animo coelestem cibum esse suscipiendum, quem nulla nobis ratio agriculturae artibus produxit. Sed panis est absque semine, absque aratione, absque alio humano opere nobis paratus. Is desuper defluens in terris inuenitur.

panis enim qui de cœlo descendit, qui verus cibus est, qui ænigmaticè hac historia significatur, non incorporea quædam res est. Quo enim pacto res incorporea corpori cibus fiet: res verò quæ incorporea non est, corpus omnino est. Huius corporis panem non aratio, nō satio, non agriculturalum opus effecit, sed terra intacta permansit, & tamē pane plena fuit, quo famelicientes mysterium virginis perdocti facillè saturantur. Is igitur mirabilis sine agricultura panis varietate qualitatis ad suscipientium habitudinem virtutem suam commutat. Nam cū sit panis, ignorat labefieri, sic in carnē verti, nouit holus imitari: quicquid deniq; assumentī conueniens & expeditum sit, vt Apostolus vult, qui hanc nobis mensam præparauit, in id commutatur. Sic enim diuinus ille vir perfectioribus solidiorum, & in carnis speciem hunc cibum fieri docet, infirmioribus holus, infantibus lac. Quæcunq; autem de cibo illo narrat historia, præcepta, statutaq; sunt ad bene recteq; viuendum: æqualiter enim omnibus propositum fuisse cibum asseuerat. Nec plus aut minus, quàm indigentia exigebat, à validioribus aut imbecillioribus colligebatur: quod meo iudicio præceptio quædam est, omnes communiter instruens, ne plura quàm naturæ sufficiant causa viuendi ex his materialibus appetamus. Sed probè teneamus vnā esse communem in omnibus edendī mensuram, diurnam sufficientiam. Nam si etiam plura, quàm indigentia flagitat, præparata fuerint, venter tamen ultra naturam suam suscipere non potest, neq; præparationis magnitudine correspondet. Sed sicut historia tradit, nec qui multum acceperit superabundauerit, cum habuerit vbi superabundans locauerit, nec qui paucum collegit, indiguerit: contracta enim indigentia commensurataq; ad acceptum fuit. Quod verò si quis stulta cupiditate deponendi quicquam ex illo cibo in crastinum deposuerit, totum in vermes commutatum fuisse dicitur. Quasi tuba quædam ea re historia intonuit, omne quod ultra indigentiam mente auara conseruatur, in sequenti die, in futuro videlicet seculo in vermes aduersus eos, qui conseruauerunt, commutatur. Ita per hunc vermem illum ego immortalem vermem intelligo, qui plus habendi cupiditate viuificatur. Die autem sabbati solū illæsum, quod deponebatur, permanebat. Quæ ex re tunc hac deponendi superfluitate prouida mente vtendum docemur, quando ipsum depositū corruptionem pati nō potest. Id enim post huius vitæ parasceuen in quiete, quæ post mortem est, vtilissimum erit: dies namq; ante sabbatum parasceue, id est præparatio ad sabbatum, & est, & appellatur. Hæc verò præparationis dies hæc vita est, in qua præparamus, quæ ad futuram vitam nobis præsto erunt. Nam in illa non agricultura, non mercatura, non militiæ, non quicquā horum, quæ hic facimus nobis concedetur. Sed in quiete omnium quæ hic agimus ac cessatione versabimur, fructus duntaxat operū quæ hic seminauimus colligentes, fructus iucundissimos quidem, si huius vitæ semina bona erant, amaros autem atque perniciosos, secundum quod hæc agricultura nobis produxit. Nam qui in spiritu seminat, inquit, vitam æternam ex spiritu metet, qui in carne seminat, corruptionem metet ex carne. Præparatio igitur quæ ad melius est, sola propriè parasceue nominatur: & ita nomen eius à lege constituitur, cuius depositum incorruptio est. Si quis autem in peius deponit, nec est, nec dicitur præparatio

A ratio: bonorum enim priuationem nullus iure præparationem, sed præparationis casum nuncupabit. Idcirco solam ad melius præparationem historia nobis proposuit, contrarium eius inquirenti prudenter relinquens. Verum quemadmodum cum conscriptus exercitus fuerit, primum com meatu paratur, quam in expeditionem exeat, eodem modo virtutis quoque milites primum mysticum com meatu accipiunt, & sic aduersus alienigenas exeunt, Iesum qui Moyse successit ducem possidentes. Vides quæ serie historia procedit: vides quomodo nostro cuncta proposito congruant. Quousque imbecillis homo in fide est, perniciosæ tyranni seruitute oppressus, non ipse se ab hoste tutatur: nec enim potest. Sed qui semper infirmis adest, qui crebris hostem ac magnis vulneribus potest fundere, is pro suis pugnat, is hostem submergit, is suos defendit. Cum verò in libertatem iam vindicatus homo sit, cum ligno amara in dulcedinem aqua versa refocillatus fuerit, cum fontium & palmarum amoenitate requieverit, cum lapidis mysterio sitim expulerit, cum denique coelesticibo fuerit usus, tunc non per alium fugat hostes, sed quasi qui iam puerorum ætatem excesserit, & in iuuenum robur peruenerit, ipse pro seipso manus cum aduersario inserit, duce usus non Moyse dei cultore, sed ipso deo. Lex quæ in figura futurorum & umbra data est, inexpugnabilis in veris certaminibus est, in quibus dux est, qui Moyse successit, qui legem adimpleuit, qui vel nomine ipso ducis Hebræorum multò antè prædicatus est. Populus autè siquidem eleuatas legislatoris manus respicit, vincit facile hostes. Sin verò depressas, cedit hostibus. Significata autem manuum Moyse in altum sublatio legis in altissimos sensus accommodationem, demissio humilem, terrenam, literalemque legis obseruationem. Quod verò sacerdos graues Moyse manus sustinet auxilio usus cognatione sibi coniuncti, neque alienum est à sensu altiore, quem sequimur. Verum enim sacerdotium concessæ sibi gratiæ auxilio vtens, sensum legis duriciæ Iudaici cordis in terram delectum in altum rursus reducit, & ne omnino cadat lapide sustentat, vt rectior per extensionem manuum consistens, sensum spiritalem suum respicientibus ostendat. Nam verè ijs, qui in legem respicere possunt, crucis mysterium vndique ferè patet, vt Euangelium quoque dicit, iota & apicem à lege non præterire, transversam lineam & perpendicularem, ac rectam, quibus figura crucis describitur, per iota & apicem ostendens. Quæ res in Moyse tunc conspecta, qui pro lege ipsa ponitur, victoriam respicientibus præbuit. Sed iterum continuis progressionibus nostra mens ad sublimiora extollitur. Nam qui cibo refectus est, & in prælio fortiter gessit hostesque deiecit, is tunc ad ineffabilem dei cognitionem adducitur. Docet igitur nos his omnibus historia, quæ quantaque oporteat agere antè, quam ad montem, hoc est ad cognitionem dei mentem erigere audeamus, antè, quam in caliginem ingrediamur ubi deus est, antè, quam diuina præcepta tabulis impressa suscipiamus, & si alicuius peccato confringantur, alias manu confectas deo afferre ac del digito rursus eas in ipsas literarum figuras exalare, quæ in primis fuerant. Sed melius est ad historiarum ordinem anagogicum sensum accommodare. Nam qui ad Moysem nubemque respicit, quibus duobus ad virtutem homines deducuntur, vt sit Moyse quidem pro lege legisque præceptis, nu-

hes autem dux legis cum mundo corde in aquis tyrannum interfecerit, G
 cum aquas amaras biberit, alienam à voluptatibus vitam vixerit, quæ a-
 mara & difficilis primùm, deinde facilis ac iucunda gustantibus immis-
 sioneligni videtur. Cum palmarum, ac fontium amœnitate Evangelicæ
 scilicet doctrinæ fluentis labores depulerit, si aqua viua quæ lapis est, vi-
 delicet Christus sitim sedauerit, si cœlesti cibo seipsum repleuerit, si inser-
 tis manibus cum hoste vicerit. Quam quidem victoriâ extensio manu-
 um Moyli, per quam mysterium crucis figuratur, præstitit. Quo myste-
 rio verus Israel quoque vincit. Cum hæc omnia peregerit, tunc demum ad
 speculationem supremæ naturæ adducitur, ad quam non animi tantum
 & corporis asperisionibus quibusdam depurgati, sed vestium quoque de-
 ducit mundities, vt scilicet non occulta solum, verum etiam manifesta &
 apparentia decora ita fiant, vt interiori animi dispositioni conueniant.
 Non enim vestium macula, ne ad deum ascendamus vnquam verabit, sed
 studia, quæ in hac vita suscipimus quasi vestes sunt, quibus homo indui-
 tur. Hæc igitur studia & hos amictus non turpes, sed purissimos esse de-
 cet. Hac re diligenter facta, armentisq; brutorum longè à monte pulsas,
 sic ad altissimas ascendit speculationes. Qua ex re, vt ego arbitror, illud
 nobis significatur, quod debeamus hanc ex sensu factam cognitionem,
 cum qua intelligibile contemplamur, omnino contemnere: proprium enim
 naturæ brutorum est ex sensu solo absque intellectus operatione aliqua
 gubernari: nam aut visus, aut auditus, aut aliorum quispiam sensuum,
 non voluntas, neque ratio appetitiones brutorum mouet. Quare motus
 sui omnes, & opera sensuum sunt. Speculatio autem qua deum contem-
 plamur, nec visu, nec auditu quantum in se est, indiget: neque consueta
 quadam comprehensione, intellectuque percipitur: oculus enim non vi-
 dit, nec auris audiuit: non est enim quicquam eorum, quæ in cor hominis D
 ascendere consueuerunt. Quare oportet, si quis ad contemplationem eius
 accedere velit, ab omni sensuali & irrationali motu mentem suam per-
 mundare: ac ita cum omnem opinionem, quæ ex sensibus originem ha-
 beat, ex mente abstruserit, consuetudineq; coniugis suæ caruerit (coniunx
 verò hic sensus intelligitur, qui coniunctus naturæ nostræ nobiscum ha-
 bitat) Hac igitur cum caruerit, sic denique poterit ad montem accedere.
 Mons autem arduus verè ac ascensu difficilis, Theologia est: cuius vix
 multitudo ad radices peruenire potest. Siquis verò Moyles est, poterit
 etiam altius ascendere, sonitusq; tubarum magis ascendendo maiores sen-
 tire. Est autem tuba non paruum stuporem per auditum efficiens verita-
 tis prædicatio, magnum quidem statim ab initio sonans, magis autem
 atq; magis in vltimis intonans. Insonuit lex & prophetæ diuinum incar-
 nationis mysterium: sed imbecilliores erant illæ primæ voces, quàm vt
 possent duos commouere. Auditus idcirco Iudæorū sorditas tubarum
 sonum minimè suscepit. Sed prophetarum tubæ paulatim procedentes,
 sonantiùs cecinerunt. Nam vltimæ voces, quæ Evangelica prædicatione
 factæ sunt, auditum commouerunt, spiritu sic per organa vehementius
 in posterioribus intonante. Organa verò ac instrumenta vnum sonum spi-
 ritualem ædientia, Prophetæ atq; Apostoli sunt: quorum sonus, vt Psalmi-
 sta dicit, in omnem terram exiuit, & in fines orbis terræ verba eorum.
 Quod

- A** Quod verò multitudo vocem illam audire non potuit, sed commisit Moyſi, ut ipſe per ſeipſum ſecreta illa perciperet, populumq; poſtea doceret, quæcunq; diuina doctrina didicerit, id quoq; in eccleſia fieri totum videmus: non enim permittitur omnibus ad myſteriorum cognitionem ſeipſos intrudere, ſed eligitur vnus è multis diuinarum rerum capax, cui cæteri auditum cum obedientia præbeant, illud ſibi credendum faciendumq; putantes, quod ab eo qui initiatus eſt audiuerint. Non omnes, inquit, Apoſtoli ſunt, ſed prophætæ omnes: quod hodiè in multis eccleſiis parum ſeruatur. Nam multi cum adhuc prioris vitæ maculam non abſterſerint, ipſi illori, ac amictu vitæ ſordido vtentes, irrationalem ſenſum in omnibus pluris facientes, diuinum hunc aſſenſum rapere audent, vnde ipſi ſuis cogitationibus, quaſi lapidibus obruuntur. Nam hæreticorū opinionones lapides quidam ſunt, quibus prauorum inuētores dogmatū obruuntur. Quid autem ſignificat, quod in caliginem ſeipſum prius Moyſes intromiſit, deinde in ea deum proſpexit? Contrarium enim id quodammodo videtur primæ viſioni: nam tunc in luce, nunc in caligine deum videt. Sed id quoque à ſerie anagogici ſenſus abhorrere non putamus: per hanc enim diuerſitatem hiſtoriæ docemur, quod veritatis cognitio ijs lux eſt, à quibus primò percepta eſt. Veritatis enim oppoſitum tenebra eſt, cuius depulſio, non niſi lucis præſentia ſit. Verum mens hominis ad maiora ſemper & perfectiora procedens, quando magis ad dei ſpeculationem accedit, tanto magis perſpicit, quod diuina natura inuiſibilis atq; incomprehenſibilis eſt. Nam cum reliquerit non ſolum omnia, quæ ſenſu percipiuntur, verum etiam cuncta quæ mente inſpiciuntur, ac ſemper ad interiora progrediatur, tunc caligine vndique circumſeptus, in inuiſibili & incomprehenſibili deum videt. in hoc enim conſiſtit dei vera cognitio, in hoc eſt eius viſio, ut videas quod videri non poſſit, quod omnem cognitionem cognitio eius excedit, quaſi caligine quadam ipſa incomprehenſibilitate vndiq; contenta. Quapropter diuinus etiā Ioannes, qui in ſplendidiffimam hanc caliginem peruenerat, non dubitauit exclamare: deum nunquam vllus vidit non ſolum hominibus, ſed intellectuall omni naturæ impoſſibilem diuinæ ſubſtantię cognitionem hac negatione determinans. Quare Moyſes etiam cum virtutibus maior factus fuit, tunc conſtitetur in caligine deum vidiffe, id eſt, tunc demum cognouiſſe illam eſſe diuinam naturam, quæ cognitionem & comprehensionem omnem excedit. Intrauit enim Moyſes (hiſtoria inquit) in caliginem, vbi deus erat. Quiſnam deus: qui poſuit tenebras occultationem ſuam, ut cecinit Dauid ille, qui etiam in eadem caligine initiatus eſt: quam qui intrauit, quæ per caliginem didicit, ut fiat firmior hæc ſententia nobis diuina voce atq; authoritate comprobata. Verat enim in primis diuinum præceptum, ne alicuius rei, quam cognoscas, deo ſimilem putes: omnis enim intellectus, qui phantaſtica quadā cogitatione, quaſi coniectura diuinā naturā apprehendit, ſimulachrū quidem dei finxit in mente, deū autem non intellexit. Verum cum virtus, quæ ſecundū veritatem eſt, bipartita ſit, partimq; fide in deū, partim recta viuendi ratione conſtituatur (pietatis enim perfectio pars nō parua eſt mūdicię vitæ) primū didicit, quid oporteat de deo cognoscere: quod quidem cognoscere, niſi aliud eſt, q̄ niſi eorū eſſe deum cognoscere,

cognoscere, quæ humana mens potest cognoscere. Deinde aliam virtutis partem diligenter docetur: docetur enim quibus operibus bene viuendi ratio perficiatur: ac demum in tabernaculum, quod manus nulla fuerat fabricata, ingreditur. Quis sequetur hunc, qui per tot tantaq; scandit: ac mentem semper in altius extollit: qui cum in vnum cacumen ascenderit, ad alterum illud sibi sit gradus, & illud iterum atq; iterum ad aliud, ita vt de altiori in altius semper ascendat, semperq; seipso fiat præstantior: Primum cum ceteri omnes ad ascensum deficerent, radices montis solus supergreditur. Deinde tubarum sonitus auribus percepit altitudine montis mirabili. Ipse quoq; mirifice eleuatus, ad hæc inuisibilia diuinæ cognitionis penetralia ingreditur. Nec ibi permansit, sed in tabernaculum nulla manu factum pertransiit: certè namq; ad hunc tandem ille finem peruenit, qui huiusmodi ascensibus exaltatur. Sed illa quoq; sententia de cœlesti tuba ad diuinam perducente cognitionem, non est improbanda, cœlū enim & omnia quæ in cœlo sunt, siue varij motus, siue diuersæ magnitudines, siue splendores alius alium fulgore perstringentes, mirabilis fabrica, sapientiam dei voce magna exclamat, maximamq; ipsius maiestatem ac potestatem per ea quæ videntur, enarrat. Vnde dictum est: Cœli enarrant gloriam dei. Hæc igitur est illa tuba, quæ sonora, clara, magnaq; voce continuè veritatis doctrinam prædicat, vt propheta etiam quidam ait: Cœlum tuba desuper sonum dedit. Hunc sonum ex inspectione rerum omnium factum, si quis mundus est, si quis cordis auditum ac ductus ipsius non sennis rectè suscipit, tandē eō mentis inquisitione peruenit, vbi deus est. Id verò caligo à scriptura nuncupatur, quo incognoscibile ac incomprehensibile ipsius, vt diximus, significatur. Illuc autē cum peruenierit, tabernaculum nulla manu fabricatū perspicit, & imitatione inferioribus materiali ostendit. Quod autem qualeq; est tabernaculum illud absq; manu fabricatum: quod quasi exemplar in monte Moyse proponitur, vt ad illud respiciens manu præparet, efficiatq; hominibus tantum miraculū. Vide namq;, inquit, vt omnia facias, secundū similitudinem, quæ tibi monstrata est in monte. Columnæ aureæ basi argentæ in hærentes: aliæ rursus columnæ, quarū capita et bases ex ære: quod verò inter extrema erat, ex argēto erat, quibus omnibus quasi subiectū ex ligno erat incorruptibile, circū circa verò per superficiem splendor prædictæ materie circumfundeatur, & arca similiter purissimo auro fulgens: quod autem aurū hoc sustinebat, ipsum quoq; lignum erat incorruptibile. Candelabrū deinceps basi quidem vnicū, in septem autem ramos in cacumine diuisum, septem lucernas per ramos sustinebat. Huius candelabri materia purissimū erat aurum, non concavum, nec ligno sustentatum, sed solidum. Iuxta hæc propiciatoriū erat, & altare, & quæ dicuntur cherubin, quorū alis arca adumbrabatur. Hæc omnia ex auro erant solido, nihil aliud in seipsis habentia. Præter hæc erant coria purpureo colore pertincta, cortynæ mira varietate distinctæ, ac inaudito contextæ artificio, diuersis coloribus alio alium suscipientibus ad pulchritudinem cortynarū, quibus in duo diuidebatur tabernaculū, in partem scilicet visibilem, in quā aditum sacerdotes habebant, et in partem secretiorē atq; abditam: nomen autē priori partī sancta erat, occultæ verò parti atq; reconditæ sancta sanctorum. Sed quis omnia exquisita poterit ratione

A ratione spiritaliter intelligere, quæ in illo tabernaculo fuerint diuinitus fabricata: Quis hæc quorum sunt imagines ac imitationes exponet, quifnam quam vtilitatem videntes hinc consequantur, quidve lucrentur ex materiali immaterialium figura explicabit: Rectius certè est exquisitissimam atq; altissimam horum rationem ab illis petere, qui gratia spiritus profunda Dei queant perquirere, si quis nunc talis est, vt spiritu mysteria loquatur, sicut ait Apostolus. Quod autem à nobis coniectione quadam hæc ad propositum accommodantibus dicitur, id iudicio legentium totum relinquimus: nec reclamabimus si reiecerint, nec latabimur si susceperint. Dicimus ergo non nihil ex Paulo, qui mysterium breuiter tetigit, adiuti, quod in figura prædoctus fuit Moyles tabernaculum, quo vniuersa continentur, id verò CHRISTVS Dei virtus & Dei sapientia: quæ quidem sapientia Dei non manu facta, sed increata cum sit secundum naturam suam creaturam suscepit, quando secundum nos carne oportuit tabernaculum hoc fabricari. Item idem alio atq; alio modo factum & non factum est, natura in quantum ante secula fuit, increatum est: in quantum corporealem hanc concretionem suscepit, creatum factumque est. Nec obsecurum est, quod dicimus, ijs qui fidei nostræ mysterium complectuntur: vnum enim est ex omnibus tabernaculum, quod & ante secula fuit, & in nouissimis temporibus factum est. Id temporaliter ita fieri non indigebat: quomodo enim quod ante omnia erat tempora, factione indigebit temporalis: Verum propter nos, qui prauis consilijs id corrumpimus, quod etiam secundum nos voluit fieri, vt extra ipsum quod est, ad seipsum scilicet nos reduceret. Tabernaculum igitur ipse vnigenitus Deus est, qui vniuersa in seipso continet, qui ex nobis etiã sibi tabernaculum fabricatus est.

B Nemo autem ex zelatoribus CHRISTI conturbetur, si tantam rem tabernaculum appellamus: quasi quicquid detrahatur diuinæ naturæ propter vocabuli vilitatem: nec enim vnquam dignum illa natura verbum inuenietur. Nam quæ ab hominibus proferuntur, aequaliter à significanda illa natura omnia distant. Sed cætera, quæ de Deo dicuntur pie ad ostentandam diuinam quandam virtutem capiuntur: vt medicus, pastor, protector, panis, virtus, via, ianua, mansio, aqua, lapis, fons, aliaq; huiusmodi: sic consentanea quadam significatione tabernaculum quoq; dicimus. Virtus enim, quæ omnia continet, in qua vniuersa deitatis plenitudo inhabitat, cum commune id omnium tectum sit, cumq; vniuersa in ipso contineat, non iniuria tabernaculum nuncupatur. Oportet autem vt tabernaculi visio mystico tabernaculo sic conueniat, vt singula ipsius ad aliquid non indignum mysterio nos deducant. Ac quoniã diuinus Apostolus visionem ipse quoq; totius tabernaculi consecutus, cum in coelestibus aditis per spiritum sibi mysteria paradisi reuelata sint, Cortynam inferioris tabernaculi carnem CHRISTI esse ait, non erit alienum ad hanc Apostolicam vnius partis expositionem respicientes, totam de tabernaculo nostram sententiam explicare. Fiet autem nobis per ipsius Apostoli verba in intelligentia ænigmatum tabernaculi facilius aditus, ait enim de vnigenito, quem nomine tabernaculi nuncupari diximus, quia in eo creata sunt omnia, visibilia & inuisibilia, siue throni, siue potestates, siue principatus, siue dominationes, siue virtutes. Quas ob res columnæ argento atque auro refulgentes, & vectes, ac anuli, Cherubim

R quoq;

quoque illa, quæ suis arcam contegunt alis, cæteraque omnia, quæ ad sustinendum cõtegendumque tabernaculum describuntur, si quis ad superius tabernaculum respicit, angelorum est multitudo in tabernaculo ipso conspecta, quo corporea hæc, secundum Dei voluntatem sustententur atque reguntur. In illo enim tabernaculo veri vectes nostri & habitant, & sunt, qui ad ministerium mittuntur, propter futuros salutis hæredes, qui sicuti quidam annuli in animos saluandorum immittuntur, ad sublimitatē virtutis ad terrā deiectos elevantes. Hunc autē altiore esse sensum scripturæ in hoc loco, inde patet, quod Cherubin illa materialia suis alis tegebant mysteria, quæ in arca erant, ut litera dicit. Nam id nomen ipsi angelis attribuitur, ut Esaias & Ezechiel aiunt, qui circa diuinam maiestatem inspicuntur. Arca verò fœderis alis ipsorum Cherubin contecta, hic illud dicitur, quod apud Esaiam facie significatur. Nam ut arca hic, ita ibi facies Cherubicis alis contegi affirmatur. Vnum igitur ab utrisque significari non dubitamus. Videtur autem mihi incõprehensibile huius speculationis, quæ de ineffabilibus est, ænigmaticè significari. Quum verò de Lychnis, id est, lucernis audis, quod septem partito ex vna basi ac radice candelabri sustentabantur, ut lux abundanter vndique perlucet, iure multiformes spiritus fulgores in hoc tabernaculo perfulgere intelliges: septē partito enim spiritus radios etiā Esaias partitus. Propiciatorium autem quid sit, non est opus expositione vlla ut intelligatur, cum Apostolus id enodauerit, quia itaque animarum nostrarum propiciatorium proposuit. Altare verò & thuribulum cum audio, adorationē intelligo, quam huic tabernaculo coelestes virtutes afferunt. Non enim solū inferorum atque terrestrium, sed coelestium quoque linguam ait laudem atque gloriā, ut rerum omnium principio reddere. Id enim gratum est ipsi sacrificiū laborū fructus, ut ait Apostolus, & odor orationis. Quod si coriū his etiā inest colore purpureo, & pili intexti, non tamen speculationis huius series perturbabitur. Nā oculus ille propheticus, in altissimarū hac rerum visione, salutarē quoque domini passionē tanquam e specula prospexit, quam ex utroque dictorum significatā fuisse non ambigo. Rubedo enim sanguinem, pili autem mortem ostendunt. Nā quum in corpore pilus absque sensu sit, non iniuria mortis symbolū dicitur. Hæc igitur in superiore tabernaculo materialibus illius significata putamus. In inferiore verò quoniā sæpius à Paulo Ecclesia CHRISTVS appellatur, CHRISTVS autem, ut diximus, superius tabernaculū est, non est alienum, si quis Ecclesiā suā inferius esse tabernaculū arbitretur, in quo columnæ sunt mysteriorum Ecclesiæ ministri, quos hoc ipso nomine nonnumquā appellamus; ministros autē Apostolos, prophetas, doctores. Nec enim solū Petrus & Ioannes & Iacobus columnæ Ecclesiæ sunt, nec Ioannes Baptista tantū ardens erat lychnus, sed omnes, quibus Ecclesia sustentatur, quæ suis operibus luminaria facti sunt, hi columnæ & lychni nuncupantur. Vos estis lux mundi, veritas Apostolis ait, ac rursum alios diuus Apostolus, quasi columnas hortatur, cum dicit: Firmi estote atque immobiles. At verò Timotheum columnam pulcherrimā fabricatus est, cum ipsum firmitatem veritatis suæ vocis doctrina effecerit. Hoc in tabernaculo & sacrificiū laudis, & thus orationis in mane ac vespere adhiberi semper vide-

A videmus. Hoc sic intelligere David ille nos inducit, qui incensum orationis in odorem suauitatis dirigit, & manuum extensionem sacrificium esse asserit vespertinum. Vrnas verò, id est, vasa ad lauandum, quis ambigee eos esse, qui per sacramentalem aquam peccatorum sordes auferunt. Talis urna erat Ioannes lauans in Iordane ad poenitentiam homines. Talis erat Petrus, tria millia hominum simul ad baptismi lauachrum deducens. Philippus quoque urna Candacis fuit. Quid multa? omnibus qui ad baptismi donum veniunt, ijaculatoria sunt, qui ministerio suo gratiam præbent. Atria verò, quæ inter se complicata in circulum connectuntur, pacem concordiam, & charitatem credentium esse non absurdè quispiam dixerit. Sic enim David hunc locum exposuisse videtur, cum dicat: Qui ponis terminos tuos pacem, Corium verò purpureum, & saga ex pilis, ad ornatum tabernaculi pertinentia, accommodatè intelliguntur, si pro corio mortificatio pronæ ad peccandū carnis, pro sagis strictior viuendi norma, & quasi durior intelligitur: his enim maximè Ecclesiæ tabernaculū exornatur. Coria em̄ cum nullam in se viuendi virtutem à natura retineant, colore rubedinis florere videntur: quod ostendit floridam spiritus gratiam non habitare in homine, nisi primo peccati vim in seipso mortificauerit. Si verò pudorem etiam modestum coloris rubedine significari quispiam contendat, non certè reluctabor. Pilorū autem intricatio asperā tactui texturam efficiens, asperā & passionū om̄ium abstinentiā, atque continentia subostendit. Quæ omnia maximè ita se habere confirmat eorū vita, qui continua viuunt virginitate. Quæ verò intus erant, sancta sanctorū nominabātur, ad quæ multitudo peruenire non poterat, hæc rerum veritatem significant. Veritatem hanc mysterij nostri dico rem sanctā, & sanctā sanctorū, & multis incōprehensibilem. Hæc veritas in aditis tabernaculi constituta, absque curiositate aliqua intelligi, ac recipi debet.

B Credendum enim est ita esse, vt Ecclesia prædicat, non tamen oculis omnium cerni posse, sed in mentis ipsius penetralibus indubitabilem veritatem permanere. Hæc aliāque huius tabernaculi visione ab omni sordemundatus oculus ille mentis Moysæ doctus, visionibusque his altius eleuatus, rursus ad cacumen alterius scandit speculationis, sacerdotalem perdiscens vestitū, in quo est tunica, & pectorale, quod varijs, ac diuersis lapidum fulgoribus resplendebat, & thyra cum lamina super eam, fœminaliaque, & poma, & supra hæc omnia rationale, ac eius iudicium, & quæ in vtrisque inspicitur veritas, & horum vtriusque connectiua superhumeralia patriarcharum insculpta nominibus. Quorum omnium nomina multitudine ipsa ostendunt non sensualia quædam significari, quibus enim corporis vestibus hæc nomina, iudicium, rationale, veritas conueniunt: Quare patet, non huius sensibilis amictus gratia historiam esse descriptam, sed vt aliud quidā ornatus animæ virtuosioribus ostendatur. Nam quid sibi aliud voluerunt hæc nomina tria illis à Moysæ impōta, iudicium, rationale, veritas: aut cui vnquam corporali vesti hæc indita fuerunt: nulli profectò, nec enim conueniunt, sed nomina ipsa quid præfigurauerint aperiunt, & laborem expositionis diminuunt. Hyacintho est talaris vestis tincta, qua qui hunc locum antenos speculati sunt, æra significari affirmant. Ego aut virum habeat ad æreum colorem flos hyacinthi-

nus affinitatem, an non, nolo contendere. Rationem verò hanc non reij- G
 cio, non enim parum ad virtutem conducere videtur: hortatur enim hoc
 ænigmate omnem, qui Dei sacerdotium assumere studet, seipsum ac cor-
 pus suum Deo offerre hostiam, non enecat, aut cæsum. (Vium enim
 hoc sacrificium, rationalisq; cultus hic est) nec pingui quodā ac carnoso hu-
 ius vitæ amictu. Sed tenue, sicut telam aranearum munda viuendi ratione con-
 sectum, vt viuendi tenuitate lene, atq; aereum factum, sursum posse ferri
 videatur. Hoc enim modo cū nouissimam tubam illam audiemus, omni
 onere liberati, leues ad iubentis vocem exilemus: nec pondere vilo ad ter-
 ram deprimemur, sed cum Domino per aera sublimes feremur. Qui er-
 go, vt Psalmista dicit, quasi telam aranearum animam suam liquefecit, is eti-
 am illam vestem seipsum induit, quæ à capite ad pedes vsq; circumfundi-
 tur: nec enim mancam, aut truncam esse virtutem, sed integram, atque per
 omnes numeros perfectā lex vult. Aurea verò tintinabula, bonorū operū
 splendor sunt, malis punicis intercepta. Duo enim hæc sunt studia, qui-
 bus virtus tota conflatur, recta in Deum fides, & probata in hac vitā con-
 scientia. Hæc mala punica tintinabula indumento Timothei Paulus ille
 innexuit, cū dicat oportere vt habeat fidem & probam conscientiam.
 Fides igitur sacerdotis, veluti tintinabulum clarè atque sonore in sanctæ
 trinitatis prædicatione exclamet. Vita verò naturam punicearū imitetur
 pomorū, quorū circumfusa exterius quasi testa, incōestibilis, durāq; est, qd
 autem intus reconditū est, & visu ex varietate coloris atq; collocationis or-
 dine iucundū est, & gustu iucundius, non parua dulcedine sensum affici-
 ens. Philosophica quoq; Christiana viuendi ratio dura exterius, atq; aspe-
 ra sensui est, intus sapius optimarum pulcherrimarumq; rerum plena, tē- D
 pore suo cum matura fuerit, cumq; agricola noster poma punica huius vi-
 tæ aperiet, dulcissimam suorum fructuum præstabit fragrantiam. Aposto-
 lus etiam dicit, nullam disciplinam in præsentī vitā videri lætitiā afferre
 sed tristitiā, & id est, qd per exteriora pomi punici figuratur. Post hæc au-
 tem fructum pacificum reddit, & id est, dulcedo interior, ac pulchritudo.
 Hanc vestem cossymbotam etiam iubet esse, vt à nobis quoque ipsis ali-
 quid vltius ad virtutis incrementum adinuenire conemur, quo indu-
 mentum ornatius fiat, sicuti Paulus faciebat, qui ornatissimos indies cos-
 symbos virtuti addebat. Nam quum lex permittat altari ministrantes ex
 altari, & Euangelij nuncios ex Euangelio viuere. Ille sine hac ad vitæ
 necessitatem mercede Euangelium prædicauit, nudus, famescens, sitiens.
 Hi ergo illi sunt ornatissimi cossymbi, qui vestem secundum peccata con-
 textam, si additi sunt, reddunt ornatorem. Duo deinde tegumenta su-
 perimponuntur indumento illi talari vsque pectus & renes ab humeris de-
 scendenti, duabus portis in vitroque humero adinuicem coniuncta. Por-
 tæ autem sunt lapides, patriarcharum nomina sex vnusquisque cœlata fe-
 rentes. Horum tegminum magna varietate colorum textura erat con-
 secta: hyacinthus purpura connectebatur, & cocci rubedo bisso iungeba-
 tur: & his omnibus aurea fila erant inspersa, ita vt ex multicolore hac tin-
 ctura vnus quidam commixtus splendor ex teguminibus refulgeret. Ex
 quibus discere possumus, quod indumenta superiora, quæ cordis sunt or-
 namenta, multis varijsq; constant virtutibus. Hyacinthus enim ex pur-
 pura

A pura complicatur, nam viuendi puritas, atque mundities naturæ regno cōiungitur. Natura enim quodam modo ipsa duce, vnà cum pudoris rubore laudabilis viuendi nascitur ratio. Aurum autem his tincturæ floribus refulgens, reseruatum huic vitæ thesaurum subostendit. Patriarcharum quoque nomina lapidibus insculpta, non parum nobis ad virtutis ornatum conferunt. Præteritorum enim virorum, qui optimè vixerunt, exemplis vita nostra corroboratur. Sed huic tegminum ornatui alius rursum desuper ornatus coniungitur: scuta enim aurea ex vtrisque tegminibus dependent, hæc sustinent fabricatum quidem ex auro figura quadratum, duodecim lapidibus resplendens ordine quodam dispositis. Quatuor autem ordines erant, quorum vnusquisque trinitatem lapidum continebat. Lapidēs autem ita erant varij, vt nullius ad alterum esset similitudo: proprio em̄ singuli splendore fulgebant. Sed figura quidem ornamēti hæc. Spiritalis verò sensus scutorum quidem, quæ ab humeris dependebant, armatos nos esse adhortatur aduersus tyrannum, & hostē nostrum. Virtus enim, vt à Paulo dictum est, fide ac bona constat conscientia: quibus ita esse aduersus inimicorum tela munitos oportet, vt his iustitiæ armis dextris atque sinistris, inuulnerabiles maneamus. Quadratus autem ille ornatus, qui vtrinque à scutis dependebat, in quo nomina patriarcharū, qui tribus cognomina dederunt, impressa lapidibus, fuerunt cordis tegmenta. Quare diligenter nos docet, omnibus patriarcharū virtutibus animū eius esse exornatū, qui duobus his scutis aduersarij tela repulerit. Quadrata verò figura stabilitatē virtutis ostendit. Nā hæc figura æqualiter vndique angulis & conuexis nixa lateribus, non facillè de loco mouetur. At verò catenulæ, quibus ornamenta hæc ad brachia connectuntur, præcipere mihi videntur, oportere in altiori vita praxin speculationi coniungere. Cor enim speculationis loco poni videtur, brachia verò operationis. Caput autē diademate coronatū, reseruata virtuosis coronam significat: quā is exornat, qui aurea lamina ineffabilibus erat notis cælatus. Ita induto vestitoq; sacerdoti nullum calceamentum imponitur, ne tardior ad currendum sit, aut vix mobilis, pelles secum attrahens animalium mortuorum. Nam vt iam diximus impedimento calcei fuerant Moyse, cum ad ardentem rubum accederet. Quod si in primo statim aditu reprobantur, multò magis à sacerdotis pede reijciuntur. Qui autem per omnes gradus, quos iam exposuimus, ascenderit, is à Deo sibi traditas tabulas ad populum defert, quibus diuina lex continetur, sed dura cum peccato collisione diruptæ conteruntur. Peccatum verò simulachri cultus erat in vituli similitudine constituti, quod à Moyse contritum, aquaque dissolutum, ipsis qui peccarunt, factus est potus. Ita omnimodo ea materia, quæ hominum peccato subministravit deleta est. Prophetice igitur hæc historia de ijs, quæ nostris temporibus facta sunt exclamauit. Omnis enim circa simulachra error, è vita hominum ablatus est: nec amplius nostrorum principum pietate à pio credentium ore debitus, qui Christiana freti laudatissima professione, impietati seruiētia, idolorum templa deleuerunt. Videmus præterea quæ sancta fuerunt, apud impietatis mysteria, quasi aquam instabilem delapsa defluxisse: aquam ab illorum ipsorum ore, qui cultu simulachrorum insaniebant, imbibitam. Nam quum cer-

nas oculis, qui huic vanitati erant penitus dediti, alia templorum suorum in quibus sperauerant, diruentes, alia in alios usus transferentes, non magna historia clamare voce videtur, futurum esse tēpus olim in quo simulachrum omne, ore ipsorum, qui ab iniquitatis errore ad pietatem transponentur, delebitur ac imbibetur. Armatur deinde Leuitas non in alienigenas, sed in suos ardentem Moyses, qui ab altera extremitate castrorum ad alteram confusus, ut quisque obuiam fieret, omnes interfecerunt. Ita cum pariter quicumque mucroni incideret occideretur, nemo interficientium quis amicus, aut quis inimicus discernebat, quis domesticus, quis affinis, quis cognatus, aut alienus nemo prospiciebat, sed vnicus atque par aduersus omnes, in quos inciderant, erat impetus. Vnde dicimus, idcirco absque dispositione punitos fuisse, quoniam vna omnes ad malum conspirantes, ratione vitij quasi vnus effecti sunt, & veluti cum quis piā vnū hominem peccatis commotus suis cedit vehementer, non hoc aut illud suū affligit membrum, sed quo flagellum commodè potest inferri, illud verberat. Benè enim nouit quancunque partem percusserit, ad totum corpus inde sensum doloris transiture: sic quæ sine dispositione tunc adhibebatur punitio, omnes qui conspiratione vitij, quasi erant in vnum corpus conflati, mirum in modum castigabat. Quare si non nunquam peccatis hominum iram Dei excitatam, non in omnes, sed in aliquos ferri videamus, diuinæ clementiæ magnitudinem admirari debemus: qua fit, ut non omnes sicuti merentur percutiātur, omnes tamen flagellis castigentur. Verum id ex ipsa historia non altius intellecta discimus. Ad sublimius autē reducere volentes, illud prius considerabimus, quod cōmuni præconio legislator exclamauit: Si quis est domini, ad me veniat. Qua voce lex ipsa omnibus edicere videtur, si quis Deū amare vult, me legē amet: nā qui legis amicus est, certè Dei quoque amicus est. Iubet deinde ijs, qui tali præconio congregati sunt absque disquisitione & in fratres, amicos, & proximos gladio ferociter vti. Superioris speculationis seriem sequentes, dicimus, omnem hominem, qui ad legem ac Deum respicit, malorum domesticorum cæde purga. Nec enim semper frater, aut amicus, aut proximus in meliorem à scriptura partē accipitur. Sed sunt nonnulli fratres, amici, proximi, qui quasi alieni, ac inimici nobis aduersantur, quos eas arbitramur esse cogitationes, quarū vita nobis mortem, mors verò vitam solet inducere. Hæc expositio illis etiā conuenit, quæ de Aaron diximus. Ibi enim pro fratre socium atque protectorem diuinitus nobis datum, angelum intelleximus, qui aduersus Aegyptios signa operatur, qui etiā maior ætate iure dictus est: nam angelica natura homine prius creata est. Frater verò, quia est quædam profectus intellectualis, & angelicæ naturæ ad intellectum & animā humanam affinitas: quas ob res, & si utroque in loco frater dicitur, non habet tamen locum oppositio, quomodo is frater appellari possit, qui in malum accipitur, quum æquiuocè fratris nomen, nunc in bonum, nunc in malum, ut diximus, accipiat. Aduersus igitur hos malos fratres gladiorum opponit aciem Moyses. Quod enim alijs quis iubet, sibi quoque ipsi sancit. Horum fratrum cædes peccatorum interitus est. Nam qui aduersarij consilij fixum atque statutum in animo malum deleuit, aduersarium in seipso interfecit. Hæc autē sententia spiritualis firmior esse atque verior

- A** verior videbitur, si quædam etiam alia in historia dicta huic convenire ostendamus. Imperatum enim fuisse ab Aaron dicitur, ut in aures ab auribus vxorum tollerent, hæ conflata simulachri materia fuerunt. Dicimus igitur quod Moyse Hebræorum virtutem in auribus exornare voluit, id est lex, quam pro Moyse intelligimus obedientiam, quæ per in aures significatur, Iudæorum virtutem confirmavit, quam tollit Aaron, ut inobedientia ipsorum ostenderet ad cultum idolorum esse peruentum. Idcirco statim ad primum peccandi aditum in aures auferuntur, ut iam prævaricationis & inobedientiæ consilia cœpisse viderentur, qui diuinum præceptum negligendum esse hortabantur. Id ergo est quod dicimus auferre ab auri præceptorum inanem. Quare qui hos fratres, hos amicos, hos proximos interimet, audiet illam vocem, quam à Moyse illi perceperunt, qui tunc sine disquisitione multos è cultoribus idoli occiderunt: consecratis, inquit, manus vestras hodie domine, in suo vnusquisq; filio vel fratre, ut detur super vos benedictio. Sed oportune modò primorum parentum fecimus mentionem, ut discamus quonam pacto diuinitus confectas tabulas, in quibus lex erat impressa in terrâ manibus Moyse proiectas, à duricie subiectæ terræ contritas, à Moyse rursus fuisse succipias, non omnino easdem, sed scriptura solum, quæ in illis erat impressa. Materiam enim earum ex inferiori hac suscepit materia Moyse, virtutiq; ipsius subiecit, qui legem rursus in his secundis tabulis calauit: & sic gratiam reuocauit, cum in lapideis tabulis legem reportauerit, in quibus ipse deus legis voces calauerat. Hinc enim induci possumus, ut diuinam de nobis clementiam intelligere queamus. Nam si vera dicit Apostolus, sicut certè dicit, qui dei profunda spiritu quæsiuit, per has secundas tabulas, corda nostra, id est intellectum animi ducem ac oculum intelligere debemus. Vnde discere licet infractam, atq; immortalem diuinis fabricatam manibus naturam nostram in principio fuisse, quam lex non scripta sed innata, non exterius acquisita, sed impressa exornabat. Naturaliter enim nobis voluntas legis inerat, quæ ad malorum abominationem, & bonorum expetitionem nos institueret. Verum postea quàm peccati sonitum in auribus nostris suscepimus, quem quidem sonitum scriptura vocem serpentis, hæc verò de tabulis historia vocem vino cantantium nuncupauit tunc naturæ integritas in terram decidit, & contrita est. Sed rursus verus legislator, cuius figuram Moyse gerebat, ex natura nostra, naturæ nostræ tabulas sibi confecit, nec enim nuptiarum sollemnitas carnem dominicam produxit, sed ipse suæ carnis factus lapicida, digito dei eam inscripsit. Spiritus enim sanctus peruenit in virginem, & excelsi eam virtus obumbravit. Quo facto rursus natura contrafacta facta est, illius impressione digiti immortalitatem consecuta: digitus enim sapius à scriptura spiritus sanctus appellatur. Hoc igitur modo ad gloriosius Moyse commutatus fuit, ad eum ut inferioribus his oculis tanta, talisq; gloria cerni nequiret: quam quidem immutationem qui nostræ fidei mysteria nouit, non ignorabit quomodo allegoricus hic sensus historię consentaneus est. Nam qui contritam naturam nostram, in integritatem traduxit, qui languores nostros portauit, & sanauit ægrotos, postea quàm in pristinam pulchritudinem dirutas naturæ nostræ tabulas restituit, dei ut di-
- R iij ximus,

ximus, digito cælatas, non amplius indignorum oculis capi potest. Nam
 tanta est amplitudo gloriæ atque maiestatis eius, vt visus eorum nequeat
 ad ipsum accedere. Profectò enim cùm in maiestate sua, vt dicit Euange-
 lium, veniet, ac omnes angeli secum, vix iusti gloriæ ipsius erunt capaces:
 impij autem & Iudaizantes tantæ visionis expertes erunt, vt Esaias ait: tol-
 latur impius, ne videat gloriam domini. Sed iam multa de hoc, quare ad
 reliqua transeamus. Ambigere profectò quispiã poterit, quomodo Moy-
 ses, quem tot tantisq; visionibus deum vidisse scriptura testatur, quo cum
 deus ita loquebatur, vt si quis amicum suum alloqueretur, orat nunc qua-
 si nunquam vidisset, vt videat. Et quomodo diuina vox modò annuit
 oranti quod petit, & hanc quoque gratiam sibi velle conferre non negat,
 modò in desperationem ducit, cùm asserat nō esse hanc vitam hominum
 eius rei, quam postulabat capacem, & ad hæc, quem locum esse apud se
 deus dicit, & quem in loco lapidem, & quod in lapide foramen, in quod
 iubet peruenire Moysen, deinde deum manum suam ad os foraminis il-
 lius positurum, & cùm transierit Moysen inuocatum à foramine, poste-
 riora eius, qui vocauit inspecturum: hæc enim scriptura narrat, & sic asse-
 rit deum à Moysse perspectum, sicut diuina voce sibi fuerat promissum.
 Hæc omnia, si quis secundum literam solum consideret, non obscurus
 duntaxat querentibus sensus fiet, verum etiam non rectas de eo genera-
 bit opiniones: sola enim figurata antèrius atq; posterius habent, omnis fi-
 gura corporis terminus est. Quare qui figuram deo attribuit, corpus ip-
 sum consequenter putabit: corpus autem omne compositum est, compo-
 situm porrò diuersorum ac differentium concursu constituitur. Quicquid
 verò sic constitutum est, indissolubile non est, quodq; dissoluitur, id cor-
 rumpitur: dissolutio enim corruptio compositi est. Quas ob res si quis
 posterius dei secundum literam capiet, in hoc inconueniens consequenter
 deducetur. Nam antè ac retro in figura certè est, figura in corpore, corpus
 natura dissolubile, dissolubile autem incorruptibile esse non potest. Sic
 qui omnino literæ seruit, rerum ipsarum consequentia corruptibilem esse
 Deum opinari compellitur. Est autem Deus incorruptibilis omnino
 atq; immortalis. Non est ergo vbiq; sequenda litera. Quod si hac in parte
 altiore, quàm litera patitur, sensum querere cogimur, quis alienum
 esse scriptura dicet, si ad spirituale sensum totam reducimus: nam cùm
 necesse sit partes aliquas spiritualiter intelligere, totum quoq; necesse, vt
 & possit & debeat, sicuti partes intelligit: est enim totum ex partibus, qua-
 re partium naturam sapiat necesse est. Locus igitur apud Deum & lapis
 in loco, & in lapide quædam capacitas, quam foramen appellauit, ingres-
 susq; Moyse ad illud, impositio quoque manus Dei in ore foraminis, &
 transgressio eius, & vocatio, ac deniq; posteriorum partium aspectatio,
 ad altius, & cōuenientius norma regulaq; anagogica sic reducetur. Quem-
 admodum igitur grauia & rotunda corpora, si è cacuminibus montium
 lapsa deorsum fuerint, & si nullus postea impellat, ipsa tamen per se ve-
 hementiore impetu, si nihil impedimento sit semper deferuntur, quo-
 usque ad planiciem descenderint: Sic anima cuius natura sursum fertur,
 terrenis absoluta cupiditatibus, ardentior indies fit, velociusq; pertransit,
 ad sublimiora semper conscendens. Nam cùm nihil sibi sit impedi-
 mento, per

- A** to, per se ipsam ad naturam boni fertur. Attrahit enim ad se natura ipsius boni, omnes qui ad pulchritudinis eius radios sanis possint oculis respicere, ita fit ut coelestium desiderio semper ad maiora (ut Apostolus ait) confluat, ac semper ad altiora peruolet. Nam cum per ea, quae iam percepit, ad maiora & perspicere & aspicere possit, maiore atque maiore desiderio semper ardet, ac sic indefinenter sursum fertur, his quae peracta sunt robustior facta: solum enim virtutis actio nutrit laborem, viresque auget. Quapropter magnus ille Moyses, cum semel per scalam in qua deus innixus erat, ut Iacob dicit, ascendere coepisset, nunquam stetit, nunquam terminum motus nouit, sed semper de gradu in gradum ascendebat: nec enim deficere vnquam potest altior gradus. Negauit falsam Aegyptiorum reginae coniunctionem, qua filius eius putabatur: Hebraeorum vltus est, ad desertam & solitariam se transtulit vitam, quam humanae perturbationes non vexant, paup̄um cecurium animalium gregem, vidit resplendentem lucem diuinam, abiecit calceos, ut facilius ad lucem accederet, in libertatem vindicauit suos, hostem vndis vidit submersum, lucida nube ductus est, sicco lapide sedauit sitim, à coelo deduxit panem. Praeterea extensione manuum alienigenam fudit, sonitum tubae audiuit, caliginem subiit, ad penetralia diuini tabernaculi ingressus est, sacerdotij didicit mysteria, simulachrum destruxit, propitium Deum reddidit, legem de deorum prauitate dirutam restituit, gloria effulsi. Ac tot tantisque sublimationibus elatus adhuc ardet desiderio, adhuc tanquam famescens ac sitiens, tanquam eo carens, quo semper fruebatur, orat, ut videat, non ut ipse capere potest, sed ut se habet qui desideratur. Vnde arbitror immenso desiderio atque ardenti erga deum ita fuisse effectum, quod visionibus sibi enituit, ut ferre non posset, quin ab ijs, quae comprehendit ad occultiora compelleretur.
- B** quocirca supremæ pulchritudinis amator, quod iam viderat, tanquam imaginem eius, quod non viderat credens, ipso frui primitiuo desiderabat. Id ergo vult audax in monte illa petitio, ne per specula & imagines, sed per veram & propriam faciem frui pulchritudine posset. Diuina verò vox per ea quae negat, concedit, quod petitur, pauculis verbis immensam sententiarum profunditatem subaperiens. Annuuit enim facturum se quod petebatur: finem autem atque cessationem huius desiderij futurum non promissit, nec enim ita quispiam deum videre potest, ut videndi desinat desiderium. Nam in hoc profectò deus videtur, ut nunquam desinas ad eum respicere. Quare inquit non poteris videre faciem meam, nec enim videbit homo faciem meam & viuet: non quia causa mortis videntibus sit illa facies (nam quomodo vitae facies causa appropinquantibus mortis esse poterit?) verum quoniam & si viuificat quidem deus natura, proprium tamen suum est, ut omnem cognitionem excedat. Idcirco qui eorum quae cognoscuntur deum esse opinatur, quasi deuiasset ab eo qui est, ad id quod esse putatur, vitam non habet. Nam qui verè est, is vera vita est, & hic cognitione non comprehenditur. Quare si hæc viuificans natura cognitionem omnem excedit, non est profectò vita id quod cognoscitur, quod vero vita non est, id vitam præbere non potest. Sic igitur desiderium Moyse adimpletur, ut insatiabile permaneat: discit enim ex istis, quod deus natura interminabilis est, nullo termino comprehensus. Nam si aliquo termino con-

no concludi intelligatur, necesse est termino illi aliquid connectatur: om- G
 nino enim quod terminatur, ad aliud desinit, vt terrestrium terminus
 aer est, & aqua rerum aquaticarum. Quemadmodum igitur pisces aqua,
 & aues aere circumcluduntur, & cum sint in medio istorum elementorū,
 aqua tamen quaedam superficies ad piscem, & aeris ad volatile termina-
 tur: sic necesse est si deus termino concluditur, heterogenea quadam na-
 tura contineri. Est enim quod continet contento maius. At verò deus na-
 tura bonum esse conceditur, quod autem ad bonum comparatum hete-
 rogeneum est, non bonum, sed malum esse comprehenditur, & est vt di-
 ximus, quod continet contento maius. Quare si termino deus contine-
 tur, consequens erit superari vinctū: à malo, cum continentium vis ea quæ
 continentur exuperet. Id autem aded absurdum est, vt nullus vnquam
 mentis compos sic esse opinatus sit. Est ergo interminabilis diuina natu-
 ra, & interminabile comprehendere non potest. Quare qui diuinam pulchri-
 tudinem videre desiderat, & ad id tendit, in hoc cursu semper consistat. Et
 id est verè deum videre, vt nunquam id desiderium terminetur. Quare
 necesse est, vt cum videamus, sicut nobis possibile est, maiore videndi
 desiderio exardescamus, & sic nullus vnquam terminus abscindet nobis
 iter huius: cum neq; ipsius boni terminus aliquis sit, nec satietas deside-
 rij huius possit fieri. Sed quis nā est ille locus, qui apud deum esse intelli-
 gitur? Quid ille lapis: quæ est illa capacitas in lapide: quæ est illa manus
 dei, quæ os lapidei foraminis retinet: transitus verò dei quis est: aut poste-
 rius eius, quod Moyse videre permittitur: oportet enim profectò ma-
 gnum quid vnumquodq; istorum esse, & deo tonanti non indignum, ita
 vt omnium visione, quam ad hunc vsq; diem Moyse viderat, maior hæc
 & sublimior credi possit, quomodo igitur illorum verborum profundi- D
 tatem intelligemus: auxilio scilicet illius, qui & Moyse, & omnibus qui
 eum amant, planam ad omne bonum viam solet præstare: Ecce inquit lo-
 cus apud me. Quod sic intelligendum est, quod ab ijs quæ mox diximus,
 non sit alienum. Locum igitur dicit non superficie circumfusus, nec quan-
 titate vlla descriptū (nec enim est in immenso mensura) sed ad infinitum
 atq; interminabile loci nomine, qui circumscripta mensura terminatur,
 auditorem deducit, hunc ergo sensum subostendere mihi videtur. Quo-
 niam tibi Moyse ad anteriora pergendi semper ingens desiderium est,
 nec vilo huius cursus labore defatigaris, nec terminum huius assequen-
 di boni constituis, sed semper inhias ad maiora, scias tantum esse apud me
 locum, vt nunquam terminum eius cursu aut volatu aliquo queas inueni-
 re, hic autem cursus atq; volatus status quidā est alia ratione, si stat enim
 inquit te in lapide, mirabile auditu, quomodo vnum ac idem est status,
 & motus est, si quid ascendit, non stat, si stat, non ascendit, at hic ascendit,
 quia stat. Nam qui caducus ac instabilis cogitationibus est, non fixus in
 bono nec permanens, sed mobilis atq; fluctuans cogitationibus varijs op-
 pressus & conquassatus, is nunquam ad sublimitatem veræ vitæ ascendit,
 sicut qui colles conantur scandere sabulo, nam etsi proiectis in longum
 pedibus magna transire spacia videantur, semper tamen ad inferiora de-
 lapso sabulo deferuntur. Motus igitur sit, progressus autem nullus sit. Ac
 si quis, vt psalmista dicit, à fece profundi retractos pedes in hoc posuerit
 lapide,

A lapide, lapis autem Christus est plenitudo virtutum omnium, quantum fir-
 mior ac nobilior, ut Paulus consulit, in bono fuerit, tanto velocius volat
 hac stabilitate quasi pennis elevatus. Cum igitur locum apud se ostendit,
 ad perpetuum cursum exhortatur. Cum statum in lapide daturum se pro-
 mittit, modum divini cursus illius Moyse subaperit. Capacitas vero aut fo-
 ramē lapidis verbis Apostoli expositum est, cum domum non manufa-
 ctam cœlestem spei reseruari, qui terrestre tabernaculum dissoluerunt,
 asserat. Nam certe qui cursum perfecit, ut ipse dicit, in lato illo & capacis-
 simo stadio, quod divina vox locum appellavit, qui videlicet fidem con-
 servavit, ac in lapide uti ænigmaticè dicitur, pedes suos firmavit, is coro-
 na iustitiae, à manu eius qui hæc certamina nobis posuit coronabitur. Hæc
 autem gloria multis nuncupatur à scriptura nominibus, una enim & ea-
 dem res hic quidem lapidis capacitas appellatur, in alijs autem paradysus
 delitiarum tabernaculum æternum, mansio apud patrem, patriarcharum sinus,
 regio viventium, aqua requietis, Hierusalem superior, regnum cœlorum,
 Babylon vocationis, corona gratiarum, corona pulchritudinis, turris for-
 titudinis, supermensale gaudium, dei consensus, sedes iudicij, locus nomi-
 natissimus, occultum tabernaculum. Una ergo illius gloriæ hæc quoque
 appellatio est Moyse in lapidem ingressus. Nam quoniam Christus lapis
 est, ut Paulo placet, omnem autem bonorum spem in Christo firmiter es-
 se credimus: qui bonum aliquod adeptus est, is in Christo est, qui omne
 bonum continet: qui vero ad Christum peruenit, & à manu dei tectus est
 (manus autem dei quid aliud esse potest, quam cœterarum rerum virtus?) ip-
 se unigenitus deus, per quem omnia facta sunt, qui & currentibus locus
 est, & via, ut ipse dicit, & lapis confirmatorum, & domus quiescentium,
B qui ad hunc inquam peruenit, is audiet vocantem, is in posterioribus vo-
 cantis constituetur ut scriptura monet, quod probè David ille intellexit,
 habitanti enim in auxilio excelsi dicit, in scapulis suis obumbrabit tibi,
 quod est post deum esse constitutum. Nam scapulæ posteriora sunt, de se
 autem ciamat: Adhæsit anima mea post te, & suscepit me dextera tua. Vi-
 des quomodo psalmista cum historia consentit. Nam ut hic dicitur eum
 à dextera suscipi, qui post deum adhæsit: sic ibi eum manus tegit, qui dei
 vocem expectat in lapide. Sed dominus quoque qui Moyse oracula dedit,
 qui ad implendum legem suam venit, ænigma id enodans apertissime, si-
 militer ad discipulos ait. Si quis inquit vult post me venire, non dixerit
 me. Hoc quoque ipsum cuidam de vita æterna cogitanti præcipit dicens
 veni & sequere me: qui autem sequitur, non faciem, sed tergum aspiciat.
 Docetur igitur Moyses desiderans deum videre, quomodo potest deus
 videri: sequi enim deum corde ac animo semper quocunque ducat, id ip-
 sum est deum videre, etenim transitus ille dei, ducem esse deum sequentis
 significat, cum non sit possibile viam ignorantem rectè ac tuto iter peragere,
 nisi post ducem rectè sequatur. Dux igitur præeundo sequenti viam mon-
 strat: qui autem sequitur, tunc à recta via non aberrat, cum semper ducis
 tergum respiciat. Nam qui ad latera se transfert, aut ducentis faciem cer-
 nere studet, non facit eam viam, quam dux ostendit, ac ideo dicitur ei, fa-
 cies mea non videbitur tibi, hoc est noli ad faciem ducentis dei occurre-
 re, ne in oppositum cursus fiat. Nam si bonum bono contrarium non est,
 & qui

VITA MOSEOS ENAR. GREGO. NYSSENO.

& qui ducentis faciem videt, ducenti oppositus est, cum ducens bonus sit, G ipse malus est, contrarium virtuti vitium, quare Moyses non ex opposito conspicit deum, sed tergum eius respicit. Nam qui ex opposito deum aspicit, non viuet, ut vox diuina testatur, non videbit inquit homo faciem meam, & viuet. Vides quantum est ut aliquis discat deum sequi. Nam post illos ascensus mirabiles, post gloriosas visiones, post inaudita miracula, vix iuxta finem vitæ hanc consecutus est gratiam, ut disceret deum sequi, nihil enim amplius mali officere illi potest, qui post deum hoc modo constitutus est. Inuidia post hæc fraterna ipsum inuadit, inuidia malorum princeps, mortis mater, prima peccati ianua, vitiorum radix, doloris initium, calamitatis parens, inobedientiæ causa, ignominiae principium. Inuidia enim nos longe exterminauit à paradiso, versa in serpentem aduersus Euam; inuidia repulit à ligno vitæ, sacrisq; impassibilitatis vestibus detrahit, ficulis ignominiosè folijs induit: inuidia eam aduersus fratrem armavit, mortem quæ septuplum punita est, induxit. Inuidia Ioseph in seruitutem detruxit, inuidia dico mortifer stimulus, mucro reconditus, naturæ morbus, bilis venenosa, tabes sponte adhibita, telum amarum, figens animam clauus, flamma cordis, intestinorum ignis, hanc qui habet, non suis malis, sed alienis bonis incoelix est, & contra non suo bono, sed malis proximi foelix est: inuidus enim foelicitate aliorum dolet, calamitatibus gaudet. Miluos cadaveribus pasci, & preciosis vnguentis emoriaiunt: videtur enim natura sua ad putridum ac purulentum esse affinis: quando verò huic morbo subiectus est, amicorum commodis quasi vnguento tabescit: & si quid calamitosum incidisse proximo intellexerit, ilico aduolat, posito inuadit adunca, quo si qua latent, distrahit atq; dissipat, & in mediū proponit omnibus. Multos hic inuidiæ morbus ante Moyse tempore deiecit. Moysen verò aggressus, tanquam vas figuli in lapidem collisum dirutus, ac in vita contritus est, in quo maximè quantum sit cum deo ambulare quod Moyses faciebat, facile prospicitur, quomodo enim inuidia illi obesse potuisset, qui diuino studio atq; loco cucurrit: qui in lapide stetit, & in capacitatem ipsius fuerat immissus: qui deum post terga sequebatur: qui non ducentis faciem aspiciebat, sed tergum obediens respiciebat. Secutus deum est, idcirco beatus, idcirco altior fuit, quam ut ad ipsum sagitta inuidiæ posset peruenire. Sed Aaron quidem atq; Maria inuidiæ morbo superati, quasi arcum seipsi præbuerunt, quo verba sicuti spicula in Moysen proiecerunt. At Moyses tantum aberat ab huiusmodi ægritudine, ut cum neq; captus neq; læsus ab ea sit, non solum nullam ipse de inuidientibus poenam sumpsit, verum etiam Deum precibus placabilem ipsis reddidit. Docuit ergo nos per ea quæ fecit, nullis telorum ictibus eum tangi, qui virtutis scuto seipsum tutatur. Retundit enim ac hebetat huius scuti firma soliditas aciem cupidis, imò procul totum reijcit telum. Est autem horum telorum percussuum scutum ipse deus, quem armiger virtutum induit. Induite namq; vos inquit dominum Iesum. Hac infrangibili armatura Moyses armatus, maligni sagittarii arcum fecit inanem. Nam nec dolore aliquo, aut perturbatione aduersus iniuriatos commotus est, & posteaquam diuinitus condemnatos vidit, nam se illis coniunctum non ignorauit, sed deo pro fratribus supplicauit, quod non fecisset nisi deum sequere-

A sequeretur, qui sibi præcedens tutam sequenti viam demonstrabat. Verum humanæ naturæ hostis à Moyse repulsus, manus ad imbecilles transfudit, bellum & voracitatem ventris quasi equitatum populo immisit, eumque victum Aegyptiarum epularum aviditate strictius illigavit. Moysi autem supra omnium turbationum iam constituto magnæ fuerat curæ futura hæreditas, quæ repromissa est Aegyptum fugientibus, ac ad eam proficiscentibus terram, unde lac & mel commixta simul scaturiunt. Hac de causa exploratores missos de bonis illius regionis interrogati: hi autem sunt alij boni, alij mali, & boni quidem, ut ego sentio, sunt rectæ cogitationes de repromissa nobis, beatitudine, CHRISTI fide corroboratæ. Mali verò incredulæ resurrectionis atque beatitudinis mentes, quæ fidem de repromissis humano generi bonis retundere, ac infirmare conantur: quos omnes Moyses reprobavit, eisque solum credidit, qui meliora de regione illa referebant. Iesus autem horum omnium princeps erat, ad quem Moyses respiciens firmam habebat spem, de futuris racemis confirmatus. IESVM verò audiens, racemum ex ligno pendentem, non dubitabis quis sit, ad quem Moyses quoque illerespiciens, indubitabili spe consolabatur. Racemus enim ex ligno dependens, quis nam alius erit, quam is qui in novissimis seculis ex ligno pependit: cuius sanguis potus factus est credentibus salutaris, Moyse id ænigmaticè nobis prædicente. Sanguinem enim, inquit, vix bibebant vinum, quæ ex re salutaris Christi passio prænunciatur. Verum iter rursus per deserta fit, & laborat sitis populus, qui repromissionis bona desperavit. Moyses verò rursus per lapidem inundare aquis eremum fecit, quæ res quantum qualeque sit poenitentiae sacramentum docet. Nam qui postquam semel biberunt è lapide, quamvis ad ventrem & Aegyptias voluptates lapsi, bonorum privatione, ac doloris perpeffione in deserto condemnentur: possunt tamen virtute poenitentiae, lapidem quem dereliquerunt invenire, ac fontes quos delinquendo observaverunt poenitendo referare. Immortales namque aquæ illis ex hoc lapide fluunt, qui Iesu explorationem veram etiâ putaverunt, & ad racemum respiciunt ex quo pro nobis sanguis defluxit. Verum populus nondum vestigia Moysi rectè sequi didicit, sed ad serviles adhuc lapsus cupiditates, Aegyptias expetit voluptates. Quæ ex re historia clamare videtur, labilem esse maximè ad huiusmodi vitia naturam humanam, milleque modis seductam ad ea cadere. Quare perito medico nobis opus esse, qui sicut Moyses artificiosè aduersus victricem voluptatem semper resistens non dimittat, ut ad mortem usque morbus homines detrudat. Etenim, ut asserebat historia, serpentibus ipsis turpis illa cupiditas imminabat: serpentes quippè venenoso morfu homines inuadebant. At verò legislator serpentis specie verorum serpentum vim expulit, ut clarè id exponamus. Vnum ergo cōtra hos pestiferos cupiditatis morbos antidotum est mundities animi, pietatis mysterio celebrata. Caput autem omnium, quæ in hoc Christianæ professionis credimus est firma rectaque fide in passionem illius respicere, qui pro nobis passus est: crux verò passio eius fuit: quare qui crucem respicit, ut historia hortatur, ei venenum cupiditatum obesse non potest. Crucem autem respicere nihil aliud est, quam ut huic mundo quasi mortuos, accrucifixos nos præbeamus,

S fixos

fixos in virtute, immobiles in peccando dei, ut ait psalmista, timore quasi clauo carnem nostram infigentes. Clauus autem, qui carnem hanc retinet, continentia est. Quoniam igitur praua cupiditas mortiferos terrenis è rebus nobis serpentes immittit (quicquid enim ex praua cupiditate nascitur, serpens est) idcirco iam diu lex antidotum nobis in ligno monstrauit. Id verò serpentis est simulachrum, non serpens, sicut & Paulus dicit, in similitudine carnis peccati, verum enim serpens peccatum est, & qui ad peccatum transfugit, serpentinam induitur naturam; ab hoc igitur peccato & adhuc serpentina natura homo per illum liberatur, qui peccati speciem subiit, qui factus est secundum nos, qui peccando ad speciem serpentis conuersi sumus: per eum igitur ne morsus mortem inferant factum est: ipsæ verò feræ non sunt destructæ: feras autem dico cupiditates ipsas prauas. Nam & si prauè peccantium mors nullam habeat in illos vim qui crucem respiciunt, carnis tamen aduersus spiritum innata cupiditas non omnino destructa est. Insurgunt enim & fidelibus sæpenumerò cupiditatis morsus, quos ad sublatum ligno respicientes repellunt, timore præcepti quasi antidoto vim veneni dissipantes: quoddam mysterium crucis sublatione serpentis in deserto figurabatur, aperte nos docuit veritas, cum dicit: & sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, sic filium hominis exaltari oportet. Sed iterum atque iterum peccati proteruitas, quasi serie quadam, vsu ab alijs ad alia prorumpit, & legislator vti optimus quidam medicus ad morborum genera curam habet paratam. Nam cum serpentum morsus nihil mali amplius afferebat in serpentis simulachrum respicientibus, quod ænigma iam satis ex dictis intelligitur, alia peccandi via hostis, qui aduersus nos semper meditatur ac cogitat, inuenta est, quæ nostris temporibus latissimè quoque patet: nam posteaquam morbus iste cupiditatis modestiore vita deferbuerit, ad sacerdotium irrumpunt, humanis suffragijs, imperiosisque ordinationibus dispensationem dei vituperantes: ita homines si vno peccandi modo non vicerit alio atque alio aduersarius noster conatur deicere, Vexantur escarum Aegypti cupiditate, vnde serpentes immissi sunt, simulachro pendentis serpentis ex ligno superantur: ita crucifixi fides vel figurata liberavit. Cupiditatis autem morbo depulso, superbia locum eius occupauit. Nam cum humile atque abiectum esse crederent ordinem suum seruare, ad dignitatem sacerdotij seipsos intrudere conantur, ac eos depellere non erubescunt, qui mysterium id fuerant diuinitus consecuti: sed multi terræ hiatu absorpti perierunt, reliqui fulminibus conflagrarunt. Docet igitur meo iudicio hæc historia, finem supercilij, atque superbix definitionem sic edicere: Superbia est descensus ad inferiora, quoddam si vis verbi, ut multis videtur, contrarium ostendat, (Superbus enim qui super alios est, dici videtur) non admiraberis: veritatem enim diuinæ historiæ sequi malo, quàm nominum impositionem, nam si qui se super alios præferre volunt, hiatu terræ demersi, ad infima decidunt. Non est contemnenda definitio, cum dicimus casum ad infima superbiam esse. His igitur moderatos nos Moyses facit, docetque non extolli rebus benè gestis, sed semper quod adest ac instat animaduertere recteque id disponere. Non enim quoniam voluptatem superasti, nullo idcirco amplius morbo deuinci potes, omnis animi morbus ac per-

A perturbatio casus quidam est, cumq; perturbationes inter se differant, ta-
 men non differunt. Quare sicut per lubricam voluptatem quispiam lap-
 sus decidit, sic superbia intricatus ac submersus decidit. Nullum autem
 expetet casum vnquam qui mentis compos est, sed æqualiter omnem sem-
 per euitabit ac fugiet, quapropter si quem videris aliqua volupate supe-
 riorem, vt alios excedens videatur sacerdotio studere, hunc puta illum es-
 se, qui praua elatione animi ad inferiora deprimatur. Docet enim per ea
 quæ sequuntur historia, non humanam rem quandam, sed diuinam sacer-
 dotium esse, & docet hoc modo: Virgas ab vnaquaq; tribu accipit Moy-
 ses, eas illorum qui dederunt nominibus inscripsit, ac tabernaculo appo-
 suit. Firmiter enim credebat, quod miraculo quodam per virgam, quam
 vnusquisque attulit, desuper sacerdos manifestaretur, quo facto aliorum
 quidem virgæ sicut erant permanserunt: at destinati diuinitus sacerdotis
 virga non extrinseca humiditate, sed virtute dei immissa radices propa-
 gauit, ramos emisit, & floribus exornata demum fructum produxit, fru-
 ctus erat nux, quare grauiter castigati qui euerunt. Sed vide, quomodo
 vndique peregrinata historiarum diuina prouidentia nos docet: hoc enim
 fructu, quem Aaronis virga ediderat, qualis debeat esse sacerdotis vita mo-
 nemur, aspera enim & continens, durasq; debet exterius esse, intus autem
 & in occulto suaue quoddam edulium continere, quod tunc manifestatur
 cum maturum fuerit, & corruptus fuerit stypticus ac circumfusus cortex,
 & lignea nuclei testa defracta. Quare si sacerdotis examinaueris vitam
 inuenerisq; redolentem vnguentis acrosis, bisso & purpura florentem, ac
 mens pinguibus inhaerentem, in qua non adhibentur nisi defecata, & cla-
 rissima vina, & vnguenta preciosissima, & quæcunq; alia sua uia nris gusta-
 tu videntur, quibus hoc seculo frui proposuerunt, rectè in hunc Euange-
 B licis vtens verbis, fructum video, sacerdotalem arborem non cognosco,
 alius est enim sacerdotij fructus ab isto. Ille continentiam habet, ille deli-
 tias, ille terrena humiditate non pinguescit, huic multi è terra volupta-
 tum affluunt riuus. Hunc igitur etiam morbum homines cum effugerint,
 tunc tuti per alienigenas transeunt, lege ita per regiam plateam condu-
 cente, vt ad neutram possint partem declinare. Nam sicut si præceps locus
 vtriusq; esset, ingentem ostendens hiatus, angustum iter per medium fa-
 cienti periculosissimum esset huc atq; illuc declinare: Sic nullo pacto via,
 quæ nobis à lege datur, relinquenda est, quam dominus angustam appel-
 lauit, cum nec ad læuam, nec ad dextram excedere liceat. Hic autem ser-
 mo in medio virtutes locatas esse ostendit. Vitium enim omne ad virtu-
 tem collatum, aut deficit, aut excedit, vt verbi causa, si audaciam confers
 ad fortitudinem, est excessus quidam: si timorem, defectus à fortitudine
 inuenitur: quod verò inter hæc quasi angusto tramite versatur, expers
 extremorum vtriusque, id virtutis est, eodem modo cætera quoque om-
 nia quæ virtutis nomine nuncupantur, vitiorum affinitate vtriusq; circun-
 dantur. Sapientia versutia & simplicitatis media est: nec serpentum ver-
 sutia, nec columbæ simplicitas, si per seipsum vtriusq; consideres, laudan-
 da est: sed qui inter hæc habitus est, virtus est. Similiter qui à modestia
 deficit, luxu corrumpitur: qui excedit in ipsa nimia tenuitatis nota, hu-
 ius conscientia, vt Apostolus ait, iniusta est. Ille ad voluptates pecudum

VITA MOSEOS ENAR. GREGO. NYSSENO.

more fertur, hic etiam matrimonium quasi adulterium abominatur & efficit: inter hos autem modestus se continet, neque ad omnem effusus voluptatem, & matrimonium, ut decet, suscipiens. Verum quoniam, ut dominus ait, hic mundus in prauo iacet, estque alieni generis ab ijs qui legem sequuntur, quicquid virtuti opponitur, id verò est prauitas: quicumque per hanc viam ambulat, tutò per virtutis iter transibit, si publicam, si virtutis viam, albamque continuè viam peraget, nusquam ad finitima inuia diuertens. Sed quoniam, ut iam dictum est, cum ascensu virtutis insidiæ aduersarii conscendunt, idoneas in singulorum viuendi rationem peccandi causas excogitantis, alia tunc vafredine insidiari populo statuit, quem videbat iam ad deum conuersum rectius viuere, ac veluti graues expertique imperatores, cum difficile putauerint victoriam aperto posse consequi Marte, dissimulationibus atque insidijs hostem superare conantur: Sic vitiorum omnium dux atque imperator diabolus, si quos iam in virtute stabiliore videret, non aperte in faciem obijcit gladium, sed clam & per insidias de loco pellere studet. Idcirco augur quidam maleficus, occultis quibusdam viribus dæmonum ad malefaciendum vel verbis solis paratus, à tyranno Madianitarum vocatur: qui cum venisset, non ut volebat, maledixit, sed diuina virtute compulsus populo vel inuitus benedixit, qua ex re facile intelligitur nullas artes magicas, nullas hostis humani generis insidias aduersus eos valere, qui virtutem colunt: sed etiam prauitatis tela reijciunt, qui dei præsidio defenduntur. Habebat Balaam auguria, tenebat oracula, & ad hæc ruditu asinæ ignota nonnunquam perdiscebat: cuius vocem (quoniam ipse solebat brutorum animalium clamores, & garritus auium cooperante diabolo intelligere) quasi articulatam significantemque historia enarrauit: ostendens ad hoc vanitatis seductosà dæmonibus deuenire, ut modum vocis brutorum obseruent, ac inde significantis doctrinam vocis accipere arbitrentur. Nam tunc attendens eis quibus seducebatur artibus, inexpugnabiles esse Iudæos, aduersus quos ducebatur, perductus est. Sic & in Evangelica historia legio dæmonum, quamuis aduersus dominum præparata esset, cum tamen aduenientis vim iam ferre non posset, clamat inuita veritatem, quod hic est ipse dei filius, cui cōuenienti tempore ignem peccatoribus æternum retribuet. Dicebat enim legio illa, scimus quis tu es sanctus dei, & venisti ante tempus vexare nos, quod & tunc factum est. Vis enim dæmonum, quæ augurem sequebatur, inuictum esse populum dei vatem ipsum edocuit. Ita nullam potest iniquitas ædere vocem in virtuosos, qua possit efficere peiores, sed maledicere studens, benedicit, nec enim macula vlla sordescunt innocentes: quomodo enim avaritia, qui omnia contemnit, maculabitur? quomodo quasi luxuriosus ac vagans, solitarius homo vituperatur? quomodo ira miti nocet? quomodo elatae ceruices humilem vexabunt? aut alia quæpiam macula immaculatum maculabit? His enim hæc intentio viuendi est, nullas hostias præstare, ut sicut Apostolus ait, nihil habeat confusus aduersarius dicere. Quocirca ad maledicendum vocatus Balaam clamat: Quomodo maledicam, cui non maledixit dominus? id est, quomodo maledicam, qui nullam maledicendi materiam præbuit: cuius inuulnerabilis vita est, quia dei scuto protegitur. Verum tametsi hac maledicendi via nihil

in po-

- A** In populum hostis efficit, tamen quia virtute diuina defendi Iudæos agnouit, non cessauit, sed foedissima voluptate à diuino remouere studet auxilio. Nam cum omnis voluptas facile ad vitium alliciat, tum verò sceddissimus Veneris actus libidinosos præsertim iuniorum animos ad unco detentos hamo attrahit. Id inde patet. nam armis præualebant, qui hostis enses sua virtute retuderunt: qui legiones armatas fuderunt atque fugarunt, mulieris forma percussi ceciderunt, ita qui viros vicerunt, mulieribus peruincuntur. Nam simul atque mulieres apparuerunt, formosa pro telis corpora obijcientes, fortitudinis statim obliti, ad voluptates deuoluti sunt, hic ad nefandas libidines lapsus hostibus Iudæos diuino priuatos patrocínio trucidandos prodidisset, nisi zelator Phinees ardore suo diuinam sententiam præuenisset, nam & iudex & carnifex ipse factus est, sacerdotaliq; vsus officio sanguine peccatum purgauit, sanguine inquam animalis non innoxij, sed eorum qui nefando crimine conuenerunt, quorum & corpora vno ictu transfixa, & voluptas morte confusa diuinam iram mitigarunt. Hæcne re salutare quoddam consilium historia præberet: nam cum multi sint morbi & aggritudines animi, quibus homines capiuntur, nihil tantam in nos vim habere ostendit, quam spurcissima hæc libido. Nam si viros illos, qui Aegyptiorum equitatu diuinitus rectorum non timuerunt, qui Amelechitas fuderunt, qui ipsorum Madianitarum legiones fugarunt, simul ac visæ sunt mulieres, voluptatis mancipia factos alserit: quid aliud hinc nos esse instruit, quam voluptatē hanc valde cauendam esse, quæ titillationibus suis viros armis inuictos superauit, quodq; impudentius est, palam agi turpitudinem persuasit: ita bestialis ad libidinem impetus in pecudes homines vertit. Nam humanæ conditionis obliti penitus, non modò sua crimina non cælabant, verum etiam porcorum more, alter in alterius oculis palam sordibus deuoluti turpitudine sceleris gloriabantur. Quare aperte nos monet historia, procul à tam terribili bestia nobis esse habitandum, ne morbus more ignis propter vicinitatem flammam ad nos usq; transmittat: quod & Salomon in Sapientia docet: Ne calces, inquit, ardentes nudo pede carbonem, nec ignem in sinu deponas. & in Euangelio dominus, vt longè ab hac nos peste abduceret, cupiditatem ipsam, quæ videndo irrepere solet, quasi radicem voluptatis euulsit: ostendens non esse suscipiendam cupiditatem visu, quæ ad actum ipsum planissima via est. Nam perniciosus omnis morbus pestilentiae more, si semel principalia occupauerit membra, sola morte sedatur. Sed non esse opus in longius arbitror Moyse vitam producere. Nam si quis ad præstantiorem viuendi rationem reduxerit, non exigua ex iam dictis ad veram philosophiam viatica, & virtutis exempla poterit habere, qui autem meliori est animo, quam vt suadere pro virtute velit, nec etiam si multò plura conscribemus commouebitur. Verum quoniam incipientes eam perfectam esse vitam descripsimus, cuius progressum nulla descriptio perfectionis vetat, sed incrementum ipsum ad maiora & meliora via est ad perfectionem. Mosaicæ vitæ orationem deduximus, veritatem illius descriptionis ostendere. Videmus enim illum continuè per totam vitam ad altiora sublimatum, multò sublimiorem se ipso in finem vitæ factum fuisse, vt quasi aquila super nubes, & ad ipsum æthera intellectualē

VITA MOSEOS ENAR. GREGO. NYSSENO.

lectualem circulari ascensu prouectus esse videatur: tamē natus est, cum iniuriam habere partu masculi Aegyptijs facere putabantur, cum lege tyrannus mares paruulos insequeretur: sed à parentibus primū, deinde ab ipsis legum pernitiolis latoribus sublatus, superauit legis minas, & vixit. Ita qui lege mortis eum damnarunt, non solum viuere, sed benè quoque viuere ipsum curauerunt, ac per omnes Aegyptiorum doctrinas edocauerunt. Magnitudine deinde animi omnem honorem humanum, omnem regiam dignitatem, omnemq; gloriam aspernatus est, magnificentissimum enim ac regium iudicauit, non satellitibus ornatuq; regio, sed virtute custodiri, & virtutis ornatu gloriari. Aegyptio deinde interfecto ciuem seruauit, pro quibus nos inimicum atq; amicum animæ intelleximus. Post hæc quietem ac solitudinem maioris sibi disciplinæ fecit magistram, & sic luce ac rubo fulgente animum illustrauit. Studet communem facere suis foelicitatem sibi diuinitus præstitam. Qua in re dupliciter vim suæ virtutis manifestauit, cum Aegyptios resistentes multis modis atq; crebris vulneribus vliscendo, tum suos ab omni semper imminenti calamitate conseruando. Ducit per mare siccis tantum populum pedibus, non nauibus, sed fide pelagus transit. Fecit, vt profunda maris terra sicca Hebræis esset, Aegyptijs verò vt erant profunda, atq; aspera maria. Cecinit parua victoria laudem est illuminatus, mensam ex diuinis delitijs sibi præparauit, manus sursum erexit, & Amalech debellauit. Accessit ad montem, in caliginem se intulit, tubam audiuit, Deo propinquior factus est, in superiore tabernaculo habitauit, sacerdotium exornauit, inferius tabernaculum condidit, legibus vitam hominum muniuit, bella plurima inuictus gessit, ac in fine suarum rerum gestarum perniciem luxuriæ per sacerdotem puniuit: & post hæc omnia in montem requietis ascendit, non descendit ad inferiores terras, quo turba populi ex reprobatione respiciebat, nec enim illicitur terrenis, qui coelestibus inuigilauit, sed sursum ad ipsum montis verticem constitutus, vt peritissimus statuaras tota vitæ suæ diligenter conficta statua non finem in extremo fictionis termino, sed verticem imposuit, quid enim dicit historia de ipso: mortuus est Moyses seruus domini per verbum dei, nec ullus nouit sepulchrum eius, nec oculi eius caligauerunt, nec facies eius corrupta est. Hinc enim discere licet, quot quantisque virtutibus hoc sacro nomine dignus homo efficitur, vt dei seruus appelleretur, dei enim seruus verè ille est, qui cetera omnia superauit. Nam deo seruire quispiam non potest, nisi omnia quæ in hoc mundo sunt, propter deum spreuerit. Hoc autem ipsi virtuosæ quoq; vitæ huius seculi finem affert, verbo dei consummatum, finem dico viuum, cui non succedat sepultura, cui non addatur tumulus, qui nullam oculis caliginem, nullā faciei corruptionem inducat. Quid igitur historia nos hinc admonet: ad vnum esse finem nobis in hac vita respiciendum, vt serui dei nomen assequamur. Nam cum omnes inimicos deuiceris Idumæum, Madianitam: cum aquas transieris, cum nube illuminatus fueris, cum ligni virtute dulciores biberis aquas, cum lapidis fluenta potaueris, cum coelestem panem comederis, cum mundicie atque castimonia iter tibi ad montem confeceris, cum tubarum sonitu diuina in monte sacramenta didiceris, cum in caligine deo ipsi appropinquaueris, ac ab eo
taber-

A tabernaculi mysteria, & sacerdotij dignitatem perceperis, cum tui cordis fueris lapicida, cum aureum simulachrum, id est avaritiæ cultum ex animo deleueris: cum exaltatus à deo fueris, ut Balaamicis artibus capi nequeas (his autem magicis artibus varias huius vitæ pestes intelligimus, quibus homines in bestias commutantur) cum tibi germinauerit sacerdotij virga, non humiditate terrena, sed à seipsa nucem producat: cuius cortices amari & austeri, nucleus ad comedendum suavis & viliis sit: cum omnes qui aduersus tuam audent dignitatem insurgere, aut terra obrueris secundum Dathan, aut igne consumeris secundum Coreb: tunc demum accedes ad finem. Finem autem dico, cuius gratia cætera sunt. Nam ut agriculturæ finis est frugum perceptio, ædificationis ædium est habitatio, & nauigationis diuitiæ, certaminis corona: sic virtuosæ vitæ finis est, ut seruus dei & sis, & vociteris, quam quidem ad rem & illud accedit, ut sepultura obrui nequeas: quod fit, si vitiorum omnium denudatam vitam colueris. Verum huius diuinæ seruitutis aliud quoque signum historia tradit: nec enim oculus caligabit, nec facies serui dei corrumpetur. Nam oculus qui semper in luce est, quoniam modo vitæ nebrarum caligabit, quarum omnino expers est: & qui vitam integram semper secutus est, quomodo corrumpetur? Nam cum ad imaginem dei factus sit, nec à se ipso degenerauerit, necesse est, ut huius imaginis notiones incorruptibilitatem & immutabilitatem retineat. Habes de vita perfecta in breui hac oratione meum iudicium, nam tanquam exemplar quoddam perfectionis vitam Moyli descripsimus, ex qua vnum hominū monstratæ huius pulchritudinis charactera depingere licebit. Quod autem perfectionem homini possibilem Moyses assecutus est, diuinæ vocis testimonio perhibetur: Cognoui te, inquit, præter omnes. Accedit, quod amicus dei ab ipso deo nuncupatus est. Præterea cum peccatis populi deus irritatus, delere voluerit omnes, cumq; Moyses vnā cum populo perire maluerit, quā absq; populo viuere, tunc deus, ut amico morem gereret, placatus est, quæ omnia ostendunt ad humanæ perfectionis apicem illum peruenisse. Quoniam ergo perfectionem humanæ vitæ quærebamus, eamq; ut potuimus, adinuenimus: nihil iam restat, nisi ut ad exemplar istud viuamus, ac diligenter quæcunq; altius intellecta historia nobis proposuit, ad vitam transferentes à deo cognoscamur, & amici dei efficiamur. Id enim certè perfectio est, ut non timore poenarum sicuti mancipium à vitijs declines, nec virtutem, spe præmiorum, quasi mercator amplectaris: sed vnum terribile arbitreris, ab amicitia dei repellī: vnum expetibile solum, amicitiam dei, qua sola meo iudicio vita hominis perficitur.

GREGORII NYSSENI, DE VITA

Moyli, siue de vita perfecta, Georgio

Trapezontio Interprete,

FINIS.

S iij

IOANNES

IOANNES OECONOMUS^G

LAMPADIVS NOBILI, AC CLARISSIMO

Augustino Lesch de Hilgartshausen, Guil-
elmi illustrissimi Baioariorum principis
ac Ducis Cancellario S.



VPER optima fortuna, imò valde
propitio Deo, Augustine clarissime, in-
cidi in sapientissimum hunc Gregorij
Nazianzeni sermonem, tam dignum
mea sententia, qui à multis, atque adeo
ab omnibus legatur, quàm indignè ha-
ctenus est neglectus, & quantum ego
sciam, à nostris ignoratus. Inscríbatur
is apud Græcos *εὐταξίας ἐν διαλέξει* nos
vertimus, de moderandis disputa-
tionibus. Alius fortè fidelius & clarius
verbum verbo reddendo censuerit.

De bono ordine in disputatiõibus, vel
sermonibus. Inscríbat quisquís vt volet, faciet id pace mea. Mihi sanè suo
statim título sermo hic pollicebatur aliquid reconditoris philosophiæ, sci-
tu & necessariũ, & iucundum. Nec sefellit vt enim in omnibus Gregori-
us noster eloquentiæ summæ parem iungit eruditionem, & vtrunque do-
ctrinæ sanctimonia commendatissimam facit, ita & in hoc sui similimus
est, & fortè etiam non nihil dissimilis: nempe sui alioquin ab omnibus in-
uicti victor ita vt quis admirabile viri ingenium obstupescat antè, quàm
iustis laudibus adornet. Minime, inquam, sefellit: nam vt è multis alijs,
quæ in arcto sermone copiose ac doctè differit, disertè docet, modestè ad-
monet, grauiter arguit, vel vnum proferamus, quod argumentum est ser-
monis totius, videre licet: vnde tot, ac tanta etiam nostræ tempestatis ma-
la, quæ indies magis atque magis incrudescunt, & fortè finem, nisi cum
mundo ipso habitura nullum. Id enim in summa vult, calida ingenia, ipse
vocat *δυσμενέειν*, bonorum, malorũque esse causas. Consultum fore,
vt bonis & qui moderati sunt sermonis, salua permaneret dicendi libertas
temerariorum autem & ardelionum, præsertim Sophistarum loquacitas
emendaretur. Saluo ordine bono, salua & foelicia omnia: eo autem negle-
cto, turbati ac misceri omnia. Quod consilium vtinam tam efficaciter per-
suaderetur quàm salubre est. Sed vides ipse mi Augustine, vides, & nõ du-
bito, cum pñs omnibus ingemiscis, quò instatutes sint, quid agatur, quid
sibi quorundam licere vult autoritas, vt pharmaca respuat æger mundus,
vt mallet veritatis assertores quàm oppressores tacere, ac hominum quàm
ei constitutiones vigere, sua quàm Christi negocia prosperari. Et pler-
que, quorum esset loqui, timidè silenti: & quorum esset silere, immodicis
blatieramentis demoliuntur, si quid ab alijs fuerit extructum, qui cru-
cem

A cem CHRISTI prædicant, synagogis interdiciuntur; qui mundanam philosophiam crepant, primas cathedras occupant. Verum nolo rerum indignitatem non suo loco deplorare. Quin nunc ne mihi (quod & Gregorius à suis audiit) perpetuò ob secessum meum opprobretur ^{des'ia uce} ^{et uerba} tam frugiferum libellum ijs qui Latine tantum sciunt, libenter communico. Idque sub tuo patrocínio. Meretur enim hoc excellens tua humanitas nam cum hæcenus non putarim monachi esse, nouos præsertim ex aula amicos & patronos quærere, tu ipse ut aulicis cæteris superior, ita ab aulico fastu alienior, vnà cum filio tuo Ioanne optimæ indolis adolescente, & Longicampiano nostro, viro & eloquente, & multifariam erudito illius præceptore, me inuisere, & amicitiam, quam ambire non audebam, ultro offerre dignatus es. Eam quantulocunque munere fouere nunc cupio, daturus operam ne interitura sit vnquam; tametsi valde inæqualis vtriusque conditio & virtus, & meæ humilitatis potius est, te ut patronum quam amicum agnoscere, & pro virtutibus tuis te colere & suspicere, quam familiariter agere. Nam qui principibus nostris illustrissimis ob eloquentiam, eruditionem, fidem, grauitatem, & consummatam vitæ integritatem iure charissimus es, & illis nominibus te libenter, & foeliciter nō vtuntur, & te obseruant, ibi non ego incuruer humilius: & non quem monstras, sed quem mereor occupem locum, hoc est, clientulæ. An tibi fortè, præsertim in Monacho ciuilitas, ut & rectè dicam, tui obseruantia displicet?

Age, habe me, ut lubet, modò tuum, sitque id munusculum pignus animi mei grati, tibiq; deditissimi. Vale ex monaste-

rio, S. Altonis, Anno M. D. XXI,

XII. Calendas Iulij.

Diui

DIVI GREGORII c

NAZIANZENI SERMO DE MODERAN

dis disputationibus, interprete Ioanne

Oecolampadio Brigittani insti-

tuti monacho.



Nam alacri conveni, tamq̃ populo-
sa cōcione vestra, summa nobis navan-
dæ operæ offertur opportunitas. Agē
quid mercis vobis exhibebimus? De-
sir licet, quod communi huic responde-
at alacritati, nō deest tamen, quantum
ē facultate nostra desiderari potest, illa
sanē postulat maiora, hæc verò exhi-
bet mediocria. Cæterū satiū fuerit a-
liquid pro viribus afferre, quàm omni
nō comparere inopem. Enimverò in
diuinis humanisque, non qui non talia
præstat, sed qui non vult, reprehensi-

onem meretur. Et ego pastor sum humilis & inops, alijsq̃ pastoribus (vt
modestè dicam) adhuc parum gratus, improbo iudicio rationeq̃ iustar an-
pusillanimitate & inuidia id cōtingat, nescio, Deus scit, & declarabit aper-
tius dies ille reuelationis, ignisq̃ consummationis, quo iudicantur purgā-
tūrve nostra omnia. Atqui periclitabor pro vtrili, ne donū gratiæ recon-
dam, neve lucernam sub modium ponam, neve talentum terræ infodi-
am (id quod sæpenuerò audiui à vobis, qui silentium meum agrè feren-
tes, ignauiam opprobatis) sed vt erudiam vos sermonibus veritatis, spi-
rituiq̃ magis idoneos parem.

Vnde igitur fratres, vt vos perfectiores reddam, exordiar? Aut quibus
sermonibus athletas, quorum præsens est festiuitas, ornamo? Quid primū
præcipuū mve dicam? An quod animabus nostris summopere conducit,
an quod presenti temporī accommodatius est? Hac vtique via docebimus.
Quod nam illud, de quo honestissimè addo, & summa vtilitate habemus
sermonem? Pax. Quid item, de quo loqui indecentissimum simul fuerit
atque damnosissimum? Discordia. Iam quia semel rogare, responderéque
cœpi, pergā etiam secundo interrogare: Quid est quod pacem soluit ma-
ximè? & quid est quod discordiam introducere solet? vt dum quasi fon-
tes perturbationum obturamus & exiccamus, vel morborum causas am-
putamus, commodiū simul & quæ indè fluunt, vel pullulant, succidantur.
Neque enim fieri potest, vt de fine benè cognoscant, quibus initium non
satis animaduersum sit.

Igitur lubētne nobis ipsis in causa hac differere, & docere, an mihi cu-
ram vestri gerenti eam declarandā examinādamve commendatis? Quod
si vobis gratum, vt ipse dicam, paratus sum. Sin, vt dicentes vos audia, mul-
tō

A tō sum paratior. Scio quod creditis, Arbitremini enim vos, neque imperitos, neque inutiles curandarum animarum medicos; siue vera, siue uana sit hæc opinio uestra.

Ne admiremini, si inexpectatum dixerō sermonem. Planē inopinatus est, verus tamē, ut vel ego saltem affirmo, sed & vos astipulabimini, modō ad finem usque dicendo expectate. Et nunc ne eo, quod reprehendimus, vitio laboretis, ut par est, attenti auditores rationem feruori nostro iungite.

Præsentis turbulæ causa sunt ingenia calida, & excellentia, non equidem, ut simpliciter ignea, & eximia. Neque enim calorem reprehendimus, sine quo nullum præclarum opus, siue pietatis, siue virtutis geri potest, sed immodicum illum, cum stupiditate, & imperitia, imperitiæque mala prole temeritate. (Est enim temeritas inscitæ proles.) Quippè ingenia ad virtutem inualida, eadem & ad malitiam segnia sunt & inagilia.

Neque in alteram partem magis propendunt. Quales ferè sunt torpidorum motiones. Contrà, quæ vegeta, si parent rationis magisterio, bonæ virtutis sunt arma; si rationem scientiamque reiiciant, opportuna malitiæ sunt instrumenta. Siquidem & equum, qui vel in prælio, vel in ludo reportat victoriam, ferocem & generosum esse conuenit; qui inuilis erit, si freno nequeat erudiri, exercitationeque laboriosa non euadat mansuetior. Et hoc est, quod, ut in plurimum, membra diuellit, fratres dissidera fecit, ciuitates turbauit, plebes in rabiem egit, armauit gentes, euocauit in bella reges, commisit sacerdotes & populum, sacerdotesque inter se, & populum inter se, parentes incitauit aduersus filios, & filios aduersus parentes, maritos exacerbauit in uxores & uxores in viros. Similiter & omnia cognationis nomina, seruos & dominos inter se, magistros & discipulos, senes & iuuenes, ut contempta lege verecundiæ, quæ maximum virtutis adminiculum, legem pertinaciæ introducerent per quā facti sumus, non tribus, ut olim Israeli opprobrium, & nō israel ac iuda, duæ vnusque gentis sectæ, sed per domos coniugiarum, & necessitudines, & quantum possibile, vnusquisque aduersus seipsum sectus est, & totus orbis, hominumque vniuersum genus, ad quod diuinus sermo peruenit & destituti sumus omni principatu, quibus multi erant principes, & secus infernum dispersa sunt ossa nostra. Et par erat, deuictis hostibus exteris, nunc mutuis excidiis subuerteremur; & veluti furiosi, qui carnes proprias inuadunt, non sentiremus malum nostrum, sed gauderemus magis quàm alij, quibus ludibrio sumus; & ita lucro in damnum cedente duceremus pro cultu Deo exhibendo, dissidijs separari & incendi non laudata illa separatiōe, sed ignominiosa nec purgatorio incendio, sed pernicioso, non enim separat gladius verbi, quod est gladius CHRISTI, separans fideles ab infidelibus, neque mittitur & accenditur ignis, qui est fides & feruor spiritus, materiam absumens & deuorans, sed contrà, prius secamur & absumimur. Hoc est, quod Ecclesiam vnā fecit esse partes multas, & disiunxit non in vnum Paulum, vel Cephā, vel Apollō, vel plantatorem aliquem, vel irrigatorem, vel alium quendam, sed multos nobis induxit Paulos, Apollōs, & Cephas. Quorum nominibus vocamur, magis quàm CHRISTI magno illo & nouo nomine, insuper & eorum esse dicimur. Atque vtinam tantū duntaxat

duntaxat dicere liceret, sed pro vno (horreo dicere) induxit multos Chri-
stos: nempe eum qui gignitur, & qui creatur: eum qui à Maria incipit, &
qui resolutus est in id unde ut esset processit, & hominem mente carentem:
cum qui verè sit, & qui apparuerit esse. Sic & multos spiritus inferunt, in-
creatum scilicet & creaturam, pari honore colendum, & effectum, & te-
nue nomen. Noscere oportet vnum patrem expertem principij, & inge-
nitum: vnum item filium ex patre genitum: sed & vnum spiritum ex deo
habentem substantiam, qui patri quidem innascibilitate, filio autem gene-
ratione cederet, in alijs verò eiusdem sit naturæ, maiestatis, gloriæ & hono-
ris. Hæc scienda sunt, hæc confitenda, hæc tenenda sapiendum: multa autem
loquacitas, variæq; nouitates vocum & sermonum ociosis relinquendæ.
Quid ergo illud est, quod hæc omnia excitauit? Calor irrefrenabilis, ex-
pers rationis ac scientiæ, & fidei nauigium gubernaculo destitutum.
Quum igitur hoc sciamus fratres, ne simus segnes ad bonum, ne vnquam
paulisper obdormiscamus in mortē, dormientibusq; nobis mala semina
interferat inimicus. Desidia enim somno æqua lance confertur. Sed neq;
ignei simus, nihil considerantes, solaq; nostra sectantes, ut ne extollamur,
neve è regia via excidamus. Omnino æquè peccabitur, siue calcaribus no-
bis ob ignauiam opus fuerit, siue in præceps proni ob calorem ferimur.
Ex utroque potius, quod conducibile decerpamus: ex illa videlicet man-
suetudinem, ex hoc zelum. In utroque fugiamus, quod noxium: in illa
torporem, in hoc temeritatem, ut ne deficiendo simus absque fructu, ne-
ve excellendo periclitemur. Perinde inutilis est ociosa desidia, & calor di-
sciplinæ nescius. Illa enim bono non appropriat, hic verò etiam transilien-
do excidit, dextro aliquid faciens dexterius. Id ipsum & diuus Solomon
benè sciens: Ne declines (ait) in dextera, neque in sinistra, neque per con-
traria in æquè malum cadas peccatum, tamen si natura dextrum laudet.
Vias enim, inquit, quæ à dextris, nouit Dominus: peruersæ autem sunt
quæ à sinistris. Quo pacto igitur probat dextrum, & iterum abducit à de-
xtro: nempe ab eo quod dextrum appareat, & non sit. Ad quod alio loco
spectans inquit: Ne sis iustus plurimum, neque immodicè sapiens. Eo-
dem enim modo se habent sapientia & iustitia, si citra bonitatem & vir-
tutem excellens in opere & sermone fuerit calor, quodd defectu excessuq;
similiter perniciosus sit, sicut si quid regulæ addatur, vel auferatur. Qua-
propter nullus sapientior quàm bonum fuerit: nullus lege iustior, nullus
regula laxior, nullus mandato sublimior esto. Id quo pacto fiet: si spectan-
tes mundum, & naturæ legem laudamus: & sic obsequentes rationi, ordi-
ne in bonum non contemnimus. Aspicite in cælum sursum, & in terram
deorsum, & cogitate quomodo constiterit vniuersum, & unde, & quod
nunc nomen vniuerso, & quod fuit antè quàm adornaretur. Ordine opi-
fex sermo disposuit, & disposita sunt omnia: tamen si fieri potuit, quodd om-
nia ceu vnum aliquid simul substiterint. Nam qui dedit his quæ non
erant, ut essent, & cum fierent, species indidit & figuras, idem nec impo-
tens erat vniuersum simul proferre, & adornare. Verùm, ideo primum
quid & secundum numeratur, & tertium, & cætera, ut mox cum creatu-
ris ipsis comes ingrederetur ordo. Quocirca ordo vniuersum constituit,
ordo continet tam cœlestia quàm terrestria. Ordo est in mentalibus, ordo
in sensi-

A in sensibilibus, ordo in angelis, ordo in astris, motu & magnitudine, habitudine, cōtinētia, & splēdore. Alia est claritas solis, alia lunæ, & alia astrorū. Astrū em̄ ab astro differt claritate. Ordo est in anni partib⁹ & tēpib⁹, q̄ mūdo nūc adueniūt, nūc tacitē abeunt, vt austeritatē mediocritate mitigēt. Ordo est in mēsuris interuallisq; diei ac noctis. Ordo in elemētis, ē qbus corpora. Ordo circumagīt cœlum, tenuauit ærem, terram supposuit, quā & superposuit, naturam humectam fudit, & congregauit, ventos misit, quibus alios non submisit, aquam in nubibus colligauit, & non cohibuit, sed sparsit super faciem vniuersæ terræ indiscriminatim & bono ordine. Atque hæc non in paucis, neque in vnam aliquam occasionem, vel tempus, sed ab initio ad finem vsque, eadem via diriguntur & circumeunt, solidata sunt, & mouentur: solidata quidem uerbo, mouentur autem fluxu. Statuit ipsa (inquit) in seculum seculi, præceptum posuit, & non præteribit, & hoc solidationis est: sed quod factum est aliquid, vel fiendum est, ipsum est fluxure. Quandiu autem ordo in rebus principatum tenet, uniuersum (κόσμος & proprio nomine) mundus est, & immobilis perseverat rerum pulchritudo. Ordinis autem prætermissio, & ornatus negligentia, nouatis rebus, induxerunt in aere fulmina, in terra commotiones, in mari inundationes, in urbibus & domibus bella, in corporibus morbos, in animabus peccata. Ista omnia non ordinis, neque pacis, sedurbationis & deordinationis sunt nomina. Celebrem quoq; illam ultimam corruptionem, quam expectamus fratres, non aliud quid esse arbitramur, quàm deordinationis abundantiam. Colligauit enim ordo, soluet autem deordinatio, quando ut soluatur, uel in meliorem transeat conditionem uniuersum ei, à quo colligatum est, placuerit. Ordo animantibus omnibus, natiuitatis & educationis leges, ac suum cuiq; locum præscripsit: neq; delphinum quis agros sulcantem, neque bouem aquis natantem uidit, sicut nec solem nocte minui & impleri, nec lunam interdiu facem ignei iubaris proferre. Montes (ait) excelsi cernis, & petra refugium cuniculis. Fecit lunam in tempora, sol cognouit occasum suum. Noctescit, & homo somno corripitur: & feræ libertate fruuntur, quærentes singulæ alimentum, quod sibi à conditore datur. Diescit, & congregantur bestię, opusq; suum homo aggreditur: & quantum ad ordinem, legem, ac rationem naturæ spectat, cedimus inuicem. Adiciam & hoc, quod maximum, nobisq; peculiarissimum. Ordo hominem ex rationali, irrationaliq; temperatūra rationale animal constituit, non sine ministerio, puluerem menti, & mentem spiritui copulando. Et ut maius quoddam miraculum in suo figmento operaretur, idem saluauit & dissoluit. Vnum enim superinduxit, & alterū subduxit, vt in flumine fieri solet, immortalitatemq; mortali per solutionem acquisiuit. Ipse etiam à brutis nos discreuit, ciuitates in habitare fecit, leges condidit, virtuti præmia, sceleribus supplicia decreuit, artes inuenit, coniugia adaptauit, vitæ austeritatem amoris erga liberos affectione mansuetiorem reddidit, & maiorem aliquam quàm est humilis & carnalis illa, affectionem in intīmis penetralibus collocauit, nempe eam quæ in deum est. Et quid opus singillatim per censere? Ordo eorum quæ sunt, parens est, ac conseruatio secunda. Et solus (si ei vox tribuatur) hunc conditoris omnium sermonem rectē dixerit. Quando uniuersum

sam essentiam recipiebat, & subsistebat, quando preparabat thronum
 suum super ventos, & firmabat nubes superiores, quando fundabat ter-
 ram, & muniebat fontes sub coelestes, & spiritu oris sui virtutem omnem
 largiebatur, & reliqua, iam cuius gratia ista omnia commemoravi, & quod
 iam diu anhelat sermo: Ordinē & in Ecclesijs definiuit, ut esset grex qui-
 dam & essent pastores, esset quod regeret, et quod regeretur et quod qui-
 dem quasi caput, illud vero manus, aliud autem pedes, aliud item oculus,
 aliud denique aliud quoddam corporis membrum, siue praestans, siue mi-
 nus praestans ad usum elegantem; proportionem totius. Et sicut in corporibus
 membra inter se non sunt diuisa, sed totum ex diuersis cohaerentibus unum est
 corpus, neque eadem omnino operatio, etiam si eadem sit, cum mutua opera ad necessi-
 tatem uti bene uolens comprobant & annuunt. Et neque oculus ambulat, sed iter mon-
 strat, & ducatum praebet; neque pes prospectat, sed transit, & transfert; neque lingua
 vocem excipit, neque aures loquuntur, quod linguae est, hoc enim aurium est. Et nares
 olfactus sensoria sunt, guttur uero cibos gustat, ait Iob. Manus autem dandi
 recipiendique instrumentum est. Ceterum mens dux omnium, a qua sentientia vis,
 & ad quam sensatio proficiscitur. Sic & apud nos, quod sumus commune corpus
 Christi, omnes quidem unum corpus sumus in Christo, singillatim uero Christi,
 & inter nos membra, & cum alterum principatum obtineat & praesideat, alterum dirigi-
 tur & ducitur; & licet non idem sit regere & regi, sunt tamen utraque unum, ab eodem
 spiritu in unum Christum coaptata & composita, etiam si subditi quantocumque inter-
 stitio distent, & duces quantacumque eminentia antecellant, eruditione, usu
 & aetate. Etiam spiritus prophetarum prophetis subiecti sunt. Ne controuertas.
 Paulus dicit: Et alios quidem posuit deus in ecclesia, primum apostolos,
 deinde prophetas, tertio doctores; primum propter ueritatem, secundum pro-
 pter umbram, tertium ob utilis illustrationis mensuram. Et spiritus quidem unus
 est, dona autem non aequalia: nam neque spiritus receptacula aequalia sunt.
 Siquidem unus quidem datur sermo sapientiae per spiritum, alij uero sermo sci-
 entiae, uel reuelationis, alij autem fides solida, et indubia, alij autem efficacia uir-
 tutum sublimiumque; miraculorum, alij dona medicaminum, subsidia, hoc est prae-
 fectionum, gubernationes, hoc est moderationes carnis, generaliumque linguarum, in-
 terpretationes linguarum, quae minora sunt dona et posteriora iuxta reputa-
 tionem fidei. Hunc ordinem reueremur fratres, hunc custodiamus, et ille
 sit auris, alius lingua, ille manus, hic aliud quiddam. Et ille quidem doceat, hic
 uero discat, alius autem laboret manibus, ut de istis qui indigent, et mutuari cu-
 piunt. Ad haec ille quidem regat, et ad pericula praemittatur, hic uero per
 ministerium iudicetur. Qui docet, ordinat. Prophetarum enim duo uel tres lo-
 quatur, et uicissim, et unus interpretetur, alio declarante, prior cedat. Qui
 discit, in obedientia et qui suppeditat, in hilaritate: et qui ministrat, in ala-
 critate. Ne omnes simus lingua, quod frequentissimum est, ne omnes apo-
 stoli, ne omnes prophetemus, ne omnes interpretemur. Magnū quiddam
 est de deo loqui, sed multo maius, si quis seipsum purificet deo. Siquidem
 in animam malam non ingreditur sapientia, lussi item sumus seminare ad ius-
 titiam, et vindemiare fructum uitae, ut et illuminemur luce scientiae. Quip-
 pe Pauli sententia est, dominum cognosci, per hoc quod diligimus: docere
 autem, per hoc quod cognoscitur. Sciuitque, quod haec uia ad scientiam melior
 esset, quam inflans illa opinatio. Magnū est agere doctorem, at citra peri-
 culum

A culum discitur. Quid teipsum facis pastorem, cum sis ouis: Quid caput efficeris, cum sis pes: Quid attentas ducere exercitum, qui inter milites ordinatus es: Quid magna & dubia maris lucra sectaris, qui potes absq; periculo terram colere: Quod si vir es iuxta Christum, & sunt tibi exercitati sensus, lucetq; tibi lumen scientiæ, loquere dei sapientiam, quam loquuntur perfecti, quæ abscondita est in mysterio: & illam tunc loquere, ubi concreditam acceperis, & opportunitas se obtulerit. Quid enim habes à teipso, quod non datum est: An non accepisti: Sin adhuc paruulus es sensu, & humi reptas, nec talis, qui paribus gressibus cum adultioribus incedas: sicut Corinthius, educare lacte. Quid vis solidiorem cibum, quem membra non concoquunt, sed ob infirmitatem pro cibo habent: Loquere tunc, si quid melius habes silentio. Nosti quàm laudetur, ordinem labijs ornare. Dilige autem silentiũ, ubi melius fuerit silere quàm loqui. Et alia quidem dicenda sunt, alia verò audienda: & alia laudanda, alia amarè reijcienda. Nescitis fratres quantus sit agon noster, qui hoc sublimiori loco præsidemus, præsertim si vestræ multitudinĩ leges feramus. At fortassis pleriq; ex nobis ipsis (quod & lachrymis dignum) ignoramus, quo pacto omnis cogitatio, & sermo, & opus librentur apud deum: & non solũ apud deum, sed & apud hominum quamplurimos, qui tardi ad sua, præproperi ad aliena exquirenda, facilius alijs maxima, q̃ nobis minima permittant: & quamuis indoctiores sint, citius tamen nostram pietatem, quàm mediocrem sui ipsorum ignorantia deprehendant. Nescitis, quale ex deo donum sit silentium, & carere omni loquendi necessitate: & habere in sua potestate sermonem alium suspendere, alium explanare, & ita esse competentem tam sermonis quàm silentij. Porro sermo omnis natura debilis est, facileq; pellitur: & ob sermonem, quo oppugnari potest, haud satis liber & firmus: & cum primis sermo de deo, eoq; magis quo sermonis subiectum maius, emulationis plus, & periculũ molestius. Et quid fiducia erit timidis: cogitabimus: loquemur: audiemus: in quibus tribus versatur periculum. Nam & cogitare graue, & interpretari difficile, & puras obtinere aures operosius. Equidem deus lux est, & lux summa, cuius tenuis quidem defluxus, & descendens tantũ radiatio videtur, lux omnis etiam fulgidissima. Sed vides: nostram caliginem calcit, & tenebras posuit absconditum suum, interpositis illis inter nos & ipsum: sicut olim Moyses velamen posuit inter se & cæcitatem Israel: vt ne facile spectet tenebricosa natura reconditam pulchritudinem, paucisq; dignam: & ne, quod leui opera indeptũ, facile possidetur, facile etiam abiiciatur. Lux apud lucem semper ad summa trahentem, per desiderium conuerteretur: & mens purgata purgatissimæ appropiet: quæ partim nunc apparet, partim post hac præmium erit virtutis, per quam ad ipsam in hac vita tendimus, vel per quam ipsi etiam assimilamur. Videmus enim nunc, ait, per speculũ & in ænigmati, tunc autem facie ad faciem: nunc scio ex parte, tunc autem cognoscam sicut & cognitus sum. Et cum tanta nostra sit humilitas, qualis erit ergo promissior: & cum tantum sit scire deum: quantum quod cognoscemus: Hæc Paulus magnus ille veritatis præco, ille gentium in fide doctor, ille qui magnum orbis circulum Euangelio impleuit, qui non alteri quàm Christo viuit, qui vsque in tertium cœlum peruenit, qui spectator

T ij paradisi,

paradisi, qui in votis habuit dissolui ob perfectionem. Præterea Moyses
vix vidit posteriora dei per petram. Quæcunque ea sint, & quæcunque
sit petra, certè multis precibus promissionem obtinuit: neque quantum
desiderabat vidit, sed multò plus erat quod eum fugiebat, quàm quod
apparebat. Moyses erat ille Pharaonis deus, tanti dux populi, taliq; mira-
culorū virtute præclarus. Tu autem quos enutristi è cælo: quam aquam
è petra elicuisti: quod pelagus diuisti virga: quem populum duxisti
per liquidum quasi siccum: quem Amalech expugnasti precibus, &
manuum extensione, & cruce, quæ à longe præfiguratur: vt inter calami-
tates numeres, quòd non deum totum cognoscis, & ob id omnia cre-
pant, sursumq; ac deorsum feruntur: An non etiam hic cum Moyse men-
tionem feci, didicisti doni officium ordinisq; legem: Si Moyses es, con-
cede intra nubem, & loquere deo, & vocem audi, & accipe legem, & sta-
tue legem. Sin Aaron, conscende quidem, sed extra nubem consistito,
propius tamen. Quòd si Ithamar es aliquis, vel Eleazar tertius à Moy-
se, vel aliquis ex Senatu septuaginta patrum, stes aliquantò remotius,
& tertium stationis locum occupa. Denique si è populo, multitudinèque
vnus es, caue, montem accesseris: quem si bestia contingit, lapidibus
adobruetur: sed manens in loco inferiori solam vocem audi, huiusque
gratia te ipsum sanctifica, & purifica, sicut ordo tuus postulat. Et vt plu-
ribus te erudiam, quis sacerdotum manus initiabat: Moyses. Quis
initiatorum primus: Aaron. Insuper pro his quis apud deum inter-
cedebat: quis respondebat populo: Si autem in sancta sanctorum in-
grediendum, quis præter vnum intrabat: Et semperne ille: Mini-
mè, sed quotannis semel, idq; statò die. Ferebant & tabernaculum ali-
qui, verum nulli præter leuitas, & ij, sicut ordinatum erat: nam aliqui
preciosiora, aliqui minùs preciosa, prout ferentium erat dignitas.
Quia autem & tabernaculum custodiri opus erat, deputati erant custo-
des: & in his nihil, quamuis paruum, absque discrimine & ordine ge-
rebatur: alius enim hoc quod ad tabernaculum pertinebat, alius aliud
asseruabat. At si nobis parua quædam gloria contigerit, & sæpè ne
ipsa quidem, sed vtcunque duo vel tria verbula sacræ scripturæ appre-
henderimus, ea ipsa est repentina, & vno die orta sapientia, turrisq; il-
la Chalanes, quæ linguas probè diuisti. Vnde necesse est nos euadere
arrogantes, & rebelles Moyse, ac iniurios & impios, velut Dathan &
Abiron: quorum si arrogantiam & ceruicositatem non vitauerimus,
finem quoque & mortem non effugiemus. Iam si placet, etiam aliun-
dè ordinem, qui & ipse laudatus sit, proferamus, dignum planè præ-
sente commemoratione & hortatu. Vides discipulos, qui cum om-
nes sint egregij, & electione digni, vocatur tamen hic quidem Petra,
& concreduntur ei fundamenta Ecclesiæ. Ille verò plus diligitur, &
super pectus Iesu requiescit, & ferunt alij haud grauatim hos honore
præferri. Et cum accerferentur à Christo, vt in montem simul ascen-
derent, vbi deitatem per claritatem monstraret, & eum qui in car-
ne latebat nudaret, aliqui duntaxat ascenderunt: neque enim om-
nes tanti miraculi spectatores fuere, sed Petrus, Iacobus & Ioannes,
qui ante alios erant, & numerabantur. Quos etiam adesse iussit
sibi,

A sibi, cū in agone futurus erat, parumper secedens, & orans priusquam pateretur: Profecto illos ipsos. Hæc à Christo prælatio facta, alioquin bono ordine cuncta disposita. Nunc hoc rogabat Petrus, illud verò Philippus: hoc Iudas, aliud Thomas, alius quid aliud: nec omnes idem, nec vnus omnia, sed suo quisque loco, & vnum aliquid super quo rogabatur quisque. Dixeris sed illud quoque: Quid tibi videtur: vult aliquid dicere Philippus, nec audet solus, & Andream assumit. Vult & Petrus rogare aliquid, & nutu præmittit Ioannē. Vbi hoc loco severitas: vbi principatus amor: Qua ratione cū fuerint discipuli Christi, potuissent magis comprobare mansuetum & humile cor Christi: esseque se seruos eius, qui propter nos seruus factus est, & omnem gloriam in omnibus retulit in patrem, vt nobis boni ordinis modestiaque exemplum daret: Eam modestiam (si negligimus tantum colere, quantum vellem, quamuis non simus omnibus immodestiores) certè de maximis & in maximis demonstramus. An nescis, quod non tanta iudicatur humilitas in rebus paruis, in quas sæpe ostentatio & mendax virtutis forma incidit, quanta probatur in maximis: Mihi sanè non statim modestus videtur, quisquis de seipso parua loquitur, & ad paucos, & raro: neque quisquis humiliorem se humiliter alloquitur: sed si quis de deo modestè loquitur, & alia loqui, alia tacere nouit, & faterur in alijs suam ignorantiam, & concedit ei cui concreditus est sermo, sentitque alium magis spiritualem, in contemplandoque profecisse amplius. Turpe quidem eligere vestem & victum non splendidiorē, sed frugaliorē, & humilitatem, propriamque fragilitatis conscientiam declarare ieiunijs, vigilijs, duris cubilibus, labore, nullisque non castigationibus. In diuinis autem sermonibus imperatorem aliquem agere, vel tyrannum, nullique in aliquo cedere, superciliumque: vltra omnes doctores legis attollere. Hic autem humilitas honesta est simul & secuta. Supplodit & subbibulat hic calidorum nostrorum aliquis. Quid igitur? silebimus de deo: iubes ne hoc de quo potius quam de deo loquemur? Et quomodo saluum erit dici vni hoc: Semper laus eius in ore meo, & Benedicam dominum in omni tempore, & Ecce labia mea non prohibebo. Et eius generis meditata, & præfinita verba dicet. Cui eos qui bonum ordinem docent mansuetè & non moleste, his verbis occurrere conuenit. Non præcipio silere vir sapientissime, sed nec contentionis studium fouere. Non occultare veritatem, sed nec docere aliquid præter legem. Et ergo inter primos laudari sapientiam eorum, qui diuinis sermonibus occupantur, vel occupati esse cupiunt, etiam si ipse nunquam his studijs præficeret, neque miser ob ipsa argueret tanquam sapientie eruditionisque contemptor. Auerfor tamen immodestiam et insatiabilitatem, malimque ignauior quam curiosior haberi: vel si vtrunque cauere, & medium aliquod assequi possem) malim iusto timidior quam audacior dici. At tu planè contrariū facis: quemadmodū si eum qui edendi intemperantiam prohiberet, reprehenderem, quasi prohiberet omnino edendum: vel quasi laudaret cecitatem, qui ad continentiam visus hortaretur. Si tibi sermo est intellectus, responde aliquid (ait) nemo prohibiturus est. Sin minus, vinculum iniiciatur labijs. Quantò magis congruit hoc ijs, qui ad docendum prompti sunt. Si tibi data est occasio, doce. Sin minus, linguam compescito, & solue aures. Meditare diuina, sed intra ter

GREG. NAZIAN. DE MODERANDIS

minos te cohibe. Loquere ea quæ sunt spiritus: & si fieri potest, nihil ali-
 ud, & loquere potius quàm anhelando sermonem præcipita. Bonum est
 ac diuinum, diuinarum rerum memoria semper extimulari ad deum, sed
 quatenus per rationis captum permittitur. Ne curiosior sis scrutando pa-
 tris naturam, filij essentiam, spiritus sancti gloriam, & potentiam, vnã
 illam in tribus deitatem & splendorem, inseparabilem illam & naturam,
 & confessionem, & gloriam, spemq; eorum qui crediderunt. Verbis con-
 fueris vttere, ratio sit sapientiorum. Sufficiat tibi fundamentum habere,
 superextruat architectus. Sufficiat tibi panecor firmari, edulia varia diui-
 tibus relinque. Nemo cordatus iudicat te etsi non delitieris sumptuosè:
 sed si non apposueris, vel non potaueris aqua pro tua facultate discipulum
 Christi, vel alium quempiam. Ne sis velox in sermonibus (præcipit tibi
 sapientia) & cum pauper sis, ne cupias æquari locupletiori. Est & seipsum
 noscere, neque extolli, sapere. Haud idem est audire voces, quæ omnino
 deficiunt, vel quæ immodico excessu increpantur. Melius est sapientem
 per æquabilitatem cedere, quàm imperitum per audaciam intumescere.
 In his quæ ad confessionem attinent, promptus esto, & velox, si quando
 à te requiratur: in reliquis sis meticulosior: illic enim in tarditate, hic in
 acceleratione periculum est. Iam quid te grauat, quod non in omnibus ser-
 monibus potens es, nec in omni dubio & questione præsides, aliq; te vel
 sapientiores vel audaciores apparent: Deo sint gratiæ, qui & egregia dona
 dat, & communibus donis seruare nos nouit. Neq; hoc in sermonibus so-
 lum miraculū est, sed & in creaturarū opificio, modò rectè cogites. Nam
 vt in creaturis primaria dona non aliquorum tantum sunt, sed omnium,
 & vnus creaturæ communis est gratia: ita & in fide, quæ saluant, non eo-
 rum tantum sunt qui magis possunt, sed & eorum qui volunt. Quid pul-
 chrius aere, igne, aqua, terra, pluuijs, fructibus domesticis & syluestribus,
 recto, indumentis: & illorum communis est participatio, vel in omnibus,
 vel plerisque. Nam non est aliquis ita tyrannus, vt solus communi gratia
 fruatur. Exoritur solæqualiter, pluit diuitibus ac pauperibus, communis
 est noctis, ac diei vicissitudo, commune donum sanitas, communis termi-
 nus vitæ, communis mensura & gratia corporis, communis sensuum vir-
 tus, & fortè plus horum habet pauper, eò quod ampliores ob illa gratias
 agit, & communibus fruitur suauius, quàm qui potentiores sunt faculta-
 tibus. Ista igitur communia sunt & æqualia, diuinæq; iustitiæ argumenta.
 Aurum autem & lapilli pellucidi, qui in precio habentur, & vestium mol-
 lities, & exquisita onerosiorq; mensa, superfluaq; possessiones, è quibus
 laborem habent possidentes, apparatus autem rarius. Hoc etiam circa fi-
 dem ego animaduerto. Communia sunt, lex, propheta, testamenta, ora-
 cula testamentorum, gratia, eruditio, perfectio, passionis Christi, noua
 creatura, Apostoli, Euangelia, distributio spiritus, fides, spes, charitas tam
 in deum quàm ex deo: & non ad mensuram, quemadmodum olim man-
 na ingrato indoctoq; israeli datum, sed quantum quisq; vult ascensus, illu-
 stratio, parua quidem, vt hic eam assequimur, clarior autem quàm spera-
 mus. Maximum illud, patris & filij & spiritus sancti agnitio, primariæq;
 nostræ spei confessio. Quid his maius: quid etiam communius: Cæterum
 quæ super hæc, & si rarè preciosiora sunt, tamen necessitate posteriora.

Nam

A Nam ea sine quibus impossibile est esse Christianum, longè vtiliora sunt his, quæ pauci assequuntur. Diues est aliquis contemplatione & ultra multos tollitur, spiritualiaq; spiritualibus comparat, & describit trifariam super latitudinem cordis sermonem, quo ædificat omnes, & quo multos & quo aliquos pro pluribus vel omnibus, & ægrè fert, quod pauper humi, & in profundis incedat: ascendat, & deducatur, & à mente feratur, & si placet, usq; ad cælum tertium, sicut Paulus, modò non sine comite scientia ac ratione, & ne excidat propter elationem, & ne per volatum sublimiorem pennas amittat. Quis inuideret tam laudabilem ascensionem? & quæ ruina tam grauis, qualis est elatione circumcingi, & nescire, quàm profundè homines se remittant, & quantum adhuc à vera summitate deficit, etiam qui omnium summus? Alius autem paruus est sensu, & pauper lingua, nesciens sermonum strophas, narrationesq; & ænigmata sapientum, & Pyrrhonis instantias, vel prohibitiones, vel oppositiones, & syllogismorum Chrylippi resolutiones, vel Aristotelicarum technarum malignas artes, vel Platonice facundie præstigias, qui velut Aegyptia flagella in ecclesiam nostram irrumpentes eam miserè vitiarunt: habet & ille unde saluetur, & per quæ verba. Nihil gratia opulentius. Haud opus est tibi (ait) ascendere in cælum, vt inde trahas Christum: neque descendere in abyssum, vt huc ipsum ex mortuis resuscites, curiosius inquirens vel primam naturam, vel postremam dispensationem. Prope te (ait) verbum est. Thesaurum hunc habent mens & lingua, illa credendo, hæc verò confitendo. Quid tam compendiarium, vt hæc diuitiæ? quid hoc munere facilius? Confitere Christum Iesum, & crede, quòd ex mortuis resurrexerit, & saluaberis. Iustitia quidem est, vel credidisse duntaxat: consummata vero salus confessum esse, & scientiæ adiecisse libertatem. Tu quæris aliquid salute maius, gloriam & splendorem, qui illic est: Ego autem pro maximo duco saluari, & ea quæ alibi sunt tormenta effugere. Tu viam malè tritam & inaccessam vadis, ego autem tritam, & quæ multos saluauit. Nihil iniustius fide nostra fuerit fratres, si solis sapientibus contigisset, & immodicam rationum demonstrationumq; logicarum scientiam adeptis. Sanè multos circa fidem sic se habere decebat, sicut circa aurum & argentum, aliq; mundanarum preciosa, & à plerisq; magno studio affectata. An deo amicum erit & familiare quod sublime, & ad quod pauci pertingunt: repudiabile autem & respuendum quod à pluribus valet assequi? Etenim neq; modesti homines sic afficerentur, vt excellentibus tantum gauderent honoribus, & maiores à quoquā quàm præstare possent exigerent. An non deus in multis admirabilis, nihil sic peculiare habet, atq; omnibus illis benefacere? Ne ergo contēne solita, ne venereris noua, vt in multis sis probatior. Melior est portio parua in securitate, quàm magna cum debilitate. Erudiat te Solomon consilio suo: Et melior est inops ambulans in simplicitate sua. Est & hoc prouerbum sapienter dictum. Pauper in sermone et scientia, qui simplicibus verbis ingreditur, & in his ceu in parua quadam rate seruatur, potior est imprudente versatilibus labijs, confidente in ostentatione sermonis cum imperitiā euacuanteq; crucem Christi. Res sermone melior est, eò quòd sermonis potentia est. Infirmis est demonstrationis imminutio veritatis, Cur in cælum subuo-

GREG. NAZIAN. DE MODERANDIS

las, qui non nisi pedester es: Cur turrim ædificas, ad quam perficiendam tibi sumptus defunt: Cur & tu metiris aquam & cœlum palmo, omnemq; terrā pugno: Magna sunt elementa, neq; ab alio quàm factore suo emensa. Nosce teipsum. Animaduerte primū quæ in manibus, quis sis, & quomodo formatus, & quomodo constitutus. Nam imago es dei, & de-
 teriori cui dam copulatus. Et quid est hoc quod te mouit, quæ illa circa te sapientia, & quod naturæ tuæ sacramentum: quo pacto circumscribaris loco, & mens non finiatur: sed in eodem manens omnia accedit, quomodo parua visio & ad plurima pertingit, & vtrum sit visi receptio quædam, an ad illud transitio, quo pacto idem moueat & moueatur, quod per voluntatem gubernatur: quæ item quies, motus, quæ sensuum partitio: & quo pacto mens per eos cum rebus externis conuersatur, & quæ extrinsecus aduaniunt, assumit, quo pacto recipit species, & quæ conseruatio receptarum, an memoria: & quæ reparatio earum quæ exciderunt, an reuiuiscencia: quomodo sermo sit fœtura mentis, & sermonem in alterius mente generet, & quomodo sermoni cogitatio communicetur, quomodo per animam nutriatur corpus, & quomodo affectiones suas anima corpori communicet, quomodo congelet timor, & soluat audacia, & contrahat tristitia, & diffundat voluptas, & tabefaciat inuidia, & extollat superbia, & alleuiet spes, quomodo sanguine feruente furor excandescat, & recedente, verecundia rubore suffundat, & quomodo notæ affectionum sint in corporibus, quæ sit rationis præfectura, & quomodo omnibus illis præsit, & mansuetos reddat inconditos rebellesq; affectionum motus, quomodo id quod incorporeum, sanguini spirituiq; imperet, & quo pacto istorum imminutio, animæ sit secessio. Hæc vel horum aliquid animo versa homo, non enim adhuc dico, vt mediteris naturam, vel motum cœli, & ordinem astrorum, & misturam elementorum, & animantium varietates, & virtutum cœlestium successiones, & superlationes, & omnia in quæ opifex sermo se extendit, & rationes prouidentia, & administrationis, & in his non dico, aude, sed potius, vererè, ne accedas ad superiora, & quæ longè supra vires tuas sunt. Omnino sermo omnis, quo dedita opera de superioribus contenditur, litigiosus est, & ambitiosus. Iam quemadmodum pueros in primis moribus effingimus, vt posteriora vitia commodius deurent, ita & in sermone opus erit. Nec circa parua exhibeas te audacem, & indocilem, ne etiam circa maiora inutilis sit exercitatio. Facilius enim est initio vitij non infici, & obuientia effugere, quàm si nos inuaserint, ea repellere, & virtute superiorem se illis monstrare, sicut & petram facilius est principio annexu tenere, quàm reuoluere si excidat. Si autem incontinentiores, & morbo tuo non potes consulere, hæc meditare, in his sciens esto, in minùs periculosis exoneretur ambitio tua. Non accipis conditionē hanc, neq; frenum fert lingua tua, neq; potentior es impetu, opus ergo erit toto animo obniti, nullisq; primis violentijs cedere, quanuis nec illarum certa sit cognitionis mensura, & magis expedit esse magnum quàm exilem. Hic tu ne iudices fratrem, neq; formidinem dicas impietatem, neque ob eas temere condemnans, vel etiam parum sperans, qui mansuetudinem prætefers, sed hic te velim, quantum licet, humilem, hic fratri primas da, ne magno suo damno, hic cum ita con-

demnari

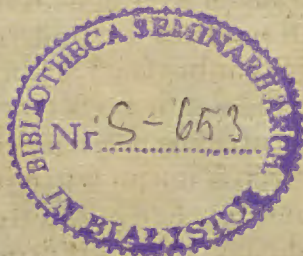
A demnari & despici sit à Christo, spesq; vnica ejci, & ne cum zizanjs excindatur latens triticum, tuo fortè tritico multo melius. Atqui corrigendus est ille, sed fiat hoc mansuetè, & humaniter, ne sis velut hostis, vel medicus nihil sciens quàm vrere & lecare. Ad hæc teipsum agnoscito, & tuam infirmitatem. Quid enim si obscurum vides solem, cum limis, vel alijs incommodis afficiantur oculi tui? Aut quid si verti tibi videantur omnia, cum ebrius forte sis, vel nauseabundus: & ita tuam quoque ignorantiam aliorum putas? Multa antè versare oportet & ferre, quàm alterius iudicare impietatem. Non est idem excindere plantam aliquam, vel flosculum temporarium. & hominem. Imago est dei, & imagini dei loqueris. Iudicaris & ipse qui iudicas, iudicas alienum seruum, & quem alius regit. Sic proba fratrem, vt eadem mensura iudicandus. Propterea ne statim seces, ne statim ab alienis membrum; incertum an non per hoc pernicies afferatur benè se habenti: sed admone, obsecra, increpa. Habes hic medendi regulas. Discipulus es Christi mansueti & humani, qui & infirmitates nostras portauit. Quod si tibi primum frater sit contrarius, longanimis esto, adhuc est curationis tempus; etiam si secundò, ne desperes: etiam si tertio, sis benignus ille agricola, adhuc precare dominum ne excindatur, neq; odio habeas sterilem illam & inutilem ficulneam; sed & curam eius habeto, & in circuitu mitte stercora, vt corrigas per inuulgationem & confusionem publicam, & contemptiorem viuendi regulam. Quis scit, si immutetur, & faciat fructum, & pastura sit Iesum à Bethania regredientem. Tu qui spiritali vnguento, quod pigmentaria arte compositum, perunctus es, fer aliquid fraternæ graueolentiæ, vt particeps fiat tuæ fragrantia. Non est malitia illius, venenum serpentis, vt simul atq; ictus fueris, mox doloribus obstringaris, vel etiam corrumparis: & propterea tibi venia danda sit, si fugias vel occidas bestiolam. Quin si tu viribus vales, curato & illum: sin minus, vel saltem tum potes te in tutum recipere, ne quid damni capias. Odor quidem insuauis est illius morbus, quàm fugaret fortè excellens tua fragrantia, & statim, si fortè tale quid susciperes pro conseruo & cognato tuo, quale Paulus zelotes ille cogitare, & dicere ausus fuit, vt pro seipso, si possibile foret, Israel offerretur Christo. Tam compatiebatur eius cecitati. At tu vel ex coniectura sola fratrem sapè excindis. Quem lucraturus fueras benignitate, eum perdis temeritate: non curans, quod est membrum tuum, & pro eo mortuus est Christus. Quare si validus es, ait Paulus, & de cibis disputas, confidens sermoni & fidei constantia, etiam fratrem ædifica ne subuertecibo tuo, qui à Christo communi passione appreciatus est. Nec refert siue re alia, siue laudatoris sermone similiter vili hoc facias. Cæterum haud abs re foret, si apud nos lex conderetur, vt olim apud Hebræorum sapientes, qui adolescentibus sanctos libros non dabant legendos, tanquam minus conducibiles infirmis & tenellis animis. Sic de fide sermones non concedendi forent cuius, neq; semper, sed suo tempore: & his dico, qui non omnino abiecti & ignaui ingenij: vel his qui non nimis gloriæ cupidi vel nullo responso sunt satiabiles, vel calidiores quàm ad pietatem prosit. Isti inquam ordinandi essent, vbi neq; sibi, neq; alijs obfuturi. Neq; auferenda loquendi libertas ijs, qui moderatioris sunt sermonis,

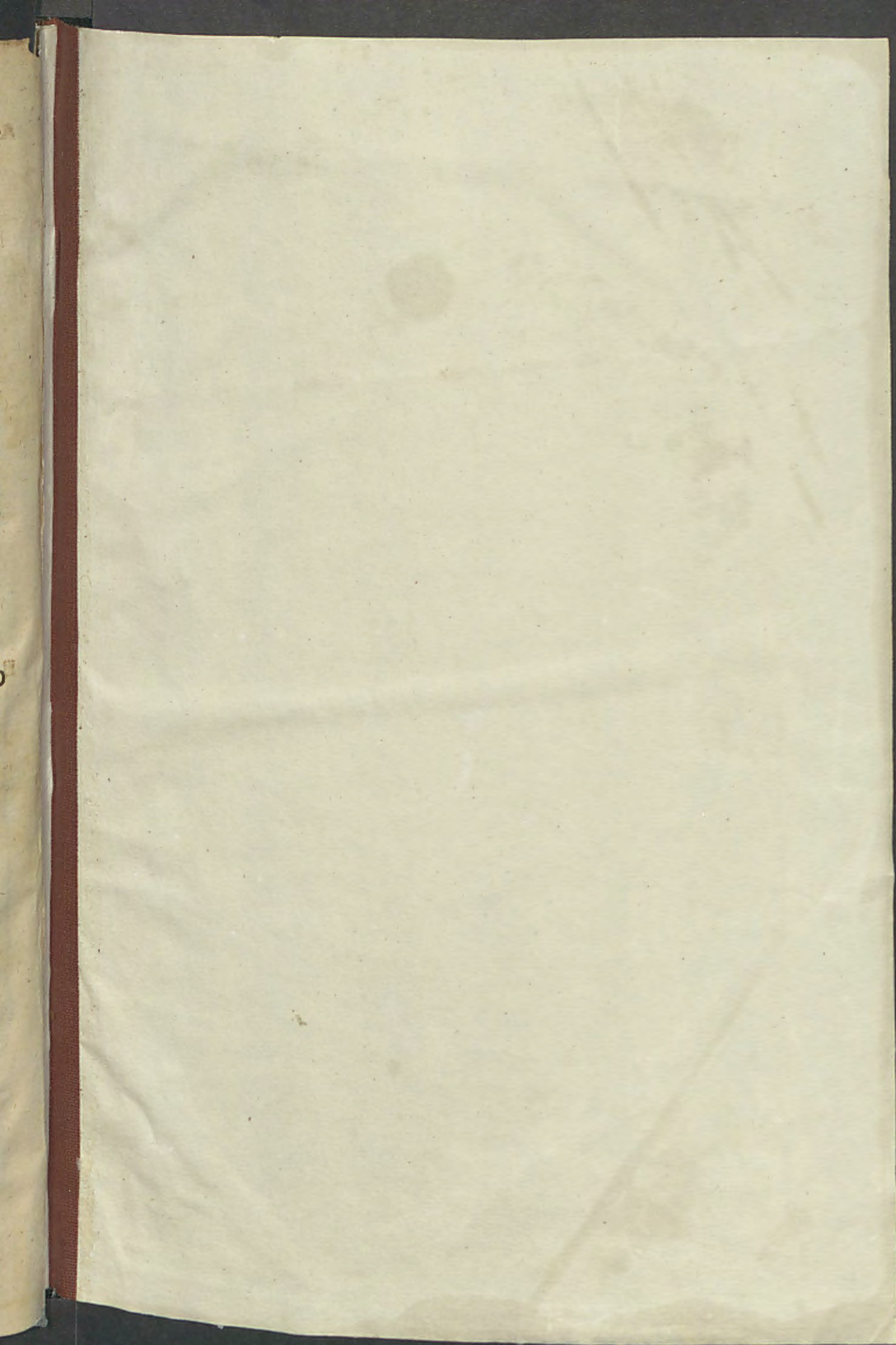
sed

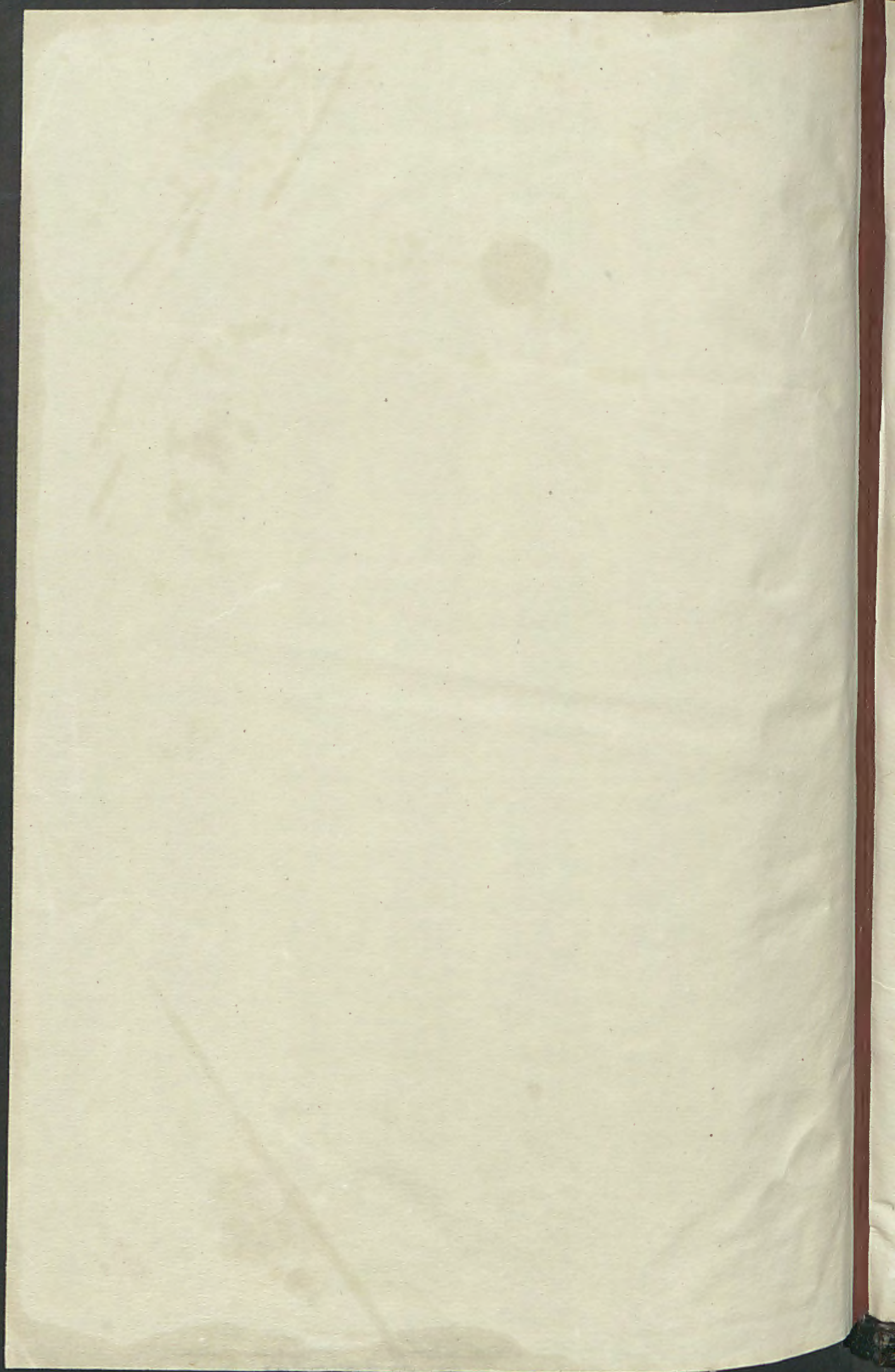
sed verè ornatì & casti. Reliquam autem multitudinē aberrantem ab hac C
 via, deditamq; loquacitati (qui nunc morbus inualuit) consultū foret ver-
 tere & reducere in aliam quandā virtutis speciem, in qua minus timere-
 tur periculi, & tenuitas minùs pernicioſa, & excessus magis pius. Porro ſi
 vt vnus dominus, & vna fides, vnum baptiſma, vnus deus pater omnū,
 & per omnia, & in omnibus, ita vna quædam ſalutis eſſet via, quæ in ſer-
 mone & contemplatione ſita, & eos qui ab ea exciderent, oporteret om-
 nino aberrare, & abiici à deo, & ſpe futura: nihil planè eſſet periculofius,
 quàm huiuſcemodi vel conſulere, vel perſuadere. Si autem vt in rebus hu-
 manis multa diuerſaq; ſunt viuendi genera, et inſtituta, tam maiora quàm
 minora, ſplendidioraq; ac periculofiora ſic & in diuinis non vnum quod-
 dam eſt quod ſaluet, neq; vna virtutis via, ſed multæ. Nam eius quod in
 omnibus linguis celebratur dicti: Multas eſſe manſiones apud deum,
 nulla alia cauſa, quàm quod multæ ſunt viæ eò ferentes, & aliæ quidem pe-
 riculoſiores & clariores, aliæ verò humiliores & tutiores. Cur ergo ſecu-
 rioribus relictis in vnā hanc vertimur, quæ adeò lubrica, & periculofa,
 & neſcio quo ferens? An alimentum non idem omnibus, ſed alijs aliud
 iuxta varietatem ætatum & conſtitutionum conueniens, victus autem
 vnus omnibus conferens eſt ſermor: Si qua igitur in re mihi morem geri-
 tis iuuenes & ſenes, principes populorum & ſubditi, monachi & popula-
 res, valere ſinite ſuperuacaneas illas, & inutiles inanis gloriæ ambitiones:
 & per vitam, & regimen, & ſermones, in quibus minus formidetur
 discriminis, ita deo appropinquate, vt eam qui aliibi eſt, ve-
 ritatem & ſœlicitatem ſœliciter aſſequamini, in
 Chriſto Ieſu domino noſtro, cui omnis
 gloria in ſecula: Amen. D

F I N I S.

COLONIAE, IN AEDIBVS MEL-
 chioris Noueſſani, Menſe Octobri, Anno
 M. D. L.







Leone Innocente 90 III. P. 2. winie de msq.

Fol. CXCIII.

Atq. instituit S^mum Sacrificium et Sacramentum
ut suam erga nos charitatem ostenderet, et nostram
erga se charitatem accenderet. Fol. CXCIV.